

**Akademik litsey II bosqich
o'quvchilari uchun**

ADABIYOT

**O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIIY TA’LIM, FAN VA
INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI**

**N. S. Sulaymonova, O. S. Usmanova,
T. X. Xoljurayev, F. X. Namozova, M. Yu. Karimova,
S. R. Botirova, S. Y. Gazibekova**

ADABIYOT

**Akademik litseylarning ona tili chuqurlashtirib
o‘qitiladigan ta’lim yo‘nalishlari 1- bosqich o‘quvchilari
uchun darslik**

TOSHKENT – 2023

Mas'ul muharrir:

U.Y. Qo'ziyev – NamDU “O‘zbek tilshunosligi” kafedrası mudiri, falsafa fanlari bo‘yicha falsafa (PhD)doktori, dotsent.

Taqrizchilar:

Xolmurodov A. – NDPI “O‘zbek tili va adabiyoti” kafedrası, filologiya fanlari doktori, professor.

Sulaymonov M. – NamDU “O‘zbek adabiyotshunosligi” kafedrası mudiri, filologiya fanlari nomzodi, dotsent.

Eraliyev X. – NDPI akademik litseyi O‘IBDO‘, O‘zbekistonda xizmat ko‘rsatgan yoshlar murabbiysi.

Sultanova S. – TATU Urganch filialai akademik litseyi ona tili va adabiyot fani o‘qituvchisi, O‘zbekiston Respublikasi xalq o‘qituvchisi.

Niyozova Z. – NDPI akademik litseyi, ona tili va adabiyot fani bosh o‘qituvchisi

Irmatov A. – JDPI AL “Ona tili va adabiyoti” kafedrası o‘qituvchisi.

Adabiyot. Darslik. 2023

N.S.Sulaymonova, O.S. Usmanova, T.X. Xoljurayev, M.Yu. Karimova, S.R. Botirova,
F.X. Namozova, S.Y. Gazibekova

Annotatsiya

Mazkur darslik adabiyot fani uchun ta’lim o‘zbek tilida olib boriladigan guruhlariga mo‘ljallangan, Oliy va o‘rta maxsus ta’lim vazirligi tavsiya qilgan namunaviy dastur va namunaviy o‘quv reja asosida tuzilgan. Darslik o‘quv kursi bo‘yicha reja asosida barcha mavzularni to‘liq qamrab olgan.

Darslikda o‘zbek va jahon adabiyotining yirik vakillari hayoti, ijodi va sara asarlaridan namunalar keltirilgan. Asarning mazmun-mohiyatini anglash, mantiqiy fikr yuritishga undaydigan savollar va topshiriqlarga alohida urg‘u berilgan. Mumtoz va zamonaviy adabiyot, jahon adabiyoti durdonalarini bugungi kun bilan solishtirib, o‘quvchining mustaqil fikrini o‘stirishga qaratilgan dolzarb mavzular bilan bevosita bog‘liq badiiy asar parchalari berilgan.

Аннотация

Данный учебник по литературе предназначен для говорящих на узбекском языке (родном языке), составлен на основе учебного плана и учебной программы, рекомендованной министерством высшего и среднего специального образования.

В этом учебнике даны сведения о представителях узбекской и мировой литературы, об их жизни и творчестве. Также уделено внимание сущности и содержанию произведений, которые способствуют логическому мышлению, приводятся вопросы и задания. Особое место занимает изучение избранных произведений современной мировой литературы, в которых изложены актуальные вопросы, связанные с современностью.

Annotation

The textbook is designed for Uzbek-speaking groups. It is based on the standard curriculum and syllabus recommended by the Ministry of Higher and Secondary Special Education. The textbook covers topics that will be covered throughout the school year. It contains examples of life, works and selected works of major representatives of Uzbek and world literature. Emphasis is placed on questions and assignments that encourage students to understand the content of the work and to think logically. There are pieces of art that are directly related to classical and modern literature, masterpieces of world literature, as well as current issues.

I BOB. KIRISH

Qadrli o'quvchi!

Xalqimiz asrlar davomida juda katta hayotiy tajriba to'plagan, shu tajriba meros sifatida turli vositalar bilan kelajak avlodlarga o'tib boradi. Hikmatli so'zlar, yuksak badiiy asarlar ana shunday bebaho ma'naviy xazina, meros hisoblanadi. Ushbu kitobda siz xalqimizning asrlar davomida sayqal topib, bizgacha yetib kelgan ana shunday so'z durdonalari bilan tanishibgina qolmay, ularning tarixan qanday shakllanganini va mazmunini bilib olasiz.

Dunyoda hikmat durdonalari yaratmagan, ularni ko'z qorachig'iday asrab-avaylab, sayqal berib, avlodlarga meros qilib qoldirmaydigan xalq bo'lmasa kerak.

Inson nasli inson bo'lib, qo'li ishga, tili so'zga kelib, bir-biri bilan muomala qila boshlabdi-ki, bu ajib, chigal, borlig'i sirlardan iborat dunyoda yashash darsini o'qiydi va to shu kungacha bu dars tugamagan. Eng buyuk donishmandlar umrlarini ilm-u fanga bag'ishlab, jahon kezib, dunyo-dunyo kitob o'qib, olamdan ketar chog'i men hayotdan hech narsa bilmay ketmoqdaman, deganlar.

Ne ajab, hayot ilmini tugal anglamoqqa, nafaqat, bir inson umri, balki insonlar umri yetmaydi. Yo'l yurib ketayotgan insofli odam bexosdan chuqurlikka toyib ketsa, o'rnidan turib, etak qoqib ketavermaydi. Men yiqildim, boshqalar yiqilmasin, deb chuqurni tekislab qo'yadi, yo bo'lmasa, birorta tayoqni suqib belgi qo'yib ketadi. Bu, ey yo'lovchi, ehtiyot bo'l, bu yerda chuqur bor, ko'zingga qara, degan ishora bo'ladi. ***Bobolar hikmati ham ana o'sha tayoqdir.***

Yaxshi kitoblardan o'quvchi o'zini qiziqtirgan barcha savollariga javob topa oladi, muammolariga yechim topa biladi. Asosiysi, yaxshi kitoblar o'quvchida ijodkorlik qobiliyatini rivojlantiradi, hayotsevarlikka undaydigan ruhiy quvvat bera oladi.

Xulosa sifatida shuni eslatish joizki, badiiy adabiyot inson kamolotida asosiy vosita sanaladi.

1-§. BADIY SO‘Z QUDRATI

Adabiyot – inson tafakkurini shakllantiruvchi,
unga sayqal beruvchi vosita.

She`riyat mulkining sultoni hazrat Alisher
Navoiy so‘zni ulug‘lab, u haqda shunday deydi:

So‘z guharig‘a erur oncha sharaf,
Kim bo‘la olmas anga gavhar sadaf.

To‘rt sadaf gavharining durji ul,
Yetti falak axtarining burji ul...

Jon o‘lub ul, ruh aning qolibi,
Kim tanida ruh – aning tolibi...

So‘zdin o‘likning tanida ruhi pok,
Ruh dog‘i tan aro so‘zdin halok.

Turguzub o‘lganni kalomi fasih,
O‘ziga «Jonbaxsh» laqab deb Masih...

So‘zdin etib o‘tqa azimat Xalil.
So‘z yukiga homil o‘lub Jabroil.

Tengriki, isonni qilib ganji roz,
So‘z bila hayvondin anga imtiyoz.

Ha, so‘z gavharining sharafi shunchalar yuksakki, gavhardek qimmatbaho
narsa unga sadaf bo‘la olmaydi. To‘rt sadaf (suv, havo, olov, tuproq) ichidagi

gavharga quti ham shu soʻz, yetti qavat osmon yulduzlarining burjlari ham shu soʻzdir... Yaratgan amrining ifodasi boʻlmish «Kun» (yaral) degan birgina soʻzning kuchi bilan oʻn sakkiz ming olam va undagi jamiki narsalar dunyoga keldi. Soʻz jon boʻlib, ruh uning qolipidir. Tanida ruhi bor odam doim unga ehtiyoj sezadi...

Soʻz oʻlgan odamning tanasiga pok ruh bagʻishlaydi. Soʻzdan tandagi tirik ruh halok boʻlishi mumkin. Yaxshi soʻz bilan oʻlganni tiriltira olgani uchun Iso paygʻambar oʻzini «Jonbaxsh» degan laqab bilan atadi... Soʻz tufayli Xalil oʻzini oʻtga tashladi; Jabroil ham soʻz yukiga hammol boʻlgan. Tangri insonni sirlar xazinasiga darajasiga koʻtargan ekan, uni soʻzlash qobiliyatiga ega boʻlgani uchun hayvonlardan ortiq qilib yaratdi». ***Ana shu buyuk ne'mat – soʻz adabiyotning birinchi va bosh qurolidir, boʻlishi mumkin boʻlgan yangi olamlarning boʻy-bastini yaratuvchi, ijod qiluvchi bebaho moʻjizadir¹. Soʻz haqiqat, ilmning elchisi, ularga yetish yoʻlida yetakchidir.*** Oʻzingiz oʻrganmoqchi boʻlgan ilmni muhtasham va ulkan saroy oʻlaroq tasavvur qiling. Sizni shu saroyning barcha xona-yu ayvon, koʻshk-u hovlilari boʻylab yetaklovchi nima? Albatta, bu **soʻzdir**. Zero siz ilmning nozik jihatlari-yu, oldin sizga maʼlum boʻlmagan qirralarini aynan **soʻz** tufayli idrok eta olasiz. Boshqacha qilib aytsak, kim ham kitob oʻqimay olim boʻla olardi?!

Soʻz insonni yerdan koʻklar sari yuksaltiruvchi omildir. Zero, dunyoda katta mavqe va obroʻga ega boʻlgan har qanday insonning hayotini, faoliyatini tahlil qilib koʻring, albatta, ularning bu darajaga yetishida soʻzning oʻrni katta ekanligini aniq koʻrasiz. Hattoki dunyoga mashhur fizik olim Stiven Hoking ham gapira olish qobiliyatini kasalligi tufayli toʻla yoʻqotgan boʻlsa-da, Soʻzga boʻlgan ehtiyoji tufayli muhandis olimlar unga gapirish imkonini beruvchi uskuna yasab berdilar.

Oʻzini ongli shaxs, jamiyatning toʻlaqonli aʼzosi hisoblovchi har bir inson, albatta, Soʻz ni oʻziga yaqin doʻst bilmogʻi shart. Chet tilini oʻrganuvchilar uchun bu masala, ayniqsa, dolzarb. Bunga sabab shuki, biz doʻstlarimizni yaxshi koʻramiz, ularni yaxshi bilamiz. Ular bilan qachon qanday muomala qilishni

yaxshi bilamiz. Soʻzni oʻziga doʻst bilgan odam ham uni yaxshi oʻrganadi, biladi, tushunadi. Undan doim joʻyali foydalanish va faqat yaxshi maqsadlarga yoʻnaltirishga harakat qiladi.

Har qanday inson hayotida juda katta ahamiyat kasb etadigan badiiy adabiyot ana shunday **qudratga ega soʻz** bilan ish koʻradigan sanʼat turidir. Shuning uchun ham badiiy adabiyot – **soʻz sanʼati** deb yuritiladi.

Savol va topshiriqlar

1. Tanida ruhi bor odam har doim nimaga muhtoj boʻladi?
2. Soʻz haqida sizning tasavvuringiz va tushunchalaringiz qanday?
3. Soʻz haqida qanday hikmatli soʻzlarni bilasiz? Misollar orqali ayting.
4. Soʻz nimaning elchisi deya taʼriflanadi?
5. Badiiy adabiyotning quroli nima?

II BOB. XX ASR ADABIYOTI. 2-§ A. QODIRIYNING HAYOTI VA FAOLIYATI

Hurmatli oʻquvchi!

XX asr boshlarida Turkiston tarixida qanday voqealar roʻy bergani haqida nimalar bilasiz?

Badiiy adabiyot – XX asr boshlarida Turkiston tarixini yoritadigan tafakkur chirogʻi sifatida oʻziga xos qimmatga ega.

XX asr faqat oʻzbek xalqi hayotida emas, balki butun dunyo hayotida algʻov-dalgʻovlarga boyligi bilan ajralib turadigan davr boʻldi. Fikrdagi yangilanish, texnika yutuqlarining kirib kelishi, axborot almashishning tezlashgani turkistonliklarning hayot tarzlarini oʻzgartirib yubordi. **Shu vaqtga qadar milliy adabiyotimiz milliy hayotimiz bilan yelkama-yelka bormas edi.** Garchi, adabiyotimiz hayotdan tamomila ajralib qolmagan boʻlsa-da, ijtimoiy turmushning muammolari uni toʻla chulgʻab olmasdi. XX asrga kelib, adabiyot hayotga yaqinlashdi. Bu bilan kifoyalanib qolmay, hayotni oʻzgartirishga urina boshladi.

Rossiya bosqini, uning zoʻravonlikka asoslangan mustamlakachilik siyosati Turkiston xalqlarining usiz ham ogʻir boʻlgan hayotini yanada qiyinlashtirdi. Ijtimoiy

adolatsizlik, huquqiy tengsizlik tufayli kecha-yu kunduz tinim bilmay ishlagan yurt egalari tobora, ularni talash va aldash bilan shugʻullangan bosqinchilar boyib bormoqda edi. Qashshoqlik tufayli esa turkistonliklarda gʻurursizlik, johillik, tobelik, loqaydlik singari illatlar shakllanmoqda ediki, bu hol oʻz millatining oʻtmishidan xabardor va kelajagidan umidi bor ijodkor ziyolilarni bezovta qilmasligi mumkin emasdi. XIX asrning adogʻi XX asrning boshlarida birgina Turkistonda emas, balki dunyodagi juda koʻp

mustamlakalarda milliy uygʻonish harakati boshlangan edi.

Millatni gʻaflatdan uygʻotmay, xalqning ruhida taraqqiyotga mayl paydo qilmay turib, hech narsaga erishib boʻlmasligi tushunib yetildi. Millatga maʼrifat berish sifat jihatidan ham, surʼat jihatidan ham tamomila boshqacha tashkil etilishi lozimligi ayon boʻldi. Faqat ruhga taʼsir etadigan, axloqni takomillashtiradigan bilimlar bilan

kifoyalanib boʻlmasligi, fan-texnika asoslarini puxta oʻrganish zarurligi anglab yetildi. Buning uchun yangi oʻqitish usullari joriy etilishi kerak edi. Shu tariqa, Turkistonda XIX asrning ikkinchi yarmidan eʼtiboran shakllana boshlagan maʼrifatchilik qarashlari XX asr boshlariga kelib jadidchilik harakatining yuzaga kelishiga asos boʻldi. «**Jadid**» soʻzi arabcha «**yangi**» maʼnosini berib, taraqqiyotga intilgan kishini anglatadi. ***Maʼrifatchilar adabiyotni jaholatga qarshi kurash vositasiga aylantirganlaridek, jadidlar ham badiiy adabiyotni xalqni gʻaflat va mustamlaka zulmidan qutqarish quroliga aylantirdilar.***

Jadidlar uchun ommani maʼrifatli qilish bosh maqsad yoʻlidagi bir bosqich edi, xolos. ***Maqsad esa vatanni obod, millatni ozod qilish va Turkistonning avvalgi shuhratini tiklashdan iborat edi. Ishni XIX asrning 90-yillarida yangi usul maktablari tashkil qilishdan boshlagan jadidlar koʻp***

oʻtmay, Turkistonda hur, demokratik va mustaqil davlat tuzishni rejalashtirdilar. 1917-yilda Turkiston muxtoriyatining bunyod etilishi shu rejaning amalga oshirilishi yoʻlidagi jiddiy urinish edi.

Bu davrda maktab va madrasalarda «usuli jadid» degan tushunchalar paydo boʻlib, jadid maktablari ochildi. Qrim-tatar xalqining buyuk farzandi Ismoilbek Gaspirali tashabbusi bilan paydo boʻlgan bu yangilikni Turkiston maktablarida Avloniy, Hamza, Shakuriy kabi ilgʻor pedagoglar amaliyotga joriy eta boshladilar. Ular, ayni vaqtda, maktablar uchun qator yangi darsliklar yaratdilar. Mahmudxoʻja Behbudiy, Munavvarqori Abdurashidxonov, Abdurauf Fitrat, Hoji Muyin, Sadriddin Ayniy, Abdulla Avloniy, Ismoil Obidiy, Abdulvohid Munzim va boshqalar jadidchilik gʻoyalarini yoyishda nashriyot ishlariga, matbuot sohasiga katta eʼtibor berdilar. Ularning maslaklari «Vaqt», «Osiyo», «Shuhrat», «Hurriyat», «Ulugʻ Turkiston», «Buxoroyi sharif», «Sadoi Turkiston» gazetalarida Turkistonning ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy, milliy, madaniy-maʼrifiy va tarbiyaviy ishlardagi ravnaqi uchun zarur boʻlgan muammolar koʻtarib chiqildi. Kezi kelganda, mustamlaka siyosatiga qarshi fikrlarni ilgari surishda jasorat koʻrsatdilar. Munavvarqori 20-yillardagi maqolalaridan birida «chor hukumatini yoʻqotish jadidlarning tilagida bor edi», – deb yozdi.

XX asr boshiga kelib, ommaviy axborot vositalarining rivojlanishi, xalqaro aloqalarning takomillashuvi millatning maʼrifatli vakillariga oʻz xalqi hayotini dunyodagi mutaraqqiy xalqlar turmushi bilan solishtirish imkonini berdi. Rossiyada 1905-yil oktabrdagi soʻz va matbuot erkinligi haqidagi Manifestning qabul etilishi natijasida oʻzbek matbuotining rivojlanishiga ham bir qadar imkon yaratildi. Agar oʻzbek tilidagi birinchi va yolgʻiz gazeta 1870-yildan chop etilayotgan «Turkiston viloyatining gazetisi» boʻlsa, 1905-yildan soʻng vaqtli matbuot soni ancha koʻpaydi. 1905-1917-yillar orasida oʻlkada 22 gazeta, 8 jurnal oʻzbek tilida chiqarilgan. Bu hol millat ahlining tafakkur tarziga jiddiy taʼsir koʻrsatmay qolmadi. Kundalik matbuot oʻzbek adabiyotidagi yangilanishlar koʻlamining kengayishiga sabab boʻldi. Kitobning sanoat yoʻli bilan chop etilishi ham millat ijtimoiy-estetik tafakkuri rivojlanishining kuchli omili boʻldi.

Jadid adabiyoti toʻligʻicha millatni uygʻotishga qaratilgan edi. Bu adabiyotning qahramoni avvalgi davrdagiday yuqori tabaqa vakillari yoki ilohiy qudrat bilan nurlantirilgan siymolar emas, balki ommaning ichidan chiqqan, unga qaytib

boradigan va shu bois xalqqa ta'sir ko'rsatish imkoniyati kattaroq bo'lgan oddiy kishilar edi. Jadid adiblari yangi mavzularni yangi janrlarda va yangi obrazlar orqali ifodalashga urindilar. Yana bir muhim jihat shundaki, jadid yozuvchilari shunchaki ijodkor emas, balki jamoatchi ham edilar. Ular faqat qalami bilan emas, balki ijtimoiy, siyosiy, ma'rifiy amali bilan ham millatni uyg'otishga jahd qilgandilar. Jadidlar o'zbek adabiyotiga drama, roman, hikoya singari yangi janrlarni kiritdilar.

M. Behbudiyning «Padarkush», A. Avloniyning «Advokatlik osonmi», «Pinak», «Biz va siz», «Ikki sevgi», Fitratning «Munozara», «Hind sayyohi», «Oila», «Yurt qayg'usi», «Abulfayzxon», «Shaytonning tangriga isyoni», «Qiyomat», Hamzaning «Uyg'on, Vatan!», «Yig'la, Turkiston», «Dardiga darmon istamas», «Turkiston», «Shundoq qolurmu», «Yangi saodat.. », «Zaharli hayot... », «Boy ila xizmatchi», «Maysaraning ishi», «Paranji sirlaridan bir lavha», «Istibdod qurbonlari», «Loshmon fojiasi», «Farg'ona fojiasi», Qodiriyning «Uloqda», «Tinch ish», «Kalvak Maxzumning xotira daftaridan», «Toshpo'lat tajang nima deydi», «O'tkan kunlar», «Mehrobdan chayon», Cho'lponning «Buzilgan olkaga», «Xalq», «Ko'ngil», «Binafsha», «Go'zal Farg'ona», «Go'zal», «Vahm», «Istash», «Galdir», «Bahorni sog'indim», «Sirlardan», «Yorqinoy», «Kecha va kunduz» singari va boshqa yuzlab asarlar jadid adabiyotining yetuk namunalaridandir.

Jadid adiblarining asarlarida insoniy taqdir, qismat fojialari millat ozodligi, inson erki, Vatan buyukligi muammolari fonida aks ettirildi. Jadid adabiyotida tarixiy adolat, siyosiy tenglik, shaxs va millat erki, xalqni g'aflatdan uyg'otish singari o'tkir ijtimoiy muammolar juda ko'p tasvirlandi. Jadidlarning vatan, millat, ozodlik yo'lida jon fido etishga chorlab bitilgan olovli asarlari samimiy, ammo yuksak darajada ijtimoiylashgan shaxslarning nidolari edi. Bunday asarlarda millatning ulkan dardi ma'rifatli insonning shaxsiy fojiasi bilan birgalikda ifoda etilardi. Tuyg'ular samimiyati, iztirob ko'lamining kengligi ruhiy dardlar teranligini oshirib, umumning dardi alohida shaxsning g'ami, iztirobi darajasiga ko'tarilardi. Odatda, ko'pchilikning iztiroblari alohida shaxslarning dardlaridan baland turadi deb hisoblaniladi. Holbuki, dard xususiylashsagina umuminsoniy miqyos kasb etadi.

Jadid adabiyoti faqat mavzu jihatidan emas, balki ifodasiga ko‘ra ham ommaga yaqinlashtirildi. Badiiy asarlarda tasvir injaligi, ifodaning yangiligidan ko‘ra, zalvorli va keskin fikr aytishga e‘tibor kuchaydi. She‘riyat aruzga xos ohangdorlikdan chekinib, barmoqqa xos ochiqlikka erishdi. Kuylanishdan da‘vatga aylandi.

Aytish kerakki, sho‘rolar davrida o‘zbek adabiyotining mohiyati tubdan o‘zgardi. Lekin bu birdaniga sodir bo‘lmadi. 1917-yilgi oktabr to‘ntarishidan keyingi dastlabki davrlarda ham so‘z va ijod erkinligi bir qadar saqlandi. Sho‘rolar yetarlicha siyosiy va tashkiliy kuchga ega bo‘lmagani, uning g‘oyalarini kuylaydigan adiblar qatori hali shakllanmagani uchun badiiy adabiyotda nisbatan erkinlik bor edi. Eng iste‘dodli ijodkorlar, tabiiy ravishda, millat va vatan ozodligi uchun kurashayotgan jadid yozuvchilari safida edi.

O‘lkada teatr vujudga keldi, fan-texnikaga qiziqish kuchaydi, milliy til qadriga ahamiyat ortdi, tor biqqlikdan chiqib, farzandlarni jahon ma‘naviyatiga, ta‘limiga oshno etish tamoyili mustahkamlandi, uy-joy tutish muomala-munosabat, kiyim-kechak, tabobat, me‘morchilik, matbaa, aloqa masalalarida jahonning ilg‘or tajribalarini o‘zlashtirish boshlandi, ommaviy kutubxonalar ochildi.

Abdulla Qodiriy – zulmatda ziyoga chorlagan ijodkor

Qodiriy – yangi davr adabiyoti, Yevropa adabiyoti gazi bilan o‘lchaganda ham to‘laonli asarlar yozgan, o‘zbek romanchiligini boshlab bergan ulkan adib.

(A.Qahhor)

Abdulla Qodiriyni Oybek «qalbi butun», o‘ziga xos shaxs deb ataydi. Uni «tug‘ma epik yozuvchi, keng ko‘lamdagi so‘z ustasi, yuksak ma‘nodagi realist san‘atkor» deya ta‘riflaydi.

Adib hayotiga oid tarixiy ma‘lumotlar:

«So‘zim oxirida odil sudlardan so‘rayman: garchi men turli bo‘hton, shaxsiyat va soxtalar bilan ikkinchi oqlanmaydurg‘on bo‘lib qoralandim. Loqaq ularning, qoralovchi qora ko‘zlarning ko‘ngli uchun bo‘lsa ham menga eng oliy

bo'lg'on jazoni bera ko'ringiz. Ko'nglida shamsi g'uboroti, teskarichilik maqsadi bo'lmag'on sodda, vijdonli yigitga bu qadar xo'rlikdan o'lim tansiqroqdir. Bir necha shaxslarning orzusicha ma'naviy o'lim bilan o'ldirildim. Endi jismoniy o'lim menga qo'rqinch emasdir. Odil sudlardan men shuni kutaman va shuni so'rayman»

1926-yil 15-iyun, Samarqand.(A.Qodiriyning suddagi nutqidan)

Abdulla Qodiriy (Julqunboy) 1894-yil 10-aprelda Toshkent shahrining Samarqand darboza mavzeyidagi Eshonguzar mahallasida «bog'bonlik bilan kun kechirguchi bir oilada...» tug'ilgan. Adibning o'zi: **«Boshida boy oilada tug'ildimmi, yoki kambag'al oiladami, albatta, bilmadim...»**, - deb yozadi.

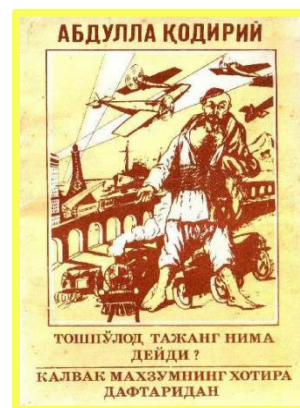
«Yozuvchini, garchi shaxsan tanilmasa ham, asarlarini o'qib, qanday tabiatli shaxs ekanini g'oyibona bilish, tasavvur qilish mumkin. Chunki u asarlarida, asosan, o'z tabiatini, ruhini tasvilydi.»

(Abdulla Qodiriy)

Abdulla Qodiriy (asosiy taxalluslari: Qodiriy, Julqunboy)

XX asr yangi o'zbek adabiyotining ulkan namoyandasi, o'zbek romanchiligining asoschisi. 20-yillardagi muhim ijtimoiy-madaniy jarayonlarning faol ishtirokchisi.

Ijodkorning umr bayoni to'g'risida: bog'bon oilasida tug'ilgan. Otasi Qodirbobo xon, beklar qo'lida sarbozlik qilgan, rus bosqini paytida Toshkent mudofaasida qatnashgan. Otasi boshidan o'tkazgan sarguzashtlar Abdulla Qodiriyning qator asarlari, xususan, tarixiy romanlarining yuzaga kelishida muhim rol o'ynagan. Abdulla Qodiriy dastlab, musulmon maktabida, keyin esa rus-tuzem maktabida, Abulqosim shayx madrasasida tahsil olgan; Moskvadagi adabiyot kursida o'qigan. **Yoshligidanoq qadimgi Sharq madaniyati va adabiyoti ruhida tarbiya topgan; arab, fors va rus tillarini o'rgangan. Jahon adabiyotini ixlos bilan mutolaa qilgan.** Eski shahar ozuqa qo'mitasining sarkotibi **«Oziq ishlari»** gazetasining muharriri,

kasabalar sho'rosining sarkotibi; «**Mushtum**» jurnalining tashkilotchilaridan va tahrir hay'ati a'zosi vazifalarida faoliyat yuritgan.

Abdulla Qodiriyning ijodiy faoliyati: 1910-yillarning o'rtalarigan boshlangan «*Sadoyi Turkiston*» gazetasining 1914-yil 1-aprel sonida Abdulla Qodiriy imzosi bilan «*Yangi masjid va maktab*» sarlavhali xabar bosiladi. ***Bu bo'lajak adibning matbuotdagi dastlabki chiqishi edi.*** Oradan ko'p o'tmay, uning «*To'y*», «*Ahvolimiz*», «*Millatimga*», «*Fikr aylagil*» kabi she'rlari, «*Baxtsiz kuyov*» dramasi, «*Juvonboz*» hikoyasi chop etiladi. Abdulla Qodiriy ijodining dastlabki namunalari bo'lgan bu asarlar millatparvarlik, ma'rifatparvarlik ruhida yozilgan bo'lib, jadidchilik g'oyalari bilan sug'orilgandir.

Abdulla Qodiriyning «**Uloqda**» hikoyasi avvalgi asarlari bilan tenglashtirib bo'lmaydigan darajada yuqori bo'lib, XX asr tongidagi ***o'zbek realistik adabiyotining cho'qqisi***, realistik hikoyaning eng yaxshi namunasi hisoblanadi. Abdulla Qodiriyning 1917-yil Oktyabr to'ntarishidan keyingi faoliyati, asosan, matbuot bilan bog'langan. ***Uning 1919 – 1925-yillar oralig'ida yozgan maqolalari soni 300 atrofida. Abdulla Qodiriyning publitsistik chiqishlari, avvalo, o'sha davrning tarixiy hujjati, zamonasining solnomasi.***

20-yillar o'rtalarida yozilgan «**Kalvak Mahzumning xotira daftaridan**», «**Toshpo'lat tajang nima deydir?**» satirik hikoyalar turkumida yozuvchi kulgisi «***xarakter kulgisi***» darajasiga ko'tarildi.

Abdulla Qodiriy sho'ro hokimiyatining dastlabki yillarida qizg'in jurnalistik faoliyati bilan barobar o'zbek adabiyotidagi birinchi roman – «O'tkan kunlar»ni yaratdi. Romandan boblar 1922-yil «**Inqilob**» jurnalida e'lon qilindi.

1924 – 1926-yillari har bir bo'limi alohida-alohida kitob holida bosildi.

«O'tkan kunlar» yaratilgan davr o'zbek xalqi uchun millatning erki, ozodligi, mustaqilligi, jahondagi o'rni masalasi hayot-mamot ahamiyatiga molik edi. Abdulla Qodiriy mintaqamiz taraqqiyparvar ziyolilari safida turib ona yurtning, millatning taqdiri ustida astoydil qayg'urdi, o'zicha najot yo'lini izladi. Avvaliga u bolsheviklarning yolg'on va'dalariga ishondi, ammo adib bu va'dalar qog'ozda qolib ketayotganini, yovuz mustamlaka siyosati mohiyat -e'tibori bilan

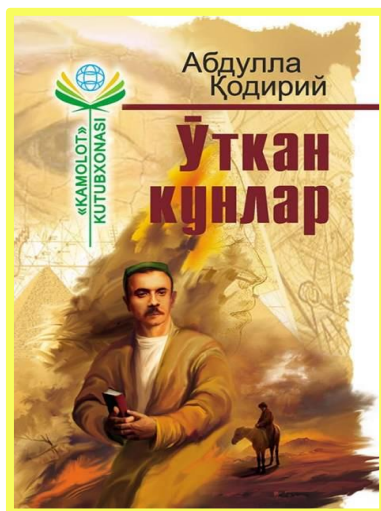

o'zgarmay qolayotganini, munofiqona tus olayotganini, el orasida buzg'unchilik, fitna, sinfiy-mafkuraviy adovat avj oldirilib, birodarkushlik urushi boshlanib ketganligini, sho'rlik xalq bu qonli siyosatning qurboni bo'layotganini o'z ko'zi bilan ko'rdi. Ayniqsa, Qo'qon muxtoriyatining tor-mor etilishi ko'pgina hur fikrli ziyolilar qatori Abdulla Qodiriyning qalbini larzaga soldi. Adib «O'tkan kunlar» romani orqali xalqning milliy ongini uyg'otmoqchi bo'ldi, **«tariximizning eng kir, qora kunlari»** – yurtni mustamlaka balosiga giriftor etgan keyingi **«xon zamonlari»** – XIX asr o'rtasidagi mudhish tarixiy jarayonlar haqida so'z ochib, bu ayanchli haqiqatdan xalqqa saboq bermoqchi bo'ldi.

Adib 1937-yil 31-dekabr kuni hibsga olinib, 1938-yil 4-oktyabrda xalq dushmani sifatida qatl etiladi. Faqat 1991-yilda, O'zbekiston o'z mustaqilligini e'lon qilganidan so'nggina Abdulla Qodiriyga yuksak hurmat va ehtirom ko'rsatila boshlandi. Adib Alisher Navoiy nomidagi O'zbekiston Respublikasi davlat mukofoti, «Mustaqillik» ordeni bilan taqdirlandi.

O'TKAN KUNLAR **(romandan boblar)**

Yozg'uchidan

Yozmoqg'a niyatlanganim ushbu – «O'tkan kunlar» yangi zamon ro'monchilig'i bilan tanishish yo'lida kichkina bir tajriba, yana to'g'risi bir havasdir. Ma'lumki, har bir ishning ham yangi – ibtidoiy davrida talay kamchiliklar bilan maydong'a chiqishi, ahllarining yetishmamlari ila sekin-sekin tuzalib, takomulga yuz tutishi tabiiy bir holdir. Mana shuning daldasida havasimda jasorat etdim, havaskorlik orqasida kechaturgan qusur va xatolardan cho'chib turmadim. Moziyg'a qaytib ish ko'rish xayrlik, deyilar. Shunga ko'ra mavzuni moziydan, yaqin o'tkan kunlardan, tariximizning eng kirlik, qora kunlari bo'lg'an keyingi «xon zamonlari»dan belguladim.

(Abdulla Qodiriy – Julqunboy)

Otabek Yusufbek Hoji o'g'li 1264 inchi hijriy, dalv oyining o'n yettinchisi, qishki kunlarning biri, quyosh botgan, tevarakdan shom azoni eshitiladir... **Darbozasi** sharqi-janubiyga qaratib qurilgan bu dongdor saroyni Toshkand, Samarqand va Buxoro savdogarlari egallaganlar, saroydagi bir-ikki hujrani istisno qilish bilan boshqalari musofirlar ila to'la. Saroy ahli kunduzgi ish-kuchlaridan bo'shab hujralariga qaytganlar, ko'p hujralar kechlik osh pishirish ila mashg'ul, shuning uchun kunduzgiga qaraganda saroy jonliq: kishilarning shaqillashib so'zlashishlari, xoxolab kulishishlari saroyni ko'kka ko'targudek. Saroyning to'rida boshqalarga qaraganda ko'rkamrak bir hujra: anovi hujralarga kiygiz to'shalgani holda bu hujrada qip-qizil gilam, ularda bo'z ko'rpalar ko'rilgan bo'lsa, munda ipak va adras ko'rpalar, narigilarda qora charog' sasiganda, bu hujrada sham' yonadir, o'zga hujralarda yengil tabiatlik, serchaqchaq kishilar bo'lganida bu hujraning egasi boshqacha yaratilishda: og'ir tabiatlik, ulug' gavdalik, ko'rkam va oq yuzlik, kelishgan, qora ko'zlik, mutanosib qora qoshlik va endigina murti sabz urgan bir yigit. Bas, bu hujra bino va jihoz yog'idan, ham ega jihatidan diqqatni o'ziga jalb etarlik edi. Qandog'dir bir xayol ichida o'lturguchi bu yigit Toshkandning mashhur a'yonlaridan bo'lgan Yusufbek hojining o'g'li – Otabek. Saroy darbozasidan ikki kishi kelib kirgach, ulardan birovi darboza yonidagi kimdandir so'radi:

– Otabek shu saroyga tushkanmi?

Bizga tanish hujra ko'rsatilishi bilan ular shu tomonga qarab yurdilar. Bu ikki kishining bittasi gavdaga kichik, yuzi to'la, ozroqqina soqol-murtlik, yigirma besh yoshlar chamalik bir yigit bo'lib, Marg'ilonning boylaridan Ziyo shohichi deganning Rahmat otlik o'g'lidir; ikkinchisi uzun bo'ylik, qora cho'tir yuzlik, chag'ir ko'zlik, chuvoq soqol, o'ttuz besh yoshlarda bo'lgan ko'rimsiz bir kishi edi. Bu yigit yaxshigina davlatmand bo'lsa ham, lekin shuhrati nima uchundir boyligi bilan bo'lmay, «Homid xotinboz» deb shuhratlangan, kishilar Homid orqasidan so'zlashkanda uning otiga taqilgan laqabni qo'shib aytmasalar, yolg'iz «Homidboy» deyish ila uni tanita olmaydirlar. Homidning Otabek bilan tanishligi

boʻlmasa ham Rahmatka yaqin qarindosh – Ziyo shohichining qaynisi, Rahmatning togʻasi.

Ular hujraga kelib kirdilar. Otabek kelguchilarni ulugʻlab qarshiladi.

– Bizni kechirasiz, bek aka, – deb Rahmat uzr aytdi, – vaqtsiz kelib, sizni tinchsizladik...

Otabek ularga yuqoridan joy koʻrsatar ekan, yoqimlik bir vaziyatda:

– Tinchsizlamadingizlar, bilʼaks quvontirdingizlar, – dedi, – shahringizga birinchi martaba kelishim boʻlgʻani uchun tanishsizlik, yolgʻizlik meni juda zeriktirgan edi.

Shu orada hujraga bir chol kirib, ul ham mehmonlar bilan soʻrashib chiqdi. Bu chol Hasanali otlik boʻlib, oltmish yoshlar chamasida, choʻziq yuzlik, doʻngroq peshonalik, sariqqa moyil, toʻgarak qora koʻzlik, oppoq uzun soqollik edi. Soqolining oqligiga qaramasdan uning qaddida keksalik alomatlari sezilmas va tusida ham uncha oʻzgarish yoʻq edi.

Otabek mehmonlarni tanchaga oʻtquzib, fotihadan soʻng Hasanali bilan soʻradi:

– Tuzukmisiz, ota?

– Xudoyga shukur, – dedi Hasanali, – boyagʻidan biroz yengilladim.

Mazmuni is tekkan ekan.

– Baʼzi yumushlar buyursam...

– Buyuringiz, oʻgʻlim.

– Rahmat, ota, boʻlmasa bizga choy qaynatib bersangiz-chi.

– Xoʻb, begim.

Hasanali chiqdi. Rahmat Otabek bilan yana bir qaytib sogʻliq soʻrashgandan keyin soʻradi:

– Bu kishi kimingiz boʻladir, bek aka?

Otabek Rahmatning savoliga javob bermay eshikka qaradi. Hasanalini hujradan uzoqlatib soʻngra javob berdi:

– Qulimiz.

Bu soʻzdan nima uchundir Homid ajablangan edi.

– Qulingiz?

– Shundog‘.

Hasanalini bolalik vaqtida Erondan kishi o‘g‘irlab kelguchi bir turkman qo‘lidan Otabekning bobosi o‘n besh tillo barobariga sotib olgan edi. Hasanalining Otabeklar oilasida qulliqda bo‘lganiga ellik yillar chamasi zamon o‘tib, endi Otabeklar oilasining chin bir a‘zosi bo‘lib ketkan. Xo‘jasi Yusufbek hojiga, ayniqsa, xo‘jazodasi Otabekka itoat va ixlosi tom bo‘lib, buning evaziga ulardan ham ishonch va hurmat ko‘rar edi. Hasanali o‘ttuz yoshlik vaqtida sotib olgan bir cho‘riga uylantirilgan bo‘lsa ham, ammo o‘g‘il-qizlari bo‘lmagan, bo‘lsalar ham yoshlikda o‘lib ketkanlar. Shuning uchun bo‘lsa kerak, Otabekka ixlos qo‘yib, unga o‘z bolasi kabi qarar: «O‘lganimdan keyin ruhimga bir kalima Qur‘on o‘qusa, bir vaqtlar Hasanali ota ham bor edi deb yodlasa, menga shunisi kifoya», deb qaror bergan va hozirdan boshlab Otabekka bu to‘g‘rida siporishlar berib, undan samimiy va‘dalar olib yurguchi oqko‘ngil bir qul edi. Hasanali ustida bo‘lgan haligi gapdan keyin Rahmat so‘radi:

– Toshkanddan nimalar keltirdingiz, bek aka?

– Arzimagan narsalar: gazmol, qalapoy abzali va biroz qozon.

– Marg‘ilonda gazmol bilan qalapoy abzalining bozori chaqqon, – dedi Homid. Otabek miqrozi bilan sham‘ so‘xtasini kesib tuzatdi. Orada yotsirashga o‘xshash bir hol bor, nima uchundir bir so‘zlab ikki to‘xtar edilar. Bu o‘ng‘aysiz holatdan chiqish va so‘zga ulab yuborish uchun Rahmat tirishkandek ko‘rinar edi.

– Marg‘ilonni qanday topdingiz, bek aka, xushlandingizmi, yo?..

Bu savolning javobiga Otabek ikkilangandek va o‘ng‘aysizlang‘andek bo‘ldi.

– Nima desam ekan... Marg‘ilonni har holda... xush ko‘rdim, Marg‘ilon Turkistonimizning to‘qug‘uchilik hunarida birinchi shahridir.

Ikkilanib berilgan bu javobdan Homid bilan Rahmat bir-birlariga qarashib oldilar. Otabek bu holatni sezdi va o‘zining so‘zini kulgulikka olib izoh berdi:

– Kelgan kunimdan Marg‘iloning‘izni xushlamay boshlag‘an edim. Chunki tanishlarim yo‘q, musofirchilik bilinib qolayozg‘an edi. Endi bu soatdan boshlab

Marg‘ilondan roziman, negaki yo‘qlab kelguchi sizning kabi qadrdonlar ham bo‘lur ekan.

– Kechiringiz, bek aka, – dedi Rahmat, – men sizning Marg‘ilon kelganingizni bu kun otamdan eshitdim. Yo‘qsa, albatta, sizni zeriktirmas edim.

– Aniqmi?

– To‘g‘ri gap, – dedi Rahmat, – otam Toshkand borg‘anlarida to‘p-to‘g‘ri sizning eshikingizga tushsinlar-da, siz saroyga tushing. Bu taraf bilan sizdan o‘pkani biz qilsaq arziydir.

– Haqqingiz bor, – dedi Otabek, – ammo, birinchidan, sizning havlingizni so‘rog‘lab topish menga qiyinroq ko‘rindi, undan so‘ng molimizni ortg‘an tuyakashlar shu saroyg‘a tayinlang‘an edilar.

– Har holda bu uzr emas.

Hasanali dasturxon yozib qumg‘on kirgizdi. Odatiy takalluflar bilan dasturxon va choyga qaraldi. Homid nonni shinniga bulg‘ar ekan so‘radi:

– Yoshingiz nechada, bek?

Otabekning labi qimirlamasdan choy quyib o‘tirgan Hasanali javob berdi:

– Bekka xudo umr bersa, bu yil hamduna bo‘lsa, to‘ppa-to‘g‘ri yigirma to‘rt yoshga qadam qo‘yadilar.

– Yigirma to‘rt yoshga kirdimmi, ota? – dedi bek. – Chindan ham necha yoshga kirganimni o‘zim bilmayman.

– Yigirma to‘rt yoshga kirdingiz, bek. Homid tag‘in so‘radi:

– Uylanganmisiz?

– Yo‘q.

Hasanali Otabekning yolg‘iz «yo‘q» bilan to‘xtashiga qanoatlanmadi va bu to‘g‘rida o‘z tomonidan izohlar berishni lozim ko‘rdi:

– Bek uchun bir necha joylarga qiz aytdirmak istalingan bo‘lsa ham, – dedi, – avval taqdir bitmaganlik, undan keyin bekning uylanishka bo‘lg‘an qarshiliqlaridan bu kungacha to‘y qilolmay kelamiz. Ulug‘ xo‘jamizning qat‘iy niyatlari bu safardan qaytg‘ach bekni uylandirishdir.

– Manimcha, uylanishdek nozik bir ish dunyoda yo‘qdir, – dedi Rahmat va Otabekka yuz o‘girdi. – Uylangach, xotining ta‘bingga muvofiq kelsa, bu juda yaxshi; yo‘qsa, munchalik og‘ir gap dunyoda bo‘lmas.

Otabek Rahmatning bu so‘zini samimiyat bilan qarshiladi.

– So‘zingizning to‘g‘rilig‘ida shubha yo‘q, – dedi, – ammo shuni ham qo‘shmoq kerakki, oladig‘an xotiningiz sizga muvofiq bo‘lishi barobarida er ham xoting‘a muvofiquttab’ bo‘lsin.

– Xoting‘a muvofiq bo‘lish va bo‘lmasliqni uncha keragi yo‘q, – dedi Homid e‘tirozlanib, – xotinlarga “er” degan ismning o‘zi kifoya... Ammo jiyan aytgandek, xotin degan erga muvofiq bo‘lsa bas.

Rahmat kulib Otabekka qaradi. Otabek ham istehzolik tabassum orasi Homidga ko‘z qirini tashladi.

– Uylanishdagi ixtiyorimiz, – dedi Rahmat, – ota-onalarimizda bo‘lg‘anliqdan, oladig‘an kelinlari o‘g‘illarig‘a yoqsa emas, balki uning ota-onalari o‘zlariga yoqsa, bas. Bu to‘g‘rida uylanguchi yigit bilan er qilg‘uchi qizning lom-mim deyishka haq va ixtiyorlari bo‘lmay, bu odatimiz ma‘qul va mashru‘ ishlardan emasdir. Masalan, men ota-onamning yoqtirishlari bilan uylandim... Ammo xotinim ota-onamga muvofiq bo‘lsa ham, menga muvofiq emas, siz aytgandek, ehtimol, men ham xotinimg‘a muvofiq emasdirman... so‘zingiz juda to‘g‘ri, bek aka.

Otabek Rahmatning so‘zini ixlos bilan eshitdi va «sen nima deysan?» degandek qilib Homidga qaradi.

– Jiyan, – dedi Homid Rahmatka qarab, – boshlab uylanishing, albatta, ota-onang uchun bo‘lib, ulardan ranjib yurishingni o‘rni yo‘q. Xotining ko‘nglingga muvofiq kelmas ekan, muvofiqini olib, xotinni ikki qil. Bunisi ham kelishmasa, uchunchisini ol. Xotinim muvofiq emas, deb zorlanib, hasratlanib yurish er kishining ishi emas.

Rahmat Otabekka kulimsirab qaradi-da, tog‘asig‘a javob berdi.

– Xotin ko‘paytirib, ular orasida azoblanishning nima hikmati bo‘lsin? – dedi.

– Bir xotin bilan muhabbatlik umr kechirmak, manimcha, eng ma'qul ish. Masalan, ikki xotinliqning bittasi sizmi? Uyingizda har kuni janjal, bir daqiqa tinchlig'ingiz yo'q.

– Seningdek yigitlar uchun, albatta, bitta xotin ham ortiqchaliq qiladir, – deb kuldi Homid. – Ko'b xotin orasida azoblanish o'zi nima degan so'z? Qamchingdan qon tomsa, yuzta xotin orasida ham rohatlanib tiriklik qilasan. Men bu kungacha ikki xotin o'rtasida turib janjalg'a to'ygunimcha yo'q, ammo xotinni uchta qilishg'a ham o'yim yo'q emas.

– Sizga taraf yo'q, tog'a.

Homid mag'rur bir tusda Otabekka qaradi. Otabek uning so'zidan kulimsiragan edi.

Hasanali palovga urnash uchun tashqariga chiqdi. Otabek mehmonlarga choy quyib uzatdi. Homidning haligi so'zidan keyin oradagi bahs kesilgan edi.

Uchovlari ham bir narsaning xayolini surgandek ko'rinar edilar. Bir necha vaqt shu holda qolishib, Rahmat tog'asidan so'radi:

– Mirzakarim aka qizini erga berdimi, eshitdingizmi? Bu savoldan nima uchundir Homidning chehrasi buzildi va tilar-tilamas javob berdi:

– Bundan xabarim bo'lmadi. Gumonimcha, bermagandir. Rahmat so'zdan chetda qoldirmas uchun Otabekni ham oraga oldi:

– Bizning Marg'ilonda bir qiz bor, – dedi, – shundog' ko'hlikki, bu o'rtada uning o'xshashi bo'lmas deb o'ylayman.

Homid bir turlik vaziyatda yer ostidan jiyaniga qaradi. Tog'asining holidan xabarsiz Rahmat so'zida davom etdi:

– Shahrimizda Mirzakarimboy otlig' bir savdogar kishi bor, bu shuning qizidir. Balki, siz Mirzakarim akani tanirsiz, u bir necha vaqt Toshkandda qutidorliq qilib turg'an ekan?

– Yo'q... Tanimayman.

Homidning yuzidagi boyagi holat yana ham kuchlanib go'yo toqatsizlangandek ko'rinar edi, Rahmat davom etdi:

– Uning havlisi poyabzal rastasining burchagidagi imoratdir. O‘zi davlatmand bir kishi; Toshkand ashroflarining ko‘blari bilan aloqador bo‘lg‘anliqdan, balki otangiz bilan tanish chiqar.

– Ehtimol, – dedi Otabek va nima uchundir g‘ayriixtiyoriy bir tebrandi. Uning yuzida bir o‘zgarish va vujudida bir chayqalish bor edi. Undagi bu o‘zgarishdan Rahmat xabarsiz bo‘lsa ham, ammo Homid uni yer ostidan ta’qib etar edi. Bu ta’qib Otabekdagi haligi o‘zgarishni payqabmi yoki tasodifiymi edi, bu to‘g‘rida bir mulohaza aytish, albatta, mumkin emas. Yana bir necha vaqt jim qoldilar.

– Endi biznikiga qachon mehmon bo‘lasiz, bek aka? Rahmatning bu so‘zi bilan Otabek xayolidan bosh ko‘tardi:

– Xudo xohlag‘an vaqtda bo‘larmiz...

– Yo‘q, bek aka, – dedi Rahmat, – siz aniqlab bir kunni tayin qilingiz, biz bu yerga sizni taklif qilg‘ali kelganmiz.

– Ovora bo‘lmoqning nima zarurati bor?

– Bunda ovora bo‘lish degan narsa yo‘q. Iloji bo‘lsa, sizni bu saroydan havlig‘a ko‘chiramiz. Hozirga bir kunni tayin qilib bizga mehmon bo‘ling-chi... Otam sizning bilan o‘lturishib, Toshkand ahvolotini so‘zlashmakka mushtoqdirlar.

– Bu saroydan sizlarnikiga ko‘chishim og‘ir, – dedi Otabek, – ammo otangizning ziyoratlariga borishg‘a har qachon hozirman.

– Sog‘ bo‘ling, bek aka, boradiring‘an kuningizni tayin qila olasizmi?

– Ma’lumingiz, kechalari bo‘sh bo‘laman, shuning bilan birga otangiz qaysi vaqtni ixtiyor qilsalar ijobat etishdan o‘zga choram bo‘lmas.

– Salomat bo‘lingiz, – dedi Rahmat, – shuni ham sizdan so‘rayin: o‘lturishka begona kishilar ham aytilsa mumkinmi, ozor chekmasmisiz? Chaqirilg‘anda ham o‘zimizga yaqin va ahl kishilar bo‘lur, masalan, Mirzakarim qutidor kabi.

Bu vaqt Otabekning tusiga ham haligidek o‘zgarish chiqdi ersa-da, lekin sezdirmaslikka tirishib javob berdi:

– Manim uchun farqsiz.

Oshdan so‘ng mehmonlar bilan xayrlashib chiqdilar.

Bek oshiq

Saroy tinch uyquda, tun yarim. Hasanali hujraning uzun burama qulfini ochib ichkariga sham' yoqdi va bekning to'shagini yozib uning kirib yotishini kutib turdi. Ammo Otabek nima uchundir tez kira bermadi. Hujra eshigini ochil-ganidan, sham' yoqilib, o'rin yozilganidan go'yo xabarsiz kabi ustunga suyalgancha qotib turar edi.

– O'ringizni yozdim, bek.

Otabek bu so'z bilan hujraga kirdi va borib to'shagi yoniga o'turdi. Hasanali bekning yechinib yotishini kutib turar, chunki uni yotquzib, yoqilgan sham'ni o'zi bilan narigi hujraga olib chiqmoqchi edi. Biroq Otabek to'shagi yonig'a o'turdi-da, yana o'ylab qoldi... Otabek bir necha kunlardan beri Hasanalining ko'ziga boshqacha ko'rinar edi.

Hasanali Otabekda shu kungacha ko'rilmagan qiziq bir holatka besh-olti kundan beri ajabsinib yurar edi. Hasanalini ajabsindirgan holat ham bekning shuning singari xayol ichida barchani unutib qo'yishi va boshqa ishlarga e'tibor va parvosizligi edi. Hasanali bekning hozirgi ipidan-ninasigacha bo'lgan qiziq holini uzoq kuzatib turdi. Lekin Otabek xayol surishdan zerikmasa ham Hasanali kuzatishidan zerikdi.

– Menda yumushingiz yo'qmi?

Otabek bu gapni anglamadi, shekillik, Hasanalining yuziga ko'tarilib qaradi-da, yana ko'zini bir nuqtaga tikib qoldi. Bu holatdan Hasanalining andishasi ortib, bekning bunchalik angravlanishig'a qanday ma'no berishini ham bilmas edi. Otabek shu holda tag'in qanchagachadir o'turdi, nihoyat, uyqudan uyg'ongan kishidek cho'chib o'zini kuzatkuchiga qaradi

– Chiqib yotmaysizmi?

– Menda yumushingiz yo'qmi?

– Nima yumushim bo'lsin, sham'ni ham olib keting.

Hasanali sham'ni olib, o'z hujrasiga chiqdi. Uning hujrasi Otabekning bilan bir qatorda bo'lib, gazmol, poyabzal va shuning singari mollar ila to'lgan va

Otabekdan boshqa, alohida hujrada turishi ham shu mollarni saqlab yotish uchun edi. Hasanali o'rnini yozar ekan "tavba" deb qo'ydi.

Yuqorida so'zlanganidek, Otabekdagi bu holatni biror haftalardan beri payqasa ham, hozirgidek andishaga tushmagan va bunchalik diqqat etmagan edi. Xo'jazodasidagi bu holat uni har turlik mulohazalarga olib keta boshladi. To'shagi

ustiga o'turib, oq soqolini o'ng qo'li bilan tutamlab o'ylar edi: savdo to'g'risida biror xato qildimi, Ziyo shohichinikida taomdan tuzukroq totinmadi, biror og'rig'i bormikan... Musofirchilikda og'risa... Ammo bu mulohazalarining bittasiga ham o'zi qanoatlanmadi. Zero, savdo to'g'rilari undan yashirin emas, og'riganda ham, albatta, shikoyat eshitar edi.

O'ylab-o'ylab bir narsaga ham aqli yetalmagach, o'rnidan turib toqchada yonib turgan sham'ni o'chirdi. Hujra orqa-o'ngni ajratib bo'lmaslik ravishda qorong'ilandi. Qorong'ida turtinib hujra eshigiga keldi-da, avaylab g'ijirlatmay eshikni ochdi va sekingina tashqariga bosh chiqarib saroyni kuzatdi. Kishi yo'qliqqa qanoat hosil etib, mahsichan oyog'ini ohista qo'yib Otabek hujrasining yonida to'xtadi, saroyni yana qarab chiqdi. Saroy qop-qorong'i, tinch uyquda, ammo bu tinchlikni saroy otxonasidagi otlarning kart-kurt xashak chaynashlari va atrofdagi xo'rozlarning qichqirishlarigina buzar edilar. Hasanali sekingina daricha ostiga yotib hujra ichiga quloq soldi. Hujra ichi tinch edi. Oradan uch-to'rt daqiqa fursat o'tib hujradan ship etkan tovush eshitmadi. Tag'in bir necha daqiqa quloq uzmay turib, so'ngra o'rnidan qo'zg'almoqchi bo'lgan edi, ichkaridan "ufff",– degan ixrash eshitdi. Hasanalining quloqlari tikkayib o'rnidan turdi, ko'zi olalangan edi.

– Bek og'riq, – dedi ko'ngildan va jazmlanib hujra eshigiga yurib keldi. Eshikni ochib Otabek yoniga kirmoqchi edi. Eshikni itarishka borgan qo'lini qoldirib: «Balki og'riq emasdir», – deb to'xtaldi. Yana kiraymi, yo'qmi, deb ikkilanib turgandan keyin yurib, o'zining hujrasiga keldi. Ammo Otabek to'g'risidagi tashvishi boyagidan o'n qayta ortgan edi. Yechinib uxlarga yotgan bo'lsa ham bekning xususi uni ko'z yumgali qo'ymadi. Bek to'g'risida har turlik xayollarga bormoqda edi. Yusufbek hojining: «O'g'lim yosh, sen dunyoning issiq-

sovug'ini tatig'an va manim ishongan kishimsan. O'g'limning har bir holidan xabar olib turish sening vazifangdir», – deb ta'kidlashi, Otabekning onasi – O'zbekoyimning yoshlig' ko'z bilan: «Seni xudoga, Otamni senga topshirdim! » – deb yolborishlari, zorillashlari uning quloqlari ostida takrorlangandek bo'lar edilar. Uxlab ketolmadi. Ko'ynakchan egniga choponini yopinib o'rnidan turdi, hujradan chiqib Otabek darichasi ostiga yana kelib o'lturdi.

Tun ayoq, izg'iriq yel to'rt tarafka yugurib jon achitmakchi bo'lar edi. Hasanali yarim yalang'och holda junjayib daricha ostida, izg'iriq quchog'ida o'lturar erdi. Ul yegan sovug'iga iltifot etmas, vujudini izg'iriqqa topshirib, fikrini hujra ichiga yuborgan edi. Hujra ichiga birmuncha quloq solib o'lturgandan keyin, uzun tin olib boshini tirqishdan uzdi, Otabekning pishillab uxlagan tovushini eshitib bir darajada tinchlandi. Vasvasadan ariyozgan bo'lsa ham o'rnidan qo'zg'almadi, nima uchundir tag'in ham sovuqqa junjib o'ltira berdi. Oradan yana bir necha daqiqa fursat o'tib, Hasanali tamom tinchlandi, ham turib ketmakchi bo'ldi va shu holatda ichkaridan uyqusirash eshitdi:

– « Qora ko'zlari, kamon qoshlari...»

– A-a-a, – dedi Hasanali va qaytadan qulog'ini tirqishga olib bordi. Endi uning butun borlig'i quloq bo'lib aylangan, o'zini unutib barcha diqqati hujra ichiga oqqan edi. O'rtadan ko'b fursat o'tmadi, boyagi uyqusirash yana takrorlandi:

– « Oy kabi yuzlar, kulib boqishlar, cho'chib qochishlar... Uff».

Hasanali uchun birinchida anglashilmay qolgan ma'nolar bu keyingi gap bilan yechildi. Hasanali endigi o'lturishni ortiqcha topib o'rnidan turdi, hujrasiga kirar ekan, boshini chayqab o'zicha so'zlandi:

– Bek oshiq!

O'rni ustiga choponini yopdi-da, ko'rpasi ichiga kirib o'lturdi va «chindan oshiqmi?» degan savolni ko'nglidan kechirdi. Tanish bo'lmagan bir shaharda kimning bo'lsa ham qiziga uchrashsin, besh-olti kun ichida bu yanglig' uyquda ham... masalaga bu jihat bilan qarab bekning ishqiga ishongisi kelmas edi. Ammo ikkinchi tomondan qulog'i ostida bekning o'z og'zidan eshitilgan – «kulib

boqishlar, cho‘chib qochishlar...» jumalari takrorlangandek bo‘lib xo‘jazodasidagi bir necha kunlik o‘zgarishka muhabbatdan boshqa hodisa, deb ma’no berolmas edi. Bu ikki turlik masalalarning o‘ng-tersini aylantirib muhokama qildi va o‘lchadi. Hasanalining o‘zi tarozuning ishonmaslik pallasida bo‘lsa ham – «kulib boqishlar, cho‘chib qochishlar» hamon quloqlari ostida takrorlanar edilar. Tun tongotarga yaqinlashgan, uning uyqulik miyasi hech bir turlik bu muammoni yecha bilmas edi. Ko‘b o‘ylasa ham bir qarorga kela olmadi. Ammo ertaga bekning o‘zini sinab ko‘rmakchi bo‘lib ko‘zi uyquga ketdi.

Toshkand ustida qonli bulutlar

Bu kunlarda Marg‘ilonda shunday xabar chiqib qoldi. «Toshkand hokimi bo‘lg‘an Azizbek Qo‘qong‘a qarshi bosh ko‘targan. Xon tomonidan xiroj (zakot, soliq) uchun yuborilg‘an devon beklarini o‘ldirgan!» Ikkinchi kun bu xabar tag‘i ham boshqacha to‘n kiydi: «Musulmonqul Normuhammad qushbegiga besh ming sipoh qo‘shib, Toshkand ustiga jo‘natqan!» Bu xabarlar xalq tomonidan juda oddiy, ortiqcha sovuqqonlik bilan qarshi olindilar. Bu voqeaga hech kim ajabsinmadi va bunda favquloddalik ko‘rmadi. Xalq bunga haqli edi, chunki bunday tinchsizliklarni endi ko‘ra-ko‘ra juda ham o‘rganib qolgan, bu kun bo‘lmasa ertaga o‘zining botirboshisining, oftobachisining, xullas, kim bo‘lsa ham beklaridan birining shunday tinchsizlik chiqarishiga «mumkin va bo‘ladirg‘an ish» deb qarar edi. Ammo biz Otabekni bu to‘g‘rida xalq bilan birlashtira olmaymiz. Chunki ul bu xabarga sovuqqonlik bilan qaray olmas edi va qaray olmadi. Bu xabarni eshitar ekan, yeb turgani og‘zida, yutkani bo‘g‘zida qoldi: bunday o‘zboshimchalik orqasidan o‘zining ochiq ko‘zi, o‘tkir zehni orqalik mudhish, falokatlik manzaralar ko‘rar, millatini – xalqini – musulmonini qo‘rqunch jar, tegsiz jahannam yoqasida, yiqilish oldida topar edi-da, seskanib: «O‘zing saqla, Tangrim!» – der edi. Bu xabarni eshitkandan so‘ng gangib esini

yo‘qotdi. Yarasi yangilandi: oq bilan qorani ajratolmagan fuqaroning bir necha g‘arazgo‘y mustabidlar kayfi yo‘lida bir-birisining qoniga tashna bo‘lishlari va natijada, istiqbolning vahm ko‘rinishlari!

Shunday qayg‘ular ichida bo‘kib o‘lturar ekan, Hasanali qo‘lida bir maktub bilan hujraga kirdi. Maktubni Otabekka uzatib – «Toshkanddan emish, otangizdan bo‘lsa kerak», – dedi. Otabek xatni ochdi: katta qog‘ozda, yo‘g‘on qalam bilan yozilgan uzun bir maktub edi. O‘qudi (aynan): «Huvalboriy ...ko‘zimizning nuri, belimizning quvvati, hayotimizning mevasi o‘g‘limiz mulla Otabekka yetib ma’lum va ravshan bo‘lg‘aykim, alhamdulillah, biz, duogo‘y padaringiz, mushtipar onangiz va yaqin do‘stlaringiz munda Haq taoloning hifzi himoyatida sihat va salomat bo‘lib ko‘z nurimizning duoyi jonini subhi shom, balki aladdavom rabbulolamindan rajo va tamanno etmakdamiz. Janobi Haq bod fursatlarda, yaqin va sa’id soatlarda to‘kis-tugallik birlan diydor ko‘rishmakka nasib va ro‘zi qilsin, omin yo rabbulolamin. Ba’da so‘zimiz: o‘g‘lim, Marg‘ilong‘a sihat va salomat yetish maktubingni olib haq taolog‘a shukrlar qildik. Bizning Toshkanddan ahvol so‘rasang, balki Marg‘ilong‘a ham eshitilgandir, munda Azizbek qandog‘dir bir kuchka tayanib Qo‘qong‘a isyon etdi. Xazina hisobini olish uchun kelg‘an devon beklarini o‘ldirib o‘rda darbozasiga osdi, bunga qarshi Qo‘qon ham tinch yotmag‘an bo‘lsa kerak. Bu kun Kirovchidan besh ming sipoh ila Normuhammad qushbegini Toshkand ustiga buyurilg‘anlig‘in eshitdik. Fuqaroning tag‘in qandog‘ ko‘rguliklari bor ekan, o‘g‘lim! »

Kechagina qonliq qilichini fuqaro ustida yurguzib turg‘an Azizbekka uning tig‘i zulmi bilan qora qonig‘a belanilgan o‘g‘lining, otasining, onasining, og‘asining mazlum gavdasi tuproq ostida hali chirib bitmay turib bu kun xalq yana Azizbekka, o‘sha qonxo‘rg‘a o‘z qoni bilan yamin etdi; Azizbekni to o‘zining bir tomchi qoni qolg‘unchaliq himoya qilmoqqa ond ichdi. Azizbekning buyrug‘i bilan kecha o‘rda tegiga barcha Toshkand xalqi yig‘ilg‘an, bu yig‘inda ulamolar ham bor, fuzalo ham bor; xulosa, shaharning har bir sinfidan ham hozir edi. Azizbek o‘rda qorovulxonasidan turib fuqarog‘a salom qildi. Azizbekning

salomiga musharraf bo'lg'unchilarning ko'zlaridan yoshlar oqmoqda edi. O'g'lim, sen bir qadar oq bilan qorani ajrata olasan, yozg'anlarimni diqqat bilan o'qi.

Azizbek o'rda darbozasig'a osilg'an ikki gavgani ko'rsatib so'radi:

«Fuqaro! Ko'rasizmi bu ikki gunohkorni, nima uchun bu jazog'a mustahiq bo'ldilar?»

Xalq: «Bilmaymiz, taqsir».

Azizbekning o'zi javob berdi:

«Bular Musulmon cho'loqni sarkardalaridan, qipchoqlarning yo'l boshchilaridan va qora choponning dushmanlaridan bo'lgan ikki to'ng'izning gavgalari! Men ularni siz qora chopon fuqarom tomonidan o'ch uchun o'ldirdim, siz qora chopon og'aynilarning qipchoq qo'lida shahid bo'lg'an qarindoshlaringizning ruhlarini shodlandirmoq uchun o'ldirdim! Yoki bu harakatim adolatdan emasmi, fuqaro!»

Xalq javob berdi: «Adolat! Xo'b qilg'ansiz, taqsir! Qipchoqlarning jazolari shunday bo'lmog'i kerak!»

Azizbek maqsadg'a ko'chdi: «Siz qora choponliqlarg'a xolisona qilg'an bu xizmatimga qarshi, albatta, qipchoqlar qasding'a tusharlar, meni Toshkand hokimligidan azl etmakchi va qo'llaridan kelsa, hatto o'ldirmakchi bo'lurlar! Siz bu ehtimolga qandog' qaraysizlar?!»

Xalq o'zining quyidag'i javobi bilan ko'kni ko'tardi:

«Bir tomchi qonimiz qolg'uncha yo'lingizda jon beramiz! Qipchoqlarda had bo'lg'aymiki, biz tirik turg'an joyda sizning bir tola mo'yingizni xam qilsinlar!»

Azizbek xalqqa tashakkur aytib yarasini yordi:

«Rahmat, fuqaro! Eshitamanki, qipchoqlar Normuhammad qushbegi qo'l ostida Toshkand ustiga harakat boshlag'an emishlar. Bunga qarshi bizning hozirlanishimiz kerakmi, yo'qmi, fuqaro?!»

Xalq: «Kerak, albatta, kerak, taqsir! Agar ruxsat bersangiz, bu kundan boshlab qo'rg'onlarni tuzata beramiz!»

Azizbek: «Rahmat fuqaro! Orqamda sizningdek fuqarom turg'anda menga hech bir qayg'u yo'qdir!»

Xalq: «Siz omon bo‘lib osoyish o‘ltirsangiz, qipchoqqa yo‘l bermaymiz, taqsir! Qo‘rg‘on tuzatishka fotiha beringiz, taqsir!»

Azizbek fotiha berdi. Xalq urush hozirlig‘ig‘a kirishdi. Ana, o‘g‘lim, bizning xalqning holiga yig‘lashni ham bilmaysan, kulishni ham! Har holda Toshkand ustiga yana qonliq bulutlar chiqdi, ishning oxiri nima bilan tinchlanar – bu bir xudog‘ag‘ina ma‘lumdir. Boshqa so‘zlardan ham ortiqroq esingga shuni solib o‘tayki, siyosat to‘g‘rilarida o‘ylanibroq so‘zla! Arzimagan sabablar bilan talaf bo‘lgan jonlarni hamisha ko‘z oldingda tut! Sen bilan manim ko‘ngillarimizdagi yaratg‘uchig‘ag‘ina ma‘lum bo‘lib, ammo Farg‘onada meni Azizbekning sherikidir, deb o‘ylashlari va seni bir fitnachining o‘g‘li, deb tanishlari ehtimoldan yiroq emasdir, shu jihatlarni mulohaza qilib oyog‘ bos! Bu tinchsizlik vaqtida sen bilan manim hayotimizning tahlika ostida bo‘lg‘anlig‘ini unutma! Shuni ham aytib qo‘yayki, bu tinchliksiz bosilmag‘uncha Toshkandga kelmasliging maslahatdir. Toshkand tinchlangandan keyin (agar salomat bo‘lsam) o‘zim xabar yuborurman. Munda barcha yor-u do‘st salomat, mendan Hasanaliga salom ayt! Addoyi otang Yusufbek hoji. Toshkand, 27-dalv oyida 1264-yilda yozildi”. Otabek maktubni tugatib, tushunmay o‘tkan jumllalarini qayta ko‘zdan kechirar ekan, Azizbek voqeasi ustiga kelganda ixtiyorsiz «tulki»deb yubordi...

Yusufbek Hoji

Rayimbek dodxohning yonidagi bizga tanish olabayroq to‘nlik kishi Hasanalini ko‘rishi hamono:

– Ha-a-a, bizning Hasanali-ku! – dedi, – kel, Hasan, ko‘rishaylik, Otabek esonmi?

Hasanali kelib ko‘rishdi, Yusufbek hoji ko‘rishar ekan, Azizbekka dedi:

– Bu bizning kishimiz, taqsir, Marg‘ilondan keladir.

Azizbek labini tishlab qoldi. Chunki darboza taqillatib, otini hurkitkan Hasanalini jallodga topshirish niyati, albatta, yo‘q emas edi. Yusufbek hojining so‘ziga javob bermay yo‘lida davom etdi. Hasanali sipohlar orqasidan, Yusufbek hoji Azizbek ketidan o‘rdaga qarab yurdilar. O‘rda darbozasiga yetkandan keyin

kutib turgan oʻrda begi Azizbekning qoʻltigʻidan olib otdan tushirdi. Azizbek oʻrda ichiga kirmakda ekan, Yusufbek hoji otdan qoʻnib soʻradi:

– Menga ruxsatmi, bek?

Azizbek yoʻl ustidan hojiga qaradi:

– Ruxsat, ertaga choyni oʻrdaga kelib iching.

– Yaxshi, taqsir.

Yusufbek hoji sipohlardan birining qoʻltiqlashi bilan otiga minib, narida kutib turgan Hasanaliga qarab yurdi. Sipohlar ham oʻrda ichiga ot yetaklashib kira boshladilar.

Yusufbek hoji Hasanalining vaqtsiz ham Otabekka qaytishidan tashvishlangan va qanday boʻlsa ham bir falokat yuz berganiga ishongan edi:

– Nega vaqtsiz kelding, Otabek sogʻmi? – deb soʻradi.

Yusufbek hoji Hasanaliga yetmasdanoq bu savolni berdi, Hasanali eshitmadimi yoxud eshitsa ham eshitmaganga solindimi, har nechuk javob bermadi.

– Nega indamaysan?

– Otabek salomat...

– Boʻlmasa, nega vaqtsiz kelding, Otabek qani?

Otabekning qamalishidan xabar berish Hasanali uchun juda ogʻir tuyilgan edi. Nihoyat koʻzidagi yoshini artdi-da:

– Otabek Margʻilon hokimi tarafidan qamaldi, – dedi.

– Nega, nega? – dedi hoji, otidan sachrab yiqilishga yetkan edi. – Sababi nima?

– Sababi maʼlum emas.

– Astagʻfirulloh, – deb qoʻydi hoji, oʻzini biroz toʻxtatgan edi.

Hasanali Otabekning Margʻilon borgʻanidan tortib, qamalishigacha boʻlgʻan hikoyalarini soʻzlab ketdi. Yusufbek hoji bekning uylanishini ham oddiy gaplar qatorida eshitib oʻtkardi.

– Margʻilonda turib bir ish chiqarishgʻa koʻzim yetmagandan keyin Toshkand kelishka majbur boʻldim, – dedi Hasanali va shu gap bilan mojaroni

soʻzlab tugatdi. Hoji voqeani eshitib, chuqur bir mulohaza ichida borar edi. Uning qanday kishi boʻlganini Toshkandning yetti yosharidan yetmish yosharigacha bilganlikdan guzar va mahallalarda unga duch kelgan kishilar joylaridan turib salom berarlar, hoji boʻlsa javob qaytarishni bilmas, goʻyo kishilarni ham koʻrmas edi. Nihoyat shu holda koʻb yurgach, orqasida kelmakda boʻlgan Hasanliga qarab otining boshini burdi va:

– Otabek bilan birga qamalgʻanlarni necha kishi deding? – deb soʻradi.

– Uch kishi: biri – Mirzakarim qutidor; ikkinchi – Ziyo shohichi; uchunchi – Rahmat.

– Yaxshi, sen bu toʻrtavining oʻlturishlarida boʻlgʻanmiding?

– Boʻlgʻan edim.

– Nima va qaysi toʻgʻrilarida soʻzlashdilar, Otabek qipchoqlargʻa qarshi soʻzlamadimi?

– Soʻzlamadi. Boshqalarning ham bu toʻgʻrida soʻzlari boʻlmadi.

– Ularning majlislarida boʻlmagan vaqting ham boʻldimi?

– Har bir oʻlturishlarida men hozir edim.

– Yaxshi, sen ular bilan qay yerlarda oʻlturishding?

– Birinchi martaba Ziyo akanikida boʻldi, ikkinchi...

– Toʻxta, Ziyo akanikida mehmonlar necha kishi edilar?

– Qutidor, Otabek, andijonlik Akram hoji, men, Ziyo akaning qaynisi – Homid degan birav. Ziyo aka va uning oʻgʻli... Hammasi yetti kishi.

Yusufbek hoji otining yolini qamchisi bilan tarar ekan, uch-toʻrt daqiqa oʻylab qolib, soʻngra soʻradi:

– Ikkinchi oʻlturish qayerda boʻldi?

– Ikkinchi oʻlturish Ziyo akanikidan ikki kun soʻng qutidornikida boʻldi. Bu majlisda ham oʻsha birinchidagi kishilar edilar. Yolgʻiz Homid yoʻq edi.

– Tagʻin qayerda oʻlturishdingiz?

– Boshqa joyda oʻlturishmadik... Mundan yigirma kundan keyin toʻy boʻldi. Toʻyda, albatta, bunday soʻzlar gapirishilmaydir.

– Ikkinchi majlisingizda kim hali, Homid dedingmi, nega yoʻq edi?

– Bilmadim, nega yo‘q edi... Qutidor aytmagan bo‘lsa kerak.

– Qamalg‘uchilar: Otabek, qutidor, Ziyo aka, Rahmat, shundog‘mi?

– Shundog‘, hoji.

– Seni ham qo‘rboshi yigitlari qidirdilar?

– Qidirdilar.

– Akram hoji Andijon ketkan edi. Shuning uchun uni topolmadilar, shundog‘mi? – Shundog‘.

– Homidni-chi?

– Uni qidirmadilar, shekillik... Otabek qamalg‘andan so‘ng allaqayerda ko‘rgandek bo‘laman.

– Bizga kelin bo‘lmishni go‘zal, dedingmi?

– Ilohi Otabek salomat qutilsin, muhabbat qo‘yg‘anicha bor...

– Kelinning suluvligi Marg‘ilonda ma‘lum ekanmi?

– Ma‘lum ekan, tillarda doston ekan.

– Homid uylangan yigitmi, bildingmi?

– Uylangan. Bizning hujraga kelganda, ikki xotini borlig‘ini o‘z og‘zidan eshitkan edik .

– Homid sizning hujraga nima uchun kelgan edi? – deb so‘radi hoji, – nega buni boya so‘zlamagan eding?

– Esimdan chiqibdir, – deb uzr aytdi Hasan, – Homid Rahmat bilan birga Otabekni Ziyo akanikiga taklif qilg‘ali kelgan edi va biz ularga osh-suv qilib jo‘natqan edik. Ammo ularning unday-bunday so‘zlari bo‘lmag‘an, to‘g‘rilikcha kelib ketkan edilar.

– Yaxshi, o‘sha Homidni sen qanday odam, deb o‘ylaysan?

– Qo‘lansa so‘zlik, ichi qoraroq bir yigit edi, – dedi Hasanali, biroz borgach so‘radi. – Otabekning ishini og‘ir, deb o‘ylamassiz?

Hoji javob bermadi. Ul javob bergali ham qo‘rqar edi. Uningcha, ish juda nozik, g‘oyatda qo‘rqunch edi. Chunki Marg‘ilon zindonida yotguchi qipchoq dushmani bo‘lgan Azizbek otalig‘ining o‘g‘li edi. Toshkandning isyon chiqargan

bir zamonida Otabekdek bir yigitning Marg‘ilonda qanday gunoh bilan bo‘lsa-bo‘lsin ushlanishi har jihatdan ham mudhish edi.

Ul o‘g‘lining qutulishi yo‘lida har bir mulohaza ko‘chasiga kirib chiqmoqda, ammo har birisidan ham bo‘sh va umidsiz qaytmoqda edi. Eng so‘ng o‘g‘liga hujum qilgan bu falokatning tadbiridan aqli ojiz qoldi, miyasi ishlashdan to‘xtadi va shundan so‘ng: «Parvardigoro, keksaygan kunlarimda dog‘ini ko‘rsatma», – dedi va ko‘z yoshlari bilan soqolini yuvdi.

– Hasanali, zinhor uning qamalg‘anini onasi bilmasin.

– Albatta.

Shundan so‘ng otlarini yetaklashib ichkariga kirdilar.

«O‘tkan kunlar» romani mutolaasidan so‘ng...

1. Romandan olingan parchani o‘qib chiqib, bugungi adabiy til bilan taqqoslang

2. Otabek nega Marg‘ilon safariga otlanadi?

3. Hasanalining Otabekning oshiqligini sezganligi sizga qanday ta’sir qildi

4. Roman bosh qahramonlari portretlarini tasvirlang.

5. Kumushbibi ta’riflangan joyni romandan qayta o‘qing.

6. «Hukmnoma» bobi haqida fikr bildiring..

7. Otabek va Kumushbibi timsollarini bugungi yoshlar bilan taqqoslab tushuntiring.

8. «O‘tkan kunlar» romanini to‘la o‘rganib chiqing.

9. Abdulla Qodiriyning ijodini tur va janrlarga ajrating.

10. Adibning o‘zbek adabiyotidagi o‘rni haqida batafsil ma’lumotlarni to‘plang.

11. Habibulla Qodiriyning «Otam haqida» asarini mustaqil mutolaa qiling.

12. «Abdulla Qodiriy ijodi va zamonamiz» ma’zusida esse yozing.

Buyuk e’tiroflar:

Mashhur sharqshunos akademik Yevgeniy Bertels: «Qodiriy romanlari butun tarkibi bilan o‘ziga xos uslubda yozilgan o‘zbek romanlaridir. Dunyoda beshta,

ya'ni: fransuz, rus, ingliz, nemis va hind romanchiligi maktablari bor edi. Endi oltinchisini, ya'ni o'zbek romanchilik maktabini Abdulla Qodiriy yaratib berdi», deb yozgan.

Turkman yozuvchisi Xidir Deryayev shunday yozadi: «Abdulla Qodiriyning «O'tkan kunlar» romani menda bir umrga unutilmas taassurot qoldirgan va ilhom bag'ishlagan. Shundan keyin menda turkman xalqining o'tmishi haqida roman yozish ishtiyoqi tug'ildi. Katta niyat bilan «Qismat» romanini ustida ish boshladim»

Oybek Abdulla Qodiriy ijodiga baho berib: «Abdulla Qodiriy iste'dodli, qalbi butun va o'ziga xos ravishdagi shaxs edi... Abdulla Qodiriyning prozasi, birinchi navbatda, g'oyatda hayotiylik bilan ajralib turadi», – degan haq gaplarni yozgan edi.

Nazariy ma'lumot. Portret

Bu roman shunchaki sevgi qissasi, muhabbat haqida yozilgan ilk o'zbek romani emas, balki xalqning asrlik dardi, ozodlik haqidagi o'y-fikrlari ro'y-u rost, xalqona tilda bayon etilgan asardir.

«Otabek Yusufbek hoji o'g'li» bobida yozuvchi dastlab sizga asarning markaziy qahramoni Otabekni tanishtiradi. Uni **«og'ir tabiatlik, ulug' gavdalik, ko'rkam va oq yuzlik, kelishgan, qora ko'zlik, mutanosib qora qoshliq va endigina murti sabz urgan bir yigit»** sifatida tasvirlaydi. Bunday tashqi ko'rinish tasviri adabiyotshunoslik ilmida portret deb ataladi. Shuningdek, adib ayni bobda romanda ishtirok etadigan Homid, Hasanali kabi obrazlarning tarixi, oilaviy muhitini bayon qilib, ularga tavsif beradi. Badiiy adabiyot insonlararo munosabatni, yaxshilik va yomonlik mohiyatini anglatishi lozim. Roman boshidayoq Otabek bilan Homidning o'zaro suhbatlaridan uylanish, oila qurishdek o'ta muhim maishiy masalalarga nisbatan ularda ikki xil qarash va ziddiyat borligi kuzatiladi. Obrazlararo bunday konflikt roman davomida ijtimoiy guruhlar o'rtasidagi ziddiyat darajasiga ko'tariladi. Shu jihatdan **«O'tkan kunlar» romani faqat Otabek bilan Kumushning ishq tarixi emas, balki tarixda beqiyos shon-shuhratga ega bo'lgan Turkistonning tanazzuli sabablari badiiy jihatdan keng**

yoritilgan romandir. Otabek va Hasanali oʻrtasidagi maʼnaviy-ruhiy yaqinlikni, albatta, har kitobxon sezib turadi. «Bek oshiq» bobida Hasanalining qanchalik zukko, Otabekdagi har bir oʻzgarishni naqadar teran anglashini yozuvchi juda katta mahorat bilan tasvirlaydi. Otabekdagi ruhiy-psixologik oʻzgarishlar, xayol surib uzoq jimib qolishlar Hasanalining qalb prizmasi vositasida bayon etiladi. Chunki Otabekning otasi Yusufbek hoji, onasi Oʻzbekoyim Hasanaliga oʻz farzandini ishonib topshirgan. Bu xususda maxsus topshiriqlar ham beradi. Hasanali Margʻilonga kelgandan keyingi Otabek tabiatida yuz bergan oʻzgarishlarni avval betoblikka yoʻyadi. Soʻngra vaziyatni yaxshiroq bilish niyatida uning hujrasi eshigi oldida poylashga majbur boʻladi. Romanda bu yashirincha kuzatish jarayoni juda real, aniq va ishonarli chiqqanini alohida taʼkidlash lozim. Hasanali Otabekning «uh» tortishini, baʼzan alahsirab gapirib chiqishlarini, erta tongda esa uyqusirab turishlarini koʻrgach, uning chin oshiqligini sezadi. Yozuvchi shu oʻrinda Otabekning kimga oshiqligini sir saqlaydi. Kitobxon uni bilish uchun bevosita kitobning satrlari oralab kirib boradi. Asardagi voqealar Margʻilon va Toshkent shaharlarida roʻy beradi. Yozuvchi xonliklar tarixini ochib berishga harakat qilar ekan, albatta, tarixchi olimlarning asarlariga tayanganini bilishimiz mumkin. Toshkent hokimi Azizxonning Qoʻqon xoniga qarshi bosh koʻtarishi, qipchoqlar va qora choponlilar oʻrtasidagi ziddiyatlarning ifodalanishi fikrimizning isbotidir. Otabek va Yusufbek hojining naqadar adolatpesha, xalqparvar inson ekanligini asar voqealari davomida kuzatishimiz mumkin. «Yusufbek hoji», «Hukmnoma» boblarida roman voqealari rivojlanishda davom etadi. Yusufbek hojining Hasanali bilan boʻlgan suhbatida Sharq ulamolariga xos donishmandlik, farzandi uchun qaygʻurayotgan otaning qiyofasi namoyon boʻladi. Tuhmat bilan hibsga olingan Otabek bilan qutidorning ruhiy ahvolini diqqat bilan oʻqishni tavsiya qilar edik. Darvoqe, «Hukmnoma»bobi oʻtgan voqealar bilan bevosita bogʻliq. Bu bogʻlanish Kumushbibining oʻrdaga olib kelgan xati va shu asosda Otabek bilan otasining oʻlimdan qutulishiga tegishlidir. Bu Yusufbek hoji yozgan maktub boʻlib, uning mazmuni sizga maʼlum. Romandagi eng qiziq, taʼsirli, ota va turmush oʻrtogʻining hayot-mamot masalasi oʻrtaga qoʻyilgan bir vaziyatda «najot farishtasi»ning paydo

boʻlib, ularni nohaq hukmdan ozod ettirishi oʻquvchining qalbiga farah bagʻishlaydi. Adib badiiyatida betakror joziba mujassam boʻlgani bois “Oʻtkan kunlar»necha bor qayta oʻqilsa ham, odam toʻymaydi; qayta mutolaaga ehtiyoj sezadi. Abdulla Qodiriy maqolalaridan birida: **«Oʻzbek tili kambagʻal emas, balki oʻzbek tilini kambagʻal deguvchilarning oʻzi kambagʻal. Ular oʻz nodonliklarini oʻzbek tiliga toʻnkamasinlar»**, – degan fikrni aytadi

Xullas, «Oʻtkan kunlar» romani toʻqima qahramonlarning hayotiylik kasb etishi va tarixiy voqealarga uygʻunligi jihatidan ham, kompozitsion butunligi va tilidagi nafosati tarafidan ham oʻzbek adabiyoti xazinasidagi bebaho durdonalar qatorida turadi.

Abdulla Qodiriy romanlari oʻzidan keyingi oʻzbek adiblari uchun mahorat maktabi vazifasini oʻtadi.

3-4-§. ABDULHAMID SULAYMON OʻGʻLI CHOʻLPON. «KECHA VA KUNDUZ» ROMANI

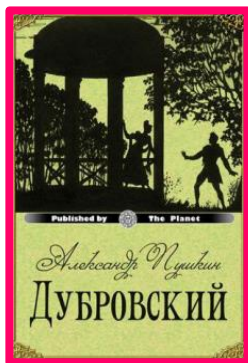
Oʻzbek adabiyotining atoqli namoyandalaridan biri Abdulhamid Sulaymon oʻgʻli Choʻlpon 1897-yilda Andijonning “Qatortarak” mahallasida ziyoli oilasida dunyoga kelgan. Uning ilk ijodi ijtimoiy va ma daniy hayot haqida xabarlar yozish bilan boshlangan.

Otashqalb shoirning yuksak hissiyotga yoʻgʻrilgan sheʼrlari tezda uni elga tanitdi, turkiy dunyoga mashhur qildi. Ayni chogʻda uning hurlikni, ozodlikni alqagan sheʼriyati oʻzbek xalqida ona diyorga muhabbat, mustamlakachilarga nafrat, istiqlol gʻoyalariga sadoqat tuygʻularini tarbiyaladi.

Asarlari: lirikada - „Uygʻonish» (1922), „Buloqlar», shuningdek, „Tong sirlari» (1926) sheʼriy toʻplamlari . Nasrda – „Vayronalar orasidan», „Oydin kechalarda», „Qor qoʻynida lola”, „Novvoy qiz” singari ocherk va hikoyalari va «Kecha va kunduz» romani

Tarjimalari: Shekspirning “Hamlet”, A.S. Pushkinning “Boris Godunov” va

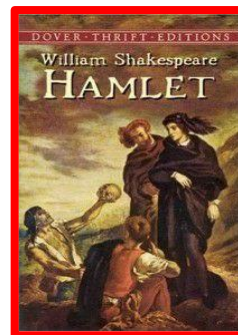
“Dubrovskiy”, N.V. Gogolning “Tergovchi”,
L. Andreyevning “Osilgan yetti kishining hikoyasi”,
M. Gorkiyning “Yegor Bulichev va boshqalar”, “Ona”,
V. Shekspirning “Hamlet”i o‘zbek tarjima san’atining shoh
namunasidir. Siyosiy idoralarning doimiy ta’qibi va tazyiqi,
bolshevik tanqidchilarning esa zaharli “qamchi”si ostida yashagan
Cho‘lpon umrining so‘nggi yillarida

siyosatdan uzoqda turishga qanchalik harakat qilmasin,

1937- yilning vahshiy to‘lqini uni ham o‘z qa’riga tortdi.

Endigina 40 yoshga to‘lgan Cho‘lpon 1938-yil 4-oktabrda

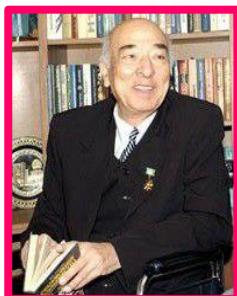
Toshkentda otib tashlandi.

Shoir, nosir, dramaturg, tarjimon, publitsist va jamoat arbobi –

***Cho‘lponning buyuk merosi olimlar tomonidan o‘rganilib, uning ijodiga yuksak
baho berilgan.***

E’tirof: Cho‘lpon ijodining badiiy qimmati xususida

***«Kecha va kunduz» romaniga tugal badiiylik baxsh etgan eng
muhim omil shundaki, Cho‘lpon xalq hayotining badiiy
tahlilini ham, ijtimoiy hayot haqidagi o‘zining mulohazalari va
xulosalarini ham biron o‘rinda yalang‘och aytishga urinmaydi
– bularning bari romanda jonli odamlar, ularning taqdiri,***

xarakterlari mantiqi vositasida ochiladi».

(Ozod Sharafiddinov, O‘zbekiston Qahramoni)

***«Milliy adabiyotimizda zamonaviy nasrchilik endigina
shakllanayotgan pallada ijod qilgan Cho‘lponning ijodiy
izlanishlari nasrimizning poetik arenasini boyitishga sezilarli
hissa bo‘lib qo‘shildi. Cho‘lpon o‘z ijodi bilan nasriy
janrlarning turfa imkoniyatlarini namoyon qildi, turli poetik
usul va vositalarni dadil tajriba qilib, ularning milliy adabiyotimizda o‘zlashib
qolishiga puxta zamin hozirladi».***

«Choʻlponning ulugʻvorligi shundaki, u XX asr oʻzbek adabiyotini yangi pogʻonaga koʻtarib, oʻzbek adabiy tilining shakllanishi va ravnaq topishiga ulkan hissa qoʻshibgina qolmasdan, xalqda «Vatan», «Millat», «Istiqlol» tushunchalarining teran maʼno kasb etishiga ham mislsiz darajada katta taʼsir koʻrsatdi. Oʻzga soʻzlar bilan aytganda, u xalqda hurriyat tuygʻusini uygʻotdi, uning koʻzidagi gʻaflat pardasini olib tashladi, unda Vatanga muhabbat, kelajakka ishonch hislarini tarbiyaladi. Uning fuqarolik jasorati xuddi shundadir».

(Naim Karimov, akademik)

KECHA

Birinchi kitob

(Romandan parcha)

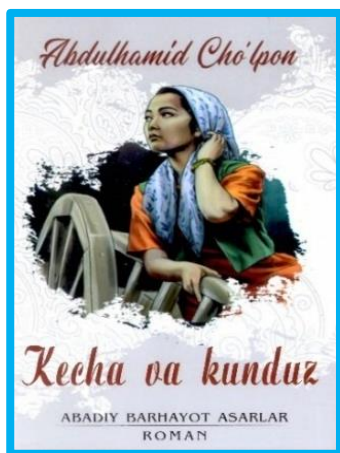
Hamal keldi, amal keldi.

(Xalq maqoli)

Har yil bir keladigan bahor sevinchi yana koʻngillarni qitiqlay boshladi. Yana tabiatning dildiragan tanlariga iliq qon yugurdi... Tollarning koʻm-koʻk sochpopuklari qizlarning mayda oʻrilgan kokillariday selkillab tushmoqqa boshladi. Muz tagida loyqalanib oqqan suvlarning gʻamli yuzlari kuldi, oʻzlari horgʻin-horgʻin oqsalar-da, boʻshalgan qul singari erkinlik nashʼasini kemira-kemira ilgari bosadilar. Simyogʻochlarning uchlarida yakka-yakka qushlar koʻrina boshladi. Birinchi koʻringan koʻklam qushi birinchi yorilgan bodroq nashʼasini beradi. Bultur ekilib, koʻp qoshlarni qoraytirgan oʻsma ildizidan yana bosh koʻtarib chiqdi... Muloyim qoʻllarda ivib, suvga aylangandan keyin goʻzal koʻzlarning supasida yonboshlashni muncha yaxshi koʻrar ekan bu koʻkat! Erkaklarning gullik doʻppisiga tegmay, yalang ayollar bilan, ularning sochlari, gajaklari va roʻmol

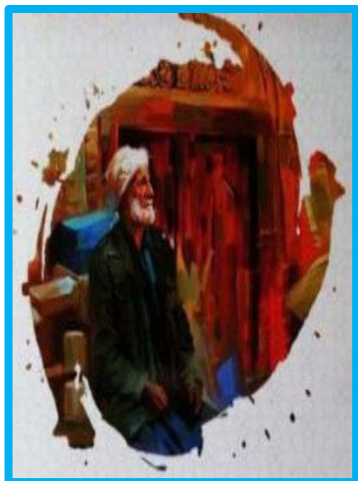
popuklari bilan hazillashib o'ynagan salqin shabada... ko'klam nash'asi bilan sho'xlik qiladi. Hayot nega bu qadar go'zal va shirin bo'ladi bahorda?

Zebi (Zebinisa)ning qish ichi siqilib, zanglab chiqqan ko'ngli bahorning iliq hovuri bilan ochila tushgan; endi ustiga poxol to'shalgan aravada bo'lsa ham, allaqaylarga, dala-qirlarga chiqib yayrashni tusay boshlagan edi. Qish ichi ham keti uzilmagan sovchilar bir-ikki haftadan beri kelishdan to'xtaganlar, endi tashqari eshikning «g'iyt» etishi – bir-ikki ayolning astagina bosib, paranjisini sudrab kirib kelishiga dalolat qilmas, hali endigina o'n beshga qadam qo'ygan bu yosh qizning go'dak ko'nglini uncha cho'chitmas edi. Ko'k terish bahonasi bilan bir-ikki marta keng hovlilarga, shahar ichida bo'lsa hamki, dala-tuzlarga chiqib kelganidan beri ko'ngli qirlarni, dalalarni, ishqilib, olis-olis joylarni yana ko'proq tusay boshlagan edi. Otasi bomdoddan kirmagan, onasi sigir sog'ish bilan ovora, o'zi kichkina sahnni supurib turgan vaqtida tashqari eshikning besaranjom ochilishi Zebining ko'nglini bir qur seskantirib oldi. Bir qo'lida supurgisi, bir qo'li tizzasida – yerga egilgan ko'yi eshik tomonga tikilib qoldi. Otasining odatdagi tomoq qirish va yo'talishlar bilan, katta eshikning og'ir zanjirini sharaq-shuruq qilib tushirib, namozga chiqib ketganiga hali ko'p o'tmagan edi. Halol-haromni ko'p ham farq qilmayturgan bu odamning avrodda o'tirish odatlari, hatto hammadan keyin qolib, machit shamlarini puflab chiqish rasmlari bo'lardi. Aytgandek, eshikdan shoshilib kirib kelgan – yoshgina, o'zi tengi bir qizcha bo'ldi. Hali tuzuk-quruq odam qatoriga kirib yetmagan bu qizchani katta xotinlarning oriyat paranjisiga burkaganlar, paranjining uzun etaklari katta bir tugundek uning qo'ltig'ini to'lg'azardi... O'rangan qiz ichkari eshikdan hatlar-hatlamas paranjini irg'itdi va o'zining bolalik ruhi bilan yugurganicha borib Zebini quchoqladi. Ikkalasi quvona-quvona ko'rishdilar. Supurgi yotgan joyidan nariga o'tmasdan yerga yonboshladi... Ikkala yosh – yuzlari kulgan, ko'ngillari yozilgan –

qo‘ltiqlashib ayvonga bordilar va Zebining otasi turib ketgan so‘rining chekkasiga o‘tirishdilar.

Salti (Saltanat) erta saharda munaqa halloslab kelishining sababini hali aytgani yo‘q edi, ular ko‘rishgan hamon, yosh qizlarning o‘z oralarida o‘taturgan mahram² gaplarini gaplashib, tikayotgan kashtalari, piltaga kirgan do‘ppilari to‘g‘risida bir-birlariga kalta-kalta ma’lumot berishgan edilar. Salti endi gap ochdi:

– Erta saharlab chopganim bekorga emas...

– Men ham sezganman... Yuragim bir qur seskanib

ham oldi

– Nimaga, o‘rtoqjon?

– O‘zingiz bilgan sovchilar balosi-da... Qish ichi keti uzilmadi.

– Menam bezganman, jonim qaqa... shuning uchun bir qishloqqa chiqib kelsammikan, deb edim...

– Nimasini aytasiz... Ariqdagi suv ham muzning tagidan chiqdi-ku.

Zebining yuzini, shu topda, butun qish ichi to‘planib qolgan horg‘inlikning asarlari egallagan edi. Uning ikkala yuzi, ayniqsa, ko‘rpaning katta-katta qavig‘iga tikilgan andishalik ko‘zlari hovur bosgan oynakning betiga o‘xshardi. Aksincha, Saltining yuzlari charaqlagan yulduzday, sernash’a, quvnoq va har qanday andishadan yiroq bo‘lib, ko‘nglining chuqur burchaklaridan chiqib kelgan sevinch to‘lqinlarini aks ettirardi. Shu uchun u Zebining so‘ng so‘zlaridagi og‘ir ma’yuslikni payqay olmadi. Uning ko‘zlari Zebida bo‘lsa ham, nazarlari boshqa yoqlarda edi.

– Enaxonni bilasiz-a? Yoyilma soydagi o‘rtog‘im bor-ku?

Zebi boshini ko‘tarib, o‘rtog‘iga qaradi, shu qarash uning nechikdir Enaxonni eslolmay turganini ko‘rsatardi. So‘ngra Salti ta’rif qildi:

² M a h r a m – sirdosh, do‘st, hamdam

– O‘tgan kuz biznikiga mehmon bo‘lib kelishdi-ku – kelinbibisi bilan birga? O‘shanda necha marta kishi yuborib chaqirtirdim, bormadingiz, otangiz javob bermadi...

Zebi bosh tebratdi:

– Ha, ha... bildim, bildim. O‘zini ko‘rganim yo‘q-ku, eshitib bilaman.

– Ana o‘sha qiz o‘sha safar kelganida meni aytib ketib edi. Bahorlashib bir borib kelaman, deb yurib edim. Yaqinda yana aytib yuboribdi. Shunga teng-to‘shlarim bilan bir borib kelmoqchiman. Sizni ham olib boraman...

– Qachon? Zebining bu kalta savolidan Salti ko‘p narsani angladi. Bu savol Zebining iloji bo‘lsa shu kun paranjisini qo‘liga olib (yopinib ham o‘tirmasdan!), shu yerdan uzoqlashmoq uchun talpinganini ko‘rsatardi. Shu uchun Salti:

– Men sizni olib ketgali keldim, aylanay! – dedi. Va ikki yosh bola nihoyasiz quvonchlar ichida yana bir-birlariga chirmashdilar...

Odatda, onaning ko‘ngli yumshoq bo‘ladi. Zebining onasi – Qurvonbibi Saltidan haligi chaqiriqni eshitgandan keyin darhol rozilik berdi:

– Mayli, o‘ynab, yozilib kelinglar. Qish ichi yuraklaring g‘ash bo‘lgandir... Yosh narsalar, – dedi. Zebi onasining beradigan javobini ilgaridan bilardi. Bu ona qizining saodatidan boshqa narsani bilmaydirgan onalardan edi. Dunyoda qanday yaxshilik va xayriyatlik bo‘lsa, hammasini shu birgina qizi uchun istar va orzu qilardi. Lekin...

Onaning rozilik so‘zlariga bu birgina «lekin» elchib³, ergashib kelganidan, bechora qizlar sevinish to‘lqinlarini yana bir qur ko‘tarishga fursat topolmadilar.

Hamma jim qoldi. Har kim o‘z oldida bir narsa topib shunga ko‘z tikkan va u narsada Zebi – o‘z otasini, Qurvonbibi – o‘z erini, Salti – qovog‘idan doim qor yog‘ib turgan sovuq bir so‘fini ko‘rardi. Bu bulutli havoni ochmoq faqat onaning vazifasi edi:

³ Elchib – ilashib

– Otasi bomdoddan kirsin, – dedi u Saltiga qarab, – men o‘zim yotig‘i bilan aytib ko‘ray, yo‘q demas, – so‘ngra Zebiga yuzlandi: – Sen, qizim, uyga joy qil, o‘rtog‘ingni o‘tqiz, dasturxon sol. Biz, otang bilan, choyni so‘rida ichib, haligi gapni gaplashamiz.

Ikkala qiz ham og‘iz ochmay jim qolishdi. Chunki Razzoq so‘fining mijozini ularning ikkalasi ham yaxshi bilardi. So‘figa eng ma‘qul bir masalani bo‘lsa ham uqtirib roziligini olmoq uchun yo o‘zining piri, yoki katta bir davlatga ega bo‘lish kerak edi. U odam o‘z tenglaridan hech birining hech qachon hech bir gapini tinglagan emasdi. Ayollardan maslahat, ayniqsa, o‘z xotinidan bir taklif eshitmoq uchun Razzoq so‘fining qayta boshdan bunyodga kelishi kerak bo‘lardi... Zebi ko‘zlari andisha bilan kengayib ochilgani holda indamasdan joylarni yig‘a boshladi. U o‘rinlarni yig‘ishtirib, nonushta joylarini tayyorlab bo‘lgandan so‘ng o‘choq boshida choynaklarga choy tashlarkan:

– Otamdan darak yo‘q-ku? – deb so‘radi onasidan. Qurvonbibi bir ko‘cha eshigiga, bir yonboshdagi daraxtlar orasidan ko‘tarilib kelayotgan quyoshga, bir o‘choqboshidagi qiziga qaragandan keyin:

– Bilmadim, avrod cho‘zilibroq ketdimikin? Sen choyni jindek qo‘yib turib, chala qoldirgan yerlaringni supuratur, kelib qolar, – dedi. Zebi shu topda yana qaytib qo‘liga supurgi olishni istamasa-da, o‘rtog‘ining «bu qiz enasining gapiga kirmas ekan», degan o‘yga borishini o‘ylab, indamasdan supurgini qo‘liga oldi va bir qo‘lini bir tizzasiga qo‘yib, sahn betini supura boshladi. Zebining choy damlab kelishini kutib, uyda – dasturxon boshida o‘tirgan Salti ikkala qanoti ochiq turgan eshik orqali bu holni ko‘rganidan keyin o‘rnidan turib, o‘rtog‘ining yoniga chiqdi. Zebi uni uzr aytib qarshi oldi: – O‘rtoqjon, – dedi, – otam avrod⁴da o‘tirib qoldi, shekilli, shunaqa odati bor. Endiyoq kirib kelsa kerak. Xafa bo‘lmang-a? Bu so‘nggi kalta jumlaning aytilishidagi samimiyat bir-biri bilan yaqin o‘rtoq tutishgan yosh qizlardagina bo‘ladi. «Xafa bo‘lmang-a?» deb turgan vaqtida Zebining yuzini ko‘rish kerak edi, bir qo‘lida supurgi, bir qo‘li tizzasida, supurgi ham yerdan uzib olingan emas, faqat bosh yuqori ko‘tarilgan-u butun vujud

⁴ A v r o d – bomdod namozidan so‘ng o‘qiladigan oyat va duolar.

Saltining ixtiyorida! Ko'ngil, orzu, sevgi, sevinch... bular hammasi Saltiga tomon uchadi, unga tomon otiladi, uni o'rab, uni aylantirib, uni quchadi! Zebining yuzlaridagi – oyday tiniq va quyoshday yorug' bu holat moddiy haqiqatlar qadar ochiq ko'rinardi. O'rtog'ining bu samimiyatini Salti ham ko'z bilan ko'ribgina emas, ko'ngil bilan sezib anglagan edi. Shuning uchun u Zebining so'ziga javob ham berib o'tirmasdan, birdaniga uning qo'lidagi supurgiga yopishdi. O'z ko'nglida, supurgini olib, biroz supurishib bersa, haligi samimiyatga yarasha javob bergan bo'lardi. Zebi supurgini qo'ldan oldirdi, lekin o'rtog'i supura boshlagandan so'ng:

– Voy, bu nimasi! Qo'ying, o'zim supuraman! – deb yana supurgiga yopishdi. Salti bermadi, bu olmoq istadi;

Salti qochdi, bu quvladi; shunday qilib, sahnni supurish o'rniga bu ikki o'rtoq butun hovlini boshlariga ko'tarib, shovqinlar va qiyqirishlar bilan dunyoni buzib, bir-birlarini quvlashib ketdilar...

O'z uyining qabristonlar qadar jim-jit, xonaqohlar qadar unsiz, o'z ko'ngli qadar tund va xo'mraygan bo'lishini istagan Razzoq so'fi xuddi shu ola-to'polon ustiga kirib keldi!

Eshikdan kirar-kirmas ovozinig boricha:

– Bu nima qiyomat!!! – deb shovqin solishi ikkala yosh qizni, chaqmoq tekkan daraxtday, turgan joylarida qotirib qo'ydi. Yo'qsa, so'fi erining dindor xotini bo'lgan Qurvonbibi ham «bas endi!» deb ozmuncha qichqirmagan edi... Agar bu sovuq so'fi kirib kelgan bo'lmasa, ikki yosh qizning qish bo'yi to'plangan ko'ngil g'ashliklari biroz sho'xlik bilan ancha yozilgan bo'lardi. Zotan, ularning o'zlarini unutar darajada bir-birlari bilan bu xilda o'ynashuvlari o'sha g'am-g'ashlar purjinasining bo'shalishi, siqintilar oqimining to'g'onini buzib, oldinga tomon yo'l solish emasmidi? Bunday telbalarcha ko'pirib-toshuvlarni to'xtatmoq uchun ham, albatta, telbalarcha hayqirishlar, chaqmoq qadar quvvatli zarblar lozim bo'lardi...

* * *

Razzoq soʻfida unday quvvat ortigʻi bilan bor. Bu odam, jadidnamo bir hamshahrining deganidek, «koʻrgazmaga qoʻyilaturgan antiqa maxluqlardan edi». Aytishlaricha, uni ona qornidan sihat-salomat tushirtirgan va birinchi dafʼa yoʻrgaklagan kampir hazilkashligi va shoʻxligi bilan xotin-xalaj oʻrtasida dong chiqargan Hamro enaymish. Boʻlani yoʻrgaklaganidan keyin hali u qadar odam kepatasiga kirmagan yuzlariga tikilgan va mana bu soʻzlar bilan erkalatganmish:

– Aylanay, mehmon, kimdan xafa boʻlib tushdingiz? Kim ozor berdi sizga? Ayting! Qovogʻingizni ochsangiz-chi! Yorugʻ dunyoga keldingiz! Shukur qiling! Sevining! Mundoq bir kuling! Kulimsirang! Iljaying!.. Oʻshanda kulmagan Razzoq soʻfi undan keyin ham kulmay oʻtdi. Kulish bilan yigʻlash orasida katta farq bor. Kulish bilan kulmasdan tekkin jiddiyat saqlab turish orasida ham anchagina masofa bor. Shu uchun Razzoq Soʻfining kulishlarini kulish, deb boʻlmaydi...

Kulmasdan chidab boʻlmaydigan maqomlarda u ham kuladi, lekin u kulish – kasal odamning kulishiday ogʻir, bir xil sovuq hazillarday malol keltiruvchi, yolgʻon xushomadlarday koʻngilga uruvchi boʻlardi. Bir kun Zebining juda jiddiy bir chehra bilan:

- Otam kulmas ekan-da! – deganini eshitib, Qurvonbibi koyib bergan edi. Shu haqiqatni aytgani uchun qizidan alayna-oshkor koyingan Qurvonbibi, bu haqiqatni oʻzi oʻz koʻnglida necha marta takrorlagan boʻlsaykin?.. Til bilan birovning aybini aytish oson, oʻz tili bilan oʻz aybini aytadiganlar juda kam, Qurvonbibi har qancha soʻzga epchil xotin boʻlsa ham, uni bu kamlar orasiga qoʻshib boʻlmaydi.

Qurvonbibi soʻzga qancha epchil boʻlsa, Razzoq soʻfi shu qadar kamgap, indamas, damini ichiga solgan, ziqna odam edi. Tashqari olamda, yaʼni oʻz hovlisidan tashqarida uning doimiy va birdan bir vazifasi: oʻzidan ulugʻ va kuchlilar gapirsa – «hovva-hovva», demak, oʻzidan past va kuchsizlar gapirsa – «yoʻq, yoʻq», degan maʼnida bosh chayqashboʻlardi...

Oʻzbekda axir har bir erkak oʻz xotinini – oʻz halol juftini qizi yo

o'g'lining nomi bilan atab chaqiradi. O'z xotinining ismini aytib chaqirish yaramaydi. Xotinining ismi Maryam, qizining ismi Xadicha bo'lsa, mo'min-musulmon: – sharm-u hayo yuzasidan bo'lsamikan? – xotinini «Xadicha» deb chaqiradi...

Bizning so'fi mo'min-musulmonning bu urfiga ham amal qilmaydi, u o'z halol jufti Qurvonbibini hamma vaqt «Fitna» deb chaqiradi: «Fitna, sallamni ber!», «Fitna, qiz o'lguring qani?», «Fitna, puldan uzat!»

...Uning ma'lum bir kasbi, hunari yo'q. Na savdo-sotiq qiladi, na dehqonchilikka urinadi, na kosib-hunarmandlik peshasini tutadi. Shu bilan birga, dasturxoni nonsiz, qozoni issiqsiz qolmaydi...

Otasi kirib kelganidan keyin Zebining ko'nglida o'ynagan iztirob va hayajonlar Razzoq so'fining «Nima bu qiyomat!» degan qiyomatidan qo'rqinchliroq edi. Sovuq bir so'fining nazdida, bu qadar vahimali bo'lib ko'ringan oddiy va tabiiy bir bolalik o'yini qafas darichasining ochilishini kutgan vaqtida darichaga kattakon bir qulf urilayotganganini ko'rgan bir qushning iztirobidan kam bo'larmidi? g'aflatda qolganlarning boshiga tushadigan tayoq yomon zil ketadi, deydilar. Bu ikkala qiz o'yin va sho'xlik havasi bilan g'aflatda edilar. So'fining og'ir zarbi bilan o'zlariga kelgach, oldilarida zo'r bir tog' turganini ko'rib, ixtiyorsiz cho'chib ketdilar. Bu tog'dan o'tish kerak edi, holbuki, bu tog' – munaqa yosh bolalar o'ta oladigan tog'lardan emasdi. Ikkalasi ham iztirobning bu og'ir yukini bir-birlarining ko'zlarida o'qidilar...

So'fining baqirishidan so'ng biroz shoshib turgach, ular yugurgancha uyga kirdilar va o'zlarini eshikli derazaning panasiga olib, Razzoq so'fining harakatlarini kuzata boshladilar. Ko'zlari so'fida bo'lsa, quloqlari Qurvonbibining og'zida edi. Uning gapiradigan gaplari ularning ko'ngillarida tugilgan og'ir va chigal tugunchakni yo yechib yuborajak, yoki yana battarroq chigallashtirib, ikki yosh narsani – yana necha oy! –

bir-biridan ajratib tashlayajakdi...

Soʻfi bular uyga kirib olguncha eshik oldida boʻzarib-gezarib turdi. Bular uyga kirganlaridan keyin sallasini Qurvonbibiga uzatib, ustidagi malla yaxtagini olisdan turib kartga irgʻitdi.

–Yosh narsalar oʻynashsa, nima boʻlibdi? Muncha endi zabtga oldingiz? – dedi Qurvonbibi.

– Gapirma...

Qurvonbibi jim boʻldi. Soʻfi kart tomonga qarab yurdi. Kart ustiga dasturxon yozilib, bir mistovoq non bilan piyolada qiyom qoʻyilgan edi. Soʻfi kartga chiqib oʻtirgandan keyin Qurvonbibi oʻchoqdan choyni olib keldi.

– Soʻfining bu avzoyini koʻrgandan keyin ikki qizning borqadar umidi ham uzilib boʻldi. Zebi bu umidsizlikni yashirolmadi:

– Oʻynashmay oʻlaylik, endi otam hech qayerga chiqarmaydi...
Salti ham oʻz tashvishini anglatdi:

– Nima qilamiz endi? Siz bormasangiz, men ham bormayman...
Enaxon toza koyiydi-da.

– Tek oʻtirgan boʻlsak, koʻngli yumsharmidikan? – dedi Zebi.

Salti indamadi. Birozdan soʻng yana oʻzi ilova qildi:

– Koʻngli oʻlsin, yumshagan vaqtini koʻrganim yoʻq! Katta-katta xarsangtoshlarni soy boʻyiga devlar tashlashgan, deydi... Eng kattasini otamning koʻkragiga tashlab qoʻyib, «Mana shu sening koʻngling!» deganmikan, yashamagurlar!

Bu gap Saltiga taʼsir qildi, shekilli, «pix-x» eta kulib yubordi.

Zebining munga chinakam achchigʻi kelgan edi, qoʻlini uzatib, oʻrtogʻining ogʻzini toʻsdi.

– Voy, anovi qizni! Yana besh battar qilasiz ishni! – dedi.

Salti zoʻr bilan oʻzini bosib oldi. Ikkalasi yana koʻzlarini miltillatib – chol bilan kampirga tikildilar.

Boyadan beri eriga qarab jim oʻtirgan kampirning endi astagina

kulimsirashi bularga jon kirgizdi. «Koʻrdingizmi?» deganni qilib ikkalasi bir-biriga qarab olishdi.

Chinakam, Qurvonbibi, soʻfiga yoqadigan bir Soʻz topganday, dadillik va bemalollik bilan kulib turib gap boshladi:

– Men Zebini bir joyga joʻnatib yotirman... Soʻfi bu safar baqirmasa hamki, dagʻal bir ovoz bilan soʻradi:

– Qayerga? Nega?

– Oydinkoʻldagi Xalfa eshonimizning kichik qizlari bir- ikkita oʻrtogʻini «Bahorlashib ketinglar», deb chaqirtirgan ekanlar. Shularning bittasi Zebi, yana bittasi uning oʻrtogʻi Saltanatxon ekan. Saltanatxon aravani qoʻshtirib qoʻyib, oʻzi Zebini aytgali kelibdi. «Yoʻq», desak qanday boʻladi?

Xotini nima desa, «yoʻq» deydigan soʻfi bu safar birdaniga «yoʻq» demasdan, xayolga ketdi. Qizlar Qurvonbibining bu tadbiridan xursand boʻlib, yana umidlana boshlagan edilar.

– Qurvon xolam bopladi! – dedi Salti.

– Enam gapga usta. Eshondan tushganini koʻring. «Eshon», desangiz, otam oʻlganini ham bilmaydi... Xudo muni eshonlar uchun yaratgan.

Salti Zebining bu gaplarini eshitgandan keyin soʻfining «xoʻp» deb javob berishiga ishonib ketdi. Bir qoʻlini oʻrtogʻining boʻyniga tashlab, uni quchoqlar ekan:

– Boʻldi, oʻrtoq, endi! Joʻnaymiz! – dedi.

– Sanamasdan sakkiz demay turing hali! Otam osonlik bilan maʼqul gapga koʻnadigan odam emas. Jim turib qolishini koʻring: hali ham churq etmaydi.

Sukut uzoqqa choʻzilgandan keyin Qurvonbibi endi bu safar jiddiy bir chehra bilan:

– Nimaga indamaysiz? Xoʻp, deng! Katta odam, uyat boʻladi. Bir yaxshi xotinlari, bir otincha qizlari borki... Oʻzlarini boʻlsa, oʻzingiz

bilasiz, — dedi. So‘fi negadir:

– Bilaman, Fitna, bilaman! — deb qo‘yib, yana jim bo‘ldi. Endi Qurvonbibi yana ham jiddiylashdi:

– Bo‘lmasa, «yo‘q», deng. Saltanatxonga javob beray, ketsin! Azonda kelgan edi.

Shundan keyin so‘fining tili aylandi:

– Shoshma, Fitna, «yo‘q», dema, mayli, bora qolsin...

Qachon keladi?

– Indinga erta bilan, yo kechqurun.

– Eshon oyimning ra‘ylariga qarasin.

So‘fi o‘rnidan turdi. Kartdan tushib, kavshini kiyarkan:

– Ovozim bor, deb ashulaga zo‘r bermasin, — dedi.

– Nomahramlarga ovozini eshittirsa, rozi emasman.

Bu safar odamga o‘xshash gapirib, Qurvonbibini quvontirgan Razzoq so‘fi shu so‘zlardan so‘ng yana o‘z jimligiga qaytdi. Biroz so‘ngra sallasini kiyib, yaxtagini qo‘liga olgandan so‘ng:

– Xurjunni ber, Fitna! Bo‘lmasa, ikkita qop ber! — deb qoldi. Qurvonbibi qopni uzatarkan, erining qo‘liga shu tobda biroz pul tushganini, endi kattaroq xarid qilish uchun bozorga ketayotganini va haligi zo‘r iltifotning ham pulning kuchi bilan bo‘lganini angladi... So‘fi tomoq qirib eshikdan chiqarkan, uydagi ikki sho‘x qiz yana bir-biriga chirmashgan edi...

Qafasning darichasi ochildi!

Endi qushlarga qanotlarini rostlab turib: «pirr» eta uchmoqdan, keng ko‘klarga, fazolarga parvoz qilmoqdan boshqa narsa qolmadi. Paranjini yopinib o‘tirmasdan, shundoq bosh ustigatashlab, chimmatni «xo‘ja ko‘rsin»ga tutgan bo‘libyugurish kerak, xolos...

III

Mehmonlarga qo‘lidan kelgancha yaxshi dasturxon solib, qo‘ni-qo‘shni qizlar va kelinchaklarni chaqirtirib, allaqaylardan tori uzilgan dutorlarni

topdirib kelgan va ularni xursand qilmoq uchun tirishib-tirmashgan Enaxon o'z ko'nglida yana xijolat tortishdan qutulmadi. Qadrli mehmonlarini yana allaqanday ziyofatlar, mehmongarchiliklar, takalluflargako'mib tashlamoqchi bo'lardi. Uncha narsa bo'lmaganda ham, odamlar singari, tuzukroq bir siylab yuborishni, albatta, lozim, deb o'ylandi. O'z qo'lida bunday qudrat yo'qligini o'ylab, noumidlikka tushar, bo'g'ilardi...

Boyadan beri shu to'g'rida o'ylanib, oqqan suvga xashak tashlab o'tirgan kelinning yuzlarida xuddi shu paytda bir yoqimli kulimsirash paydo bo'lgan edi. O'rnidan turib, haligi shirin kulimsirashi borgan sari ochilgani va yoyilgani holda Enaxonga yaqin bordi:

– Xafa bo'lmang, aylanay! – dedi. – Men ilojini topdim. Boylarnikiga o'xshagan g'alati ziyofat qilib jo'natamiz mehmonlarimizni!

Enaxon bu ilojning nimaligini anglayolmaganidan hayron bo'lib kelinbibisiga qarar, hali yuzi kulmas edi.

– Nechuk? – dedi u va kelinbibisining ko'zlariga baqrayib tikilgani holda uning ikkala qo'lini qo'llari orasiga oldi.

– O'zimizning kuchimiz yetmasa, teng-to'shlarimiz, o'rtoqlarimiz bor. Ularga aytib chaqirtiramiz...

Enaxonning yuzi birdaniga ochildi. Lablariga keng bir tabassum yoyildi. U kelinbibisi topgan ilojni anglagan edi:

– Mingboshining qiziga aytmoqchimisiz? O'sha chaqirsin, deysizmi?

– Yo u, yo bo'lmasa, kichik xotini Sultonxon-chi?

– Bo'larmikin?

Shu yergacha ular ikkovi bir joyda to'xtashib so'zlashmoqda edilar. Keyin:

–Bo'ldirishni menga qo'yib bering. Ishingiz bo'lmasin. Ishqilib, mehmonlarni xursand qilsam, bo'ldimi? – dedi.

Shundan so'ng ikkalasi bel ushlab, uyga tomon yura boshladilar...

– Biz shu kechaga mingboshi tog'aning qizi bilan kichik xotinini

chaqirtiraylik. Kecha chaqirtirganimizda kelmasalar, bugun chaqirtirsak, albatta, kelishadi. Siz nima deb o'tiribsiz! Zebixonning ovozi, ashulalari undan kattaroqlarni ham sudrab keltiradi. Siz xotirjam bo'ling. Men o'zim g'izillab chiqib kelaman. Bu kecha bitta-yarimta ashula eshitib, suhbatni ko'rishsa, ertaga, albatta, chaqirtirishadi.

Ikkalasi, yuzlari yulduzday charaqlagani holda, darichadan ichkariga hatlagan vaqtlarida Zebining «Qora sochim» kuyiga aytayotgan ashulasi quloqlarni shirin-shirin qitiqlamoqda edi...

Dasturxon yig'ilgandan keyin bazm boshlandi; shundan keyin hamma o'zini unutdi, hamma yosh bolaga aylandi. Uch ovozlik qizga yana bir nechtasi qo'shilib, yalla ohangi ko'klarga ko'tarilgandan keyin qishloqning past-past, yiqiq-yoriq devorlaridan osongina oshib o'tib, bitta-yarimta yigit-yalang ham to'plana boshladi...

Zebining ovozidan boshqa ovozlarni, nechukdir, farq etolmasdi.

U ovozni eshitishi bilan ko'nglining chuqur joylaridan xuruj qilib kelgan allaqanday totli bir sevinchini yashirolmadi:

– Zebinisanning ovozini aytaman, Xolmat aka...(Enaxonning akasi) – dedi u, o'zi shu so'zni aytganidan keyin, negadir, biroz qizaratushib, yerga qaradi.

– Chakki emas! – dedi Xolmat. So'ngra so'radi: – Oti Zebinisami?

– Ha, Zebinisaxon!

Yigitchaning shu «xon» degan qo'shimchasida «mening Zebinisam» degan ma'noda bir maqtanish, bir g'urur ohangi bor edi. Bu ohang juda ochiq eshitilgan bo'lsa kerakki, Xolmat darhol fahmiga bordi va «a, haromi-ey!» deganday qilib unga qaragach:

– Yurakdan urgan ekan-a!.. – dedi.

Yigitcha bu so'zdan o'ng'aysizlandi va tona boshladi:

– Yo'g'-e, ovozi soz deyman-da, ovozi! – dedi, lekin tili gapirgani bilan yuragi «yolg'on, yolg'on» deb turganini o'zi ham bilar, Xolmatning ishonmasligiga aqli yetardi. Shuning uchun masalani chuqurlashtirmasdan, so'zni boshqa tomonga burishni ep ko'rdi: –

Ovoziga nima deysiz, chinakam qiyomat-a? – dedi Xolmatga.

– Ha, ovozi joyida. Saltanatxondi o‘rtog‘imi?

– Eng yaqin o‘rtog‘i.

– Kimning qizi o‘zi?

– Razzoq so‘fi degan bir odamning...

– Razzoq so‘fi?

– Ha, Razzoq so‘fi. Xudo bergan lekin so‘figa!

– Xaridori ham ko‘pdir?

– Sovchining ko‘pligidan ostonasi yeyilib ketgan, deydilar...

Bilmadik, qaysi toleyi balandga nasib bo‘lar ekan!

– Xudodan tilab turing, «noumid shayton», degan gap bor...

Shu so‘zlarni ayta turib, Xolmat ham yigitchaga shaytonqarashi bilan qaradi.

Bu vaqtda ashulachi qizlar yalladan to‘xtadilar, ingichka-yo‘g‘on ayol ovozlardan iborat kuchlik bir xorning:

– Bor bo‘lsinlar! – degan olqishi yuksaldi. Erkaklar o‘z olqishlarini ichlarida saqlamoqqa majbur edilar. Ularning to‘planganlarini bir-ikkita kampirdan boshqa hech kim bilmas edi. Yalla bitgach, ba‘zi qizlar o‘rinlaridan turib, u yoq-bu yoqqa jilishdilar, ba‘zilari o‘choq boshiga choy olgali ketdilar, ba‘zilari joylarini almashtirib, yaqin ko‘rgan o‘rtoqlarining yonlariga o‘tib o‘tirdilar. Endi erkaklar ham o‘zlarini orqaroq olmoqqa majbur edilar, ular ham jilishdilar. Mehmonlardan Qumrixon birdaniga tutning tagiga borib qolib, u yerda ikki erkakning o‘ziga qarab kulib turganini ko‘rgach, «voy, o‘la qolay!» deb, uyalib orqaga qaytdi. Yana Saltining yoniga borib o‘tirgach, pichirlabgina:

– Tevaragimizni shundoqqina qishloq yigitlari o‘rab olishibdi. Bilmasdan tutning tagiga borib qolsam, ikkitasi menga qarab baqrayib turibdi...

Bittasi o‘zimizning aravakashmi...

Bu vaqtda bu ikkala qizning nimalar deb pichirlashayotganidan

vasvasaga tushgan Zebi sekingina bo‘ynini cho‘zib, gapga quloq soldi. U faqat Qumrining so‘zini – «bittasi o‘zimizning aravakash...» degan so‘nggi so‘zini eshitib oldi. Yuragi o‘ynadi... va darhol burilib tashqariga qaradi. Chirog‘ning xira yorug‘ida kampirlarning ivirsib yurganlarini ko‘rdi. Boshqa hech narsa ko‘rinmasdi. Yurak o‘ynashi bosilmadi. Lablari titramoqqa boshlagan edi... Birdaniga o‘rnidan turdi; qizlar yo‘l bo‘shatdilar, ularni oralab o‘tdi. Ayvondan chiqib olguncha hammaning ko‘zi unda edi, ayvondan sahnga tushgach, qizlar yana o‘z suhbatlariga mashg‘ul bo‘ldilar. Sahnda uni poyloqchi kampir qarshi olib, peshonasidan o‘pdi:

– Ilohim, yomon ko‘zdan saqlasin, bolam! – dedi. Ikkala ko‘zidan yana bir martadan o‘pgach, ichkari uyga tomon burildi.

– Ha, xola, uyda nima qilasiz? – deb so‘radi Zebi.

– Uxlayin, bolam, men qari narsa, yarim kechagacha o‘tirolamanmi? Sizlar yosh-yalang, o‘ynab-kulib ko‘ngillarni yozinglar. Men orom olay...

Poyloqchining bu xislati hammaga ma‘qul edi. Ayniqsa, shu topda ko‘ngli allaqaylarga tortayotgan Zebi uchun bir xil ezma kampirlardan ko‘ra bu – kamgap, seruyqu kampir yaxshi edi.

Yuragi urgan holda bitta-bitta bosib, qorong‘ilikka kirdi. U ham tut tagiga – katta so‘rining yoniga borayotir edi. Qorong‘ida turgan aravakash yigit yorug‘ tomondan kelayotgan qizni tanidi, birdaniga:

– Ana, o‘zi kelayotir! – deb qichqirdi.

Uning bu qichqirishi ixtiyorsiz bo‘lgan edi. Allaqachonlar masalaning fahmiga borib qolgan Xolmat shu topda yigitchadan yiroqlashuvni ep ko‘rdi. Unga ma‘nolik qarash bilan kulimsirab qarab, yelkasiga bir-ikki urgach:

– «Umidsiz shayton», dedim-ku, uka... Mana, biz ketdik... – dedi va quyuq qorong‘ilikka kirib, yo‘q bo‘ldi.

Yigit esa Xolmatning bor-yo‘g‘ini farq etolmaydigan holdaydi. Shunday

paytlarda og‘izdan ixtiyorsiz chiqishi lozim bo‘lgan «bor bo‘ling», «o‘lmang» kabi minnatdorlik so‘zlari ham esga kelmasdi. U, yuragini hovuchlagani holda, ixtiyorsiz, qari tutning yo‘g‘on badaniga yopishdi...

Zebi yigitchaning «Ana, o‘zi kelayotir!» degan so‘zlarini eshitgan edi. Agar esi o‘zida bo‘lsa, u ham Qumri singari

«Voy, o‘la qolay!» deb qaytib ketishi kerak edi. Holbuki, u o‘zini bilmasdan va hech narsa o‘ylayolmasdan, telba qadamlar bilan bitta-bitta bosib, ilgari yurardi... Uning oyoqlari allaqanday yomon bir kuchning afsuniga ilashganlar, o‘sha kuchning sudragan tomoniga borardilar. Yosh qiz o‘z ko‘nglining birinchi marta o‘ziga begonalashganini, o‘zidan boshqa bir kuchning ko‘ngliga egalik qilganini sezardi...

Zebi tegrasiga bir ko‘z yugurtib olgach, qadam bosishini sekinlatib, katta tutning o‘ng tomonida to‘xtadi. Yigitcha chap tomonda edi.

Ikkalasi ham anchagacha jim qoldilar. Qaysi biri oldin gap boshlashni va nima deyishni bilmasdi. Nihoyat, yigitcha bir gap topgan bo‘ldi.

– Bugun sahar... aravani qo‘shamanmi?

– Nimaga?

– Ketmaymizmi?

Zebi javob berolmay qoldi... Bu savolga javob bo‘lgunday bir so‘z uning shu topda juda yomon g‘ovlab ketgan miyasiga yaqin kelmasidi. so‘zga-so‘z qaytarmoq uchungina:

– Shoshiltirib nima qilasiz? – dedi va so‘zlarning o‘z og‘zidan uzilib tushib borganini sezdi. Shu topda o‘z ovozi ham o‘ziga yot edi, shu so‘zlarni aytayotgan ovoz uning o‘z qulog‘iga soyning narigi betidan kelayotganday eshitilardi.

Yigitcha o‘zini to‘xtatib olgan edi. Endi u dadillanib va kulib turib, qo‘lini tutning o‘ng tomoniga uzatdi. Faqat ikkalasining orasi ancha yiroq bo‘lganidan boshqa bir qo‘l uning qo‘liga urinmadi. Holbuki, Zebi birovning qo‘l uzatganini payqaydigan holda emas edi. Yigitcha Zebidan muqobala ko‘rmagach, qo‘lini tortib oldi va endi, bu safar bo‘ynini egib,

ikki ko‘zi bilan qizni axtararkan, quvnoq bir ovoz bilan.

– Hali bir-ikki kun o‘ynaymizmi? Otga dam beramizmi? – dedi.

Zebidan javob bo‘lmagach, ilova qildi:

– Xayr, mayli, sizlar qachon «qo‘sh», desanglar shunda qo‘shaman. Zebi tutga suyangan, o‘zining qayda turganini unutayozgan, shuncha gapga bir og‘iz javob bermasdan, og‘ir o‘ylarga tolgan edi. U shu topda o‘zining yaqin kelajakdagi qora kunlarini, qay rangda ko‘rinishi ma‘lum bo‘lmagan baxti, toleyini o‘ylardi. Uning butun baxti Razzoq so‘fining johil vujudiga bog‘li emasmi? O‘sha sovuq so‘fi shu quvnoq jonni va sayroq qushchani istagan vaqtida baxtli yoki baxtsiz eta olmaydimi? Uning bir og‘iz «ha» yoki «yo‘q» deyishi qiz bechoraning behad quvnab yayrashiga yoxud azon yaprog‘iday bir nafasda so‘lib, nobud bo‘luviga yaramaydimi? Qiz sho‘rlik, u bir umr qovog‘i o‘yig‘liq va yuzi kulmas otadan hech bir xayriyat kutmaydi. Otasi to‘g‘risida o‘ylagan vaqtida o‘zini o‘limga mahkum bir odam, otasini mahkumaning jallodi kabi ko‘radi... va titraydi! Bu qishloq sayohati, aravakash yigitcha bilan tasodifan tanishib qolishi, shu tanishuv orqasida ko‘nglida sezgani besaramjomliklar bechora qizni haligidek qora o‘ylarni o‘ylashga majbur qilgan edi. U xil qora o‘ylar uning uchun yangi emas, albatta. Yoshi balog‘atga yetib uylari sovchilarning qatnov yo‘llariga aylanganidan beri u sho‘rlikning qora o‘ylarga botmagan kuni yo‘q! Faqat shirin bir umid bilan, ko‘zda ko‘rilib, qo‘lda tutilgan – naqd bir umid bilan birga kelgan qora o‘ylar qiz bechorani yomon ezib tashlaydi! Bir-ikki kundan beri ashula, o‘yin deganda o‘zini bilmas darajada berilib ketishi, shu iztiroblarning hordig‘ini chiqarish uchun emasmi?

Ko‘ngliga og‘ir tashvishlar solgan yigitchaning shunday yonginasida juda shirin xayollar bilan birga juda qora o‘ylarga botib turgan vaqtida birdaniga ayvon tomondan bir ovoz eshitildi:

– Hay, nima bu hammayoq jimjit bo‘lib qoldi? Zebinisaxon qanilar? Saltanatxon, aylanay, o‘rtoqjoningizni topmaysizmi?

Yana bir ovoz eshitildi:

– Rost-a, hammayoq muzlab ketdi! Hay, qizlar, sizga nima bo‘ldi? Birdan bir necha ovoz ko‘tarildi:

– Zebinisaxon, Zebinisaxon!

Qizlar o‘rinlaridan turib, u yoq-bu yoqqa yurishib qoldilar.

Bu qichqirishlar har qanday og‘ir uyqudan uyg‘otishga yarardilar, Zebi ham yarim mastlik holatidan seskanib uyg‘ondi va apil-tapil javob qildi:

– Mana men... Hozir boraman... hozir...

Faqat bu safar uning ovozi kasal odamning ovozi singari darmonsiz va jonsiz chiqardi. Yigit buni angladi va tezgina:

– Boring, bemalol o‘yin-kulgingizni qiling! Hech narsadan qo‘rqmang, hech bir g‘am yeya ko‘rmang! – dedi. So‘ngra darhol o‘zini tutning panasiga oldi.

U yoqdan bir-ikki qiz yugurib kelib, Zebini yetaklab ketishdi. Shularning biri mingboshining kichik xotini Sultonxon edi.

Bu safar faqat o‘yin bo‘ldi. Yosh juvonlar va qizlarning hammasini deyarlik tortdilar. Shaharliklardan yaxshi o‘ynagan Qumri bo‘ldi. Qishloq qizlaridan ikki-uchtasi yaxshi o‘ynadilar. Mingboshining qizi bir-ikki aylanib to‘xtadi, kichik xotini esa ko‘nmadi, uni ko‘p ham zo‘rlay olmadilar. Zebi esa dutorchilar va ashulachilar bilan birga yengil-yengil yallalar qilib turdi. O‘yin tamom bo‘lib, palov dasturxoni yozilganda, oy ancha balandga ko‘tarilgan edi. Oshdan so‘ng qishloq qizlaridan o‘ziga durustroq bir dehqonning qizi o‘rnidan turib:

– Ertaga mehmonlarni biz kutamiz, – dedi. Shundan keyin mingboshining kichik xotini Sultonxon katta kundoshining qizi bilan gapni bir joyga qo‘yib, o‘rnidan turdi va Enaxonga tomon yuzlanib:

– Bo‘lmasa, mehmonlaringiz indinga biznikida bo‘lishadi, – dedi, – tuzukmi? Endi bizga ruxsat!

U kundoshining qizi bilan birga ayvondan pastga tushib, kavshini kiya boshlagach, boshqa qizlar ham bitta-bitta o‘rinlaridan turdilar. Shunday

qilib, bu qiyomat yig'in kecha yarim bo'lganda, «guv-guv» bilan tarqaldi.

«Kecha va kunduz» romani mutolaasdan so'ng...

Asar qahramonlariga shaxsiy munosabatim...

1. «Zebini jaholat botqog'idan qanday qutqarsa bo'ladi?» mavzusida bahs-munozara uyushtiring. Fikrlaringizni asoslashga harakat qiling.
2. «Zebi – mening yaqinim (opam, dugonam...) » mavzusida 5 minutlik esse musobaqasini o'tkazing.

3. Roman uchun keltirilgan «Hamal keldi – amal keldi» maqoli haqida qanday fikrdasiz.
4. Ijodkor romanni «Kecha va kunduz» deb nomlashi to'g'risida qanday fikr bildirasiz?
5. Cho'lpon ijodini qanday tur va janrlarga ajratish mumkin?
6. «Kecha va kunduz» romanida qaysi davr voqealari tasvirlangan?
7. Zebi va uning oilasi haqida fikr yuriting.
8. Razzoq so'fi obraziga xos badiiy ifodalarni aniqlang.
9. Asarda milliylik muallif tomonidan qanday tasvirlangan?
10. «Kecha va kunduz» romanining to'liq matni bilan tanishib chiqing.

NAZARIY MA'LUMOT

Bu asarga «O'tkan kunlar asari darajasida» deb baho berilgan. U o'zbek adabiyotidagi ilk roman-dilogiya bo'lib, ikki kitobdan iborat. Birinchi qismi «Kecha» 1933-1934-yillarda Moskvada yozilgan. Dastlabki boblari 1935-yilda Toshkentdagi adabiy jurnalning 1-sonida bosilgan, asar 1936-yilda to'liq holda nashr etilgan. Asardagi voqealar ilk bahorda boshlanib, qish chillasida tugaydi.

Cho'lpon romaniga «Hamal keldi - amal keldi» maqolini epigraf qilib olgan.

Romanning «Kunduz» deb atalgan ikkinchi qismining taqdiri to'g'risida ma'lumot yo'q. Holbuki, «Kecha» da tasvirlangan voqealarning mantiqiga ko'ra romanning «Kunduz» qismida Zebining Sibir surgunidan, Miryoqubning esa Qrim safaridan keyingi hayotlari tasvirlanishi lozim edi. Birinchi kitobdagi tasvir etilgan voqea birinchi jahon urushi endigina boshlangan kezlarda O'zbekiston viloyatlarining birida bo'lib o'tadi. Asardagi asosiy g'oya mavjud tuzumni tagtomiri bilan o'zgartirishdir.

Asar qahramonlari: Zebi (15 yoshida beva qoladi, erining qotili sifatida tuhmatga qolib 7 yilga Sibirga surgun qilinadi), Qurvonbibi (ahvoli o'zgargan obraz, Zebining onasi), Razzoq So'fi (kulishi kasal odamning kulishiday og'ir, ziqna odam, Zebining otasi, ishlamay tishlovchi, ta'magirlik va tekinxo'rlik orqasida kun ko'ruvchi inson. U boshliq uy – qizi va xotini uchun zindon, uning o'zi esa shu zindonning ko'zi ko'r, qulog'i kar qorovuli) Razzoq so'figa doir tasvirlardan badiiy qahramonning individual qirralari ochila boradi. Uning kamgapligi, «indamas, damini ichiga solgan, ziqna odam» ekaniga urg'u berilar ekan, undagi o'ziga xoslik qisqa nutqi vositasida ham kuchaytiriladi.

So'fi «o'zidan ulug' va kuchlilar gapirsa, «hovva-hovva», deb tasdiqlaydi; «o'zidan past va kuchsizlar gapirsa – «yo'q, yo'q», degan ma'noda» inkor etib boshini chayqaydi. Razzoq so'fining turmush tarzi, oilaviy tutumi ham, xotinini «Fitna» deb chaqirishi, Eshon boboga ixlos qo'yishlari, qishloqqa qaytishga taklif qilib kelgan o'gay akasi bilan muomala-munosabatlari – bularning barchasi Cho'lponning iste'dodli nosir sifatidagi mahorat egasi ekanini ko'rsatadi, Miryoqub (dunyoqarashi o'zgargan obraz, shamolning qaysi tomonga esishiga qarab ish tutadi, ezgulik bilan tubanlik o'rtasida harakat qiladi. Noyib to'ra uni amerikalik tadbirkorlarga o'xshatadi), Sharafiddin Xo'jaev (jadid), Akbarali mingboshi (odam shaklidagi it), Noyib to'ra, Zunnun (Akbarali mingboshi o'rniga osongina o'tirgan), Hokim to'ra, Poshshoxon (uning hiylasidan Akbarali mingboshi o'ladi, bir kishining o'limiga, bir kishining surguniga bevosita hamda bir oilaning barbod bo'lishiga bivosita aybdor bo'ladi), Mariya Ostrova (Miryoqub

«bazzoz do‘konidan o‘ziga toza ko‘ylaklik tanlaganday» tanlab olgan obraz), Sultonxon («Siz qancha sevinsangiz, men sizdan ortiqroq sevinaman! Siz - quruq vahimani quchoqlab sevinasiz, men – tirik va joni bor odamni quchoqlab yayrayman. Kim ahmoq?!» degan), Saltanat, O‘lmasjon (aravakash), Xadichaxon, Eshon, Obrezqora («shaharda bo‘lsin, uyezdda bo‘lsin, uni tanimagan odam yo‘q, o‘zi yerlilardan... Obrezqora – yerli xalqlardan chiqqan «advokat» deb ta’riflangan) va boshq.

Bu asardagi Sultonposhsha, Akbarali, Eshon, Noib to‘ra kabilar tubanlik va razillik, fahsh va adolatsizlik olamining vakillaridir. Asarda «Mastning ko‘ziga mushuk – fil, fil – mushuk bo‘lib ko‘rinadi. Mastlikda xotin tanlab bo‘ladimi? Kampirni pari qiz qilib ko‘rsatadigan tilsimli oyna - ichkilikdan boshqa narsa emas!» deya ichkilik illati ham qoralangan.

5 – 6-§. HAMID OLIMJON SHE'RIYATI

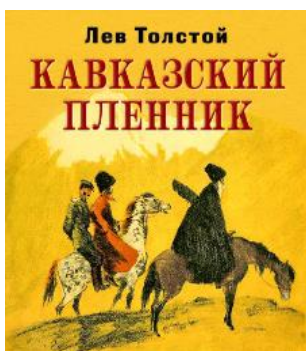

Hamid Olimjon – o'zbek shoiri, dramaturg, adabiy tanqidchi, XX asr o'zbek mumtoz she'riyati namoyondasi.

Hamid Olimjon (haqiqiy ismi Hamid Olimjon Azimov) 1909-yil Jizzaxda tug'ilgan. Yoshligidan onasi Komila va bobosi Mulla Azimdan ko'plab xalq ertaklari, dostonlari va qo'shiqlarini tinglab kelgan. Yozuvchi bo'lib, u folklor yo'nalishiga ham to'plovchi, ham tadqiqotchi sifatida yuzlangan.

1929-yil Olimjonning «**Ko'klam**» nomli ilk she'riy va «**Tong shabadasi**» hikoyalar to'plami olam yuzini ko'radi. To'plam nomiga ko'tarinkilik, xayoliylik kayfiyati ham monand tushadi. Shoir shu davrdan boshlab qaynoq ijodiy va ijtimoiy faoliyat bilan shug'ullana boshladi.

«**Olov sochlar**», «**Poyga**», «**O'lim yovga**», «**Daryo kechasi**», «**She'rlar**», «**O'lka**», «**Oygul bilan Baxtiyor**», «**Baxt**» she'riy to'plamlari, dostonlari, tarjima asarlari ketma-ket nashr qilindi.

Tarjimalari: A.S. Pushkinning «**Kavkaz asiri**», «**Suv parisi**», M.Y.Lermontovning «**Belka**» asarlarini o'zbek tiliga mahorat bilan o'giran.

1939-yilda u O'zbekiston Yozuvchilar uyushmasiga mas'ul kotib etib tayinlandi. Yangi o'zbek she'riyatining kamol topishi, lirik janrlarning rivojlanishi, lirik qahramon tuyg'ularining badiiy mujassamlanishida Hamid Olimjonning ham munosib o'rni bor. U tabiatan lirik shoir, nozik hissiyot va kechinmalar musavviridir. Shoir sevgi mavzusiga murojaat qilganida ham, tabiat tasvirini chizganida ham lirik qahramon tuyg'ulari tasviri ham baxt-saodat yog'dulari bilan nurafshon bo'ladi.

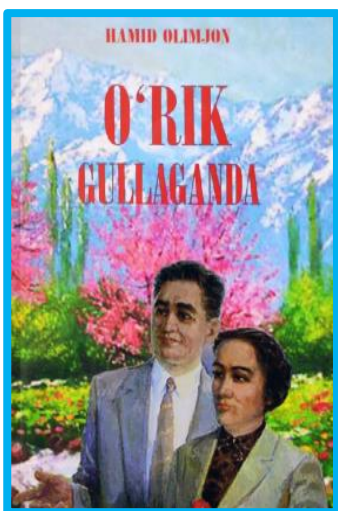
Hamid Olimjonning lirik qahramoni uchun eng muhim narsa baxtdir. U go'zallik

bilan uchrashar ekan, baxt bilan yuzma-yuz kelgandek bo‘ladi. Shuning uchun ham shoirning sevgi va tabiat tasviriga bag‘ishlangan she‘rlarida nekbin tuyg‘ular mavjlanib turadi. Beg‘ubor insoniy tuyg‘ular, jozibali kechinmalar, baxt sururidan shodon lirik qahramonning ruhiyati shoir she‘riyatida xalqona, musiqiy ravon ifoda tarziga ega.

Hamid Olimjonning urush davrigacha bo‘lgan ijodida «Ofeliyaning o‘limi», «Holbuki tun...», «Ishim bordir o‘sha ohuda», «Har yurakning bir bahori bor», «Janub kechasida», «Xayoling-la o‘tadi tunlar...», «Mizimta daryosi», «Daryo tiniq, osmon beg‘ubor», «Dunyo go‘zal ko‘rinur senga», «Eng gullagan yoshlik chog‘imda» singari o‘nlab lirik durdonalari borki, oradan qancha yillar o‘tmasin, ulardagi nafis tuyg‘ular shalolasi kitobxonga, she‘riyat shaydolariga huzur bag‘ishlab kelmoqda. Bu she‘rlarida shoir ruhiyat musavviri sifatida namoyon bo‘lib, lirik qahramonning nozik tuyg‘u va kechinmalarini mohirona tasvirlagani yaqqol ko‘zga tashlanadi.

«O‘rik gullaganda» – tabiat tasvirining go‘zal namunasi

Hamid Olimjon ijodiy merosida tabiat lirikasiga bag‘ishlangan she‘rlar ko‘plab uchraydi. Ular orasida «O‘rik gullaganda» she‘ri alohida ajralib turadi. «Derazamning oldida bir tup o‘rik oppoq bo‘lib gulladi...» satrlari bilan boshlangan bu she‘r o‘zbek diyoriga keluvchi bahor nashidasining madhi sifatida yangrab keladi. «O‘rik gullaganda» she‘ri faqat bahor faslidagi tabiat tasviridan iborat emas. She‘rda shoirning ruhiy kayfiyati yetakchilik qiladi. She‘rdagi hissiy oqim tabiat tasviridan shoir «men»iga ko‘chadi; shoir bilan yellar orasida kichik bir ziddiyat kuzatiladi. Shoir bahorning nafis qilig‘iga nisbatan o‘zida g‘ashlik sezmaydi va aytadi:

Mayli, deyman va qilmayman g‘ash,

Xayolimni gulga o‘rayman;

Har bahorga chiqqanda yakkash,

Baxtim bormi, deya so‘rayman.

Ayni banddagi «xayolni gulga o‘rash» ta‘biri chinakam shoirona tafakkur mahsulidir. Shoir bu she‘rda qiyosiy tasvir va jonlantirish san‘atidan foydalanadi. Natijada, o‘rik gullari bilan lirik qahramon o‘rtasida uyg‘unlik bayon qilinadi:

Yuzlarimni silab, siypalab,

«Baxting bor»,– deb esadi yellar.

Etgan kabi go‘yo bir talab

Baxting bor deb qushlar chiyillar.

Yellar, shabboda, qushlarning chug‘urlashi – barcha-barchasi shoir nazaridan chetda qolmaydi. ***Quyidagi murojaati ifodalangan band she‘rning kulminatsiyasi va yechimidek taassurot uyg‘otib, unda ziddiyatli hayot va ikki xil vaziyat kuzatiladi:***

O‘rik gullaganda

Derazamning oldida bir tup

O‘rik oppoq bo‘lib gulladi...

Novdalarni bezab g‘unchalar,

Tongda aytdi hayot otini.

Va shabboda qurg‘ur ilk sahar

Olib ketdi gulning totini.

Har bahorda shu bo‘lar takror,

Har bahor ham shunday o‘tadi.

Qancha tirishsam ham u beor

Yellar meni aldab ketadi.

Mayli, deyman va qilmayman g‘ash,

Xayolimni gulga o‘rayman;

Har bahorga chiqqanda yakkash,

Baxtim bormi deya so‘rayman.

Yuzlarimni silab, siypalab,
Baxting bor deb esadi yellar.
Etgan kabi go‘yo bir talab,
Baxting bor deb qushlar chiyillar.

Hamma narsa meni qarshilar,
Har bir kurtak menga so‘ylar roz.
Men yurganda bog‘larga to‘lar
Faqat baxtni maqtagan ovoz:

«Mana senga olam-olam gul,
Etagingga siqqanicha ol.
Bunda tole har narsadan mo‘l,
To o‘lguncha shu o‘lkada qol.

Umrida hech gul ko‘rmay yig‘lab
O‘tganlarning haqqi ham senda.
Har bahorni yig‘lab qarshilab
Ketganlarning haqqi ham senda...»

Derazamning oldida bir tup
O‘rik oppoq bo‘lib gulladi...

«O‘rik dullaganda» she‘ri haqida

Mazkur she‘rda shoirning tuyg‘ulari shu darajada teran tasvirlanganki, har qanday vaziyatda o‘rik gullashiga doir hodisa tilga olinganida beixtiyor ushbu she‘rning mazmun-mohiyati esga keladi. Umuman olganda, Hamid Olimjonning «O‘rik gullaganda» she‘rini asr oshib shu kungacha yashab kelgan va bundan keyin ham

ko‘plab o‘quvchilar qalbiga bahoriy xush kayfiyat bag‘ishlab yashaydigan asarlar qatoriga kiritish o‘rinli bo‘ladi.

She’r yana yuqoridagi ikki satr bilan tugab, o‘zaro qoliplangan. Bu she’rda olg‘a surilgan baxt mavzusidan, tabiat manzarasi tasviridan tashqari, bizni o‘ziga jalb etuvchi yana bir narsa bor, bu – she’rga badiiy joziba bag‘ishlab turgan shakl, musiqiy ohang va yoqimli bir ruhdur. She’rning har bir bandidagi *a-b-a-b* tarzida uyushgan qofiyalar, *bahor* va *gullar* so‘zlarining so‘nggi bo‘g‘inlaridagi ohangdosh tovushlarning badiiy matn davomida leytmotiv o‘laroq takrorlanib turishi (*takror*, *beor*, *bor*, *bahor*; *sahar*, *har*, *bo‘lar*, *yuzlarimni*, *yellar*, *chiyillar*, *qarshilar*, *so‘ylar*, *bog‘larga*, *to‘lar*, *narsadan*, *o‘tganlarning*, *qarshilab*, *ketganlarning* va hokazo), *bahor* so‘zidagi *b*, *h*, *r* tayanch tovushlarining butun misraga sochilib, bahor „vals“ini chalishi (*Har bahorda shu bo‘lar takror...*), ayrim misralarda tasodifan uchrashgan, ammo badiiyat qonunlari asosida shakllangan tovush tovlanishlari («*Mayli deymen va qilmayman g‘ash*», «*Yuzlarimni silab siypalab...* » va hokazo) Hamid Olimjon she’riga ajib bir musiqiy tarovat va joziba bag‘ishlaydi.

Mazkur she’rning badiiy latofati ham xuddi shundadir.

G‘AZAL

Na bo‘lg‘ay bir nafas men ham yanog‘ing uzra xol bo‘lsam,
Labing yaprog‘idin tomgan ki, go‘yo qatra bol bo‘lsam.

Butog‘ingga qo‘nib bulbul kabi xonish qilib tunlar,
O‘pib g‘unchangni ochmoqliqqa tong chog‘i shamol bo‘lsam.

Bo‘yingni tarqatib olamni qilsam mast-u mustag‘riq,
O‘zimning san’atimga so‘ng o‘zim hayratda lol bo‘lsam.

Sening birla qolib bu mast-u lol olamda men yolg‘iz,
O‘zimni ham topolmay, mayliga, oxir xayol bo‘lsam.

Agar bog‘ingda gul bo‘lmoq mening-chun noravo bo‘lsa,
Ki ming bor roziman qasringga, hattokim duvol bo‘lsam.

Boshim hech chiqmasa, mayli, malomat birla bo‘htondin,
Raqiblar rashkiga ko‘krak keray, mayli, qamol bo‘lsam.

Kezib sahro-yu vodiylar yetishsam bir visolingga,
Fido jonimni qildim yo‘lingga, mayli, uvol bo‘lsam.

NAZARIY MA’LUMOT

So‘zingning sharpasi tekkanda olam bob, bob kuygay,
Dengizlar, daryolar, hattoki ko‘llarda hubob kuygay.

Kamondek qoshlaring, kipriklaringdin o‘q otar doim,
Sening yoding bilan tinmay hama noz-u itob kuygay,
– deb boshlanuvchi shoirning ga‘azali ijodkorning mumtoz adabiyotning aruz
janrida ham go‘zal satrlar bita olish mahoratidan darak beradi.

Shoirning «G‘azal»i yor madhiga bag‘ishlangan bo‘lib, oshiq o‘z ma’shuqasiga
yetishmoqni, uning e’tibori va e’tirofiga erishmoqni istaydi.

Lirik qahramon tasavvuridagi yor bag‘oyat go‘zal bo‘lib, uning visoliga
yetishmoqni istagan oshiq barcha tadbirlarga rozi. Xol, qatra bol, bulbul va shamol
bo‘lish oshiqning orzusi. Guldek ochilgan yor bo‘ylarini turli tomonga taratish ham
mumkin. Lirik qahramon raqiblarga duch kelishdan ham qo‘rqmaydi. Oxirida:
Kezib sahro-yu vodiylar yetishsam bir visolingga, Fido jonimni qildim yo‘lingga,
mayli, uvol bo‘lsam, deganicha xuddi mumtoz adabiyotdagi oshiqlar kabi yor
yo‘lida jon fidolikdan ham qaytmaydi. Odatda, sharq adabiyotida g‘azal janri aruz
vaznining muayyan bir bahrida yoziladi. Hamid Olimjonning bu g‘azali hazaji
musammani solim vaznida yozilgan. g‘azalning ruknlari va chizmasi quyidagicha:

V – – – / V – – – / V – – – / V – – –

mafoiylun / mafoiylun / mafoiylun / mafoiylun

Umuman, Hamid Olimjon she'rlari o'ziga xos uslubi, go'zalligi va ko'plab badiiy san'atlar qo'llagani bilan ajralib turadi.

OFELIYANING O'LIMI

Orzung bor kuylashga, lekin qalbingdan
Tarqalar bir ma'yus va g'amgin sazo.
Qo'yningda bir quchoq oq va nafis gul,
Lekin ruhing to'la motam va azo.

* 2 *

Foyda yo'qdir, go'zal, zolim falakdan
Qancha dod qilsang-u qancha shikoyat,
Qancha yolvorsang, qancha to'ksang yosh,
Baribir, alamga bo'lmas nihoyat.

Qancha ma'sum bo'lsang, qancha vafodor,
'Qorday oq bo'lsang-u, muz qadar toza,
Hech zamon kor etmas, shum falak badkor.
O'qilur sevgingga qora janoza.

Nega kerak edi shu chiroy, shu o't,
Shu yoniq yulduzni ko'zga yashirmoq
Nega lablaringdan husn oldi yoqut,
Nega siynang bo'ldi qor tog'iday oq

Husn balosiga kim etdi duchor
Holbuki, busiz ham qanchalar alam,
Holbuki, busiz ham qizning boshida
So'ngsiz musibatlar, dunyo-dunyo g'am.

Holbuki, busiz ham qiynalardi jon,
Busiz ham yetardi falokat, azob,

Faqat go‘zal emas, hatto xunuk qiz
Ko‘z ochib ko‘rardi yolg‘iz iztirob.

Orzung bor kuylashga, lekin qalbingdan
Tarqalar bir ma'yus va g'amgin sazo.

Qo‘yningda bir quchoq oq va nafis gul,
Lekin ruhing to‘la motam va azo.

Shundayin latofat, shu oq ko‘krakka
Nahot munosibdir shu g'amgin libos.
Onang shuning uchun suyunganmidi -
Nahotki, shu sifat go‘zallikka xos.

Javob berib ko‘r-chi, nomard tabiat,
Bunchalik go‘zalni nechun yaratding!
O‘zing gunohkorsan, osiysan behad,
Nechun yaratding-u o‘tlarga otting
Hali sevimliqdan shumidir ma'no
Faqat azob bordir qismatda, nahot
Nahotki, sevgiga shudir tamanno
Nahot go‘zal uchun faqat, faqat dod!..

* 3 *

Hamlet sevar edi, uning qalbini,
Go‘yoki ikki cho‘g‘, ikkita otash
Bo‘lib yondirardi ko‘zing tun-kuni,
U ham qilmas edi bu otashga g‘ash.

Hamlet yuragiga berardi hayot
Sening u otashin, gulbarg lablaring,

Jasur xayoliga bo‘lardi qanot
Bog‘idan bir kezib o‘tganing sening.

Faqat netmak kerak, bordir na chora,
Sevguvchi yurakni qurshasa balo
Butun olam ko‘zga esa qorong‘i,
Balolarga Hamlet esa muhtalo

Shubha otashida yonar tafakkur,
Dunyo bir g‘amxona, Doniyo - zindon.
Yo‘qdir yuraklarni yoritgali nur,
Zanjirdadir sevgi, qafasdadir jon.

Ishqiy tug‘yonlarga qaynab, yurakdan
Chiqolmas bir tovush, bir sazo, bir un,
Etmishdir yerdagi oddiy azoblar
Allaqachonlarkim Hamletni majnun.

Hosil bo‘lmas murod, hech narsa nasib,
Qancha yig‘lasang-u qancha cheksang oh;
Sevguvchi yigitni solmishdir yo‘lga
Tunda ertak aytgan bir mudhish arvoh.

Jannat, farishtalar, toza malaklar,
Bir puldir eng ma'sum va eng pok o‘pish,
Do‘zax ichra Hamlet yonib alaklar,
Butun olam ko‘rinadi go‘yo tush.

* 4 *

Ko‘ngil gulshanini qopladi xazon,
Yo‘qoldi shunchalik bebaho sevgi.

Shu bo‘ldi bokira, dunyo ko‘rmagan
U yoqut lablarning qora taqdiri.

Sevgi ko‘klarida uchuvchi lochin
Arshidan yiqildi va ko‘hna dunyo -
Butun armonlarni qul qilgan otash
O‘zi bo‘lib qoldi sevgiga gado.

1936

«Ofeliyaning o‘limi»ning yozilish tarixi...

Hamid Olimjon lirikasining durdonalaridan yana biri «Ofeliyaning o‘limi»dir. She‘r hozirgi O‘zbek Milliy teatri sahnasida «Hamlet» spektaklining qo‘yilishi munosabati bilan 1936- yilda yozilgan. O‘zbek sahnasining go‘zal yulduzlaridan biri Shohida Mahzumova mazkur spektaklda Ofeliya obrazini shunday qoyilmaqom qilib yaratgan ediki, Hamid Olimjon, shoira Zulfiyaning aytishicha, uning ijrosidan uzoq vaqtgacha qattiq hayajonda yurgan. Ammo she‘rni o‘qir ekanmiz, unda ijrochini emas, balki Ofeliyaning o‘zini butun go‘zalligi, dardlari, armonlari va fojiasi bilan ko‘rgandek bo‘lamiz.

Mana, nihoyat, she'rning so‘nggi, to‘rtinchi qismi. Yovuzlik, adolatsizlik o‘z ishini qilgan – Ofeliya halok bo‘lgan. Lirik qahramonni qurshagan isyon o‘ti ham... o‘chgan.

Ko‘ngil gulshanini qopladi xazon,
Yo‘qoldi shunchalik bebaho sevgi.
Shu bo‘ldi bokira, dunyo ko‘rmagan
U yoqut lablarning qora taqdiri.

Sevgi ko‘klarida uchuvchi lochin
Arshidan yiqildi va ko‘hna dunyo

Butun armonlarni kul qilgan otash

O‘zi bo‘lib qoldi sevgiga gado.

Shoir nazarida, Ofeliyaning o‘limi bilan go‘yo dunyoda muhabbat daraxti bir umrga qurigandek, Tohir va Zuhralar, Romeo va Julyettalar dunyoga boshqa kelmaydigandek bo‘lib tuyiladi. «Butun armonlarni kul qilgan» bu ko‘hna dunyo, shoir nazarida, sevgining gadosi bo‘lib qoladi.

MUTOLAADAN SO‘NG...

Hamid Olimjonning she‘riyati mutolaasi zavqi xususida...

She‘riyatga munosabatim...

«*Men uchun go‘zal satrlar*» mushoirasini o‘tkazing.

Hamid Olimjonning adabiyotga qiziqishida kimning ta’siri bor deb o‘laysiz?

Savol va topshiriqlar

1. Shoir o‘z bolaligi haqida qanday xotirlaydi?
2. «**O‘rik gullaganda**» she‘ridagi chiroyli tasvirlarni izohlang.
3. «**Qancha tirishsam ham u beor Yellar meni aldab ketadi**» misralari bilan «**Yuzlarimni silab, siypalab, Baxting bor deb esadi yellar**» misralari o‘rtasidagi ziddiyatni izohlang?
4. «**O‘rik gullaganda**» she‘ri bilan ijro etilgan qo‘shiqni topib, tinglang va «**Qo‘shiqni tinglagach...**» nomli ijodiy matn yarating hamda uni taqdimot qiling.
5. Shoirning «**G‘azal**»ini ifodali o‘qing va lirik qahramon tuyg‘ularini matnga tayangan holda izohlang?
6. Hamid Olimjon she‘rlari bilan aytiladigan qo‘shiqlarga o‘z munosabatingizni bildiring.
7. Hamid Olimjonning she‘rlari boshqa shoirlarning she‘rlaridan qaysi jihatlari bilan sizga yoqadi?
8. «Eng gullagan yoshlik chog‘imda» she‘ri asosidagi qo‘shiqni kuylashga harakat qiling.

7–9-§. OYBEK – O‘ZBEK ADABIYOTINING ZABARDAST USTUNI. ADIBNING «QUTLUG‘ QON» ROMANI

Oybek ruhiy olami va adabiy intilishlariga ko‘ra, Cho‘lpon bilan A. Qodiriyga ko‘poq yaqin edi. Shuning uchun ham uning shoir sifatida shakllanishida Cho‘lponning, adib (nosir) sifatida shakllanishida esa A. Qodiriyning ta’siri sezilarli bo‘ldi. Shu bilan birga, Oybek rus va jahon adabiyoti namoyandalaridan saboq olib, ularning eng yaxshi an‘analarini davom ettirdi.

Oybek XX asr o‘zbek adabiyoti taraqqiyotiga nafaqat zabardast shoir va yozuvchi, balki publitsist, adabiyotshunos va tarjimon sifatida ham ulkan hissa qo‘shdi. *U o‘zbek adabiyotida tarixiy-biografik roman janrini boshlab berdi, navoiyshunoslik faniga tamal toshini qo‘ydi, o‘zbek tarjima maktabini yangi bir bosqichga ko‘tardi. Oybek ayni paytda O‘zbekiston Fanlar akademiyasi Gumanitar bo‘limi (1943—1951) va Yozuvchilar uyushmasiga (1945—1949) rahbarlik qilgan yillarida yirik jamoat arbobi sifatida ham faoliyat ko‘rsatdi.*

Oybek dastlab adabiyot maydoniga shoir sifatida kirib keladi va o‘ziga xos ovozga ega bo‘ladi. «**Tuyg‘ular**» (1926), «**Ko‘ngil naylori**» (1929), «**Mash’ala**» (1932), «**Baxtigul va Sog‘indiq**» (1934) she’riy to‘plamlari, «**Dilbar-davr qizi**» (1932), «**O‘ch**» (1933) kabi dostonlarini e’lon qiladi, el-yurt mehrini qozona boshlaydi. Keyinchalik nasrda ham qalam tebratib, birinchi yirik nasriy asari — «**Qutlug‘ qon**» romanini yozadi. «**Navoiy**» (1944), «**Oltin vodiya shabadalar**» (1949), «**Quyosh qoraymas**» (1959), «**Ulug‘ yo‘l**» (1965) romanlari, «**Nur qidirib**» (1957), «**Bolalik xotiralari**» (1963) va «**Bola Alisher**» (1967) qissalari, «**Qizlar**» (1947), «**Hamza**» (1948), «**Davrim jarohati**» kabi dostonlarini yaratadi.

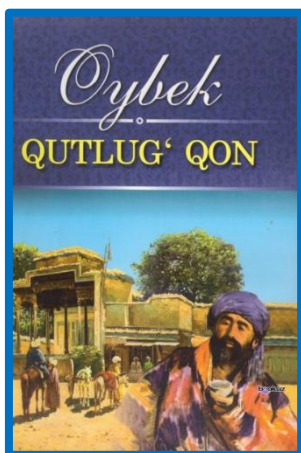
Oybek shoir, adib va adabiy harakatning rahbari sifatida XX asr o‘zbek adabiyoti taraqqiyotiga bebaho hissa qo‘shdi. U adabiyotimizni turli janr va shakldagi

asarlar bilan boyitibgina qolmay, Cho'lpon va Abdulla Qodiriylar ijodi tufayli shakllangan adabiy tilimizga yana-da sayqal berdi. Eng muhimi, Cho'lponlar qatag'on etilgan, hatto ularning buyuk asarlarini o'qish mumkin bo'lmagan davrlarda Oybek o'zining ijodiy izlanishlari va badiiy tajribalari bilan kelgusi adabiy avlodlarga mash'al olaroq, badiiy ijodning munavvar yo'llarini yoritib turdi.

«QUTLUG' QON»

(romandan lavhalar)

Kasal otasini qaratish maqsadida olingan qarzlardan qutulish uchun u vafot etgach, yerlarini sotishga majbur bo'lgan Yo'lchi tog'asi Mirzakarimboyning qora tortib, Xo'jakentdan Toshkentga keladi. Ammo boy tog'a Yo'lchining kuchidan foydalanib, haqini to'lashga kelganda, So'zida turmay, jiyanni aldaydi. Boy qarindoshlar bilan Yo'lchi o'rtasidagi munosabat dushmanlikka aylanadi. Ular mag'rur yigitning sha'nini toptashadi. Yo'lchi boynikidan chiqib ketadi. Buning ustiga, keksa Mirzakarimboyning Yo'lchi ko'ngil qo'ygan qiz Gulnorga uylanib olishi oradagi yovlikni yana-da kuchaytirib yuboradi. Onasining o'limidan keyin, Yo'lchi yolg'iz qolgan singlisi Unsinni boy tog'anikiga olib kelishga majbur bo'ladi. Ularning qarashlari, tutumlari va taqdirlaridagi keyingi o'zgarishlar quyidagi parchada aks ettirilgan.

Gulnor o'z uyida ota-onaning tergov ostida uch kun qamalgandan so'ng, Mirzakarimboyga uzatilganiga bir oyga yaqin bo'ldi. Kelin ichki-tashqi dang'illama hovlida, saroyday hashamatli, boy bezakli uylarda uni hech narsa qiziqitirmas, bu xonadonning odamlari ham, narsalari ham dushman, yot, sovuq ko'rinar edi. Yo'lchi bilan bir kecha-kunduz birga yashadigan hujra, Shoqosimning uvadallari bilan to'la, qorong'i tor hujra Gulnor uchun, garchi u yerda ming tahlila, qo'rquv ostida qamalib o'tirishga, nihoyat, tutilishga to'g'ri kelgan bo'lsa ham, go'zal, shirin tuyilar, u yerda Yo'lchi bilan kechirgan soatlar umrining eng mas'ud, eng unutilmas, eng yorqin damlari, umr tunida porlagan nodir yulduzlar edi.

Bu dardli hayotda Gulnorga yagona baxt – Yo‘lchining singlisi Unsin bo‘ldi. Bu o‘n besh-o‘n olti orasida bo‘lgan, qoramtir, lekin toza, sog‘lom yuzli, ko‘zlari bolalarcha o‘ynoq – sho‘x, jingalak sochli, bo‘ych8an, qishloqcha sodda, samimiy bir qiz edi. Gulnor uning burnini, peshanasini va ba'zi harakatlarini Yo‘lchiga o‘xshatdi. Oldi-keti bolalar bilan to‘lgan Tursunoy, Sharofatxon Unsinni cho‘riga aylantirdilar. Qiz ularning bolalarini boqadi, kirlarini yuvadi, uy-joylarini yig‘ishtiradi va har qanday yumushni so‘zsiz bajaradi. Unsinning xo‘rlanishi, og‘ir yumushlarni bajarishi Gulnorga qattiq ta’sir qildi. Kelinlarning achchiqlanganini sezsa ham, har vaqt Unsinni chaqirib, o‘z yonida uzoq olib o‘tirishga tirishadi. Gulnor qiz bilan gaplashganda uning qishlog‘i, uy-joy, tirikchiliklari, onasi – u bechora xotinning vafoti va shuning singari narsalar to‘g‘risida so‘z ochar edi. Yo‘lchi to‘g‘risidagi qizning so‘zlarini chuqur diqqat bilan, yurak to‘lqini bilan tinglar, ixtiyorsiz quyulib kelgan qaynoq ko‘z yoshlarini, ba’zan zo‘rg‘a yashirar, ba’zan yashirishdan ojiz qolar edi.

Hech nimadan xabarsiz Unsin, ba’zi vaqt: «Nega akamni ko‘rmayman, tog‘am qayoqqa yuborgan?» – deb Gulnordan so‘raydi. Gulnor esa titraydi, qanday javob berishini bilmay, boshqa gapga chalg‘itadi.

...Mirzakarimboy dargohidan tamom chekilgan Yo‘lchi bir oy har yerda darbadar kezib, bu kun singlisini ko‘rgali kelgan edi.

Unsin xizmatkorxona eshigida mag‘rur, lekin g‘amli, o‘ychan holda turgan akasini ko‘rish bilan yugurib borib, uni quchoqladi. Yigit singlisining boshini silab, dardli tabassum bilan termildi.

– Aka, nimaga jim bo‘lib ketdingiz? Tobingiz yo‘qmi? Ozibsiz-a... Man sizni juda sog‘indim. Har kun tushimda ko‘raman...– dedi qiz.

Yo‘lchi singlisini xizmatkorxonaga olib kirdi. Ikkisi ham namatchaga o‘tirishdi. Bir necha daqiqa so‘zlashgandan so‘ng Yo‘lchi so‘radi:

- Unsin, bu oila qalay? Ketasanmi, yo bu yerda qola turasanmi? Unsin javob bermadi, bir lahza o‘ylagandan so‘ng o‘zi savol qildi:

– Siz-chi?

– Man bu yerdan ketdim, – ko‘zini yerga tikdi Yo‘lchi. Unsin onasidan yodgor qolgan va yagona ziynati bo‘lgan yupqagina eski kumush bilaguzukni aylantirib gapirdi:

– Man ham qolmayman, aka. Yumushlari og‘irdir, deb o‘ylamang, yumush mayli, o‘zim xohlamayman.

– Nimaga?

Unsin akasining ko‘zlariga g‘amgin, lekin chuqur mehribonlik bilan boqdi va ko‘zlariga to‘lgan tomchilarni bazo‘r tutib javob berdi:

– Bu yerdagilar sizni xafa qilmagan bo‘lsalar, siz birdan ketib qolarmidingiz? Siz xafasiz, yashirmang, aka. – Unsin biroz to‘xtab, so‘ng yana davom etdi:

– Man bu uyda Gulnor opam uchun sochim oqarguncha xizmat qilishni istar edim. U mani tug‘ishgan opadan afzal sevadi, shunday yaxshi juvon bo‘ladimi? Mani naq kichkina qizday quchoqlaydi, ovunadi, yonimdan ayrilgusi kelmaydi, baribir, man bu uyda turmayman. Gulnor opani unutmayman sira, uni ko‘rgali tez-tez kelib turaman...

Nimaga xohlamaysan, yolg‘iz man ketganim uchunmi? Xo‘jayinda mening haqim turibdi hali, san bu yerda tekin ovqat yemaysan, singlim.

– Qo‘rqaman bu yerda, – Unsin boshini egib, qo‘li bilan ko‘zlarini yashirdi.

– Kimdan? Nimadan? – sergaklanib so‘radi Yo‘lchi.

– Salim akadan. Yolg‘iz ko‘rsa, tegishaveradi. Yomon gaplar gapiradi...

– Unsin boshini yerdan uzmadi va yuzi bir lahzada olovlandi.

Yo‘lchi tishini qisib, indamasdan o‘rnidan turdi. Unsinning qo‘lidan ushlab turg‘izdi. Uni erkalab boshini, yelkasini siladi:

– Jonim, ichkariga kirib tayyorlan. Chaqirganda chiqasan, ketamiz, o‘ksima, – dedi-da, Yo‘lchi ichidagi og‘riqning zarbiga chidolmaganidan, tishini tishiga bosib qisirlatib, ko‘chaga chiqdi. Boyning darvozasi oldida to‘xtadi.

...Mana ko‘chaning boshida Salimboyvachcha ko‘rindi. U olifta tikilgan qora movut chakmonga o‘ralib, bir qo‘lida zontik ushlab, hech qayoqqa nazar tashlamay, gerdayib keladi.

– Qay go‘rga yo‘qolding, yalinamizmi? Senga-ya! — yomon qarash bilan Yo‘lchining oldidan o‘tdi.

– Boyvachcha! – g‘azab bilan qichqirdi Yo‘lchi. Salimboyvachcha qonsiz yuzini asabiy burushtirib, darvoza yonida birdan qotdi.

– Baqirma, ablah! Qulog‘im bor... – boyvachcha zontigini yopib,

Yo‘lchiga o‘graydi.

– San ablah! Ko‘zingni olaytirma, – boyvachchaning tumshug‘iga kelib qichqirdi Yo‘lchi va uning bilagidan mahkam siqdi. – Shoshma...

Salimboyvachchaning ko‘zlari ola-kula bo‘lib, yuzidagi go‘shtlar pirilladi, bu qanday gap? Bir xizmatkor unga qichqirsin, «san» desin, «ablah» desin! Xizmatkorlardan qullarcha mutelikni, har qanday og‘ir haqoratga «lom-mim» demaslikni, talab qilgan boyvachcha bunga chiday olmadi. Yo‘lchining yuziga urmoq uchun zontikni ko‘tardi. Yo‘lchi u qo‘lini ham ushlab, siltadi. Zontik yerga tushdi.

– Uyatsiz! Yosh qizga tikkan ko‘zlaringni o‘yib olaman!

Salimboyvachcha labini tirjaytirib, zaharxanda qildi.

– Qo‘limni qo‘y, baqirish shungami! Singling kim? Podshoh qizimi? juda oltin bo‘lsa ham... Yo‘q, tuzim, nonim sani quturtirgan, it! – o‘dag‘ayladi Salim.

Yo‘lchi tishini qayrab, boyvachchaning ko‘kragiga zarb bilan bir musht tushirdi. Boyvachcha gandarab uch-to‘rt qadam narida qorga yiqildi. Yo‘lchi etigi bilan uning dumbasiga yana bir tepdi. Faqat, shu onda Yormat yugurib chiqdi: «Hoy, Yo‘lchi, esingni yedingmi? Uyat!» – deb yigitga tirmashdi. Namozdan kelayotgan odamlar ham yugurishdi. Yo‘lchini quchoqlashib bazo‘r chetga surishdi, har kim o‘z bilganicha nasihat qila boshladi. Boyvachcha ko‘kragini ushlab, enkayib qalt-qalt titradi, so‘kishni ayamasa ham, Yo‘lchiga yaqinlashuvga botina olmadi. Yormat uning kiyimini qoqib, qo‘ltig‘iga kirib, uyga yetaklar ekan, u tahdid qildi:

– Shoshma hali, peshanangdan otib, yerga cho‘ziltirmasam, odam bolasi emasman.

–Chiyillama! – dedi hayqirib Yo‘lchi.

– Olib chiq o‘sha temir sopqoningni!

Yo‘lchining javobiga odamlar sekingina kulishib, «ajab qildi» deganday, bir-birlariga ma'noli qarashib olishdi...

Atrofni qorong‘ilik bosdi. Yo‘lchi jimjit ko‘chada tanho aylanib yurib, boynikiga qaytdi. Odatda Mirzakarimboy o‘tiradigan mehmonxonaning derazasida chiroq yarqirar edi. Yo‘lchi uy eshigini ochishi bilan ko‘zlari boyning o‘qraygan ko‘zlariga uchrashdi. Lekin u loqaydlik bilan tiz cho‘kdi. Ular bir-kki daqiqa sukut qilib, bir-birlarining g‘azabli ko‘zlaridan ma'no qidirishdi. Mirzakarimboy yonboshdagi katta par yostiqni bir tomonga itarib, tasbehni sandalga qo‘ydi

– Qayerdasan, haromi? Bu yoqda shuncha ishni buvingga tashladingmi? Senday yigitni asragandan ko‘ppak asragan yaxshi!..

– Baqirmang, – dedi xo‘mrayib Yo‘lchi, – shu vaqtga davr eshitdim, chidadim, endi-chi? Yo‘q!

Mirzakarimboyning ko‘zlarida zahar yonib ketdi:

– Sanga bu tilni qaysi qiztaloq berdi!

– Zulmingiz berdi!

– Zulm? – boy yelkasini qisdi va quturib baqirdi, – san nonko‘rsan, man sani tuqqanim, jigarim, dedim. Ovqat berdim, kiyim berdim, bu – zulmmish! Juvonmarg bo‘l, nodon!

– Bekorgami? – Yo‘lchi Mirzakarimboyga tomon gavdasini cho‘zib qichqirdi:

– Sizda ikki yarim yil ishlab yelkam yag‘ir bo‘ldi. Soqolingizda bitta qora tuk yo‘q-ku, yolg‘on gapirasiz, uyat! Kiyim deysiz, qanaqa kiyim? Etik, chopon va boshqalarni qo‘yaveray, bironta yangi do‘ppi kiyganim yo‘q bu ostonada! Mana ust-boshim... Ovqat deysiz, qanaqa ovqat u? Moyli qozonni o‘zingiz qaynatgansiz, bizlarniki ma’lum, ovqat ham emas, yuvindi ham emas. So‘zni cho‘zmayman: men sizdan ketdim, Haqimni bersangiz bas!

Mirzakarimboy o‘siq qoshlarini chimirib, sukut qildi. Yo‘lchidagi bu keskin o‘zgarish uning avvalgi fikrini ta’kidladi: u Yo‘lchining qishloqdan qaytib, birdan

g'oyib bo'lishi bilan o'zining Gulnorga uylanishi o'rtasida bir bog'lanish borligiga qanoat hosil etgan edi. Chunki Yo'lchining Gulnorni sevishini bilar edi. Lekin u bunga ahamiyat bermay, «arazi ko'pga cho'zilmas, yana qaytib xizmatimni bajarar» deb o'ylagan edi. Ammo hozir ish o'ylagancha chiqmadi. Yo'lchining qarori qat'iy ko'rindi. Uning mehnatidan rozi bo'lgani uchun, bunday «**azamat qulni**» qo'ldan chiqarishga achinsa-da, yangi va'dalar, avrash-aldashlar bilan uni olib qolish mumkin emasligini sezdi, itni haydagan kabi, qo'lini silkib baqirdi: «Ket!»

– Man o'zim ketganman, haqimni bering! – dedi cho'ng sovuqqonlik bilan Yo'lchi.

– Qanaqa haq? – ko'zlarini olaytirdi boy.

– Rosa ikki yarim yil ishladim. Shu muddatda, hammasi bo'lib qirq so'mga yaqin pul oldim. Haqim shumi? Va'dangiz qalay edi?

– Va'da... Hm. Nodon. Xo'jayin degan xizmatkorni qiziqtirish uchun va'da qilaveradi-da, har qanday va'daga ishonaveradimi odam!

– Xo'p, manga ortiqcha to'lamang, taomilda qancha bo'lsa, shuncha to'lang.

– Qirq so'm pul emasmi? San nonko'rga bir tiyin bermayman. Da'vo qil kuching yetsa agar, – dedi-da, boy yostiqqa yaslanib oldi.

Mirzakarimboyning bunday muomalasi Yo'lchiga tahqirli bo'lsa ham, ammo kutilmagan bir hodisa emas edi. Shuning uchun u tomirlarini to'ldirgan g'azabini yenga oldi. Faqat o'zining soddadilligiga, aldanganligiga chuqur afsuslandi. ...Yo'lchida o'z kuchiga ishongan, qadr-qimmatini baland tutgan kambag'al yigitning, odamlilikning g'ururi kuchli edi. ...Hozir uning nazarida olamda eng past va razil ko'ringan Mirzakarimboy bilan pul yuzasidan ...yoqa bo'g'ishni o'ziga or bildi. Sachrab o'rnidan turib, boyning oldiga bordi. Masxara va kinoyaning zahrini ko'zlarida yondirib qichqirdi:

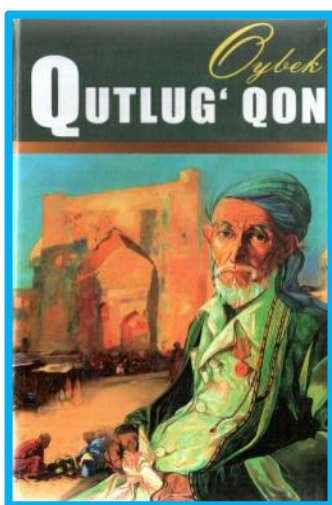
– Bundan ko'ra go'ng titganing yaxshi emasmi, qari tovuq!

Boy vaziyatini o'zgartmadi. Lekin, yuzi allaqanday yomon burushib, qizarib ketdi. Yo'lchi eshikni qattiq yopib, tashqariga chiqdi.

Hakimboyvachcha Farg'onadan qaytgan kuniyoq, bir yumush buyurishga Yo'lcini so'radi. ...Hakimboyvachcha uchun Yo'lchi sinalgan, azamat bir malay va bir chekkasi qarindosh edi ham. Shuning uchun bu ishni surishtira boshladi. Bu to'g'rida nima eshitganligini xotinidan so'radi. U qishloqdan singlisini keltirib, o'zi birdan g'oyib bo'lganligini, keyin to'satdan paydo bolib, Salimboyvachchani odamlar orasida urganligini va hokazolarni so'zlab berdi. Boyvachcha achchiqlandi. Lekin, umuman, ayollarning so'ziga inonmagani uchun, Salimboyvachchanning o'ziga murojaat qilishni lozim topdi. Salim ham butun aybni Yo'lciga ag'darib, o'zini quruqqa tortdi. Uning «axloqsizligi» to'g'risida birmuncha gaplar to'qidi va dadasini haqorat qilganligi, haqimni yeb ketdi boy, deb ko'cha-ko'yda boyni qoralab yurganligini aytdi.

Hakimboyvachcha ilonday to'lg'andi. Bu qanday sharmandagarchilik? Uning ukasiga... bir xizmatkor musht ko'tarsin! Mirzakarimboyi qoralasin!.. U itga saboq berish uchun biron chora ko'rmaganligidan» ukasini koyidi. Chunki Hakimboyvachcha «or-nomus»ni biladigan va uni qo'riqlaydigan kishi. U o'zining va oila a'zolarining ustiga chang qo'ndirishni istamas, oilasi bilan hech qanday oilani tenglashtirmas edi.

Bundan bir qancha yil burun, Hakimboyvachchanning yaqin do'stlaridan bir kishi, qandaydir bir o'tirishda Mirzakarimboyga orqavarotdan til tegizganini eshitib, u bilan uzoq zamon olishgan, sudlarga qatnagan, uning boshiga ko'p kulfatlar keltirib, nihoyat, ko'pchilik orasida uzr aytishga uni majbur qilgandi!

Hakimboyvachcha Yo'lciga jazo berishga qaror qildi... Ikkinchi kun peshindan keyin ellikboshini chaqirtirdi. Mehmonxonada qabul qilib, bir katta xitoy laganda uyilgan qirg'ovul, kaklik go'shti qovurmasi bilan ziyofat qildi...

Hakimboyvachcha... suhbatni o'z maqsadi tomon burdi. Bu zamonda yomonlarning ko'paygani... haqida shikoyat qildi. Misol uchun Yo'lchini oldi. Ukasi Salimga u «nonko'r»ning musht ko'targanini eshitib... unga bir jazo berishga jazm qilganini so'zladi.

U beg'ubor yigit emas, – ayyorcha tabassum qilib, ko'zlaridagi ma'noni yashirish uchun yerga tikildi ellikboshi. –Mahalladagi yigitlarning bari manga ma'lum. Yurish-turishi, ko'kragidagi dardi, diliga tukkan ginasi oynaday ravshan. Bilish mening ishim-da. Birovning moli yo'qolsa, o'g'risi bu yoqda qolib, to'g'risini yoqalaymanmi? Ba'zi ellikboshilar bo'ladi, yolg'iz nomi ellikboshi, ular mahallani tanimaydi...

– Olimxon aka, sizga hammamiz qoyilmiz, – dedi boyvachcha, – asli risoladagi ellikboshi – siz.

...Ellikboshi kuldi va so'zini davom ettirdi:

– Fuqaroda norozilik zo'raydi, boyvachcham. Faqirlikka bo'ysunmaydi, qimmatchilikni Ollodan ko'rmaydi. Bir ko'pi boylardan ko'radi. O'g'ri, muttaham, daydilarning soni yo'q. Yaxshiki, o'ris to'ralari, politsiyalar – ishbilarmon, hokimlikka usta odamlar. Ular goh qamchin bilan, goh qilich, goh to'pponcha va miltiqni ayamay ishlatib, xalqni bosib turishibdi. Bo'lmasa, xudo ko'rsatmasin, xalq allaqachon bosh ko'targan bo'lardi... Anov haromi Yo'lchini nima qilmoqchisiz?

– Ha, aytganday, – peshanasini qashib gapirdi boyvachcha, – nima qilamiz, hayronman. Durust odam bo'saydi u, sudga berardim, yo o'zini chaqirib, o'xshatib so'kardim. Bu narsalarga u arzimaydi. Shuning uchun qamatsak, deyman. Qalay?

– Bo'ladi. Ko'zdan yo'qolgani yaxshi, – dedi ellikboshi.

– Olimxon aka, oling shu ishni.

Ellikboshi... og'ir masala qarshisida qolganday, bir vaziyat oldi, yuziga mashaqqat ifodasini kiydi va taraddud bilan so'zlay boshladi:

– Boyvachcham, bu juda mushkul ish. Durust, Yo'lchi yomon bola. Ammo biz uni orqasida qopi bilan, qo'lida tuguni bilan yoqalaganimiz yo'q, pichog'ida hali qon ko'rmadik. Mahkamadagi o'ris to'ralarini qo'lga

olish, Yo'lchini biron narsada ayblash kerak bo'ladi. Bu narsa hazil emas! Lekin kamina sizning iltimosingizni yerda qoldirishdan ko'ra, har qanday mashaqqatni o'z zimmasiga olishni a'lo ko'radi...

Qahraton qish. Nima ko'p – ishsiz ko'p. Ish topish qiyin. Mardikorlik, dala ishlari yo'q.

Yo'lchi uzoq o'ylab o'tirmadi. Ikki quloqch arqonni belbog' ustidan boylab, hammollik qilish uchun bozorning eng qaynoq joyiga bordi.

Yo'lchi, loy yo'lkada oyoqlarini solib o'tirgan qator hammollar yoniga suqildi. Uning oldidagi hammol, yomon nazar bilan yer ostidan qarab, yuzini teskari burdi. Yo'lchi ahamiyat bermay, o'z kasbdoshlarini bir-bir ko'zdan kechira boshladi. Bu yerda yigirmaga yaqin hammol o'tiradi. Oralarida o'n to'rt-o'n besh yoshli, xasta kabi rangsiz, oriq bolalar; yuk ko'tarish u yoqda tursin, aftidan, o'zini bazo'r eplab yuradigan tinka-madorsiz, yelkasi chiqiq, beli bukik chollar ham bor ...

Yo'lchi diqqat bilan tikilib, hech birining oyog'ida etik ko'rmadi: kimda poxol tiqilgan yaramas kavush yoki tushib qolmasin uchun kanop bilan oyoqqa chandib bog'langan eski kalish, yo shunga o'xshash bir narsa. Ba'zilar esa oyoqlarini churuk lattalar bilan o'raganlar. Sovuqdan ko'kargan loy, kir barmoqlari churuklar orasidan mo'ralab turadi.

...Yo'lchi birinchi kun bozorni aylana-aylana kechgacha qadar uch-to'rt yerga yuk orqaladi. Keyingi yukni «Ko'kcha»ga eltib, shomda qaytdi. Jami bo'lib bir so'm yetmish tiyin pul ishlagan edi. Bir so'mga o'zi non-choy olib ichdi-da, och qornini bir qadar ovutdi, qolganini «Unsinning nasibasi» deb belboqqa tugdi.

Shunday qilib Yo'lchi hammol bo'ldi. Har kun bozor aylanib, ertadan kechgacha tentiradi, shaharning turli tomonlariga: uzoq, yaqinga yuk tashidi.

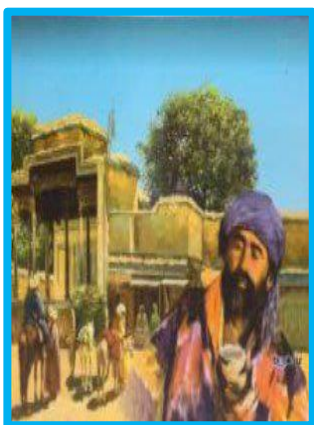
Bazi kunlar ko'mirsaroyga tushib, ko'mir, tappi, hashak keltirgan qozoqlarining tuyalarini xaridorning uyiga yetakladi. Kuchi, g'ayrati orqasida har kungi topishini o'zi va Unsin uchun, g'oyat qiyinlik bilan bo'lsa-da, amal-taqal qildi.

...Vaqt kechgacha oqqan edi. Yo'lchi yana bozorga qaytishni istamadi. Choyxonalardan biriga kirdi. Ustunga suyanib, taxta karavotda oyog'ini uzatib

o'tirdi. Choy chaqirdi. Choyxonada uzun bo'yli, uzun kulohli qalandar ko'zlarini yumib, qalin, yangroq ovozini baland qo'yib, Mashrabdan g'azallar o'qiydi. Paxtalik choponi ustidan uzun eski oq yaktak kiygan, boshiga kattagina salla o'ragan, o'n-o'n ikki yashar yumaloqqina bola tiyrak ko'zlarini javdiratib, chinqiroq tovush bilan qalandarga jo'r bo'ladi.

...Yo'lchi alanglab qaradi: choyxonada hamma tik turadi, qo'llar qovushtirilgan, ko'zlar qo'rquvli, notinch. Yo'lchi o'zidan bir necha qadam narida xo'mrayib, hammaga razm solgan shop mo'ylov, yumaloq, sariq politsiya boshlig'ini ko'rib qoldi. Bu to'ra «sartlar» to'plangan joylarda birdan paydo bo'lar, g'azab chaqmog'ini chaqib, o'z hokimiyatidan «sartlar»ni ogohlantirib, yana yo'qolar edi. Ayniqsa, urush boshlangandan buyon bunday «kezishlarni» va zug'umini kuchaytirgan edi. Yo'lchi ilgari, hamma kabi, noilojdan unga salom berib yurar edi. Hozir uning zaharli nazari ostida, sekingina yerga tushdi, lekin qo'l qovushtirmadi, qandaydir xomushlik, beparvolik bilan jimgina turdi. Politsiya boshlig'i unga tomon keskin qadam tashladi, pishiq o'rilgan charm qamchini bilan Yo'lchining ochiq ko'kragini va bo'ynini uzib oldi. Yo'lchi seskandi, ko'zlariga g'azab quyilsa ham, vaziyatini o'zgartmadi. Qamchi uning badanini emas, ko'nglini tilganday bo'ldi. Politsiya boshlig'ining ko'zlari ko'k olov bilan yonib

ketdi, bo'g'ilgandan yuzi qizarib tirishdi. Shu vaqtda katta sallali, tetikkina bir chol qo'llarini ko'kragiga qo'yib yalindi: «To'ram, taqsir, man binovat. Pajaliska, pajaliska. Bola paradkani sapsem bilmaydi. Kechiring, to'ra!..» yoshimni hurmat qil, deganday ko'rkam, oq soqolini ko'rsatdi. Politsiya boshlig'i yarim ruscha, yarim «sartcha» so'kishlar bilan cholni jerkib tashladi. Bu hodisa Yo'lchining yuragini ezdi.

– Ota, – dedi Yo'lchi cholga borib, – rahmat sizga, lekin zaharini solgan ilonga yalinish yaramaydi!

– Uzr ayt, bolam. Zolim bilan tenglashma! – dedi chol.

– Nima gunoh qildim? Qamchiga uzr so‘raymanmi! – dedi-da, Yo‘lchi sekingina o‘z joyiga o‘tirdi. Qo‘ydek yuvosh «sart»dan bunday muomalani sira kutmagan politsiya boshlig‘i achchig‘idan tutaqdi. Yo‘lchining yuz-ko‘zi aralash yana qamchi soldi. U qimir etmadi, faqat chaqqonlik bilan qamchining uchini ushlab qoldi. Politsiya boshlig‘i keskin siltab tortdi, lekin yigit qo‘yib yubormadi. Politsiya boshlig‘i chala-yarim bilgan «sartcha» so‘kislarni qalashtirib, yongan ko‘zlarini atrofga, boshqa odamlarga olaytira boshladi. Yo‘lchining bu jasorati – shu yerdagi hamma «sartlar»ning ishi emasmi, degan bir shubha unda tug‘ilgan edi. Yo‘lchi buni payqadi-da, bir zumda odamlarga qarab chiqdi. Ba‘zilarning ko‘zida zulmga nafrat, ba‘zilarida yolg‘iz qo‘rquv ko‘rdi. Eshikka yaqin turgan odamlarning qochishga mo‘ljallayotganini sezdi. U o‘z tufayligidan bir ko‘p odamlarning ayblanishi mumkinligidan qo‘rqdi. Qamchini asta qo‘yib yubordi-da, sekingina o‘rnidan turdi. Ammo, qo‘l qovushtirmay, yana loqayd qoldi. Bir qo‘lida chilim, bir qo‘lida choynak ko‘tarib, yo‘l ustida choyxonachi yugurdagi turadi, u qo‘rqqanidanmi, yo Yo‘lchiga achinganidanmi ko‘zlaridan mo‘l-mo‘l yosh quyadi.

Hammaning tili kesik, faqat shipga osilgan bedanalar urinadi. To‘rqovoq yorig‘idan bir qancha tariq va qush tezagi politsiyaning shop mo‘yloviga, ko‘kragiga to‘kildi. Lekin u sezmadi buni. Odamlarga o‘tirish uchun qo‘polgina ishorat qildi. Keyin to‘xtovsiz so‘kib, jahl bilan Yo‘lchiga ruschalab bir nima dedi. Yo‘lchi boshini silkib, tushunmasligini bildirdi. Orqadagi bir keksa mirshab: «Otingni, dadangning otini ayt!..» – dedi. Yo‘lchi aytishi bilan politsiya boshlig‘i va mirshab bir-birlariga ma’noli qarashdi. Mirshab Yo‘lchining qo‘lidan tutdi va o‘qraygan holda bobilladi: «Rosa qo‘lga tushding! Uch kundan beri qidiraman sani!»...Politsiya boshlig‘i choyxonachiga nima to‘g‘risidadir baqirib, eshikka chiqarkan, Yo‘lchini turti: «Ayda, yomon adam!» Yo‘lchi orqaga burilib, butun achchig‘i bilan hayqirdi: «San odam emas, cho‘chqasan!» U qamchini, Yo‘lchi esa cho‘qmorday mushtini ko‘tardi.

Yo‘lchi Hakimboyvachchaning istagiga ko‘ra qamatib yuborilgach, yamoqchi Shokir otanikida qo‘nim topgan singlisi Unsin akasining taqdiridan xabarsiz, og‘ir

holatda qoladi. U o'ziga har jihatdan yaqin, sirdosh bo'lib qolgan Gulnorning oldiga dardlashmoq uchun keladi...

...Gulnor shoshib-pishib uydan chiqdi, Unsinni zinada qarshi oldi. So'zsiz, lekin butun yurak tuyg'ularini ifoda etgan ko'zlari bilan termilib, qizni uzoq quchoqladi.

Gulnor deraza ostiga ko'rpacha solib, qizni o'tqazdi va o'zi ham yaqin o'tirdi. Ko'zlarini bir-birlaridan bir on bo'lsin ayirmay, sekin-sekin dardlasha boshladilar, Gulnorning yuragi yana yaqinroq, hasrati yana chuqurroq, ko'rindi. Unsinga, shuning uchun bechora qiz akasining taqdiri to'g'risida so'z ochmaslikka tirishdi. Ammo, Gulnorning butun mavjudiyati u yigitning xayoli bilan band bo'lganidan, u har vaqtdagi kabi, Yo'lchi haqida so'zlay boshladi.

Gulnor deraza orqali hovliga ko'z tashlab, Unsinga yana yaqinroq o'tirdi va shivirladi:

– Unsinoy, ancha vaqtdan buyon o'zimcha bir narsani o'ylayman, shuni sizga aytay. – Bu o'yim to'g'rimi, yo'qmi, siz gapiring...

Unsin butun diqqatini tuyg'un ko'zlariga to'plab, Gulnorga tikildi.

– Bu zamonda,– davom ettirdi so'zini Gulnor, - kim boy bo'lsa, uning og'zi katta, tili uzun. Bilasizmi, boylardan bittasi o'rtaga tushsa, akangizni qamoqdan bo'shatish oson bo'ladi. Shuning uchun siz Hakimboyvachchaga yo'liqib, unga yalinsangiz, Yo'lchiboyning arzimagan narsaga qamalganini, yot yerda yoppa-yolg'iz qolganingizni aytib bersangiz... Shoyad sizga rahm qilsa... O'ris amaldorlardan uning gunohini tilasa... Men o'ylab-o'ylab shundan boshqa iloj topolmadim. Bular har nima bo'lmasin, sizga qarindosh-ku. Hakimboyvachcha ukasiga ham, dadasiga ham o'xshamaydi, rahm qilsa ajab emas. ...Lekin Hakimboyvachcha hozir boshqa shaharda, u kelsin.

...Unsin Gulnorning so'zlariga e'tiroz qilolmadi. Lekin Hakimboyvachchaga ko'rinishga taraddudlandi.

– Man bu yerda yashaganimda u kishi yo'q edi, – dedi Unsin, – undan keyin ham sira uchratganim yo'q. Otini eshitaman, xolos, qanaqa odam, bilmayman. Ham boshqa shaharda deysiz, qachon qaytadi, kutib turamizmi?...

Mirzakarimboy tog‘amdan so‘rasam, qalay bo‘larkan? Uni... xush ko‘rmasam ham, u, til uchidanmi har vaqt manga «jiyanim» deb, shirin gapiradi. Bir unga yalinib ko‘ray, nima deysiz, Gulnor opa?

Gulnor boshini egib, chuqur sukutga botdi, bir lahzada yuzini iztirob ko‘lankasi qopladi... «Qiz hali yosh. Akasining boshidan o‘tgan voqealarni yuzakigina bilsa kerak. Balki, sho‘rlik qiz akasini bir kun ilgariroq ko‘rishga intilgani uchun bunga rozidir», – deb, o‘yladi-da, qizning boshini siladi va indamasdan, sekingina hovliga chiqdi.

...Unsin Gulnor orqasidan chiqmoqchi bo‘lganda, Gulnorning nozik va nafis qomati dahlizda ko‘rinib qoldi. U uyga kirib, tik turgan holda, yoniq, yig‘lovchi tovush bilan dedi:

Unsin, boshqa yo‘l yo‘q. Choldan so‘rang. U har baloni biladi, har ishning uddasidan chiqadi. Unsin, mayli, so‘rang, yalining. Siz yalinasiz, ammo akangiz yalinmaydi, bulardan o‘chini oladi. Yaxshi bilaman buni. U qamoqdan qutulib chiqsa, uni bir ko‘rsam, nima qilish kerak, man o‘zim aytardim... Uh, shu bugun so‘rang, shu yerda, mening qoshimda so‘rang...

U rahm-shafqatni bilmaydi. Mayli, yana bir marta sinaymiz!

...Mirzakarimboy namozasrga yaqin keldi. Unsin o‘rnidan turib, qo‘l qovushtirib, bir chekkaga suqildi. Boy salla-choponini yechib, xotiniga berdi, qoziqdan do‘ppisini olib kiyib, ko‘rpachaga o‘tirdida, Unsinga qaradi:

– Jiyan, shundamisan? O‘tir-o‘tir...

Chol har vaqtdagi kabi jiddiy sukutga botdi, so‘ngra soatiga qaradi.

– Hay, kim, – Gulnorni shunday chaqirdi u, – ovqatni tezroq qilinglar.

Gulnor eshitilar-eshitilmas bir nima deb javob berdi va tokchadan asbob olmoqchi bo‘lib, qizga yaqinlashdi-da, ko‘zlari bilan unga imo qildi: «So‘zlang!» Unsin bir necha daqiqa so‘z topolmasdan iymanib, ikkilandi. Nihoyat, titroq tovush bilan dedi:

– Tog‘a, man sizni kutib o‘tirgan edim.

– Manimi? – chol boshini ko‘tarib qizga qaradi. – Hali ham anov... mahsido‘znikidamisan? Akang tentak yigit, ko‘p noqobil chiqdi.

– Yaxshimi-yomonmi, u sizga jigar bo‘ladi. Ham sizda shuncha yil ishladi. Tog‘a, man bu yerda yolg‘izman. Onam bo‘lsaydi, qishlog‘imga ketardim. Tog‘a, sizga yalinib keldim, Yo‘lchi akamni qamoqdan chiqarishga ko‘maklashing. Sizni hamma taniydi: o‘ris to‘ralari so‘zingizni yerda qoldirmaslar, ikki og‘iz so‘zingizni bizdan ayamang. Onamning arvohini xursand qilasiz, tog‘ajon! – qiz so‘nggi so‘zlarni yig‘i aralash, bazo‘r so‘zladi. Boy bir-ikki daqiqa jim qoldi.

– Qadimdan qolgan bir gap bor, jiyan: «Olato‘g‘anoq olg‘ir bo‘lsa ham qarchig‘aydek bo‘lmas», – zaharxanda bilan so‘zladi chol. – Uning qo‘li qayerga yetadi? O‘z qishlog‘ida, o‘z tenglari orasida har noma’qulchilikni qilsa o‘taveradi. Bu yer – shahri azim, bu yer – Toshkent. Xo‘sh, u tentakni qutqazib nima qilasan, jiyan? U tuzalmaydi. Qamoqda ezilsa, mulla mingan eshakday bo‘ynini solib, bir kunmas bir kun, balki chiqib kelar, qo‘yaverish kerak, jiyanim Unsin...

Unsin bunday muomalaga, bunday zahar tilga qarshi qanday javob berishni bilmay g‘azabdan qaltiradi. Boyning so‘ziga dahlizda quloq solib turgan Gulnor chiday olmadi, uyga kirib, Unsinning yoniga cho‘qqayib o‘tirdi va dadil gapirdi:

– Shu yetim, shu g‘arib qizning ko‘z yoshlariga achinmaysizmi? Sizdan boshqa kimi bor? Hammalaringning yuraklaring tosh-metindan ham qattiq ekan... Jilla bo‘lmasa, yaxshi so‘zlang, dalda bering bu qizga...

Mirzakarimboyning rangi o‘chdi, ko‘z oqlari dahshatli ravishda o‘ynab ketdi. Jahldan duduqlanib, Gulnorga baqirdi:

– San-sanga nima? Ab-ablah!.. Kimga achinaman? Uning bir muttaham temirchi do‘sti bor. Shokir ezma degan bir otasi bor. Ular qutqarsin. San bu ishga ikkinchi marta qorishma!..

Gulnor keskin harakat bilan o‘rnidan turdi: «Sizlar odamgarchilikni bilmaysizlar!» – dedi-da, qaltirab dahlizga otildi. Uning orqasidan Unsin chiqdi, entikib-entikib dedi:

– Akamni shuncha yil ishlatib, haqini bermadingiz. Endi qamoqda chiritmoqchimisiz? Xudo sizga ham ko‘rsatar!...

Tuhmat bilan qamalgan Yo‘lchida nafaqat Mirzakarimboy, balki umuman, mulkdorlarga nafrat tuyg‘usi kuchayadi. Bu orada farzand ko‘rib, otalarining mulkiga sherik bo‘lishidan xavotirlangan boy bolalari Gulnorni zaharlab o‘ldirishadi. Oldinlari Yo‘lchining zo‘ravonlardan noroziligi ko‘nglidan joy olgan bo‘lsa, endilikda amaliga ham ko‘chadi. Quyida uning urushga mardikor olishga qarshi xalq harakatida qatnashganligi tasvirlanadi.

... Odamlar birin-sirin tarqala boshlarkan, Yo‘lchi baland tovush bilan ularga murojaat qilib, to‘xtatdi, hammasi begona yigitga tikildi.

Xaloyiq! – dedi Yo‘lchi hayajonlanib. – Bo‘sh kelmanglar, oyoqni tirash kerak, mushtni ko‘rsatish kerak. Jamiki kambag‘al xalq qo‘lni qo‘lga berib, yaktan bo‘lib tursa, kimning haddi bor mardikor olishga!? Boylar, amaldorlar o‘z podshohiga yon bosadi, podshoh ularga yon bosadi. Boylarning podshohparast bo‘lishi bekorga emas. Yer ularniki, suv ularniki, qozixona, dumaxona, jamiki mahkamalar ularniki. Qayerga borsalar, ularning so‘zi ma‘qul, kambag‘alning arzi dodu uch pul! – Yo‘lchi bir nafas to‘xtab, so‘zini diqqat bilan tinglashgan odamlarga qaradi, yana kuchli hayajonlanib, davom etdi: – Urush boylarning hamyonini to‘ldirdimi? Bas, ular borsin! Birodarlar, o‘ylab qaranglar, shu ham tirikchilikmi? Axir, bu bir zindon emasmi? Tokaygacha qon yutamiz, tokaygacha yerga cho‘kkaalaymiz? Ovozimizni baland qo‘yaylik, yo haq, yo o‘lim!.. Bunday to‘polonlar yolg‘iz bu mahallada emas, ko‘p mahallalarda bo‘lib turibdi. Eshitgan bo‘lsangiz kerak, hozir ko‘p shaharlarda, kent, qishloqlarda kambag‘al xalq o‘z haqini da‘vo qilish uchun shaylanmoqda.

...Gap shu, birodarlar, zulm-jabrga qarshi jang qilish uchun tayyorlanish kerak. Boylarning So‘ziga sira uchish kerak emas. Ularning bari aldoqchi, bari yurtimizni zaharlaydi, bari iflos! Man ularni juda yaxshi bilib olganman...

...Kimdir birov: «Otash zabon yigit ekan», – deb qo‘ydi. Bir necha yigitlar Yo‘lchining atrofini qurshadi. Yo‘lchi ular bilan sodda va ochiq ko‘ngil bilan so‘zlashib, birpasda apoq-chapoq o‘rtoqlashib qoldi...

...Ayollar ko‘prik boshida chapak chalib, tizzalarini urib chinqirishdi: «Dod zolimlarning dastidan! Oq podshohning taxti kuysin! Qorasi o‘chsin!» Yigitlardan biri – uvada kiyimli, chorpaxil va yuzi oftobda kuygan Qorandami, chorakormi, ko‘zlarini chaqchaytirib, og‘zini katta ochib, yo‘g‘on tovush bilan atrofga bong urdi: «Yuraver, yigitlar, yuraver! Maydonga ro‘yi-rost chiqib, haqimizni dov qilamiz!»

Hayajondan Yo‘lchining yuragi, sandonga tushgan og‘ir bolg‘aday, ko‘krakni «gurs-gurs» urmoqda edi. ...Alamli va yarali ko‘ngillardan ro‘yi-rost otilib, havoni yangratgan haqiqat ovozi uning butun vujudini titratdi, mazlumlarning, haqoratlanganlarning, tepkilanganlarning ulug‘, azamat kuni tug‘ilganiga shubha qolmadi. Qanday kun? Zolimlarning, zamon zo‘ravonlarining yoqalarini tutib, toptalgan huquqlarini dovlash, qonxo‘r oq podshohning qora dovrug‘ini, uning mazlum xalqlar boshida jilpanglagan ilon qamchinini sindirish kuni! Yo‘lchi ko‘pdan kutgan va sevgisi qadar chuqur, ma‘noli bir kun! U ko‘p yillardan buyon bu kunga intizor emasmi? Ko‘p yillardan buyon bu kunning dardi va sevgisi bilan yashamasmi? Ayniqsa, keyingi vaqtlarda bu ulug‘ kunning ruhini o‘z yuragi bilan chuqur sezib, har yerda: mahallada, choyxonada, bozorda o‘zi kabi ezilganlar, alamdiydalarning ko‘kragini bu ruhning otashi bilan yondirishga intilmaganmi?

Yo‘lchining butun borlig‘ida siqilib yotgan kuch olov kabi bir onda lov yonib ketdi...

Odam ancha qalinlashdi, xitoblar, qarg‘ishlar, ayol yig‘ilari kuchaydi. Shu chog‘da, qayerdandir kelib qolgan oppoq, ko‘rkam soqolli bir keksa, odamlarga qarab, duo qilgan kabi, qo‘l yozib, baland qichqirdi:

– Azamatlar, shaylaninglar, g‘azot, g‘azot! Choyxonadan ikki chapani yigit yugurib chiqib, qo‘l qovushtirib, cholga ta‘zim qildi. Chol fotiha bergach,

ular belbog‘lariga osilgan qinlarni salmoqlab ko‘rib, odamlarga g‘urur bilan tikilishdi. Yo‘lchi qo‘lini ko‘ksiga qo‘yib, mo‘ysafiddan so‘radi:

– Ota, g‘azotning chin ma‘nosi nima?

Tushunmaysanmi? Musulmon farzandi-ya, – salmoqlanib so‘radi chol.

Jilla aniq emas.

– **Bo‘tam, din islomda g‘azot – musulmonlarning kofirlarga qarshi jang qilishidir.** O‘lsang shahid, o‘ldirsang g‘oziy! Kitoblardagi asli urush mana shu bo‘ladi! – deb tushuntirdi chol.

– Yo‘q, ota, to‘g‘ri emas? – sabrsizlanib dedi Yo‘lchi. – Bizniki boshqacha jang bo‘ladi. Hamma musulmonlar bab-baravar deb o‘ylaysizmi? Musulmonlar o‘rtasida bo‘rilar yo‘qmi? Mayli, kofirmi, musulmonmi, biz bo‘rilarning jazosini beramiz. Ular kofirda ham bor, musulmonda ham bor... Biznikilarning tishlari boshqalarnikidan qolishmaydi. To‘g‘rimi, xaloyiq? Bizning urushimiz **ozodlik** urushi bo‘ladi, ota. Biz hamma bo‘rilarni, hamma qonxo‘rlarni, zolimlarni yanchib tashlaymiz!

Nafsilamrda, haqiqat gap shu! – dedi birov odamlar orasidan qichqirib. Yo‘lchining so‘zlariga hayratlanib, chol yoqasini ushladi:

– Astag‘firullo!

...Erkak, ayol, hammasi o‘n choqli odamni boshlab, Yo‘lchi mahalladan guzarga chiqdi. Daladan changga botib kelayotgan bir necha xotinlarga qo‘shilishib, Xadra tarafga jo‘nadi. Oyoqlar ildam, ko‘kraklar baland, boshlar mag‘rur... Faqat xotinlarga zolim podshohni qarg‘ab chinqirishar, yig‘lashar edi.

Olomon borgan sari qalinlashib ketdi. Turli mahallalar, guzarlar, tor ko‘chalarda yigitlar, keksalar, yosh va qari xotinlar chiqib birin-sirin qo‘shila bordi.

Xalq dadil boradi. Ayniqsa, xotinlar-onalar jasur. Ular Nikolaydan tortib ellikboshilarga qadar hammani qarg‘ashadi. Unda-bunda mirshablar uchraydi. Xalq endi ularni nazar-pisand qilmaydi. Go‘dakka ham, keksaga ham zulm qiluvchi, qamchi o‘ynatishga, shapaloqqa mohir mal‘unlarning nafasi ichiga tushgan, yolg‘iz ko‘zlaridagina zahar yonadi...

Yo‘lchi hech kimdan, hech nimadan tap tortmasdan, har qadamda odamlarni jalb etib, «Balandmachit»ga yetganda, har tomondan – Shayhantohur va boshqa mahallalardan keluvchi xalqning «Olmazor»ga, politsiya mahkamasiga burilishini ko‘rib, muyulishda to‘xtadi. U olomon bilan yangi shaharga chiqib, bosh hokim

mahkamasi oldida qo'zg'olonni avjlantirishni o'ylagan edi. Lekin qo'zg'olonchi xalq politsiya mahkamasi tomon yuguraverdi. Xalq ko'zida bu – eng qora, eng mudhish, eng zolim mahkama edi, bu – uning bag'riga sanchilgan zaharli xanjar edi.

Yo'lchi o'z ichida: «Yaxshi, o'tni shu yerdan qo'yamiz, zulm qayerda uchrasa, shu yerda yondirish kerak», – deb o'yladi-da, so'zi, harakati bilan odamlarni ruhlantirib, «Olmazor»ga yugurdi...

«Olmazor»da, politsiya mahkamasining hovlisi oldida xalq qalin to'plangan edi. Yana tevarakdan odamlar to'xtovsiz ravishda bu yerga oqmoqda edi.

Politsiya eshigi berk; yashil moy bilan sirlangan yog'och panjaralar oldida tutaqqan xalq qaynaydi. Yigitlar, xotinlar panjaraga tirmashadi. Yo'lchi o'z sheriklari bilan birga panjaralarni buzishga kirishib qoldi. Butun xalq, erkak-ayol, birdan yopirilib, panjaralarni qasir-qusur bilan sindirib tashladi. To'lqin politsiya hovlisining keng sahniga otildi. Shovqin kuchaydi. Odamlar bir-birini itarib, qoqilib, zo'r suron bilan oldinga yugurdi; hovlining to'ridagi oq uylarga kelib taqaldi. Uylarning eshiklari, derazalari taqa-taq yopiq. Derazalar orqali pogonli ko'ppaklarning g'azabdan, qo'rquvdan bujmaygan tumshuqlari ko'rinadi.

Xalq tovushi tinimsiz guvillaydi: «Bu yoqqa chiq, itlar!», «Qorinlaringni yoramiz, cho'chqalar!», «Bitsin, zolim podshoh!»

Bir rus va bir necha «sart» mirshablar – zulm malaylari ichkaridan yugurib chiqib, so'kib, quturib, olomonni itarishga, orqaga surishga urinisharkan, Yo'lchi: «Ur!»- deb hayqirdi-da, oviga chang solgan arslondek, mirshablar ustiga tashlandi. Birpasda ikki mirshabni g'isht ustiga ag'darib tashladi. Xalq ham zo'r suron bilan boshqa mirshablarga otildi. Yuzlarcha erkak-ayol mushtlari ostida badanlari dabdala bo'lgan bu ko'ppaklar ichkaridan xalq ustiga yog'ilgan o'qlarning yordami bilan bazo'r qochib, mahkama ichiga yashirina bildilar. Xalq mahkama ichlarini, zinani va derazalarni qurshab oldi... Eshik ochilib, shop mo'ylov, go'shtdor yuzidan zahar tomchilagan Machalov bilan birga, uning kabi pogonli, yarog'-aslahali ikki to'ra zinada qaqqaydi. Ularning ranglari o'chgan, lablari qiyshaygan; ko'zlarida qo'rquv ravshan sezilsa ham, lekin «ojiz, yuvosh sartlar» oldida

o‘zlarini dadil tutishga, zulm bilan gerdayishga tirishib, qo‘llarining keskin harakati bilan xalqqa tinchlanishni buyurishdi.

Ulardan biri oq podshohning «oliy irodasi»ni tushuntirish uchun titroq lablari bilan so‘zlashga urindi. Ammo ezilgan xalq bu yerga so‘z tinglash uchun kelmagan edi. Kinli shovqin yana kuchaydi, odamlar har tomondan toshlar, g‘ishtlarni yana yog‘dira boshladi. Achchig‘i olovlangan bir ayol u to‘ralardan biriga yopishib, zinadan pastga siltab tortdi. Olomon uni yerga ag‘darib, xalq ichiga sudrab ketdi. Bosh yalang, ko‘kragi ochiq, ko‘zlari ajoyib chaqchaygan bir yigitcha chaqqonlik bilan uning qilichini qinidan sug‘urdi.

Naq shu onda, Machalov buyrug‘i bilan zinadan, deraza orqalaridan xalq boshiga o‘q yog‘ila boshladi. Mana birin-ketin xotinlar yerga yiqildilar. Biri jimgina qotib qoldi. Biri to‘lg‘onib, ozg‘in qo‘llari bilan paranji-chachvonini mijg‘alab tortib, g‘isht ustida yumalandi. Sersoqol, o‘rta yashar, juda juldur kiyimli bir kishi o‘ng qo‘li bilan chap yelkasini mahkam qisib, og‘riqdan ko‘zlarini yumib, sekingina yerga cho‘kkaladi: uning barmoqlari orasidan qon tomchilari anor suviday silqib oqdi.. Olomon bir zumgina cho‘chib orqaga tislandi.

Yo‘lchi, quloqlari ostida o‘q uzilib turarkan, tomirlarida jo‘shqin kuch, yuragida yuksak hislarning, orzularning bo‘ronini sezdi. Kurash zavqi nash'asiga to‘lgan ko‘zlari bilan xalqqa qaradi. U odamlarning ko‘zlarida g‘azab yashinining yana kuchliroq yonganini, otuvchilarga qarshi dahshatli adovat mavjlanganini yaqqol ko‘rdi. Qoratoyni, yana bir to‘p yigitlarning qo‘llarida pichoqlar sovuq yiltiraydi; ayollarning tosh tutgan qo‘llari havoga g‘olibona ko‘tarilgan. Ular boshlaridan chachvonlarini yulib: «Ot, o‘ldir! Bola bermaymiz qonxo‘r podshohga! Yer yutsin u zolimni!» – deb qichqirishadi.

Yo‘lchi oldingi qatordagi erkak va ayollar bilan birga hayqirib, yana mahkama sari bosib bordi. Bir nafasgina qotgan xalq to‘lqini yana kuchliroq tazyiq va matonat bilan olg‘a sapchidi. Navkarlardan biri lahzada majaqlanib tashlanildi.

Politsiyalar, mirshablar yana uylarga qamalishdi. Xalq qaynaydi, derazalar orqali ichkariga bosib kirishni ko‘zlasa ham, lekin qurol yo‘qligidan ikkilanib qoldi. Yo‘lchi o‘z do‘stlarini chaqirib, ichkariga bosqin yasash, iloji bo‘lsa, qurol

topish uchun tevarakka ko‘z yugurtdi. Yo‘lchi ertalab mahalladan o‘zi boshlab kelgan yigitlarni ko‘rib, sabrsizlik bilan ularga yondashishga tirishdi. Lekin olomon o‘rtasida, ixtiyorsiz ravishda, bir minut to‘xtab qoldi. Hisobsiz xotinlar ichida, tiqilinchda ko‘zi bir qizga tushdi. U bundagi boshqa ayollar kabi, dam chachvonini butunlay ko‘tarib, dam tushirib turadi, bo‘ynini cho‘zib, to‘rt tomonga jovdiraydi. Ko‘zlaridan oqqan tomchilar quyoshda injuday yonadi. Bu yerda kurashgan sanoqsiz onalar, buvilar orasida yagona qiz ehtimol, u edi. Yo‘lchi birinchi boqishdayoq u qizning chehrasida Gulnorning ruhini ko‘rdi; yuz bichimi, ayniqsa ko‘zlarining ichki ma‘nosi va jilvasi Gulnorni yodlatdi. Yigit bir on tikildida, ko‘zlarini yumdi: yuragini o‘tkir bir nima chuqur tilib ketdi, go‘yo uning butun o‘zligini Gulnor xayoli quchdi. Ko‘ksida Gulnor qayg‘usi og‘riq-alam bilan to‘lqinlandi: «Qani Gulnor? Qani u jononi? Oh, u yo‘q, bunday yigit to‘yida, xalqning to‘yida yo‘q. U yer bag‘rida! Bu bir begona qiz, yo yolg‘iz akasini, yo mehribon onasini qidirib kelgan. Qani mening mehribonim?» Yo‘lchi o‘z ichida o‘ylarkan, har yoqdan qizg‘in, kesik tovushlar eshitdi: «Ana politsmeystr! Cho‘chqa Kolesnikov! Ana askarlar... Bo‘sh kelmanglar, yigitlar, uraveringlar, shovvozlar!»

Xalqda harakat, hayajon kuchaydi. Yo‘lchi suqila-suqila oldinga intildi.

O‘lgan, yarador bo‘lganlarga qaramay, qo‘zg‘olonchilar katta suron bilan ilgari otilib, «tosh bo‘ron»ni kuchaytirdi. Ichkariga bosib kirishga hujum qildi. Bir xotin naq zinaga chiqqan paytda, o‘q uni yerga uchirdi. Yo‘lchi hayqirib, hansirab kazak askarlariga sapchidi. Sersoqol, dov askar bilan olishib ikki musht bilan uni garanglatdi-da, chapdastlik bilan qilichini sug‘urib oldi. Bir onda u o‘z kuchining o‘lchovsiz darajada o‘sganini sezdi. Dushman qo‘lidan o‘lja olingan qilichni, quyoshda oq olov singari yongan qurolni havoga baland ko‘tardi. Ichkariga qochayotgan politsmeystrning boshinimajaqlash uchun shaxda yugurdi. Faqat deraza orqasidan uzilgan o‘q bilan, u tomiri tortishgan, yoki garanglangan odam kabi, bir lahza qotib qoldi, so‘ng, qilichni mahkam ushlab, bukchayib, ohistagina yerga yiqildi. Bir nafasdan so‘ng, ko‘zlarini sekin ochdi. Tiniq zangori samo, azamat quyosh uning ko‘zlariga kirdi. Qarshidagi daraxtga tirmashib, telefon

simini qirquvchi qora choponli bir yigitni – do‘sti O‘rozni ko‘rdi... Butun vujudini zirqiratgan dahshatli og‘riqdan tishlarini mahkam qisdi. Ammo oiim bilan kurasharkan so‘nggi zarba uchun butun g‘azabini, kuchini, irodasini to‘pladida, bir qo‘lini yerga tirab, boshini yerdan uzdi: qaddini rostlar ekan, ko‘z oldi qorong‘ilashdi, yana sekingina yerga yiqildi...

Kimdir uni quchoqlab, peshanasini silab qichqirdi:

– Yo‘lchiboy! Og‘ang o‘lsin! Voy qadrdonim, jigarim.

Yo‘lchi ko‘zini bazo‘r ochib Qoratoyni ko‘rdi. Uning yosh qaynagan ko‘zlariga chuqur do‘stlik sevgisi bilan boqib, «yig‘lamang» degan kabi imo qildi.

Qoratoy bilan O‘roz yigitni avaylab ko‘tarib, ushlanib qolmaslik uchun, jo‘rttaga xalq ichiga sho‘ng‘ishdi. Odamlarni kuch bilan, hayqiriq bilan surib, itarib, ko‘chaga chiqishdi. Ildamlik bilan «Balandmachit» tomonga yugurishdi. «Devonbegi» mahallasiga qayrilib, bu yerda bir tashlandiq hovliga kirishdi. Bir tomoni bosib qolgan kulbaga Yo‘lchini ohista yotqizishdi: «Inim, qalaysan, suv beraymi?» Qoratoyning savoliga hech qanday javob ishorasi bo‘lmadi, Yo‘lchi o‘lgan edi...

Xufton vaqtida O‘roz bir tanish aravakashning aravasiga bir necha bog‘ poxol ortib keltirdi. Qorong‘ida Yo‘lchini aravaga yotqizib, ustiga poxol tashlab, qo‘rqinch, tahlika ostida Saodat kampirnikiga jo‘nashdi.

Yurtda katta qo‘zg‘olon, otish-tutish bo‘lganini eshitgan Unsin, akasidan xavflanib, kechga yaqin temirchining bir o‘g‘li bilan birga Taxtapulga kelgan edi. Boshqa ayollar singari qo‘zg‘olonga ancha dadil qatnashib, soat bir-ikkida uyga qaytgan kampir, qizga ko‘rgan voqealarini so‘zlab-so‘zlab bitirolmamas edi.

Yo‘lchining shu vaqtgacha qaytmaganiga ular tashvishlansalar ham, fojiadan xabarlari yo‘q va bunday baxtsizlikni esga ham olmagan edilar.

Qoratoy yugurib kirib, shaq-shaq titragan holda: «Zinhor, bazinhor ovoz chiqarmaysanlar», – deb yana eshikka yugurgach, Unsin ham, kampir ham harakatsiz, tilsiz qotib qolishdi. Faqat Yo‘lchini olib kirib, ko‘rpa ustiga yotqizishgach, ular dahshatli haqiqatni anglab, o‘zlarini yigit ustiga tashladilar.

Qoratoy O‘rozni darrov Shokir otaga yubordi. O‘zi ayollar oldidan qimirlamay ularning tovushini o‘chirib turdi.

O‘roz Shokir otani boshlab kelgach, Qoratoy cholni uyda qoldirib, O‘roz bilan birga mozorga, go‘rkovga jo‘nadi. Agar go‘rkov hozir qazishni istamasa, qabrni o‘zlari qazish uchun ehtiyotdan bir ketmon ham olishdi.

Shokir ota Yo‘lchining boshiga cho‘kka tushib, o‘zining og‘ir dardli, chuqur yarali qalbi bilan uzoq yig‘ladi. So‘ng, Unsinni chetga tortib, boshini silab, butun otalik samimiyati bilan taskin berishga tirishdi...

Asar mutolaasidan so‘ng...

Unsinning iztirobi...

Shokir ota, O‘roz, Qoratoylar bu voqeaga qanday munosabatda bo‘ldi?

Asar voqealari davomini to‘liq o‘qib chiqing.

Savol va topshiriqlar

1. Oybek ijodi haqida nimalarni bilasiz?
2. «Qutlug‘ qon» asarining yaratilishi haqida fikrlaringizni ayting.
3. «O‘zbekiston tarixi» darsligagi qaysi voqealar asarda tasvirlangan voqealarga o‘xshaydi deb o‘ylaysiz?
4. Asar qahramonlari haqida o‘z fikrlaringizni ayting.
5. Unsinning yozuvchi tomonidan berilgan portreni aniqlang.
6. Quyida berilgan fazilat va illatlarni qaysi qahramonga tegishli ekanligini jadvalga to‘ldiring va o‘zingiz ham davom ettiring:
Ziqna, mehnatkash, sodda va samimiy, ochiq ko‘ngil, ziyrak, kurashuvchan, tadbirkor, bosiq, irodali...
7. Asardagi ayollarni hozirgi xotin-qizlar bilan taqqoslang.

«Qutlug‘ qon» romanining yaratilish tarixi...

Oybek o‘zbek adabiyotida yetuk nasr ustasi edi. Uning ko‘plab hikoya, qissa va romanlari nasrimiz rivojiga sezilarli darajada ta‘sir ko‘rsatdi. Adibning nasriy asarlarida millat ruhiyatining aks etishi asosiy o‘rinda turardi. Oybekning nasriy

asarlari orasida «Qutlug‘ qon» romani alohida badiiy ahamiyatga ega edi. Yozuvchi bu asarni yozishga qatag‘on avj olgan mash‘um 1937-yilda kirishgan edi. Zarifaxonim shunday xotirlaydi: «Biz har kuni ertalab hali u, hali bu tanishimizning qamalganini eshitamiz. Kunlar nihoyatda betinch. Hamma ziyolilar «xalq dushmani» deb e‘lon qilinib qamalmoqda. Na kunduz halovat bor, na tunda – uyquda. Har daqiqa tashvish, har daqiqa yurak titroqda.

Biz bolalarni qo‘rg‘onda qaynota-qaynonamga qoldirib, ikki temir karavotni bog‘ning chetiga ko‘chirdik. (Go‘yo bizni bog‘dan topisholmaydiganday)...

Oybek... butun yoz ichi bog‘dan chiqmay ijod qildi. Oybek buyuk iroda egasi edi. Shuning uchun ham u o‘ta tahlikali va fojiali kunlarda, g‘urbat yutib kechirilgan hayotda «Qutlug‘ qon»day go‘zal va o‘lmas bir asarni yaratdi».

Shunday tahlikali davr bo‘lishiga qaramay asar yaratildi. Adib personajlar ruhiyatini ularning xatti-harakatlari va tili orqali yuksak mahorat bilan ocha oldi.

Asar haqida fikr yuritgan olim Homil Yoqubov shunday degan edi: «Badiiy asarda personaj nutqi singari muallif nutqi ham aniq va obrazli bo‘lishi, milliy tarovat bilan bezangan, davr ruhi bilan sug‘orilgan bo‘lishi shart. Bu jihatdan romanning tili ibratlidir»⁵

Hayotni sinchiklab kuzatgan, atrofda ro‘y berayotgan hodisalardan kuchli ta‘sirlangan qalb egasi Oybek yirik nasriy asar yozishga ruhan tayyor edi.

Asarning qo‘lyozma nusxasi xususida ko‘plab bahs-munozaralar olib boriladi. Muhokama chog‘ida ayrim kishilar adibni asarga inqilobchi kuchlarni, rus proletariat vakillarini kiritmaganlikda aybladilar. So‘ng yozuvchi romanda shu jihatni kuchaytirishga, unga revolyutsioner Petrov timsolini kiritishga majbur bo‘ldi.

«Qutlug‘ qon» tarixiy romanida o‘zbek xalqining yaqin o‘tmishda rus bosqinchilari va mahalliy amaldorlar tomonidan ezilganligi, xalqning o‘z ahvolini anglab, ezuvchilarga qarshi qo‘zg‘olishi badiiy ifodasini topgan. Roman asosida 1916- yilda Toshkentda bo‘lib o‘tgan xalq qo‘zg‘oloni yotadi. O‘sha vaqtda o‘n bir yoshli o‘smir bo‘lgan Oybek bu voqealarni o‘z ko‘zi bilan ko‘rgan. Bo‘lajak

⁵ <https://hozir.org/oybekning-qutlug-qon-romani-tahlili.html>

yozuvchi u paytda ko'rganlarining asl mohiyatini anglamagan bo'lsa-da, milliy ozodlik yo'lidagi qo'zg'olon o'smirning ta'sirchan ko'nglidan chuqur o'rin olgandi.

Adib asarda qo'zg'olon va uning sabablarini ko'rsatishni maqsad qilmaydi, balki bu davr kishilarining ruhiyatini, ularning ko'nglidagi ezgulik va yomonlikka munosabatni, yangilanib borayotgan davr va unda yashash lozim bo'lgan odamlar tabiati o'rtasidagi muvofiqlik kabi jihatlarni aks ettiradi. Shuning uchun ham asar markazida qo'zg'olon emas, balki Yo'lchi, Gulnor, Shokir ota, Mirzakarimboy, Yormat, Tantiboyvachcha singari kishilar taqdiri turadi.

Roman asosida yotgan ziddiyat chizig'i asosan Yo'lchi bilan Mirzakarimboy o'rtasida tortilib, boshqa personajlar bu har ikkala tevaragida guruhlasha boshlaydilar. Oybek go'yo tog'a bilan jiyan o'rtasida boshlangan bu «xonaki» ziddiyatni shunday mahorat bilan tasvir etib va rivojlantirib boradiki, u pirovardida 1916-yil qo'zg'oloni voqealari bilan uzviy ravishda tutashib ketadi. Shu ma'noda romanning asosiy qahramonlari butun o'zbek xalqi uchun ahamiyatli bo'lgan katta ijtimoiy masalalarni olg'a sura oluvchi kuchga aylanadilar.

Yo'lchi - mard, halol, oqko'ngil, olijanob yigit. Ma'lumki, inson o'zi qanday bo'lsa, o'zgalar haqida ham shunday o'ylaydi. Shuning uchun ham Yo'lchi shahardagi qarindoshlardan mehr-u muruvvat kutadi. U o'ziga qilinadigan yaxshiliklar evaziga halol mehnati bilan badal to'lay oladi. Buni siz romanda yigitning mehnatdan qo'rqmasligi, ishning ko'zini bilishi tasvirlangan o'rinlardan payqab olasiz. Yo'lchi kunda kovlash, beda o'rish singari kuch talab etiladigan og'ir ishdan ham, mehmonlarga xizmat qilishday yengil yumushlardan ham og'rinmaydi.

Yo'lchining tabiati roman bilan chuqurroq tanishilgani sari yorqinlashib, yuksalib boraveradi. O'zi qanchalik og'ir sharoitda yashayotgan bo'lishiga qaramay, Shokir otaga yordam berishga urinishi, Shoqosim, O'roz, Qoratoy singari nochorlarga qayishib turishi kabi jihatlari uning tabiatidagi olijanoblik, insonga mehr ustuvorligini anglatadi. Yo'lchi qiyinchiliklardan qo'rqmagani, og'irliklardan cho'chimagani uchun ham tubanlikka bormaydi. U qiynalmay yaxshi yashash

emas, balki halol va to'g'ri hayot kechirish muhim deb bilgani sabab lozim ko'rmagan ishlarni qilmaslikka o'zida kuch topadi.

Asar voqealari davomida ziddiyatlar kuchaygan sari Yo'lchi ongida ham o'sish, nohaqlikka befarq qaramaslik kabi tuyg'ular o'sib borishi tasvirlanadi. Tog'asiga nisbatan aytgan «Bundan ko'ra go'ng titganing yaxshi emasmi, keksa tovuq» – deya olishi nafaqat Mirzakarimboyga, balki o'sha davr amaldorlariga nisbatan qarata aytilgan o'z haq-huquqi uchun kurashuvchi mard yigitning gapi edi.

Yo'lchining zulmga, zo'rlikka qarshi qo'zg'algan xalqqa qo'shilishi ham, tasodifan bu to'daning yetakchisiga aylanib qolishi ham uning tabiatidagi kurashchanlik va adolatga tashnalik tuyg'usidan. Muhimi shundaki, adolatga intilgan odam kuchli bo'ladi. Hazrati Temurning: «Kuch – adolatda», – degan hikmati bejiz emas. Chunki adolat yo'lini tutgan odam Haq o'zi tomonda ekanini biladi, haq hamisha adolatning qaror topishiga yordam qilishiga ishonadi. To'g'ri, Yo'lchi maqsadiga erisholmadi, u bosh qo'shgan kurash g'alaba bilan tugamadi. Chunki zulmni, adolatsizlikni, yovuzlikni yengish hech qachon oson bo'lmagan. Lekin u haq yo'ldan qaytmagani, vijdoniga, imoniga xiyonat qilmagani, ezguliklarga ishonib, ularni qaror toptirishga intilib yashagani bilan tirikdir.

Yuqoridagi ma'lumotlar asosida mustaqil fikringizni bayon eting.

1. Oybekning hasriy asarlaridan qaysi birida millat ruhi ustunlik qilgan deb o'ylaysiz?
2. «Qutlug' qon» romanining yozilish jarayoni haqiga Zarifaxonim xotiralarini qanday izohlaysiz?
3. Roman yozilgan davr haqida sizda qanday ma'lumotlar bor? O'sha davrga o'z munosabatingiz qanday?
4. Homil Yoqubov : «Bu jihatdan romanning tili ibratlidir», – deganda nimalarni nazarda tutgan?
5. Yo'lchining qaysi nutqida uning ongidagi, dunyoqarashida o'sishni sezdingiz?

10 – 11-§. G‘AFUR G‘ULOM – O‘ZBEK SHE‘RIYATINING O‘TLI YURAGI

«Zamonlar o‘tib, kelajakda jahon poeziyasining tarixi yaratiladigan bo‘lsa, uning XX asr she‘riyatiga bag‘ishlangan bobida Federiko Garsiya Lorka, Pablo Neruda, Nozim Hikmat kabi mashhur nomlar qatorida o‘zbek shoiri G‘afur G‘ulomning nomi ham o‘rin oladi».
(Ozod Sharafiddinov)

Gʻafur Gʻulom 1903-yil 10-mayda Toshkent Qo‘rg‘ontegi mahallasida dehqon oilasida tug‘ilgan. Yosh Gʻafur 9 yoshida o‘qish hamda yozishni o‘zlashtiradi. 1912-yilda Gʻulom aka olamdan o‘tib, Gʻafurning o‘qishi bo‘linadi. Akasining yordamida 1916-yilning kuzida O‘qchi mahallasidagi rus-tuzem bilim yurtiga o‘qishga kiradi.

1918-yilda onasining bevaqt vafoti tufayli Gʻafur Gʻulom yetim qolgan singillarini boqish uchun bosmaxonaga harf teruvchi sifatida ishga kirishga majbur bo‘ladi. U yerda kekxa ishchi Abdurahmon Sohiboyevning maslahati bilan sakkiz oylik o‘qituvchilar tayyorlash kursini bitiradi va «Urfon» deb atalgan boqimsiz bolalar maktab-internatida tarbiyachi hamda mudir bo‘lib ishlay boshlaydi. Xuddi shu bolalar hayotidan ruhlanish natijasida, Gʻafur Gʻulomning birinchi she‘ri

dunyoga keladi. Faqat u mashq juda zaif bo‘lgani uchun matbuotda bosilmagan edi. Gʻafur Gʻulomning 1923-yilda matbuotda birinchi she‘ri «Go‘zallik nimada?» nomi bilan chop etiladi.

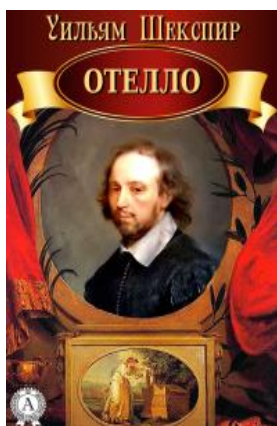
Gʻafur Gʻulom badiiy adabiyotni she‘r, hikoya, ocherk, doston, feletonlari bilan boyitdi.

Adabiy merosi

Lirik asarlari: «Kuzatish», «Qish», «Sog‘inish», «Bizning ko‘chada ham bayram bo‘lajak», «Suv va nur», «Sen yetim emassan», «Vaqt», «Dinamo», «Tirik qo‘shiqlar», «Sizga»,

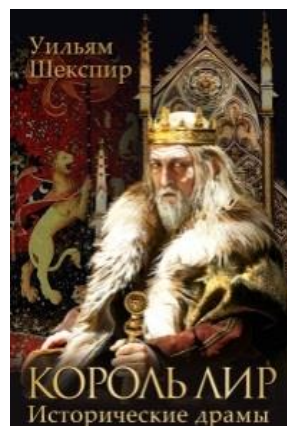
«Chashma», «Yangi sheʼrlar», «Oʻzbek elining gʻururi», «Alisher» kabi sheʼriy toʻplamlari nashr qilingan.

Nasriy asarlari: «Joʻra» hikoyalar toʻplami; «Netay» (1930), «Tirilgan murda» (1934), «Shum bola», «Yodgor» qissalari «Tanlangan asarlari»ning 7-jildi ocherk va publitsistikadan iborat boʻlib, unga yozuvchining oʻttiz sakkizta ocherki kiritilgan.

Gʻafur Gʻulom V. Shekspirning «Otello», «Qirol Lir» tragediyalarini oʻzbek tiliga mahorat bilan oʻgiran.

Gʻafur Gʻulomning oʻzbek xalqi orasida topgan hurmat-u ehtiromi ham shoirga uning nomidan soʻzlashga toʻla huquq berar edi. Shoirning oʻzbek eli orasida qanday eʼzoz-eʼtibor qozonganligini tasavvur qilmoq uchun quyidagi parchani eslashgina kifoya qilsa kerak:

Sen bu kun sinfda shod yurak bilan
Sinov navbatini kutib turasan.
Aʼlo mamlakatning aʼlo farzandi,
Bilib qoʻyki, seni vatan kutadi.

Aziz oʻquvchi! Yosh avlodni barkamol va baxtiyor koʻrish istagi Gʻafur Gʻulomning boshqa sheʼriy asarlarida ham yetakchi gʻoya sifatida baralla yangrab turadi. Buni qator sheʼrlar bilan tanishish orqali ham koʻrishingiz mumkin.

SOGʻINISH

Zoʻr karvon yoʻlida yetim boʻtadek,
Intizor koʻzlarda halqa-halqa yosh.
Eng kichik zarradan Yupitergacha
Oʻzing murabbiysan, xabar ber, Quyosh!

Uzilgan bir kiprik abad yoʻqolmas,
Shunchalar mustahkam xonayi xurshid.

Bugun sabza bo‘ldi qishdagi nafas,
Hozir qonda kezar ertagi umid.

Xoki anjir tugab, qovun g‘arq pishgan
Baxtli tongotar chog‘ uni kuzatdim,
Bir mal'un gulshanga qadam qo‘ymishkan,
Joni bir jondoshlar qolarmidi jim!

Unda yetuk edi meros mard g‘urur,
Ostonani o‘pib, qasamyod qildi.
Ukalarin erkalab, o‘zimday mag‘rur,
Ya’ni obod uyimni u dilshod qildi...

Iblisning g‘arazi bo‘lgan bu urush
Albatta, yetadi o‘zin boshiga.
O‘g‘lim omon kelar, g‘olib, muzaffar,
Gard ham qo‘ndirmasdan qora qoshiga

Ne qilsa otaman, meros hissiyot...
Jondan sog‘inishga uning haqqi bor,
Kutaman, uzoqdan ko‘rinsa bir ot,
Kelayapti, deyman ko‘rinsa g‘ubor.

...Kechqurun osh suzsak, bir nasiba kam,
Qo‘msayman birovni – allakimimni,
Doimo umidim bardam bo‘lsa ham,
Ba’zan vasvasalar bosar dilimni.

...Tong otar chog‘ida juda sog‘inib,
Bedil o‘qir edim, chiqdi oftob.

Loyqa xayolotlar chashmaday tindi,
Pok-pokiza yurak bir qatra simob.

O'rog'-u gulqaychi, istak ko'tarib,
Hovrimni bosishga boqqa jo'nadim.
Hasharchi qo'shni qiz - uning sevgani,
Ma'yus bosar edi orqamdan odim.

...Sizlarni keldi, deb eshitgan kuni
O'zing to'qib ketgan katta savatda
To'latib shaftoli uzib chiqaman,
G'alaba kunlari yaqin, albatta.

1942

SEN YETIM EMASSAN

(Ikkinchi jahon urushining ota-onasiz qolgan go'daklariga)

Sen yetim emassan,	harorat,
Tinchlan, jigarim,	muhabbat,
Quyoshday mehribon	shafqat
Vatanning – onang,	Va mehnat nonini ko'ramiz
Zaminday vazmin-u	baham.
Mehnatkash, mushfiq,	Sen yetim emassan,
Istagan narsangni tayyorlaguvchi	Uxla, jigarim.
Xalq bor – otang bor.	Bu yerda muzlagan
Cho'chima, jigarim,	Ajdar halqumli,
O'z uyingdasan,	Vahshat to'plarining
Bu yerda	Qahqahasi yo'q.
na g'urbat,	Bu yerda –
na ofat,	odamzod shaklida yurgan
na g'am,	la'nati devlarning
Bunda bor:	Manfur, yuqumli,

Maraz namoyishi
Topolmas huquq.
Ulug‘ jang kunidir,
Jangki, beomon.
Lashkar degan axir
Bexatar bo‘lmas.
Otang o‘lgan bo‘lsa
Qayg‘urma, qo‘zim,
 Ko‘zim usti
Minnating boshimga durra.
Shu sog‘lom havoda
Salomat-omon,
Xo‘rsinmay, erkinlab
Ola ber nafas.
Ey ulug‘ naslimning
Yuragi, joni,
Kiprigingga ilinmas
Yig‘idan zarra.
Sen yetim emassan,
 Uxla, jigarim.
Yetimlik nimadir –
Bizlardan so‘ra.
O‘ninchi yillarning
Sargardonligi,
 Isitma aralash
 Qo‘rqinch tush kabi,
 Xayol ko‘zgusidan
 O‘chmaydi sira.
Men yetim o‘tganman,
Oh, u yetimlik...

Voy bechora jonim,
Desam arziydi.
Boshimni silashga
Bir mehribon qo‘l,
Bir og‘iz shirin so‘z
Nondek arzanda.
Men odam edim-ku...
Inson farzandi...
Sen yetim emassan,
Uxla, jigarim.
...Nega cho‘chib tushding?
Murg‘ak tasavvur,
Go‘dak xayolingga
Nimalar keldi?
Balki Odess dahshati,
Kerch fojiasi,
Yovvoyi mahluqlar,
Qonxo‘r vahshiylar...
Mammasi kesilgan
Sho‘rlik onangning,
Pajmurda gavdasi
Ko‘zing o‘ngida,
Butun dahshati-la
Aks etar endi?
Onang xo‘rlandimi,
Otang o‘ldimi,
Sen yetim qoldingmi,
Qayg‘urma, qo‘zim,
Ko‘zim usti,
Minnating boshimga durra.

Ota-onasining
Tayini ham yo‘q,
Sut ko‘r qilgur, haromi
Gitler oqpadar –
Farzandning qadrini
Qayerdan bilsin?
Bir qo‘ng‘iz mo‘ylovli,
Baroq soch mal‘un,
Jigarrang bir mundir
Istagi uchun
Nahotki yerimiz
Chappa aylanib,
Nahotki daryolar
Oqar teskari.
Nahotki odamlar
Kezar darbadar?..
Axir, juda yaqin
Qonli intiqom,
Alhazar, Alhazar,
Ko‘pirar
Tomirlarda qon
Va portlar hademay
Bu o‘tli vulqon.
Sen yetim emassan,
Uxla, jigarim.
Sen kulayotibsan,
Balki bu kulgi,
So‘nggi oylar ichra
Birinchi chechak.
La‘li labingdagi

G‘uncha tabassum,
Albat, toleingga
Muhr bo‘ladi,
Va bunda aks etar
Porloq kelajak.
Tong yaqin,
tong yaqin,
oppoq tong yaqin.
Bir nafas orom ol,
Uxla, jigarim.
Oq oydin tong oldi,
Uxlamoqdasen.
Lablaring shivirlar,
Izlamoqdalar...
Balki bir erkalash,
Bir ona bo‘sa.
Ulug‘ oilaning go‘dak farzandi,
Bilib qo‘y endi:
Sen tezda ulg‘ayib,
Olam kezasan,
Manglayda porlagan
Toleying – quyosh,
Butun yer yuzini
Qilur munavvar.
Haqorat yemrilur,
Zulm yanchilur,
Jahonda bo‘lurmiz
Ozod, muzaffar.
Sen yetim emassan,
Mening jigarim! 1942

VAQT

G'uncha ochilguncha o'tgan fursatni
Kapalak umriga qiyos etgulik,
Ba'zida bir nafas olgulik muddat
Ming yulduz so'nishi uchun yetgulik.

Yashash soatining oltin kapgiri
Har borib kelishi bir olam zamon.
Koinot shu damda o'z kurrasidan
Yasab chiqa olur yangidan jahon.

Yarim soat ichida tug'ilib, o'sib,
Yashab, umr ko'rib o'tguvchilar bor.
Ko'z ochib yumguncha o'tgan dam - qimmat,
Bir lahza mazmuni bir butun bahor.

Bir onning bahosin o'lchamoq uchun
Oltindan tarozu, olmosdan tosh oz.
Nurlar qadami-la chopgan sekundning
Barini tutolmas ayuhannos ovoz.

Yigit termiladi qizning ko'ziga,
Kiprik suzilishi, mayin tabassum...
Qo'sha qarimoqqa muhr bo'ladi
Hayotda ikki lab qovushgan bir zum.

Yashash darbozasi ostonasidan
Zarhal kitob kabi ochilur olam,
Tiriklik ko'rkidir mehnat, muhabbat,
Fursatdir qilguvchi aziz, mukarram.

...Reyxstag ustiga g'alaba tug'in
Qadashda otilgan jangchining o'qi
Yalt etgan umri-la barqaror qildi
Basharning muqaddas, oliy huquqin.

G'alaba amri-la mag'lub nemisning
Generali qo'l qo'ydi. Uch sekund faqat...
Shu mal'un imzoda odamlar o'qir
Million yil fashistning umriga la'nat.

Aziz asrimizning aziz onlari
Aziz odamlardan so'raydi qadrin.
Fursat g'animatdir, shoh satrlar-la
Bezamoq chog'idir umr daftarin.

Shuhrat qoldirmoqqa Gerostratdek
Diana ma'badin yoqmoq shart emas.
Ko'plarning baxtiga o'znikin jamlab
Shu ulug' binoga bir g'isht qo'ysak bas.

Har lahza zamonlar umridek uzun,
Asrlar taqdiri lahzalarda hal,
Umrдан o'tajak har lahza uchun
Qudratli qo'l bilan qo'yaylik haykal.

Hayot sharobidan bir qultum yutay,
Damlar g'animatdir, umrzoq soqiy.
Quyosh-ku falakda kezib yuribdi,

Umrimiz boqiydir, umrimiz boqiy

(She'r qisqartirishlar bilan berildi) 1945

G'AFUR G'ULOM IJODIDAGI TA'SIRCHAN SATRLARNING YARATILISH TARIXI...

Ikkinchi jahon urushida qanchadan-qancha go'daklar yetim qoldi. Boshpanasiz qolgan yuz minglab go'daklar, voyaga yetmagan o'g'il-qizlar O'zbekistonga keltirildi. Bolajon xalqimiz ularni o'z bag'riga oldi, bir burda nonini o'rtada baham ko'rdi. G'afur G'ulom ana shu go'daklardan ayrimlarini oilasiga olib tarbiyaladi. Kunda, kunora lak-lak kelayotgan och, yupun norasidalarini kutib olishda, bolalar uyiga joylashtirishda ishtirok etdi. Ularning holidan xabar olib turdi. Yetim bolaligi yodiga tushib ko'zi ba'zan achchiq yoshlarga to'ldi, mijja qoqmay chiqqan tunlari bo'ldi. Farzandim holi nima kechdi ekan, degan o'y bilan o'rtangan frontdagi millionlab jangchilarning ahvolini aytmaysizmi? Shunda G'afur G'ulom ularga taskin berish, ko'ngillarini ko'tarish, bolaligini qo'rquvlarga qo'shib yo'qotgan sargardon norasidalarining gul yaprog'idek yurakchalaridagi azoblarini sabr va mehr bilan almashtirish uchun bel bog'ladi. ***Shoir shunda mehr-muruvvatga yo'g'rilgan, dunyodagi hech narsa o'rnini bosolmaydigan, go'dakning insonga, ota-onaning farzandga cheksiz va betimsol mehrini ifodalaydigan she'r kerakligini angladi. «Sen yetim emassan» she'ri shu tariqa – shaxsiy va ijtimoiy dardlarning kesishgan nuqtasida paydo bo'ldi. Asar o'zbek tilida chiqqach, ko'p o'tmay rus tiliga o'girildi. U orqali dunyoning ko'pdan-ko'p tillariga tarjima qilindi. Bu she'rning qimmat va ahamiyati o'z vaqtida, hech mubolag'asiz, katta-katta qo'shin bo'linmalari, son-sanoqsiz qurol aslahalardan ortiqroq bo'ldi. U insonning insonga mehrini mustahkamladi. Yaralangan umidlarni ishonchga aylantirdi.***

MUTOLAA ZAVQI... Yuragimga yaqin satrlar...

Savol va topshiriqlar

1. Gʻafur Gʻulomning «Sogʻinish» sheʼri yozilishiga sabab boʻlgan hayotiy fakti izohlashga intiling.
2. Nima deb oʻylaysiz, agar shoirning oʻz farzandi urushga ketmaganida bu sheʼr yozilmasligi mumkinmidi?
3. «Zoʻr karvon yoʻlida yetim boʻtadek,
Intizor koʻzlarda halqa-halqa yosh», -
misralarida tasvirlangan manzarani koʻz oldingizga
keltirib, oʻrtoqlaringizga aytib bering.
4. Ota oʻgʻlini yilning qaysi faslida urushga kuzatganini aniqlash mumkinmi?
5. «Hasharchi – qoʻshni qiz»ning holatini izohlab bering-chi.
Nega u «maʼyus odim bosadi»?
6. Sheʼrning qaysi bandlarida avlodlararo azaliy davomiylik
oʻz ifodasini topgan?
7. «Vaqt» sheʼrida kapalak umri nega gʻuncha ochilguncha oʻtgan
fursatga tenglashtirilyapti?
8. «Yashash soatining oltin kapgiri
Har borib kelishi bir olam zamon.
Koinot shu damda oʻz kurrasidan
Yasab chiqa olur yangidan jahon... » –
satrlarida ifoda qilingan ilmiy haqiqatni
boshqa fanlardan olgan bilimlarning yordamida
ochib berishga harakat qiling.
9. Shoir «Fursatdir qilguvchi aziz, mukarram... » deydi.
Shu fursat insonni yana ne koʻylarga solishi mumkin?
10. «Aziz asrimizning aziz onlari Aziz odamlardan soʻraydi qadrin», –
degan chaqiriq bugun qanday yangraydi?
Siz « bu daʼvatning menga ham daxli bor», – deb oʻylaysizmi?
11. Umr daftarini bezashi mumkin boʻlgan shoh satrlar nimalar

bo‘lishi mumkin? Sizning umr daftaringizga birorta shunday satr tushdimi?

12. Sizningcha, lahza insonni, voqeani abadiyatga daxldor qiladimi yoki inson lahzaga shunday qismat bag‘ishlaydimi?

Mustaqil o‘qish uchun berilgan she’rni o‘qing va «Alisher orzusi bo‘lgan avlodmiz», – deganda shoir nimani nazarda tutganligini izohlang!

ALISHER

Yuksak tog‘ oralab o‘kirgan sherning,
Na’rasiga tengdir aksi, sadosi.
Besh yuz yil yangradi tog‘day Vatanda,
Buyuk Alisherning asriy nidosi.

Ona sutidan ham aziz narsa yo‘q,
Bag‘ir: forsiy – siyna, arabchada – adr.
Ko‘krak suti bilan boqqan o‘g‘lini
Ona yurt xalqlari qilmoqdadir qadr.

...Daraxshon yulduzlar sari o‘kirgan,
Bo‘ynida zanjir-u, qalbi ozod sher,
Insoniy muhabbat mehri-la vafo,
Erk-u baxt timsoli – ulug‘ Alisher.

Hirod tongotarini tasavvur qilib,
Yigitlik umringning kamolin ko‘rdim.
Qarigan chog‘laring qaro shomida
Xuroson o‘lkasini zavolin ko‘rdim.

Zavolni bilmagan porloq ijoding
Ma’rifat mulkida bitmas xazina!

Insoniy kamolot katta yoʻlida
Bir poya yuksakroq oltindan zina.

Oʻtmishdan besh yuz yil tarixchi uchun
Sinchiklab qarasa kuni kechadek.
Yashovchan kishiga endigi ming yil
Ertaga qoʻliga kirgan oʻljadek.

Besh yuz yil hurmatin saqlagan oʻzbek
Kecha tugʻilding, deb qiladi faraz.
Yetuk kishilarni yana ming yillar
Xalq farzand ataydi, jondan, begʻaraz.

Oʻzbek deb atalgan ozod ulusning
Otaxon shoiri, qadrli ustod.
Oshiqlar gʻazaling kuyga solganda,
Maʼshuqlar dilining xonasi obod.

Ulugʻvor xalqimiz tarixda mashhur,
Guvohlik berolur bunga Gerodot.
Oʻzbekni, tojikni qabila atab,
Biror lord qilolmas oʻtmishni unut.

Sharqimiz chumoli uya emasdir,
Birin-birovidan tanib boʻlmasa,
Shoʻrlik boybachchalar, toleingiz shoʻr,
Afsuski, tarixdan tonib boʻlmasa!..

Ne-ne tarixlarni boshdan oʻtkazib,

Talay jafolarni tortgan eski Sharq –
Ne-ne daholarni tarbiyat qilib,
Oftobday jahonni nurga qildi gʻarq.

Alisher Mushtariy yulduzi kabi
Oʻzbek osmonida balqigan chogʻi
Yana bir muhtaram oʻgʻil koʻrganday,
Kattaroq ochildi olam quchogʻi.

...Tirik Farhodlarni tanimak boʻlib,
Oliy yurtimizga qilsangiz safar,
Bu yerda har bitta taroshlangan tosh
Yuksak umidlardan beradi xabar.

Mehnatda qahramon, janglarda botir,
Sevmakda vafoli, doʻstlikda mahkam
–Alisher orzusi boʻlgan avlodmiz,
Asrimiz – koʻrkimiz, asrimiz koʻrkam.

Yuksak togʻ oralab oʻkirgan sherning
Naʼrasiga tengdir aksi, sadosi,
Besh yuz yil yangradi togʻday Vatanda
Ulugʻ Alisherning asriy nidosi.

(1948)

« Kuydirish uchun kuyish, ardoqlash uchun
ardoqlanish shart » (A.Qahhor)

Abdulla Qahhor – O‘zbekiston xalq yozuvchisi. Temirchi oilasida tug‘ilgan. Bolaligi Qo‘qon va uning atrofidagi qishloqlarda o‘tdi. Oqqo‘rg‘on qishlog‘idagi Mamajon qorining usuli savtiya maktabida tahsil ko‘rdi. Oilasi Qo‘qonga

ko‘chib kelgach «Istiqlol» nomli sho‘ro maktabiga o‘qishga kiradi, undan internat, «Kommuna», «Namuna» maktablarida, so‘ng bilim yurtida tahsil ko‘radi. Bilim

yurtining «Adib» qo‘lyozma jurnalida dastlabki mashqlari bilan qatnashadi. Toshkentdagi «Qizil O‘zbekiston» gazetasi tahririyatining «Ishchi-batrak maktublari» varaqasiga muharrirlik qildi. U gazetada ishlash jarayonida O‘rta Osiyo davlat universitetining ishchilar fakultetini tamomlaydi. Abdulla Qahhor yana Qo‘qonga borib, dastlab o‘qituvchilarni qayta

tayyorlash kursida muallimlik qiladi; ko‘p o‘tmay «Yangi Farg‘ona» viloyat gazetasiga kotib va « Chig‘iriq» hajviy bo‘limiga mudir etib tayinlanadi. Abdulla Qahhorning «Oy kuyganda» ilk hajviy she‘ri «Mushtum» jurnalida Norin shilpiq taxallusi ostida bosildi. So‘ng uning birqancha hajviy she‘r va hikoyalari «Mushtum», «Yangi yo‘l» jurnallari va «Qizil O‘zbekiston» gazetasida Mavlon kufur, Gulyor, Nish, Erkaboy, E-boy kabi taxalluslar ostida e‘lon qilindi. Abdulla Qahhor 30-yillarda yana Toshkentga qaytadi va O‘rta Osiyo davlat universitetining pedagogika fakultetiga o‘qishga kiradi, ayni paytda «Sovet adabiyoti» jurnalida mas‘ul kotib vazifasini bajaradi. O‘zdavnashrda muharrir va tarjimon. 1954–1956- yillarda O‘zbekiston

yozuvchilari uyushmasi boshqaruvining raisi. Abdulla Qahhor umrining oxirlarida davolanish uchun Moskvaga boradi va o'sha yerda vafot etadi. Toshkentdagi Chig'atoy qabristoniga dafn etiladi.

Abdulla Qahhor ijodi she'riyat bilan boshlangan bo'lsa-da, uning adabiy merosi negizini nasriy asarlar tashkil etadi. Abdulla Qahhorning nasriy asarlari orasida «Qo'shchinor chiroqlari», «Sarob» romanlari hamda «Sinchalak» (1958), «O'tmishdan ertaklar» (1965) va «Muhabbat» (1968) qissalari muhim o'rin tutadi. Undan tashqari «Boshsiz odam», «Anor», «Bemor», «O'g'ri», «Dahshat», «Millatchilar», «San'atkor», «Adabiyot muallimi», «O'jar», «Asror bobo» kabi o'nlab hikoyalar yozgan. «Shohi so'zana» (1949), «Og'riq tishlar» (1954), «Tobutdan tovush» (1962), «Ayajonlarim» (1966) nomli komediyalar muallifi. Feletonlar, adabiy-tanqidiy maqolalar ham yozgan.

Mukofotlari: Abdulla Qahhor Hamza nomidagi O'zbekiston Davlat mukofoti (1966) laureati. «Buyuk xizmatlari uchun» ordeni bilan mukofotlangan (2000). Uning nomi Toshkent va Qo'qondagi bir necha ko'cha, maktab va jamoa xo'jaliklariga, shuningdek, madaniyat uylari va respublika Satira teatriga berilgan. 1987-yilda Toshkentda Abdulla Qahhor uy-muzeyi ochilgan.

Abdulla Qahhor zamondoshlari xotirasida

«Men tajriba uchun ustozning «O'g'ri», «Bemor», «Anor» hikoyalaridan ba'zi so'zlarni olib tashlab ko'rdim. Bo'lmadi. Hikoya bir ustuni olib tashlangan ayvonga o'xshab lapanglab qoldi».

«Yo'qotganlarim va topganlarim». Said
Ahmad.

Abdulla Qahhorning so'zga munosabati, so'z qo'llash san'ati ko'pchilikka ma'lum: u so'zga behad xasis. So'zni haddan ziyod tanlab, chertib-chertib ishlatadi. Undan bizga meros qolgan asarlarning aksariyati tomirida qon yugurayotgan, ko'zi, qulog'i,

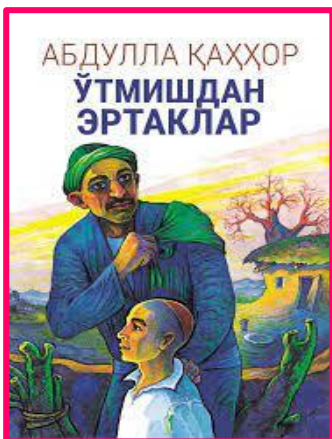

shuuri ochiq soʻzlardan yaralgani bilan ham alohida ahamiyatga ega.

Ibrohim Haqqul. «Abdulla Qahhor jasorati» maqolasi. «Tafakkur» jurnali.

«OʻTMISHDAN ERTAKLAR» QISSASI

Abdulla Qahhor ijodidagi «Oʻtmishdan ertaklar» asari oʻquvchida ogʻir taassurot qoldiruvchi «qora boʻyoqlarning quyuqligi» bilan ajralib turuvchi asar sifatida eʼtirof etiladi. Asarda bir joyda qoʻnim topolmay,

qishloqma-qishloq koʻchib, azondan kechgacha ter toʻkib ishlab, tinimsiz temir taqillatib, kichkina xonadon dasturxonini toʻkin qilolmay, armonda yurgan ota, sakkizta bolasini qora yer bagʻriga berib, oʻjar qaynona dagʻdagʻalari, darbadar hayot mashaqqatlari tufayli ozib-toʻzib, «arvak» holiga tushgan mushtipar ona, shafqatsiz darbadar turmush, tahqir-u xoʻrliklardan «indamas»,

«soqov»ga aylangan bola haqidagi lavhalar tasviri har qanday kitobxonni oʻyga toldiradi. Undagi jaholat qurboni – Babarning mudhish taqdiri, ochilmasdan gulgʻunchaligida xazon etilgan Hur qiz – Sarviniso halokati, Qoʻqondan bor-yoʻgʻi yigirma chaqirim naridagi qishloq ahli German bilan urush boshlanganligi xabarini ikki oydan keyin tasodifiy suratda eshitgani, kishilarning koʻziga oddiy hodisalar – mashinaning chok tikishi, patefonning qoʻshiq aytishi, bir palla tarvuzning poʻchogʻida koʻrsatilgan oddiy «nayrang», ohanraboning temir kalitni oʻziga tortishi, tugʻruqxonada odamning tugʻilishi, «shayton arava»– velosiped mingan kishining harakati bilan bogʻliq hikoyalar qanchalar haqiqatligi tarixdan ayon. Qissada koʻngilga huzur baxsh etuvchi nurli lavhalar, kishilararo hazil-mutoyibalar ham uchraydi, biroq dilni gʻash qiladigan holatlar tasviri ham talaygina: «Qishloqqa ilm-maʼrifat urugʻini sochgani kelgan» Muhammadjon qorining yangicha usuldagi taʼlim maktabi johil kimsalar tomonidan xonavayron etiladi. Usta Abduqahhorning akasi qizi Sarvinisoni urib oʻldirib qoʻyganda bu qotillik uchun hech kim hech narsa demaydi, aksincha bu ishni yaqin kishilar «yopti-yopti»

qilishga urinadilar. Bir yoz chillasida ro‘zasini buzgan temirchi oilasi a‘zolari ta‘qib ostiga olinib, sazoyi etiladi...

Asarni o‘qib chiqqan o‘quvchi yozuvchining so‘z qo‘llash va badiiy obraz yaratish mahoratiga tan bermay qolmaydi. Uning haqqoniy tasvirlarini o‘zidan o‘tkazadi. Bugungi kun shukronasi uchun ham ushbu asar o‘qishga loyiq asarlar sirasiga kiradi.

Aziz o‘quvchi! Siz ham asarning to‘liq matni bilan tanishib chiqing. Fikringizni ustozingiz va o‘rtoqlaringiz bilan bo‘lishing.

INDAMAS

Qo‘shariq mahallasi guzardan ancha nari, ko‘cha ikkita katta-katta ariq o‘tadigan daraxtzorga borib taqalgan, biz ijaraga olgan hovli shu daraxtzordan beriroqda ekan. Hovlini ko‘rib ayam suyunib ketdi bir tup kattakon tut, pachaqroq bo‘lsa ham ayvon to‘qqiz yog‘ochlik vassa-bo‘yra yorug‘ uy....

Namozgarga yaqin ko‘chada bolalar chug‘urlashib qolishdi. Chiqdim. Bolalar mening uchun yangi «Oq terakmi, ko‘k terak» o‘ynashayotgan ekan. Bu o‘yinda bolalar orada yigirma-o‘ttiz qadam masofa qoldirib ikki safga tizilishar, qo‘l ushlab turishar safning boshlig‘i qarshi safga qarab: «Oq terakmi ko‘k terak, bizdan sizga kim kerak?» – derkan; qarshi tomonning boshlig‘i «falonchi kerak», – deganda nomi aytilgan bola safdan chiqar ekan, u yugurib borib o‘zini jon-jahdi bilan qarshi safga urar ekan, shunda safni uzolsa, g‘olib bola mag‘lub safdan bir bolani yetaklab kelar, safni uzolmasa, o‘zi shu safda qolib ketar ekan. Men Olim buva mahallasida bolalar qatoriga kirib qolganim uchun dadil borib safga qo‘shildim. Qanchadan-qancha bolalar qarshi safni buzib bola olib keldi, qanchadan qanchasi safni buzolmay qolib ketdi. Orziqib kutdim: meni ham «kerak» desa, men ham yugurib borib safni buzsam, bola yetaklab kelsam...

Biroq meni hech kim «kerak» demadi. Bu bolalar mening nomimni bilmasligi esimga kelmabdi. Bolalar charchab o‘yin buzilganda narigi tomonning boshlig‘i hammadan ko‘proq shovqin solib yelib yugurgan bola meni payqab oldimga keldi,

menga boshdan oyoq razm soldi-yu, birdan: Kelgindi! – deb urgani qo‘l ko‘tardi.

– O‘zing kelgindisan! – dedim ehtiyotdan orqaga chekinib. Bola bir turtib mening kallamga qo‘yib yubordi. Men javob qilolmadim, qarasam, boshqa bolalar ham urmoqchi bo‘lib, ilonni ko‘rgan chumchuqday atrofimda chug‘urlashib turishibdi. Shu payt bizni kuzatib turgan kichkina salla, uzun malla to‘nli novcha bir chol: Qo‘yinglar, bolalar, tegmanglar, kelgindi bo‘lsa o‘zi bo‘libdimi, Xudo qilgan, – dedi.

Kuz kirdi. Dadamning ishi ko‘payib ketdi, shekilli, bir kuni ertalab: «Shogird topgunimcha bir-ikki kun qarashmasang bo‘lmaydi», – deb meni do‘konga olib ketdi va damga soldi. Men har kuni dadamga o‘xshab saharda borib xuftonda qaytmasam ham, kun yorishganda borib qorong‘i tushmasdan qaytar edim. Kuni bo‘yi damning arqonini tortaman, qo‘yvoraman, tortaman, qo‘yvoraman...

Men bilan hech kimning ishi yo‘q, gapirish kerakmas damdan har qancha zeriksam ham shunga xursand edim.

Bir kuni popukli gilam do‘ppi kiygan, barvasta va sersoqol Dodarxo‘ja degan bir qorateginlik o‘shanaqa popukli gilam do‘ppi, yalang‘och badaniga olacha to‘n kiygan yalangoyoq o‘spirin bolani boshlab keldi. Bu kishi o‘n ikki yildan beri Ortiq oqsoqol deganning juvozini haydar, bola uning ukasi, oti Kulala ekan. Kulala Qorategindan besh yasharligida kelgan, juvozxonada katta bo‘lgan, avvallari akasi bilan ko‘chama-ko‘cha yurib yog‘, kunjut holva sotgan, keyin bir temirchida damkash bo‘lgan ekan Akasi: «Kulalaga hunar o‘rgating, menga boshqa narsa kerakmas» – dedi. Shunday bo‘lsa ham dadam unga oylik tayin qildi. Kulala suyunib damni qo‘limdan oldi. Lekin bundan xursand bo‘lganim yo‘q: yana uyda bo‘laman, ayam yana urishib ba‘zan yig‘lamsirab meni gapga solmoqchi bo‘ladi. Men endi «indamas» degan ta‘nadan qutulish uchun odamdan, hatto ayamdan ham mumkin qadar qochadigan bo‘lib qoldim. Bu hol ota-onamni katta tashvishga solib qo‘ydi. Ayam ko‘p yig‘lab bezor qilganidan keyin dadam meni o‘sha Ucharmaxsumga eltib o‘qitdi. Maxsum menga xo‘p dam solganidan keyin tupugidan yalatdi. Shundan keyin yana ham indamas bo‘lib qoldim, bir so‘z

aytmoqchi bo'lsam bundan keyin nima deyishimni o'ylab, bor so'zni ham unutar edim ...

MUTOLAADAN SO'NG...

1. «O'tmishdan ertaklar» asaridan yozuvchi tarjimayi holiga oid joylari haqidagi ma'lumotlarni sanang.

2. Yozuvchi hikoyalarida, «O'tmishdan ertaklar» qissasida inson sha'ni, qadri bilan bog'liq alamli o'y-tuyg'ular, jaholatga qarshi isyon sabablari, hayotiy omillari nimalarda ko'rinishini iohlang.

3. Adibning bolalik taassurotlari ijodiy faoliyatiga ta'siri haqida nimalarni bilsangiz so'zlab bering.

Savol va topshiriqlar

1. Abdulla Qahhorning bolaligi qanday kechgan?

2. Abdulla Qahhorning shaxsiyati, uning haqiqat, adolat yo'lidagi shijoatlari haqida nimalarni bilasiz?

3. Abdulla Qahhor haqidagi zamondoshlari xotiralaridan qaysilarini o'qigansiz yoki eshitgansiz?

4. Abdulla Qahhorning milliy hikoyachiligimiz rivojida o'rni, xizmati haqida gapiring.

5. Abdulla Qahhor hikoyalariga xos eng muhim xususiyatlari, sizningcha, nimalarda ko'rinadi?

6. Abdulla Qahhorni nega hajviy yozuvchi deb bilamiz? Uning qanday hajviy hikoyalarini o'qigansiz?

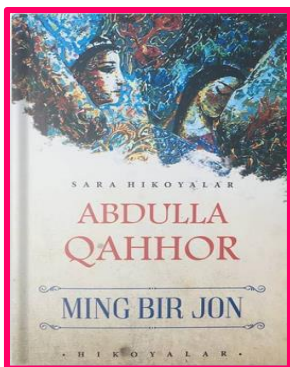
7. Abdulla Qahhor bilan g'.G'ulom ijodi orasida qanday mushtarakliklar va farqlar mavjud?

8. Yuqoridagi parcha sizga qanday ta'sir qildi? Sizning hayotingizda ham shunga o'xshash voqea bo'lganmi?

MING BIR JON

(hikoya)

Martning oxirgi kunlari...

Kasalxonaga yaqinda tushgan Mirrahimov, jikkakkina kishi, o'ziga juda ham katta ko'k xalatga burkanib, yengchadan boshini chiqarib turgan sichqondek derazadan ko'chaga qarab o'tirgan edi, birdan tutaqib ketdi: shunday havo bo'lsa-yu, oyoq-qo'li butun odam ko'chaga chiqolmay, derazadan mo'ralab o'tirsa!..

Mirrahimov jussasi kichkina bo'lgani bilan tovushi juda yo'g'on va buning ustiga sekin gapirolmas edi. Hamshira yugurib kirdi, Mirrahimovning sog'lig'ini, kayfiyatini so'radi, keyin dardni bardosh yengadi, bu xususda Mastura Aliyevadan ibrat olish kerak, degan mazmunda shama qildi. Mastura Alieva sakkiz oydan beri palatasidan chiqmay yotgan og'ir xasta, uni kasalxonada hamma bilar, ko'p kishi kirib ko'rgan ekan. Mirrahimovning odamgarchiligi tutib ketdi:

– Shu sho'rlik ayolni bir kirib ko'raylik! Uch kunligi bormi, yo'qmi... Sob bo'lgan deyishadi...

– Ha, ancha og'ir, – dedi hamshira xo'rsinib, – o'n yil dard tortish osonmi! Poygakdagi karavotda kitob o'qib yotgan Hoji aka degan xasta yo'g'on gavdasiga nomunosib chaqqonlik bilan boshini ko'tarib, ko'zidan oynagini oldi.

– O'n yil? O'n yildan beri kasal ekanmi?

– Ha, o'n yil bo'libdi. Bechora turmush qilganiga bir yil bo'lar-bo'lmas shu dardga yo'liqqan ekan. Tomog'idan hech narsa o'tmaydi. Ovqatni qorniga quyishadi... Teshib qo'yilgan... Ba'zan o'zi quyadi, ba'zan eri. Hoji akaning ko'zlari o'ynab ketdi.

– Eri? Eri bormi?

– Bor. Shu yerda. Besh oydan beri birga! Hoji aka uzoq angrayib qolganidan keyin: O'n yil kasal boqib, yana kasalxonada ham birgami? – dedi.

– Shuni ayting, – dedi hamshira.

– Doktorlarga yalinib-yolvorib palataga karavot qo‘ydirib oldi. Hoji aka dardga bu qadar bardoshli ayoldan ham ko‘ra bunchalik vafodor erni ko‘rishga ishtiyoqmand bo‘lib qoldi-yu, xalatining belbog‘ini mahkam bog‘lab, shippagini kiydi.

– Qani, yuringlar, tabarruk odamlar ekan, bir ko‘rib chiqaylik. Hamshira Mastura bilan uning eriga xabar bergani ketdi. Xayal o‘tmay, qorni chiqqan Hoji aka oldinda, uzun koridordan o‘ninchi palataga tomon yo‘l oldik. Palata eshigi oldida bizni hindiga o‘xshagan qop-qora, katta-katta ko‘zlari yonib turgan bir yigit, aftidan, Masturaning eri kamoli ehtirom bilan kutib oldi va har qaysimizga ayrim minnatdorchilik bildirib, ichkariga yo‘lladi. Palataga kirdik...Kattakon derazaning chap tomonidagi karavotdan zaif, yo‘q, zaif emas, mayin tovush eshitildi: Kelinglar... Rahmat! Odamga odam quvvat bo‘ladi, ming rahmat! Akramjon, kursi qo‘yib bering... Oftob yana yorishdi. Masturani baralla ko‘rdik... Ko‘z o‘ngimizda xasta emas, o‘lik, haqiqiy o‘lik, sap-sariq teri-yu suyakdan iborat bo‘lgan murda ichiga botib ketgan ko‘zlarini katta ochib yotar edi... Tobutda yotgan o‘likning qo‘limi, oyog‘imi biron sabab orqasida bexosdan qimirlab ketsa kishi qay ahvolga tushadi? Uning o‘lim pardasi qoplagan yuzida chaqnab turgan ko‘zlarini ko‘rgan kishi xuddi shu ahvolga tushar edi.

Boya bizni kutib olgan yigit – Akramjon kursi qo‘yib berdi. Mirrahimov ikkovimiz o‘tirdik. Hoji aka yo‘g‘on gavdasi bilan Masturani to‘sib tikka turib qoldi. Yonimdagi kursini surib Hojining etagidan tortay desam, qorni silkinyapti... Ajabo, bu odam nega kulayotibdi, deb aftiga qarasam... rangi bo‘z bo‘lib ketibdi! Uning qo‘rqqanini payqab, hamshira darrov yo‘l qildi:

– Iye, Hoji aka, sizga dori berish esimdan chiqibdi-ku, yuring! – dedi va Hojini yetaklab chiqib ketdi. Hoji koridorga chiqib yiqilarmikan, deb o‘ylagan edim, yo‘q, xayriyat, gumburlagan tovush eshitilmadi... Hamshira yo‘l qilib Hojini olib chiqishga chiqdi-yu, lekin baribir, Mastura payqadi. Juda-juda xunuk ish bo‘ldi. Mirrahimov ikkovimiz nima deyishimizni, nima qilishimizni bilmay qoldik. Bu hol kasalga qanday ta’sir qildi ekan, deb sekin qaradim. Mastura qonsiz labida

tabassum bilan eriga yuzlandi: Akramjon, daftaringizga yozib qo'ying: uch mardi maydon meni ko'rgani kirgan edi, bittasi arang qochdi-yu, ikkitasi qochgani ham bo'lmay, o'tirib qoldi. Mastura piqirlab kulib yubordi; yana kuldi, yosh boladay o'zini tutolmay qiqirlar edi. Bu hazil va ayniqsa, kulgi avval xunuk, odamning etini jimirlatadigan darajada xunuk eshitildi, keyin nechukdir, Masturaning yuzidan o'lim pardasi ko'tarilganday, hayot to'la ko'zlari o'lik yuziga jon kirgizganday bo'ldi. Mirrahimov Hoji akaning qilmishi to'g'risida uzr tariqasida bir nima demoqchi bo'lib gap boshlagan edi, Mastura so'zini og'zidan oldi:

– Bunaqa narsa menga ta'sir qilmaydi, – dedi, –Akramjon, bularga tobut voqeasini aytib bering... yo'q, yo'q, o'zim aytib beraman! Bunga besh yildan oshdi. Ko'z oldimdan ketmaydi... Qalin qor yoqqan kun edi. Men derazaning ro'parasida mana shu xilda yotibman, Akramjon paypog'ini yamayotgan edi, shekilli. Birdan ko'cha eshigimiz ochildi-yu, qizil bir narsa kirdi, nima ekan deb qaragam – tobut! Akramjonning ikki o'rtog'i hovlimizga tobut ko'tarib kirdi! Yuragim jig' etib ketdi...

– Voy sho'rim, nahot o'lgan bo'lsam... To es-hushimni o'nglab, Akramjonga bir nima degunimcha, boyagi ikkovi tobutni devorga suwab qo'yib, uyga kirib keldi; uyga kirdi-yu, meni ko'rib ikkovi ham boyagi Hoji akangizday shaytonlab qolayozdi. Akramjon hayron... Men ana ketdi, mana ketdi bo'lib yotgan edim-da, o'sha kuni ertalab birov avtobusda yig'lab ketayotgan bir bolani ko'rib, mening ukamga o'xshatibdi-yu, shundan haligiday gap tarqalibdi... Tobutni buzib pechkaga qalashdi. Menga shu ham ta'sir qilgani yo'q. ***Bunaqa narsalar o'lim kutib yotgan kasalga yomon ta'sir qilishi mumkin, men hech qachon o'lim kutgan emasman, kutmayman ham! U yog'ini surishtirsangiz, men odam bolasining o'lim kutishiga, ya'ni dunyodan umid uzishiga ishonmayman. Hatto tildan qolgan kasalning rozilik tilashib qaragani ham dunyodan umid uzgani emas, balki «rozilik tilashgani hali erta» dermikin degan umid bilan, dunyoda tengi yo'q, timsoli yo'q zo'r umid bilan qaragani deb bilaman...***

Shundan keyin men uzoq safarga ketdim-u, Masturaning taqdiridan

bexabar bo'ldim, lekin uni tez-tez eslar edim; bu toqati toq, joni temirdan insonning tuzalib ketishini, yashashini, uzoq umr ko'rishini uning o'zidan ham ko'proq tilar edim. Shuning uchun oradan uch yil o'tgach, Akramjonni bir begona xotin bilan ko'rganimda alamimdan dod deb yuborayozdim. Paxta bayrami hech qayerda Mirzacho'ldagidek qiziq o'tmasa kerak, chunki bu yerga respublikaning turli oblastlaridan kelgan odamlar o'z oblastining ashulasini, o'yinini ham olib kelgan deyishadi. Paxta bayramini yor-jo'ralar bilan Guliston rayonida o'tkazdik. Akramjonni, boya aytganim xotin bilan shu yerda, Guliston rayoni markazining chiqaverishida ko'rdim... Akramjon meni ko'rib qoldi-yu, juvonga bir nima dedi. Juvon darrov otdan tushdi. Ikkovi yugurib keldi. Ikkovi ham men bilan juda eski qadrdonday so'rashdi. Biroq men, harchand qilsam ham, palatadan chiqib operatsiya zaliga kirib ketayotgan Mastura ko'z o'ngimdan ketmay, bular bilan samimiy ko'risha olmadim: Akramjonni bir nav quchoqlagan bo'ldim, juvonga esa qo'limning uchini berdim.

Juvon:

– ***Amaki, meni tanimadingizmi? – dedi va xurjundan ikkita olma olib, birini menga berdi.***

– ***Qayerdadir ko'rganday bo'laman, lekin... Juvon qo'lidagi olmani ustma-ust bir necha martaba tishladi va chala chaynab yutdi.***

– ***Endi ham tanimadingizmi?– dedi.–Tanidim! Faqat ko'zidan tanidim! Kulimsirab, olamga tabassum sohib turgan bu juvon o'sha Mastura edi.*** Men nima deyishimni bilmay:

– Bu yoqda nima qilib yuribsiz? – dedim. Mastura kuldi.

– Kuchimni, g'ayratimni to'la-to'kis ishga solib yuribman, – dedi.

– Operatsiyaga kirib ketayotganingizda men yo'lakda turgan edim, hayajonda bo'lsangiz kerak, tanimadingiz...

– Yo'q, amaki, – dedi Mastura biroz xijolat bo'lib,

– Kechirasiz, atayin so'rashmagan edim... So'rashsam, menga tasalli berar edingiz... Uzoq suhbatlashdik. Er-xotin otlarini yetaklab, meni talay yergacha

kuzatib qo'yishdi: so'ng xayrlashib so'l tomonga ot qo'yib ketishdi. Men sahroda lochinday uchib ketayotgan Mastura bilan Akramjonga uzoq qarab qoldim. Ikkovi ufqqa yetganda, biri orqaga qaytdi, hayal o'tmay yetib keldi. Bu Mastura ekan, yo'ldan bir necha qadam narida turib:

– Amaki, Hoji akamga salom ayting, – dedi va ufqda kutib turgan Akramjonga tomon ot qo'yib ketdi. Shaharga qaytganimizdan keyin Masturaning omonatini topshirish uchun Hoji akani topdim, lekin salomini topshirolmadim: Hoji aka bechora qazo qilgan ekan

1956

MUTOLAADAN SO'NG...

Taassurotlarim...

1. Yashash uchun kurashda erkaklardan-da kuchli ayol Mastura va uning turmush o'rtog'i kabi insonlarni uchratganmisiz?

2. Hayot haqida sizning qanday «qoida»laringiz bor?

3. Hikoyadan qanday xulosa chiqardingiz? Xulosangizni o'rtoqlaringiz bilan bo'lishing.

NAZARIY MA'LUMOT.

Hayot haqiqati va badiiy to'qima

... Mening otam temirchi edi, – deb yozadi Abdulla Qahhor,– bir joyda muqim turolmay, qishloqma-qishloq ko'chib yurar edik. «Bemor»da tasvir etilgan voqeadan keyin ikki yil o'tgach, Buvaydaga ko'chdik. «Anor» degan hikoyam ana shu qishloqda ko'rgan-kechirganlarimdan biri asosida vujudga kelgan...«O'jar» hikoyasida mashhur o'zbek artisti Mirshohid Miroqilovning uyida bo'lib o'tgan voqeani tasvirlaganman. «San'atkor» hikoyasi ham bir nodon, chalasavod artist haqida yozilgan. Bu odam san'atkor bo'lish uchun tovushi bo'lsa bas, hatto sahnada turib, aytadigan so'zlarning ma'nosi bilan ham ishi yo'q. «O'g'ri» degan hikoyam 1936-yilda, xuddi Chexov asarlarini shimirib yurgan vaqtlarimda yozilgan. Oddiy gapni aytganda, haqiqatda bo'lib o'tgan voqealardan bir necha bor

xuddi shu yo‘l bilan foydalandim. «Ming bir jon» degan hikoyamda tasvir etilgan ayol bilan tanish edim. Men uni kasalxonada ko‘rgan edim. U mashhur o‘zbek ayoli To‘raxon ayaning qizi Jo‘raxon edi. Bu ayol o‘n yil dard tortib, oxiri vafot etgan. Hikoyada Jo‘raxon tuzalib ketadi. Men hikoyada, ehtimol, faktga xilof ish qilgandirman, ammo adolat yuzasidan ish tutdim: hikoyada bu ayol mislsiz mardligi, hayotga muhabbati, azob-uqubatga bardoshiga yarasha «mukofot» oldi, xolos.

Siz hayotingizda «falon voqeani hikoya qilib berish» qabilidagi so‘zlarni ko‘p eshitgansiz. Lekin biz ta’rif berib, izohlamoqchi bo‘layotgan hikoya aytib berish yoki gapirish ma’nosida emas. ***Badiiy adabiyotda «hikoya»deb ataluvchi alohida adabiy janr mavjud. Uning ta’rifi quyidagicha:***

Hikoya – yozuvchi tomonidan kuzatilgan, idrok etilgan ibratli voqea va hodisalarni ixcham shaklda badiiy ifoda etuvchi nasriy asar. Unda bir yoki bir necha qahramonlar ishtirok etib, hayotiy yoki xayoliy hodisalarning muhim bir jihatini tasvirlab beriladi. Hikoyaning jahon adabiyotida juda xilma-xil turlari mavjud bo‘lib, bu janrga ko‘plab buyuk yozuvchilar murojaat etishgan.

Jahon adabiyotida Prosper Merime, Gi de Mopassan, O. Genri, Jek London, A. P. Chexov, I. Bunin, S.Sveyg, D. Djoys, A. Morua kabi adiblar hikoyachilikda katta shuhrat topganlar. O‘zbek adabiyotida Abdulla Qahhor, Said Ahmad, Odil Yoqubov, Shukur Xolmirzaev, O‘tkir Hoshimov, Erkin A‘zamov kabi yozuvchilar hikoya janrining ustalari sifatida e’tirof topganlar. Ayniqsa, Abdulla Qahhorning «O‘g‘ri», «Bemor», «Anor», «Boshsiz odam» kabi qator hikoyalari o‘zbek adabiyotidagi hikoya janrining mumtoz namunalari hisoblanadi. Bular da yozuvchi ko‘rgan, kuzatgan yoki eshitgan voqealarini teran idrok etib, insonlar hayotining o‘ziga xos jihatlaridan birini, turmushning alohida olingan biror lavhasini tasvirlaydi. Shu orqali kitobxonga ta’sir ko‘rsatib, uni fikrlashga, o‘y-mulohazaga undaydi, badiiy zavq va hayajon bag‘ishlaydi, ibratli xulosalar chiqarishga da’vat etadi.

**14 – 15-§. MAQSUD SHAYXZODA – MAHORATLI VA
SERQIRRA IJODKOR**

Umrin yoʻli bir xiyobon deya oʻyladim...

Daraxtlarning soni qadar misralar tizdim.

(Maqsud Shayxzoda)

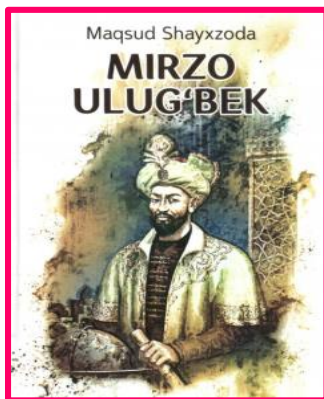
M.Shayxzoda 1908-yil Ozarboyjonning Ganja viloyati Oqtosh shahrida ziyoli oilada tugʻildi. Ayrim sabablarga koʻra Oʻzbekistonga 1928- yili keladi va shundan to umrining oxirigacha shu yerda yashaydi.

Ijtimoiy faoliyati: Oʻrta Osiyo dorilfununini tugatgan, gazeta jurnal nashriyotlarida muharrir lavozimida, Til va adabiyot ilmiy tekshirish institutida ilmiy xodim, Toshkent pedagogika institutida ishlagan. ***Oʻzbek adabiyotida yozuvchi, shoir, dramaturg va tarjimon sifatida faoliyat koʻrsatgan. Asarlarini oʻzbek, ozar va rus tillarida ijod qilgan.***

Adabiy merosi

Sheʼriy toʻplamlari: «Loyiq soqchi» (dastlabki sheʼriy toʻplami – 1932),

«Oʻn sheʼr» (1932), «Undoshlarim» (1933), «Uchinchi kitob» (1934), «Jumhuriyat» (1935), «Oʻn ikki», «Yangi devon» (1937), «Saylov qoʻshiqlari» (1938), «Kurash nechun?» (1942), «Jang va qoʻshiq», «Koʻngil deydiki...» (1943), «Oʻn besh yilning daftari» (1947), «Yurt sheʼrlari» (1948), «Zamon torlari», «Olqishlarim» (1949), «Yillar va yoʻllar» (1961), «Sheʼrlar»(1964).

Liro-epik asarlari: «Oʻrtoq mulk» (1933), «Chirogʻ», «Oʻrtoq», «Meros», «Tuproq va haq» (1936), «Ovchi qissasi», «Iskandar Zulqarnayn» (1940), «Oʻn birlar», «Jenya», «Oqsoqol» (1943), «Ahmadjonning hikmatlari», «Uchinchi oʻgʻil» (1944), «Nurmat otaning tushi» (1947).

Dramatik asarlari:

«Jaloliddin Manguberdi» , «Mirzo Ulugʻbek».

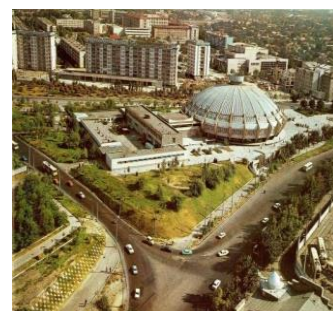
Tarjimalari: Sh.Rustaveli «Yoʻlbars terisini yopingan pahlavon» eposi, A.S.Pushkin «Mis chavandoz» dostoni, «Motsart va Salyeri» tragediyasi, M.Yu.Lermontovning sheʼrlari; Nizomiy, Fuzuliy, Ezop, Esxil Gyote, Bayron Mayakovskiy, Mirza Fatali Oxundov, Nozim Hikmat kabi adiblarning ayrim asarlarini tarjima qilgan.

TOSHKENTNOMA

(falsafiy doston)

Shaharlar boqiydir, umr – oʻtkinchi,
Daryolar sobitdir, suvlar – koʻchkinchi.
Har kim oʻz shahrida qoʻygan esdalik:
Yo bino qurishda katta ustalik,
Yo shirin latifa yoki ixtiro,
Yo daraxt, yo farzand, koʻprik, yo misra,
Yo qoʻshiq, yo dori, maktab, sogʻchilik,
Xulosa: dunyoda biron yaxshilik...

Bir vaqtlar men senga shahrimni maqtab
Qilarkan taʼrifin, sen bir oz toʻxtab,
«Shunchalar bormikan?», – deb gumon qilding,
«Koʻrganda aytamiz!», – deb imo qilding.
Va aytding – darvoqe, koʻrgandan keyin:
«Maqtoving oz ekan, soz ekan uying!»
Qomatga munosib boʻlsin deb libos,
Shahrimga dildagi muhabbat, ixlos
Dostonga quyilsin degandim u choq,

Kechikib yozganim kechirgin, o‘rtoq!
Bu yerda turganlar, yoki ko‘rganlar,
Yoki ko‘rayin deb istab turganlar,
Yoki Toshkentimning shaklin so‘rganlar,
Naqshini dilida olib yurganlar...
Sizga bu taronam – kuyim armug‘on,
Nasr – og‘ir qadam, nazm – chopog‘on.
Eh-he, mening shahrimning ko‘hna qissasin,
Qissasinki, ming yillar qa‘riga cho‘mgan,
Yer qatlarida qotgan sir-hodisasin.
Hodisaki, vaqt uni tuproqqa ko‘mgan,—
Kimlar ayta oladi? Bormi guvohlar?
Axir, ming yil yashamas qushlar, giyohlar!
Tushdi ne-ne zahmatlar bu yer, bu elga.
Balki toshlar aytardi, kirsaydi tilga!...
...Tilingdan, elingdan kech, deb buyurdi,
Tiz cho‘kmay «yo‘q», – dedi botirlar yurti.
El-elat qo‘zg‘alib zolimni quvdi,
Qaytadan tuproqdan axlatni yuvdi.
Ammo biri ketsa, battari keldi,
Yangi ochko‘zlarning xatari keldi,
Goho Buxoroga, goh Samarqandga,
Goh Qipchoq cho‘liga, goh Xo‘qandga
Xiroj to‘lar edi Shosh fuqarosi,
Cho‘zildi uzilmay janglar arosi.
Erksevar shaharning yoshi, qarisi
Tosh ila, musht ila, o‘q va tig‘ ila
Erkinlik jazmida xalqning barisi
Bosqinchi lashkarga, qilardi hamla,

Anqovroq ko‘rinsa shahar hokimi,
El sha’nin saqlagin mardlar turkumi
Muhrini qo‘lidan tortib haydashdi;
(Ko‘pdir fuqaro-yu bek sarguzashti!)
Shosh ahli bahodir bo‘lsa-da, asti
Birovlar shahriga bo‘lmagan qasdi. . .

* * *

– Nimasi ko‘p Toshkentning?
– Suvi, soyi, soyasi...
Toshkentga ixlosmandning
Tugamas hikoyasi!..
– Nimalar ko‘p Toshkentda?
– Oshlar, ishlar, kishilar.
Sozanda-yu pazanda,
Ishchilar, ishboshilar.
– Nima ko‘rding Toshkentda?
– Mevalarning aslini,
Doim quyosh faslini,
Quyosh bunda izzatda.
Orasta ayvonlarda
Yangi qizlar ko‘raman,
Yashil xiyobonlarda
Eski do‘st-la yuraman.
Tong yorigan choqlarda
Yerga kulgi sochilar,
Shu uchun dudoqlarda
Sho‘x g‘unchalar ochilar.
Toshkentda yoz issig‘i
Dilga berar yigitlik,
Kabobpazning har sixi

Kun tufayli xushhidlik.
Terakzorlar xushbichim,
Bog‘larda hamma yoq jim.
Yer ham, ko‘k ham moviy rang,
Havoning yuzi tiniq,
Shuncha tiniqki qarang:
Gullarning atri aniq –
Havoda bilinadi,
Ko‘zlarga chalinadi.
Anu daroz chinorlar
O‘tgan kuzni va qishni,
Bahorda kelgan qushni
Tinmay-sinmay sanarlar.
Bulut osiq Chotqolga,
Bulut o‘xshar soqolga,
– Bulutlar, hay bulutlar,
Sizda bormi burgutlar.
– Burgutlarni bilmaymiz,
Ammo bor samolyotlar.
Bizning shunqor botirlar,
Uchqur, devkor botirlar,
Shahrimizga har yoqdan

Uchib kelayotirlar.

* * *

Tinchlik bizga qimmat tushdi,
Erk yo'lida el urushdi.
Xotirlardan chiqmas, evoh,
Og'ir sinov haftalari. . .
Varaqlardim qo'lyozmani,
O'qir edim Xondamirni,
Jimjimador har so'z – ma'ni,
Har so'z saqlar eski sirni.
Navoiyning zamonasin
Sayr etardim ko'zim yumib.
Javharlari namunasin
Tizar edim esga, jimib...
Yon eshikdan kirdi kimdir,
Boqsam bizning oshna – mudir,
Rangi o'chgan, go'yo o'zga,
Bu – o'zgami, o'shamidir?
Zo'rg'a og'iz ochdi so'zga
Titrab dedi: «Yomon xabar.
Gitler bizga qildi hamla,
Sarhad bo'lgan zer-u zabar!»
Sirqiradi dil alam-la,
Xondamirni yopib u dam
Men ko'chaga chiqdim ildam . . .
Kechagina biz majlisda
To'yga qaror qilgan edik;
Lermontovning to'yi qoldi,

* * *

Dushman ishga ishkal soldi...

...Men Lohutiy ko'chasida
To'xtab turdim hayajonli;
Xiyobonning chekkasida
Ko'rdim Hamid Olimjonni;
Har galgiday xotiri jam,
Qiyofasi jips, ixcham,
Lekin o'zin odatidan
Ko'ra shoshqin tashlar qadam.
Esonlashdik: «Urush», dedi,
«Fashist qildi xuruj», dedi.
«Jang bo'ladi ko'p haybatli,
Yov g'alamis, quv, shiddatli.
Bosib kirgan yerimizga,
Qasos deya qo'zg'algan el,
Kel, birodar, she'rimizga
Kiygizaylik biz ham shinel!
Qurbon-ku ko'p bo'lur,
yo shayx,
Pirovardi biz yengamiz,
Istaymanki, ko'p yil yashay,
Erishamiz, bil, bunga biz!»
Asl shoir edi Hamid,
She'ri – kurash, baxt va umid!
Shaharlar-la qator turib
Bajaroldik biz ontimiz,
Sevib, siylab, ishlab, qurib
Shuhrat topdi Toshkentimiz. . .

. . . Bola desa xotirlanar bolajonlilar,
Bolalarga g'amxo'rlilar, mehribonlilar.
Men toshkentlik temirchiga aytaman: – Rahmat!
O'n to'rt bola asrab olgan Shoahmad aka...
A, mehribon Bahri opa, sen chekib zahmat,
O'z bolangday mehr qo'yding o'n to'rt o'ksizga.
O'n to'rt bola, o'n to'rt millat, turli o'n to'rt ot,
Shoahmadning farzandi deb tanilgan avlod.
Bu gulzorlar, bu hovuzlar, bog'lar-bog'chalar
Allanelar eslatadi bu keng ko'chalar...
Utayotgan do'st-oshnalar haddan ziyoda.
Salomlashib bormoqdaman ko'krakda qo'lim,
Bu el bilan sheriklikdir hayotim, yo'lim.
Mana artist, mana ishchi, talaba, shofyor,
Mana doktor, bu – ministr, bu-chi – injener...
Men bu xalqning shoiriman... Shu uchun go'yo
Har salomda ehtirom bor va biroz da'vo...
Ko'p xayollar, goho ravshan, goho pajmurda,
Taxlanmagan varaqlarday turar fikrda...
Qumrilarning «hu-hu»lari, gullarning isi,
Shabnamlarda hali o'chmay qolgan oy nuri,
Tunov kungi ziyofatda qizlar kulgisi,
Lola rangi, nay ohangi, shiyponli so'ri,
Marhumlarning xotirasi, tirik vasiyat,
O'tgan kunlar, bugungi ish, ertangi niyat...
Lekin bildim va angladim o'ylarga tolib:
Yomonliklar o'tkinchidir, yaxshilik g'olib.

* * *

Shaharlarning nomi abadiy,

Bu nomlarni qo'ygan el-ulus,
Manglaylarin sekin o'padi
O'tib turgan asrlar xolis.
Odamlarga qo'yganday laqab,
Shaharlarning sharafin alqab –
Qo'yilganda unvonlar maxsus,
Toshkentimiz olgan taxallus
«Salomobod» bo'lar edi, rost,
Bu taxallus shahrimizga mos!..

Toshkentni sevmqlik yurakning ishi,
Shu uchun shartmikan bunda tug'ilmoq!..
...Hazrat Navoiyning o'pib qo'lini
O'zbek vodiysida otimni surdim,
Ijod karvonining uzoq yo'lini –
Aziz yo'ldoshlar-la o'toldim, yurdim.
Yo'q, men taqdirimdan emasman xafa,
Shoirlik unvoni baxtimdan tuhfa!.. . .
Ko'chat ko'chib kelib ekilgan tuproq
Uning vatanidir deyish to'g'riroq...
Bu yerda tug'ilgan G'afur va Oybek
Umrimning boshlang'ich mavsumlarida
Meni ardoqlashdi quchib og'adek,
Inilik ko'rsatdim ta'zimlarida...
Biri – she'rimizning o'tli yuragi,
Biri – nasr uyining baland tiragi...
...Men o'zbek she'rining to'qqiz vaznida
Sening dostoningni ohangga soldim,
Qissaga keskinlik bermoq jazmida

Baxshi bisotidan o‘lchovlar oldim...
...Toshkent taqdirida kelajak ayon,
Dilda kelajakni tuyganimdandir.
Kuyladim o‘n sakkiz bobda – qo‘shiqda,
Va «Toshkentnoma»ga qo‘ydim so‘ng nuqta.

1957 yil

Mutolaadan so‘ng...

1. «Toshkentnoma» dostonida shoirning ichki tuyg‘ulari, kechinmalari obrazli ifoda etilgan o‘rinlarni aniqlang.
2. Toshkentni sevmqlik yurakning ishi, Shu uchun shartmikan bunda tug‘ilmoq!.. Ushbu misra haqida o‘z fikrlaringizni izohlang.
3. Oybek va G‘afur G‘ulom haqida qanday o‘xshatmani uchratdingiz?
4. Toshkent tarixi haqida shoirning fikrlarini aniqlang.

MUSTAQILO‘QISH UCHUN

SHE’R CHIN GO‘ZALLIK SINGLISI EKAN...

She’rsiz qalblarga achinaman men,
Ularda na tonglar kunduzin boshlar,
Na oqshom yulduzlar ufqin ochar keng,
Na bahor chog‘ida sayraydi qushlar.
Qo‘shiqsiz uylarga kulgi yoqmaydi,
Xonadon ahlining qovog‘i osiq.
Hatto derazadan quyosh boqmaydi,
Soatning o‘zi ham tiqillar bosiq.
She’rsiz ko‘chani tole qarg‘agan,
Bu yerda sevgining manzili bekik...

Quvonch bunda kezar kayfi tarqagan –
Keksa xumoridek qomati bukik...
Bechora odamlar, bilmaski, ular,
She'r chin go'zallik singlisi ekan.
Har kimki u bilan sevishsa agar –
Husniga chiroylar qo'shilar, aynan.
She'riyat diyorin shoirlarimiz,
Har uy, har ko'ngilga baytlar bo'lsin yor!
Elga dastyor bo'lsa she'rlarimiz –
Demakki, umrimiz o'tmabdi bekor!..

AYRILIQ

Ko'p uzoq, qunt bilan ishladi shoir,
Ilhomga bag'ishlab oltin yillarin.
Baxsh etdi qog'ozga chin mayllarin,
Dil o'z mavzusiga bo'lgandek asir.
Boshida sochlarning ko'paydi oqi,
Kamaydi sochlarning o'zi, darvoqe,
Nihoyat, qo'yildi daftarga nuqta...
Asar tayyor bo'ldi. Poema – ulug'...
Bir asr kuylangan o'tli qo'shiqda.
Yaxshi xizmat qildi, qalamga – qullug'!
Biroq yozilganda so'nggi sahifa –
Shoir sezib qoldi o'zini nogoh –
Hazin yolg'izlikda, g'arib va xafa,
Go'yo yo'lda qolib ketdi bir hamroh,
Go'yo ajralgandek sevgili yordan,
Go'yo yoshligiga vido yetgandek,
Go'yo yo'lga chiqib tuqqan diyordan
Notanish shaharga ko'chib kelgandek.

«Ayriliq» she'ring yozilishi tarixi haqida...

«Ayriliq» she'rida shoirning ichki kechinmalari yana-da chuqurlashtirildi. Asar XX asr o'rtalarida O'zbekistonga rahbarlik qilgan, xalqning sevimli farzandi xotirasini ulug'lashga qaratilgan bo'lsa-da, mohiyatan, xalq, Vatan uchun fidoyi siymolar nomini abadiylashtirish, ularga hurmat bajo keltirish maqsadlariga qaratilgan. Yurak kichik, lekin o'ziga ko'p narsani sig'dirishi mumkin. Yo'qotilgan insonning katta-kichigi bo'lmasa-da, do'st ayrilig'ini, Vatanning sevimli farzandidan judolikni yurakka sig'dirish qiyin ekan, deydi shoir:

Motamning o'lchovi sig'mas yurakka,

Faryodlar achchig'i tepar ko'krakka.

M.Shayxzoda o'z zamondoshi tarixiy shaxs Usmon Yusupov xotirasi uchun yozar ekan, uning o'limida o'zini jindek gunohkor sezadi, go'yo bemehrlilik, oqibatsizlik, beparvolik, sovuqqonlik sabab deb o'ylaydi. Bu – she'ring umumiy ruhiyatidan, badiiyatidan kelib chiqadigan saboq. Shoirning mahorati shundaki, badiiy haqiqat bilan bir qatorda tarixiy haqiqatni aks ettirish yo'lini topadi.

Savol va topshiriqlar

1. Maqsud Shayxzoda hayotiga oid qanday ma'lumotlarni bilasiz?
2. Shoir badiiy adabiyotning qanday turlarida ijod qilgan?
3. Adib tarjimalarini aniqlang
4. Shoir she'rlarining badiiy xususiyatlari haqida o'z fikrlaringizni ayting.
5. «**She'r chin go'zallik singlisi ekan**» she'ring g'oyaviy-badiiy yo'nalishini tahlil qiling.
6. «**Ayriliq**»she'ri kimga bag'ishlangan?
7. Maqsud Shayxzodaning qaysi she'rida Vatan timsoli yaqqol chizgilar orqali ifodalangan?
8. O'zbek xalqining chin qahramonlari adibning qaysi asarlarida o'z

ifodasini topgan?

Yuqoridagi rasmdagi tasvirlar qaysi asar qahramonlariga mos deb o'ylaysiz?

«O'tkan kunlar» Otabek	
«Qutlug'qon» Yo'lchi	
«Kecha va kunduz» Zebi	
«O'tkan kunlar» O'zbekoyim	

16 –17-§. MIRTEMIR LIRIKASI

*Ona tilim – onajonim tili bu,
Beshikdanoq singgan jon-u quloqqa.
El-u yurtim, xonumonim tili bu,
Qadimlikda o‘xshar ona tuproqqa...*

(Mirtemir)

Mirtemir (asl ism–sharifi **Tursunov Mirtemir**) –

O‘zbekiston xalq shoiri va o‘zbek she’riyati taraqqiyotida o‘ziga xos o‘rin tutgan shoir.

Shoirning umr bayoni va faoliyati xususida:

Mirtemir Tursunov 1910-yilning 10-mayida Turkiston shahri yaqinidagi Iqon qishlog‘ida tug‘ildi. Eski maktabda ta’lim olgach (1919–1920), Toshkentga kelib, Almaiy nomidagi namuna ish maktabi (1920–1923) va O‘zbek erlar bilim yurtida (1925–1929) tahsil olgan. 1929-yil Samarqandga borib O‘zbekiston Markaziy Ijroiyy Qo‘mitasi raisi Yo‘ldosh Oxunboboyevning kotibi bo‘lib xizmat qilgan va ayni paytda, Pedakademiyaning til va adabiyot fakultetida o‘qiy boshlagan. U shu yillarda «Qizil qalam» adabiy tashkilotining a‘zosi sifatida Botu, Oltoy singari «millatchilar» bilan aloqada bo‘lganligi uchun GPU tomonidan hibsga olingan (1932). Qamoqdan ozod bo‘lgach, «Yangi hayot» gazetasida adabiy xodim (1936), respublika radio qo‘mitasida bosh muharrir (1941). O‘zdavnnashrda muharrir (1942), Opera va balet teatrida adabiy emakdosh (1943–1944), Yozuvchilar uyushmasida bo‘lim mudiri va maslahatchi (1957–1964), badiiy adabiyot nashriyotida muharrir (1965–1966) lavozimlarida xizmat qilgan.

Ijodi: Mirtemirning adabiy merosi she’riyat, dramaturgiya («Birinch Prezident»pyesasi), publitsistik va adabiy-tanqidiy maqolalar hamda tarjima asarlarini o‘z ichiga oladi.

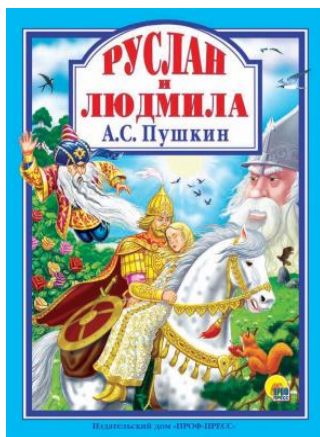
She'riy to'plamlari: «Shu'lalar qo'ynida» (1928), «Zafar» (1929), «Qaynashlar» (1930), «Kommuna» (1931), «Tong» (1932), «Kipriklarim», «Yodgorlik» .

Dostonlari: «Bahor» (1930), «Xidir» (1932), «Dilkusho», «Suv qizi» (1937), «Oysanamning to'yida» (1938), «Qo'zi».

Shoir umrining oxirida «Yodgorlik» deb nomlangan she'riy to'plam tayyorladi. Va unga so'nggi yillardagi eng sara she'rlarini jamlab, o'zidan keyingi avlodlariga ma'naviy tuhfa qilib qoldirdi.

Tarjimalari: Badiiy tarjima Mirtemirning ijodiy faoliyatida katta o'rin egallaydi. U Abay, Mahtumquli, Berdaq she'rlardan tashqari, qirg'iz xalqining «Manas» eposini (hamkorlikda), Shota Rustevelining «Yo'lbars terisini yopingan pahlavon» (hamkorlikda), Aleksandr Pushkinning «Ruslan va Lyudmila», «Oyimqiz qishloqi qiz», M. Lermontovning «Ismoilbek» «Savdogar Kalashnikov haqida qissa»,

N.A.Nekrasovning «Rusiyada kim yaxshi yashaydi» kabi doston, qissa va ertaklarini, G. Geyne, A. M. Gorkiy, Pablo Neruda, Nozim Hikmat, Samad Vurg'un va boshqalarning she'rlarini o'zbek tiliga tarjima qilgan. «Karmen» va «Ulug'bek» operalari, «Natalka-poltavka», «Bayadera», «Keto va Kote» singari musiqali dramalar Mirtemir tarjimasida o'zbek tilida sahnalashtirilgan.

Mukofotlari: Hamza nomidagi O'zbekiston davlat mukofoti (1979), Berdaq nomidagi Qoraqalpog'iston davlat mukofoti (1977) laureati. „Buyuk xizmatlari uchun“ ordeni bilan mukofotlangan (2002). Shoir tug'ilgan Eski Iqon qishlog'ida Mirtemir uy-muzeyi barpo etilgan.

Mirtemir o'zbek adabiyoti taraqqiyotiga, birinchi navbatda, shoir sifatida

katta hissa qo'shgan. Uning she'riy ijodi esa she'rlar, qo'shiqlar va dostonlardan iborat.

Shoirning she'rlarini o'qir ekansiz, uning lirik iste'dodidan tashqari, samimiylilik, o'z ruhiyatida kechayatgan o'zgarishlarni, ruhiy hayotining to'liqlik holatlarini haqqoniy aks ettirish, tabiat va jamiyatda ro'y berayotgan voqealarni o'z yuragidan o'tkazish madaniyati yuksakligini ko'rasiz.

Men seni...

Men seni injitmayman

Va lekin tinchitmayman...

Charx urib, bo'z to'rg'ayday bo'zlashim bor boshingda

Ey, sochlaring to'liqini tun singari sim-siyoh,

Xol kabi paydo bo'lgum yonog'ing yo qoshingda

Ey, izlaring g'ubori ko'zlarimga to'tiyo..

Yo'l yurib, cho'llab qolsang,

Shildiragum buloqday.

Yoki dashtga yo'l solsang,

Yastangayman o'tloqday...

Ushbu she'r shoirning xotini Yorqinoyga, turkistonliklar tili bilan aytganda, To'rash kelin oyiga bag'ishlangan. Lirik qahramonnig yoriga bo'lgan samimiy sadoqat va muhabbat tuyg'ulari yorqin aks etgan.

Kipriklarim

(Yosh qalamkashlarga ataganim)

Kipriklarim qo'ng'irmikan yo qora?

Kipriklarim yuztamikin yoki ming?

Kipriklarim muncha aziz va sara,

Ko'zginamning kipriklari...

Quyunlarda qolganimda, changga o'ralganimda,

Ohangaron to'zonidan, zangi qoralganimda,

Yoki yaxshi timsol izlab, changday taralganimda,
Yoki bir she'r armonida, yuz bir ko'ralganimda,
O'zbekiston tonglarini, bedor kutgan ko'zlarim,
Tengsiz tonglar falsafasin, tashna yutgan ko'zlarim.
Ko'zlarimga chegarada shay askarday qo'riqchi,
Ko'zlarimga olis Bobur g'ussasiday yo'riqchi,
Ey, aziz kipriklarim.
Sergaklikda tiriklarning siz-ku eng tiriklari.
Kiprigimday azizlarim, nechog'liq ham suyuksiz.
Armonimday buyuksiz!

1960

NAZARIY MA'LUMOT.

Mirtemirning poetik mahorati

Mumtoz o'zbek she'riyatida kiprik, odatda, ayol go'zalligini tasvirlashda poetik obraz sifatida qo'llanib kelgan. Mirtemir Sharq mumtoz adabiyotining bu doimiy poetik obrazlaridan biriga mutlaqo o'zgacha g'oyaviy yuk bag'ishladi. U o'zi parvarishlab o'stirayotgan ijodkor yoshlarni kipriklarim deb atadiki, natijada kiprik poetik obrazi an'anaviy obraz darajasidan ko'tarilib, yangi zamonaviy mazmun bilan sug'orildi.

Mirtemir doston janrida ham samarali ijod qildi. Bu dostonlar orasida xalq ertaklari motivlari asosida yozilganlari ham, zamonaviy mavzudagilari ham bor.

Mirtemirning lirik doston janriga yaqin «Surat» deb atalgan yana bir asari borki, shoir bu asar janrini «lirik qissa» deb belgilagan. Ushbu asar avtobiografik xarakterga ega. Garchi shoir unda ismlarni o'zgartirib tasvirlagan bo'lsa-da, sinchkov o'quvchi uning dastlabki satrlaridanoq shoirning armonli va alamli muhabbat qissasini ko'ra oladi. «Surat» bir necha lirik she'rlardan tarkib topgan. Ayni paytda ular o'zaro yagona lirik sujet mehvariga terilgani uchun bizni bir

insonning butun boshli taqdiri bilan tanishtiradi. Shu ma'noda shoir asar janrini link qissa deb to'g'ri belgilagan.

Qissada tasvirlanishicha, asarning bosh qahramoni Toshlon to'rt yillik

(Surat, surat, nega sen tilsiz? Seni asrab to'rtyil qo'ynimda...

\Topinardim, o'pardim... esiz!) jangda *(Gunohim ne?*

Jangda bo'lganim,

qon kechganim,

ming bor o'lganim?), demak, Ikkinchi jahon urushi frontlarida jang qilgan paytda uning halok bo'lganligi haqida xabar tarqaladi. Shundan keyin Toshlonning sevimli yori undan umid uzib, boshqa bir kimsaga turmushga chiqadi. Urushdan omon-eson qaytgan Toshlon bu xoinlikka duch kelib, falakning adolatsizligidan eziladi, iztirob chekadi.

Oradan yillar o'tib, bevafo yor tufayli qalbdan oqqan jarohat qonlari to'xtaydi. Yurak yaralari hayotning boshqa voqealari ta'sirida malham topadi. Ammo ittifoqo chiqib qolgan bevafo yorning surati Toshlon qalbidagi eski jarohatni tag'in yangilab yuboradi.

Gunohim ne? Jangda bo'lganim,

Qon kechganim, yuzbor o'lganim?

Diydoringni unutmayin,

O'limlardan hatlab kelganim?

Bu satrlarda shoirning Moskva –Volga kanali qurilishida kechgan azobli hayoti va o'limlarni hatlab kelgani o'z ifodasini topgan.

SURAT

(Lirik qissadan parcha).

«Bazmlarning guli bo'lganing

– Yolg'on boisa, boq-chi ko'zimga.

Maqtovlarning quli bo'lganing

– Yolg'on bo'lsa, ayt-chi o'zimga».

«Ey... Ko‘zlaring muncha ham qiyiq,
Muncha qiyiq, muncha betiyiq,
Kipriklaring muncha ham quyuq,
O‘glimga o‘xshaysan, bolajon».

«Hammasidan kulishing yaxshi,
Dilkash munis turishing yaxshi».
«Qo‘shiqlar to‘qisam, no‘noq bo‘lmasa,
Sendan o‘zga dilga qo‘noq bo‘lmasa!
Kuylasam, tun-u kun suluvlaringni,
Kuylash mumkinmi dil qaynoq bo‘lmasa? »
«Qo‘shiq yangrar. Jononim, kel!
– Oydin, yomg‘ bo‘lar tun».

O‘limlardan xatlab...

Na oltin, na javohir edim...
Armonli bir yosh shoir edim.
Zuhro bo‘lmasang ham chiroyda,
Men ishqingda naq Tohir edim.
Toshlon o‘ldi, degan kim axir?
Gulday so‘ldi, degan kim axir?
Nihot poymol qutlug ishq ahdi,
Bol bo‘lurmi shunchalar taxir?
Barchinoyday kutganing qani?
Zardobu qon yutganiig qani?
Umr yo‘lida to yumguncha ko‘z,
Birga-birga ketganing qani?
Gunohim ne?–Jangda bo‘lganim,

Qon kechganim, yuz bor o'lganim.
Diydoringni unutmayin,
O'limlardan hatlab ketganim...

Surat, surat!

Och nazarim tushar suratga...
Surat, surat! Nega sen tilsiz?
Termulaman suratda xatga...
Janglarda yor eding-ku, o, qiz!
Surat, surat! Nega sen tilsiz?..
Ko'zlarimga boqasan qiyg'och,
Kulasanu, ko'zlaringda yosh.
Halqa-halqa, tarqoq sumbul soch,
Zap qiyilgan bir juft qalam qosh
Kulasanu, ko'zlaringda yosh...
Esingdami so'nggi bo'salar,
Senga toqat tilaganlarim,
Yuz ochganda ayoz bir saxar,
Xayr! – deb soching silaganlarim,
Senga toqat tilaganlarim?
Surat, surat!
Nega sen tilsiz?
Seni asrab to'rt yil qo'ynimda...
Topinardim, o'pardim... esiz!
Evoh, qanday zil yuk bo'ynimda,
Seni asrab to'rt yil qo'ynimda...

Ilk bag'ishlovlardan...

I

Oqshom tushar... o'ngu so'lda
Oppoq-oppoq xirmonlar;
Tinmay o'tar katta yo'lda
Xirmon yukli karvonlar.
To'lib ketar ko'kka yulduz...
Kelinlar soch tarashur;
Sen ham horg'in, sochi qunduz,
Senga hordiq yarashur...
Ko'z tashla oqshomning so'lim chog'iga,
Kel sen ham Oysuluv, Kel sen ham Oysuluv—
Soy qirg'og'iga...
Tun sochidan tutib sho'x yel
Tortar olis tog'larga. Asta-asta taralur el
Soya-salqin bog'larga..
Quyib o'tdi bemahal sel,
Ko'k charog'on kechqurun;
Qo'shiq yangrar: «Jononim, kel! —
Oydin, yorug' bo'lar tun».
Ko'z tashla oqshomning so'lim chog'iga,
Kel sen ham Oysuluv,
Kel sen ham Oysuluv —
Soy qirg'og'iga...

II O'xshatma

Sen kelgin tong chog'ida,
Sen kelgin naq tong misol,
Tong bolqib yonog'ingda,
Ko'zlarim o'ynata ol!..
Sen kel tush paytida ham,

Daryoda epkin misol;
Sochlarim to'zg'it bir dam,
Dilni ham qo'zg'ata ol!
Sen kelgin oqshom, mayli,
Oqshom qo'shig'i misol;
Go'yo sahnada Layli,
Zavqimni uyg'ota ol!
Sen kelgin oydin tunda,
Albatta kel oy misol;
Quchog'imga afsunday,
To'lin oyday to'la qol...

III

Dilim ranjitsa ham do'qu dag'dag'a,
Bog'imda bu oqshom jonon o'ynasin.
Gulday chiroyidan bo'lay sadag'a,
Ochilib-sochilib, chunon o'ynasin.
Jo'r bo'lsin bulbullar chalgan torimga,
Qo'shiqlar kuylayin vafodorimga,
Suqlanay Oysuluv otli yorimga,
Sho'x ohudan aylab javlon o'ynasin.

Xipcha belga bog'lab yashil rang kamar,
Gullar-chechaklardan taqsin gulchambar,
Tengi kam o'yinchi, tengi kam dilbar,
Tomoshaga kelib, osmon o'ynasin.

Tovusday tovlengin, ey qoshi kamon,
Visol chamanida bo'laylik omon;

Ayriliq g'ussasi o'limdan yomon...
Qolmayin zarracha armon o'ynasin.

IV

Qo'shiqlar to'qisam – no'noq bo'lmasa,
Sendan o'zga dilga qo'noq bo'lmasa!
Kuylasam tunu kun suluvlaringni,
Kuylash mumkinmi dil qaynoq bo'lmasa?
Ko'nglim o'ksinadi, ko'nglim sinadi
Ko'nglim bilan ko'ngling inoq bo'lmasa!
Ko'nglim o'ksinadi uchrashganimda
Oysuluvjon sho'xu quvnoq bo'lmasa!

Sening har maqoming...

Yana tolpinishing ko'rdim sahnada...
Sening har maqoming — nechog'liq tanish!
U kez uchratardim seni panada,
Dilda yonish bordi, yonish va yonish.

Keyin, toqatlar-toq, kutardik visol,
Keyin manguликka berishdik va'da.
Keyin, quchog'imga to'lding baxt misol –
Innaykin... innaykin... men bo'ldim dada.

Innaykin, ayriliq jafo toshini
Bizning peshonaga urdi ayovsiz.
Innaykin, yiroqda qalam qoshlimni –
Sog'indim, sog'indim, sog'indim... Esiz!

Esiz, ayoz tunlar, uyqusiz tunlar!..

Jang va burch... Yor hajri... Qatma-qat jafo.
Nahot, men seni deb bo'ldim tutunlar?
Nahot, shundoq dilbar beburd, bevafo?

Yana tolpinishing ko'rdim sahnada...
Sening har maqoming menga oshino.
Hozir men ko'rmasam seni panada,
Shukurlar qilaman ming marta, inon!

Ikki dard

Tushlarimda duch kelganda ham
Sho'xligingni aslo qo'ymaysan.
Dam qah-qahu, dam ko'zingda nam,
Bu kulfatdan nechun to'ymaysan!
Ham nafratim, ham ayanchim bor,
Yurak – ikki dardga muhtalo.
G'amzalar... oh bekor-ku, bekor...
Qayta og'ir bo'ldi bu balo!
(Ko'rmasam, ko'zim ko'r emas,
Yurmay desam, oyog'im butun.
Ammo yurak ortiq jo'r emas,
Xayollarda bo'laman tutun.
Tug'ilmagan bo'lsaydim, koshki,
Bo'lur eding baxtli, ehtimol.
Ering bilan, mayli, yarashki,
Ering axir... Uvol-ku, uvol!

Xat...

Xating, jonon, obdan beta'sir,

Uzilgan ip nechuk bog'lanur?
O'zing axir, saqlayapsan sir,
O'z aybingdan qalbing dog'lanur.
Muncha uzun, muncha ohu voh,
Pushaymonga qoldimi o'rin
Agar senda bo'lmasa gunoh,
Bildirmading nega sal burun?
Bazmlarning guli bo'lganing –
Yolg'on bo'lsa, boq-chi ko'zimga.
Maqtovlarning quli bo'lganing –
Yolg'on bo'lsa ayt-chn o'zimga!
Qani ular? Soxta muhabbat?..
Nega fahming yetmaydi avval?
Sog'inishga qoldimmi faqat?
Dunyo ishi shundoq... Galma-gal...

Taqillatsam...

Kichik uyda o'chmagan chiroq,
Bilamanki, sen hali uyg'oq,
Parishonsan, xayollar tarqoq,
Tun yarimdan ancha o'tgan choq,
Bilamanki, sen hali uyg'oq.
Bilamanki, o'qiysan kitob,
She'rim seni etadi kabob.
Oh chekasan, bitar toqat-tob,
Bilamanki, yod bo'lgan bir bob,
She'rim seni etadi kabob.
Yuragingda uyg'onur u soz,
Taqillatsam berasan ovoz,

Xayolingda qishing bo'lur yoz,
Ammo, qaytib ketaman...Ayozi...
Taqillatsam, berasan ovozi.
Bilamanki, chiqmas ko'nglingdan,
Ne yomonlik ko'rding sen mendan?
Shu vajdanki har kun singlimdan –
So'roqlaysan ahvolimni san...
Ne yomonlik ko'rding sen mendan?..

Bugun yo'lda...

Bugun yo'lda duch kelganingda,
Nega birdan to'xtading, jonon?
Ering kelar edi yoningda,
Sal qoldiki chaqirsang: «Toshlon!»
Men panaga oldim o'zimni,
Sen yo'lingga tushding haytovur.
Ko'rmaganga soldim o'zimni,
Janjal bo'lur albatta bir qur.
Sho'rlik Toshlon, bechora Toshlon!
G'amdiyda, hey ko'zlarim, yoshlan!..

Amon!..

Xuddi shunday erta bahorda
Uchrashgandik ikkov kechqurun.
Ayrilgandik erta saharda,
Hali issiq ko'rinur o'rin...
Hamon o'sha chinor – yam-yashil,
Daryo bo'yi – zumrad soyabon...
Bezovta bo'ldi-ku andak dil,

Amon, xayol!

Amon, al-amon!..

Bolajon

Ey... Ko'zlaring muncha ham qiyiq,

Muncha qiyiq, muncha betiyiq,

Kipriklaring muncha ham quyuq,

O'g'linga o'xshaysan, bolajon!

Bilmas hatto yaqin hamxonang,

Ocharmidi yuragin onang?

Men-chi... Men-chi... Men-chi, begonang...

O'g'linga o'xshaysan, bolajon!

Haftada, oyda...

Amaki de, xafa bo'lmayman,

Ota dema, yuz berur balo.

Haftada kel, mayli, o'lmayman.

Fahm etarsan axir bir yo'la.

Haftada kel, mayli, oyda kel,

Amaki de, aka de, mayli...

Ammo qolmay albat mayda kel,

Uzoqmas-ku, hozir Kegayli!..

Ertak...

... Qissamizni yoyma olamga,

Yuragimiz bo'lsin jim makon.

Ertak kabi so'yla bolamga,

Ma'lum bo'lsin unga bu doston...

Muhabbatning gavhar donasin –

O'g'irlatgan tentaklar, desin.
Har kun, har kun qistab onasin:
– Ertak, ertak, ertaklar!–desin!
Yana bahor, shovillar anhor,
Boshlaringda nega yo'q chambar?
Yana bog'da kezasan tanho,
To'lib-to'lib yig'laysan magar.
Boshlaringda nega yo'q chambar?
Gul yuzingda g'am ko'lankasi,
So'zladingmi suvga tushingni?
Adashganlik bo'ldi hammasi,
Yaltiroq rang oldi hushingni?
So'zladingmi suvga tushingni?
Nega ko'zing bezovta, betinch,
Boqishlaring bu qadar mungli?
Barin unut, pushaymoning kech,
Og'rimasin yangi yor ko'ngli...
Boqishlaring bu qadar mungli?
Balki, esga tushdi may tuni,
Tabiatning to'lin oy tuni,
Muhabbatga joyli-joy tuni,
Vafolarga mo'l va boy tuni.
Tabiatning to'lin oy tuni...
Balki esda u ilk muhabbat,
Muhabbatga qanot bo'lgan xat?
Marmar toshga o'yilgan kabi,
Ko'z oldingdan ketmas u fursat
Muhabbatga qanot bo'lgan xat...

Yor deguncha...

Oylar, yillar qiynadi jafong,
Jon ayading, bo'lmadi vafong.
Yor deguncha, do'st ataguncha,
Desang yaxshi: «Aylansin onang...»
Opa deyman, yor atamayman;
Hayhot!.. Opa, ayaga boyman,
Murdor ekan yurak naqadar,
Ba'zan tanho achchiq yig'layman.

Dilda qoldi...

Qaydan chiqdi bu balo surat,
Balolarga muhtalo surat,
Xotiringa tushdi yigitlik,
Kayfim oldi ajdaho surat...
Dudoqlari yarqiroq la'li,
Pari desam yarashur, bali.
Shahlo ko'zlar, qasdi jon ko'zlar,
Yonarmisan shu xilda hali?
So'ldi butun ishqim bog'lari,
Yigitlikning bahor chog'lari.
Sen yonasan, men o'rtanaman,
Dilda qoldi hijron dog'lari...
Sen dildorsan unga noiloj,
Suyuk yorsan unga noiloj...
Ikki yillik shirin umrdan –
Qoldikmi shu kunga noiloj?

Faqat!

Nega ko'nglim, bo'lding betoqat?

Tinchlan, dedim senga necha qat.
So'narmidi g'ussa otashi –
Yozgan bilan menga ba'zan xat?
U yoshlikni sog'inar faqat,
Esdaliklar jon qiynar faqat.
Yoshlikdagi muhabbat o'chmas,
Ajal kelsa, u tinar faqat...

Yana surat...

Siynang toza oq marmar kabi,
Marmar emas, yumshoq par kabi.
Marmar sovuq ammo bu siyna –
Do'zax kabi, yo'q, battar kabi...
Siynang shundoq... Yuraging-chi, tosh
Ko'zlaring-chi, beayov – bebosh.
Shahlo emish... Shahlo nimasi?
Oh, u ko'zlar bir parcha quyosh.
Tasviringga no'noqman, nochor...
Menga qoldi surat yodgor...
O'xshashingni topolmayman hech,
Bu malohat faqat senda bor.
Hammasidan – kulishing yaxshi.
Dilkash, munis turishing yaxshi.
Ko'kragimga boshingni qo'yib,
Taslim bo'lib turishing yaxshi.

1956–57, Qoraqalpog'iston.

Mutolaadan so'ng...

Qadrli talaba!

* Toshlonning iztiroblarini qanday tasvirlay olasiz?

*Asarda tasvir etilgan voqealar, sizningcha, kimning tilidan hikoya qilingan?

*Oysuluv qiyofasi Toshlon nigohi orqali tasvirlab yozilgan lavhani ayting.

***Surat, surat, nega sen tilsiz?**

Seni asrab to'rt yil qo'ynimda...

Topinardim, o'pardim... esiz!

* Nima uchun «esiz!» ...

Savol va topshiriqlar

1. Mirtemirning hayotiga oid qanday ma'lumotga egasiz?

2. Adibning ijodiy merosi haqida nima deya olasiz? Asarlarini ayting.

3. Shoir lirikasida tabiat tasviri, inson tuyg'ulari qaysi chizgilar orqali ifodalanganini aniqlang va o'z munosabatingizni bildiring.

4. «Kipriklarim» she'ri kimlarga bag'ishlangan?

5. Mirtemirning kelgusi avlodga ma'naviy tuhfa sifatida qoldirgan so'nggi asarini aniqlang.

Yuqoridagi rasmdagi tasvirlar Mirtemirning qaysi she'riga mos deb o'ylaysiz?

«Kipriklarim»	
«Onaginam»	
«Bulut»	
«Surat»	

18 – 20-§. ZULFIYA.

Zulfiya nomi bilan tanilgan o‘zbek shoirasi,
jurnalist, tarjimon, jamoat arbobi – **Zulfiya Isroilova**

1915-yil 1-martda Toshkentda Degrez mahallasida tug‘ilgan. Boshlang‘ich maktabni tugatgach Xotin-qizlar pedagogika bilim yurtida o‘qiydi, so‘ng O‘zbekiston Fanlar qo‘mitasi qoshidagi Til va adabiyot instituti aspiranturasiga o‘qishga kirgan (1935).

1938–1940-yillari Yoshlar va o‘smirlar adabiyoti nashriyotida muharrir; O‘zbekiston davlat nashriyotida bo‘lim mudiri (1941–1950), «O‘zbekiston xotin-qizlari» («Saodat» jurnali) jurnalida bo‘lim mudiri (1950 – 53), bosh muharrir (1954 –1985) bo‘lib ishlagan.

Asarlari: 1932-yil «Hayot varaqalari» ilk she‘rlar to‘plami, «Temiroy» (1934), «She‘rlar», «Qizlar qo‘shig‘i» (1939) she‘riy kitoblari, «Uni Farhod der edilar» (1943), «Hijron kunlarida» (1944) «Hulkar» (1947), «Mushoira», «O‘g‘lim, sira bo‘lmaydi urush», «Qozog‘iston o‘lanlari», «Men chizolmagan surat» singari she‘rlari(shoiraga shuhrat keltirgan).

«**Visol**» (1972), «**Yillar, yillar...**» (1975) – voqelikni falsafiy idrok etish tamoyili ustunlik qilgan. «**Quyoshli qalam**» (1970) dostonini yaratdi. Oybek domlaning so‘nggi safariga bag‘ishlangan. «Lolaqizg‘aldoq», (1975) – bolalarga bag‘ishlangan turkum she‘rlar.

Zulfiya hayotining muhim bir qismini Hamid Olimjonning adabiy merosini o‘rganish va nashr etish ishiga bag‘ishladi. Ana shu jarayonning uzviy qismi sifatida u shoirning «Semurg‘ yoki Parizod va Bunyod» dostoni asosida qo‘g‘irchoq teatri uchun «Semurg‘» pyesasi (S. Somova bilan hamkorlikda) hamda «Zaynab va Omon» operasi librettosini yozdi. «O‘ylar», «Shalola» kabi she‘riy to‘plamlari uchun Respublika Davlat mukofotiga sazovor bo‘lgan.

Tarjimalari: A. S. Pushkin, M. Y. Lermontov. N. A. Nekrasov, M.

Voqif, L. Ukrainka, M. Dilboziy, S. Kaputikyan, E. Ognetsvet, M. Karim, P. Amrita, Y. Bagryana va boshqalarning asarlarini o‘zbek tiliga tarjima qilgan. Uning asarlari ko‘plab chet tillarda, shuningdek, qardosh turkiy xalqlar tillarida nashr etilgan. Zulfiya xalqaro Javaharlal Neru nomidagi mukofot (1968), xalqaro «Nilufar» mukofotlari (1971) hamda Hamza nomidagi O‘zbekiston davlat mukofoti (1970) laureati. Shuningdek, u Bolgariyaning «Kirill va Mefodey» (1972) ordeniga sazovor bo‘lgan.

O‘zbekiston hukumati atoqli shoiraning madaniyatimiz taraqqiyotidagi katta xizmatlarini e’tiborga olib, Zulfiya nomidagi Davlat mukofotini ta’sis etdi. Toshkentdagi ko‘chalardan biriga uning nomi berilgan.

BAHOR KELDI SENI SO‘ROQLAB

Salqin saharlarda, bodom gulida,
Binafsha labida, yerlarda bahor.
Qushlarning parvozi, yellarning nozi,
Baxmal vodiylarda, qirlarda bahor...

Mana, qimmatligim, yana bahor kelib,
Seni izlab yurdi, kezdi sarsari...

«Qani men kelganda kulib qarshilab,
Qo‘shig‘i mavjlanib bir daryo oqqan?
«Baxtim bormi?», – deya

yakkash so‘roqlab

Meni she’rga o‘rab suqlanib boqqan?
O‘rik gullariga to‘nmaydi nega
Yelda hilpiratib jingala sochin?
Nega men keltirgan sho‘x na’shidaga
Peshvoz chiqmaydi u yozib qulochin?

Qanday ishqqa to‘lib boqardi tongga,
Kamol toptirardi keng xayolini.
Uning rangdor, jozib qo‘shig‘ida
Mudom ko‘rar edim o‘z jamolimni.

Qani o‘sha kuychi, xayolchan yigit?
Nechun ko‘zingda yosh, turib qolding lol?
Nechun qora libos, sochlaringda oq,
Nechun bu ko‘klamda sen parishonhol?»

– Qanday javob aytay, loldir tillarim,
... Hijroning qalbimda, sozing qo‘limda,
Hayotni kuylayman, chekinar alam.
Tunlar tushimdasan, kunduz yodimda,
Men hayot ekanman, hayotsan sen ham!

O‘G‘LIM, SIRA BO‘LMAYDI URUSH

To‘lisharmi o‘lkada bahor,
Quyosh kezar osmon ko‘ksida.
Qaldirg‘ochlar qanotmi qoqar,
Undan soya labi ustida.

Mana, o‘g‘lim labi ustida
Qaldirg‘ochning mayin qanoti.
O‘spirinim toza ko‘ksida,
Kunda oshar yangi his toti...

Orzulari qalbimga ziynat,
Hayotidir ko‘zim qorasi.

O'kinaman, ba'zida faqat,
Yonida yo'q, uning otasi.

Urush! Noming o'chsin jahonda,
Hamon bitmas sen solgan alam.
Sen tufayli ko'p xonadonda
Ota nomli buyuk shodlik kam...

Qancha ishonch, umid baxsh etar,
Ham Vatanga, ham menga bu dil,
Qoya kabi yonimdan chiqib,
Suyan, – deydi, –kiftimga dadil.

Men onaman, mening yuragim
Farzandlarim quvonchiga kon.
Dil orziqar, ba'zan tilagim
Vahimalar o'ragan zamon.

Yo'q, urushning nomi ham o'chsin,
Mening o'g'lim kerak hayotga.
Istamayman, uning dudlari
Qo'nsin labi uzra qanotga.

Bas, bas, ezgu onalar qalbi
Yashay olsin bexavf, baxt bilan.
Mehnatimiz, g'azab, sevgimiz
Tinchlik, deydi butun xalq bilan.

Ko'krak suti va mehnat bilan

Biz jahonga berganmiz turmush,
Ona qalbi oyoqqa tursa,
O'g'lim, sira bo'lmaydi urush! **1954**

MUSHOIRA

She'ning yozilishi tarixi...

Shoira Hindiston, Yugoslaviya, Shri-Lanka, Misr, Birma, Avstriya kabi mamlakatlarda bo'ldi. U 1956 yilda Osiyo va Afrika yozuvchilarining Dehlida o'tkazilgan birinchi konferensiyasida qatnashib, mashhur «Mushoira» (1958) asarini yaratdi.

Go'zal tuproq uzra quyildi oqshom,
Kunduz olar dam,
Jo'shqin mushoira etadi davom,
Do'stim, kel sen ham!
Bunda uzoqdagi do'st bo'lar yaqin,
San'at, mahoratning bayrami bunda.
Qofiya, so'z, misra bahslari qizg'in,
Yuraklar davraga kiradi bunda.

She'r matnini to'la topib o'qiymiz va o'z fikrlarimizni baham ko'ramiz!

Deydilarki, seni ko'rganda
Ko'zlarimda yonar jonli o't,
O'sha o'tning yolqinlarida
Sendan o'zga bor narsa unut.
Mudom dilga sodiq ko'zlarim
Haqiqatni ko'mishi qiyin.
Ko'zlarimda, qonimda kezgan

O'sha sevinch, o'sha olov sen.
Mayli, o'zing mendan uzoqda,
Lekin dilning o'ti bo'lib qol.
Mening kuyim emas tuzoqda,
She'r kerakmi, jon kerakmi, ol!

Savol va topshiriqlar

1. Zulfiya hayotini qaysi o'zbek shoirasi hayotiga taqqoslay olasiz?
2. Zulfiyaning o'zbek she'riyatini boyitishdagi xizmatlariga baho bering.
3. Shoiraning qaysi she'rlarida hijron va sadoqat tuyg'ulari yaqqol aks etgan?
4. Ona qalbi oyoqqa tursa,
O'g'lim, sira bo'lmaydi urush! Ushbu misra haqida o'z fikrlaringizni bildiring.
5. Zulfiya ijodida qaysi she'rlari eng muhim o'rinni egallagan deb baholaysiz?
6. Zulfiyaxonim ijodi davlatimiz tomonidan qanday e'tirof etildi?

21–22-§. ASQAD MUXTOR

She'r – odamning yashashi uchun, kurashi, ulg'ayishi uchun zarur.

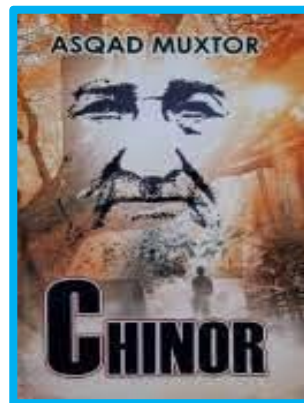
(Asqad Muxtor)

Ijodkorning umr bayoni va faoliyati xususida:

Asqad Muxtor 1920-yilning 23-dekabrida Farg'ona shahrida Ma'sud temiryo'ldchi oilasida tugildi. Maktab ta'limini tugatgach, O'rta Osiyo universitetining filologiya fakultetida o'qiydi. 1942 – 1945-yillari Andijon pedagogika institutida kafedra mudiri, «Qizil O'zbekiston» gazetasi

mas'ul kotib, bo'lim mudiri, 1957 – 1969, 1985 – 1988-yillari O'zbekiston Yozuvchilar uyushmasi boshqaruvi kotibi, uyushma boshqaruvi raisining o'rinbosari, «Sharq yulduzi», «Guliston» jurnallari, «O'zbekiston adabiyoti va san'ati» gazetasi bosh muharriri lavozimlarida ishlaydi. 1996-yilning 17-aprelida vafot etgan.

Asqad Muxtorning ijodi: dastlabki she'rlari

«Tilak», «Tong edi», «Totli damlar» 1935- 1938- yillarda vujudga keldi. Bu she'rlaming lirik qahramoni adabiyotdan ko'p narsa kutuvchi, unga butun umrini bag'ishlashga tayyor shaxs.

1947-yilda bosilgan «Po'lat quyuvchi» poemasi orqali esa adib katta ijodkorlar nazariga tushadi va alqovlar eshitadi.

Asqad Muxtor – tarjimon. Antik adabiyotning sara namunasi bo'lmish **Sofoklning «Shoh Edip»** fojiasini, G'arbning mashhur dramaturglari – Shekspir va Shiller tragediyalari, rus mumtoz adiblari A.S. Pushkin, M. Y. Lermontov, A. Blok, V.V. Mayakovskiy asarlarini mahorat bilan o'zbek tiliga o'giran.

She'riy kitoblari: «Po'lat quyuvchi» (1947), «Hamshaharlarim» (1949), «Rahmat, mehribonlarim» (1954), «Chin yurakdan» (1956), «99 miniatura» (1962), «Karvon qo'ng'irog'i» (1964), «She'rlar» (1966), «Quyosh

belanchagi» (1971), «Sizga aytar so‘zim» (1978).

Urush davri o‘zbek poeziyasi namunalari: «**G‘alaba ishonchi**», «**Jangchining bayram kechasi**», «**Tug‘ishganlar qaytdi**», «**Sog‘inish**».

She‘rlari: «Yulduzim», «Yo‘l», «Tug‘ilish», «O‘zimniki emas bu umr... », «Bir tup o‘rik... », «Yillarim», «El-yurt», «Hafta» (Shoir bu she'rida *haftaning 7 kuni - yetti o‘g‘lon, yetti og‘ayni botir ekanligini* qayta-qayta uqtiradi), «Po‘latjon yuz tup ko‘chat ekmoqchi».

«Yashadim - men sizni o‘zim yasadim, Sizning mazmuningiz – mening qismatim» misralari «**Yillarim**» she‘ridan. Shoir o‘tgan yillarini tirmashib chiqqan zinaga, imoratga, xazinaga o‘xshatadi.

«Yashash – bir dard, orzular qaynar, dilga tushar ezgu alanga» misralari «**EI-yurt**» she‘ridan olingan. Shoir bu she‘rida vijdon va haqiqat deya cholishib, tushkunlikdan yengilgan damlarda oldida tiz cho‘kib uzr so‘rash uchun, dunyoga kelganida tugildi, deya xursand boiish uchun ham, vafot etganida so‘nggi yo‘lga kuzatib qo‘yishuchun hamodamga el-yurt kerak, degan fikrni ilgari suradi.

«**Bir tup o‘rik**» she‘ri Abayning “yomon do‘st bir ko‘lankadir: quyoshli kunda qochsang ham qutulolmaysan, yomgirli kunda izlasang ham topolmaysan», – degan naqliga moslab yozilgan.

Shoir nazmini o‘z davrida falsafiy xarakterdagi she‘riyat deb baholashgan edi.

Birinchi qissasi – «**Daryolar tutashgan joyda**» (1950). Bu qissa adibning nasrdagi birinchi yirik asari hisoblanadi.

Adib 1955-yili nashr etilgan «**Opa-singillar**» romani bilan o‘sha paytda adabiy jamoatchilik va kitobxonlar e‘tiborini qozondi.

Qissalari: «Daryolar tutashgan joyda» (1950), «Qoraqalpoq qissasi» (1958), «Buxoroning jinko‘chalari» (1980, prototipi – Fayzulla Xo‘jaev), «Bo‘ronlarda bordek halovat», «Jar yoqasidagi chaqmoq» (1982), «Kumush tola» (1987)

Romanlari: «Opa – singillar» (1954-55), «Tug‘ilish» (1960-63), «Davr mening

taqdirimda”(1964), «Chinor» (1969-73), «Amu» (1984). A.Muxtor 1974-yilda «Chinor» romani uchun Davlat mukofotiga sazovor bogan.

Pyesalari: «Mardlik cho'qqisi» (1948), «Yaxshilikka yaxshilik» (1949), «Zar qadri», «Samandar» (1978) kabi.

Adibning bolalarga bag'ishlangan «Chin yurakdan» (1956) **she'riy kitobi**, «Dunyo bolalari» (19620), «Hayotga chaqiriq» (1956) kabi **hikoyalar to'plamlari** bor.

A.Muxtoming og'ir xastalikka chalingan yillari yozgan asarlari – «**Uyqu qochganda**» va «**Insonga qulluq qiladurmen**», 1994-yili «**Insonga qulluq qiladurmen**» to'plamidagi hikoyalar ham o'zining yuksak saviyasi bilan kitobxonlar e'tiborini tortdi.

Eng so'nggi kitobi: «Uyqu qochganda» (1997, «Tundaliklar»). Adibning insoniyatga qoldirgan vasiyatidek yangrovchi badiiy-falsafiy mushohadalari shu asarda berilgan. Bu asarda adib hozirgi hayot, ma'naviyat, madaniyat, badiiy ijod borasidagi mulohazalarini aks ettiradi.

A.Muxtorga «O'zbekiston xalq yozuvchisi» faxriy unvoni berilgan. Asqad Muxtor 1997-yilning 17-aprelida Toshkent shahrida vafot etdi.

Adib barcha asarlarida inson ma'naviyatining qadri, odamning bosh fazilati har qanday holatda ham insoniylik ekanligini samimiy tasvirladi.

Jar yoqasidagi chaqmoq

(qissadan parcha)

Yillar o'tib, yosh ulg'aygan sari hayotda, ayniqsa, bolaligingda eshitgan-ko'rgan voqealaring, tanigan-bilgan odamlaring xotirada tobora saralanib, nechukdir yiriklashib, mohiyati yuzaga qalqib borar ekanki, kuch-quvvat-u fursat yetsa, ularning har biri haqida kitob yozish mumkin bo'lardi...

...Ahmedov aka tarbiyachi emas: tarbiyachi bo'lganda uning bolaga mehri haqida ta'kidlab gapirishim joiz ham bo'lmas edi. Gap shundaki, u bolalar uyida oddiy xo'jalik mudiri bo'lib ishlardi, biz esa murabbiylarimizdan ham ko'ra ko'proq shu kishi atrofida parvona edik. Shu vajdan ba'zi tarbiyachilarimiz

bolajon Ahmedov akaga g'ayirlik ham qilishar edi.

Lekin biz baribir shu xunuk odamning soyasiga biqinib, og'ziga tikilganimiz tikilgan...

No'g'ay muallim

...Tog'dagi cho'pon-cho'liqqa chakmon-chorik olgani kelgan Mamat tandir yonida qoraqurum devolga suyanganicha oftobro'yada cho'nqayib uzoq o'tirdi. Ro'parasidagi tezak-tappi ustida uymalashgan yalqov pashshalarga, yumalab yotgan cho'yan oftobaga, nariroqdagi hovuz bo'yida chuvalib o'sgan po'panak o'tlarga, qari kundak tolga tikilib xayol surar, ichkarida joynamozga cho'kkan xo'jayinning "barohmatulloh"ini kutardi.

Shu mahal ko'cha eshigi g'iyqillab no'g'ay muallim kirib keldi. Mamat uni ko'klamda ham ko'rgan edi: o'sha-o'sha qiltiriq, yupun, tizzasi yirtiq, yelkasida non-don to'la qop-u hurjun, bir qo'lida ikki kajava, bir qo'lida tugun, belbog'ida suyilgan jo'ja bo'ynidan osig'liq, oyog'ida qat-qat yamoq tushgan toshtovon, soqoli o'sgan, ko'zlari g'aynolidek...

Darvozaga kirishim bilan qaysi bir xaltasining ipi qochib, gardanidagi yuklarni eplolmay qiynalib qoldi: birini qo'ltig'iga qissa, biri tushib ketadi, unisini bog'lasa, bunisi uziladi.

— Hoy, so'poq, qarashvorsang-chi! — dedi u Mamatni ko'rib.

Mamat xalta ko'ylak etagidan tizzalarini zo'rg'a chiqarib o'rnidan turdi-da, poyma-poy chorig'ini qiyshiq bosib, u tomon yurdi. No'g'ay muallim qayerdadir yetimxona ochgan. Ochgan-u qahatchilik bo'lib, bolalarni hukumat ham boqolmay qolgan; endi tarbiyachilar qishloqma-qishloq yurib, o'ziga to'qroq odamlargan baqadar imkon u-bu tilab, yetimlarning nasibasini terib yurishibdi. Buni no'g'ay muallim o'tgan safar o'zi gapirib bergan edi.

Mamat uning yelkasidan sirg'alib tushgan xurjunni ko'tarishib, to'rt burchidan tang'ilgan og'ir qopning kanopini ham kiftidan o'tkazib qo'ydi. Inqillab hansirayotgan muallimning jikkak gavdasidan ter, qayish, suzma, po'panak va qoqnon hidi burqsar edi. Kekirtagi turtib chiqqan ingichka bo'ynini

burib: «Borakallo» deb qo'ydi.

Mamat yana oftobro'ya peshayvonning daxanasiga borib oyoqlarini osiltirib o'tirdi.

Bu payt, unniqib qolgan movut chakmonini yelkasiga tashlab, mehmonxonadan boy ota ham chiqib keldi...Mamat boy ota haqidagi ancha gaplardan xabardor edi .

Boyning fikri-zikri ikki bebosh o'g'lida: u betaynlarning biri qizillar bilan ketgan, biri oqlar bilan. Eshik tiq etsa, chakmonini yopinib chiqadi, o'sha beboshlardan biron xabar kelmadimi ekan deb.

– Keling, domla, – dedi u no'g'ay muallimni ko'rib, – yetimlarning rizqini dovlab, savob xaltangizni yelkalab yuribsizmi?

– E-e, yurtida qut-u baraka yo'q, boylarda diyonat qolmadi, taqsir..– muallim qop-u xurjunlarni yerga qo'yarkan, surp ko'ylagining yirtiq joylaridan yelkalari qip-qizil bo'lib shilinib ketgani ko'rindi.

– Nechta o'zi bolalardan?

– Hozir uch yuz o'ttiz to'qqizta bo'ldi, taqsir.

– Evoh, bu qopchiqlaringiz ularga urvoq bo'lmaydi-ku?

– Hay, bir to'yib yesalar ham...– muallimning o'zi ko'pdan beri to'yib ovqat yemagani ko'rinib turardi.

– Bari musulmonmi?

– O'zbek, qirg'iz...

...O'zingizni qiynab qo'yibsiz,– dedi boy yukdan bo'shagan muallimning tizzalari qaltiraganini ko'rib:

– Muncha to'plamasangiz bu oshxo'r-u jomadarronni (kiyim yirtar) ?!

– E, siz ularni bir ko'rsangiz edi, boy ota! Anov yili qora o'lat yurti chirqiratib ketdi, bilasiz, ko'cha-ko'yni yetim-yesir bosib.. noiloj edik.. Endi mana...

Ha, o'sha musibatli kunlar Mamatning ham yodida. Ro'z ayni saratonga to'g'ri kelib, avval qariyalar tutday to'kildi. Kun lovullab yonar, sho'rlik

dehqon dalada yutoqib o'ldimi, vabodanmi – bilib bo'lmasdi. Qishloqni dodnola vahima tutdi. Sog'-u dardchil – hammaga teng edi bu balo-qazo. Bo'lmasa, Mamatning dadasi o'ladigan odammidi! Qulochkash polvon der edilar otini, yelkasida yetti qadoqlik ketmon, mardikorlik qilardi, qishda esa g'ishtxumdonda tuyakash...

Ha, hammasi esida Mamatning. Mungliq onasi ham o'lik tepasida bir kecha-uy kunduz faryod chekib, shu o'tirgan joyining o'zida jon taslim etdi. Ikkalasini shariatga xilof bo'lsa ham, bir qabrga qo'ydilar. Nima qilsin, go'rkovlarning ham biri o'lib, biri qochgan paytlar bo'lsa. Qishloq bir oy deganda huvillab qolgan edi. Kim yetaklab olib chiqib ketdi qishloqdan – faqat mana shuni eslolmaydi Mamat.

O'shandan beri mana shu boy otani biladi. Qo'rasida kunda kovlayotgan mardikorlar bilan bir kosa ko'ja ichdi-yu, non-nasiba ekan, shu yrda qolib ketdi. Boy otasi unga ma'qul edi. O'zi bo'z-u alak kiymagan ko'hnbisot boylardan bo'lsa ham, Mamatqulga sarqitini ichirmadi, «sag'irga jabr qilganning kosasi oqarmaydi», – deya boshini siladi. Olti yoshidan mol ketida yurib katta bo'lgan Mamat ham yolchitib ishlar edi-da. Hozir u yig'idan ko'zlari shishib shu hovlida paydo bo'lgan kunlarini esladi. Esladi-yu chuvakkina gavdasi titrab-qaqshab turgan anov tilanchi muallimga juda rahmi kelib ketdi. Qopchig'iga bir jomashov tariq to'kkach, uning oriq qo'llarining qaltirashiga qarab turib, boy ota ham so'radi:

– Qayerda o'zi yetimxonangiz?

– Simda, taqsir, Simning o'zida.

Shundan keyin boy ota «uzoq yo'l ekan» deb, Mamatga imo qildi. Mamat yugurib kirib patnisda kulcha non bilan choy olib chiqdi. No'g'ay muallim supaga omonat o'tirib, choyni ichdi-yu, nonni ushatishg ko'zi qiymadi chog'i, u yoq-bu yog'ini aylantirib suq bilan bir yutingach, xurjunidagi boshqa nonlar yoniga solib qo'ydi.

So'ngra Mamat uning tugun-u qopchiqlarini yelkalatib, ter hidi anqib

turgan qayishlarini qo‘ltig‘idan otkazishib qo‘ydi. Odamning kiftini shilib tushadigan bunday xalta-xurjunlar Mamatga yaxshi tanish, el to‘plagan qoq non-u, halim oshi solingan xumcha-yu xaltalar cho‘liqlarning gardanidan goho haftalab tushmaydi.

– Ularingiz... bari uvoqmi? – deb so‘radi Mamat.

– Bari sendek puchuq, – dedi yukdan bukchayib, halitdan yuziga reza ter qalqqan muallim, ko‘sa yuzida jilmayishga o‘xshash muloyimlik sezildi.

– Men ham yetimman... – dedi, Mamat “siz xafa bo‘lmang», deganday tasalli ohangida. Muallim uning dilidagi mehr-oqibat tuyg‘usini ham, yolg‘izlik, yetimlik mungini ham, nimanidir qo‘msash va yurak talpinishini ham sezdi.

– Boy otang hamiyatli kishi, issiq joyingni sovutma, molning yonida o‘lmaysan, – dedi bo‘sh qo‘li bilan yelkasiga qoqib. Shunda cho‘liq shoshib qo‘yniga qo‘l soldi, ancha uringanidn keyin, cheti ushatilgan safar zog‘arasini chiqarib, muallimga uzatdi. No‘g‘ay muallim avval olsammi-olmasammi deganday, ozgina ikkilanib turdi-yu, keyin shartta olib xurjuniga solarkan, ko‘zidan yoshi chiqib ketganiga o‘zi ham izza bo‘lib, asta jo‘nab qoldi.

Boy ota hovli to‘rida, Mamat cho‘liq darvozaxonada uning ketidan jimgina qarab qoldilar. No‘g‘ay muallim uzoqda cho‘loq tuyaday lo‘killab ketib borardi.

Mutolaadan so‘ng...

* Qadrli talaba! Bugungi kun turmush tarzingiz haqida o‘ylashga va o‘tmish xalqlarining taqdiri nima bo‘lganiga, albatta, qiziqsangiz kerak.

Ushbu asarning davomini o‘qing. Nima uchun asarga «Jar yoqasidagi chaqmoq» deb nom berilganini aniqlang.

* O‘zingizning hayotingizni asar voqealariga taqqoslagan holda baho bering.

«JAR YOQASIDAGI CHAQMOQ» qissasining yozilish tarixidan...

Asqad Muxtor ushbu asarni yozishda o‘zining o‘tmish xotiralariga

tayanadi. Bolalik chog'laridagi qishloqni, undagi hamyurtlarni tez-tez eslab turib, sodda va samimiy, mehnatkash, bolajon o'zbekning fe'li-atvoini no'g'ay domla timsolida, mehr-oqibat tuyg'ulari, yolg'izlik iztiroblari, do'stga tashnalik azoblari Mamat timsoli orqali ifodalanadi. Qishloq xalqining tinimsiz mehnati, fidoyiligi yaqqol tasvirlangan. Uni o'qigan kitobxon ko'z oldiga kuzgi mavsumdagi dehqonning tinimsiz harakati-yi, o'zining sho'x bolalik onlari ko'z oldiga keladi. Adibning mahorati shundaki, har bir inson bolalik xotiralarisiz yashay olmasligini sodda til orqali ifodalay olgan.

Savol va topshiriqlar

1. Asqad Muxtorning adabiyot maydonidagi xizmatlarini qanday baholaysiz?

2. Adibning nasrdagi ijodiga, undagi tasvir usullaruga baho bering.

3. «Jar yoqasidagi chaqmoq» qissasidagi «Nog'ay muallim» bobidagi ustoz va boy bilan suhbatini gapirib bering.

4. Asarning bosh qahramoni Mamat taqdiri, albatta, sizni befarq qoldirmagan. Asar bilan to'la tanishib, adib hayoti bilan bog'liq bo'lga epizodlarni toping.

Mustaqil o'qish uchun:

1. «Chinor» romani

2. «To'qqizinchi palata» hikoyasi.

23 –25-§. SAID AHMAD. « QORAKO‘Z MAJNUN » HIKOYASI VA «UFQ» ROMANI

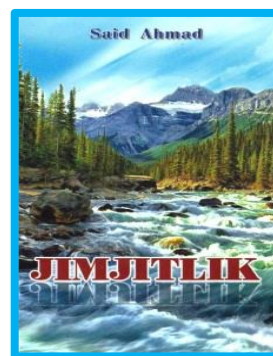
Said Ahmad – o‘zbek nasrining zabardast vakili. «Ufq» trilogiyasi bilan o‘zbek adabiyoti xazinasini boyitgan betakror so‘z san’atkori, O‘zbekiston xalq yozuvchisi , O‘zbekiston Qahramoni

Adibning umr bayoni haqida.

Said Ahmad (Saidahmad Husanxo‘jaev) – 1920-yilning 10-iyunida Toshkent shahrining «Samarqand darvoza» mahallasida tug‘ilgan. Uning bolaligi Abdulla Qodiriy, Elbek, Oybek, G‘afur G‘ulom singari adiblar davrasida o‘tdi. O‘rta maktabni tamomlaydi, U Nizomiy nomidagi pedinstitutda bir muddat o‘qigach, 1941-yilda «Mushtum» jurnalida ishladi. 1942–1943-yillarda respublika radiosida, 1943–1947-yillarda «Qizil O‘zbekiston» gazetasida, 1948–1950-yillarda «Sharq yulduzi» jurnalida mehnat qildi. 50-yillar boshida millatchi sifatida bir necha yil qamalib ham chiqdi. **Milliy istiqlol yo‘lidagi xizmatlari uchun Said Ahmad 1999-yilda O‘zbekiston Qahramoni unvoniga sazovor bo‘lgan.**

Hikoyalari: «Cho‘l burguti», «Lochin», «Bo‘ston», «To‘yboshi», «Jimjitlik», «Turnalar», «Hayqiriq», «Alla», «Muhabbatning tug‘ilishi», «Qorako‘z Majnun». «Sobiq», «Qoplon», «O‘rik domla», «Mening do‘stim Babbaev», «Muzey», «Bo‘ri ovi», «Xandon pista».

Roman va qissalari: Qishloq mavzusidagi «Qadrdon dalalar» (1949) , «Hukm» (1958) qissalari, chalkash insoniy taqdiralar mahorat bilan aks ettirilgan «Qirq besh kun» (1974) «Hijron kunlari» (1964), «Ufq bo‘sag‘asida» (1969) romanlaridan iborat «Ufq» trilogiyasi, inson qismati turg‘unlik davri qabohatlari fonida tasvirlangan «Jimjitlik» (1988) romani.

Sahna asarlari: Bolalar hayoti ifodalangan «Sherzod va Gulshod» (1945), dunyoning yetti burchiga yoyilgan «Kelinlar qoʻzgʻoloni» (1976), yolgʻiz moʻysafid ruhiy iztiroblari aks ettirilgan «Kuyov» (1986).

Said Ahmad ijodiga baho berar ekanmiz, uning asarlarida zamondoshlarining murakkab taqdiri, ruhiy kechinmalari ehtiros bilan tasvirlanganiga guvoh bolamiz.

Said Ahmad oʻz hikoyalarida Oybekning psixologik tasvir mahorati, Gʻafur Gʻulomning yumori, Abdulla Qahhor bayonidagi lakonizmdan oʻrganishga intilgan va ular ijodi Said Ahmadning yozuvchi boʻlib yetishishida «darslik» vazifasini oʻtagan. Ayni paytda u hajvchi, yumorist sifatida tanilgan. Ijodining kattagina qismi hajviy-yumoristik hikoyalar, qissalar, komediyalardan iborat. Romanlarida ham yumoristik yoʻnalish muhim oʻrin tutadi.

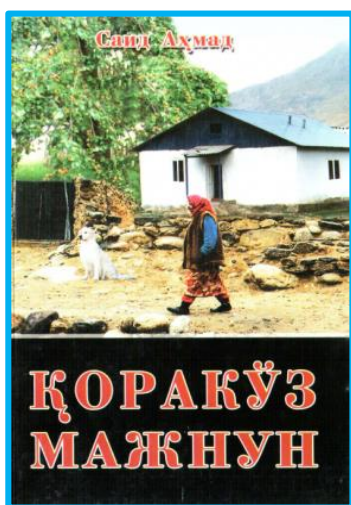
QORAKOʻZ MAJNUN

(hikoya)

Qurʻoni Karimdan:

«Sizlardan qaysi biringiz oʻz dinidan qaytsa va shu kofirligicha oʻlsa, bas, ana oʻshalarning (qilgan savobli) amallari xabata (bekor) boʻlur, ular doʻzax ahlidurlar va u yerda mangu qolurlar»

(Baqara surasi, 217-oyat)

Hadisi Sharifdan:

«Jannatga kiradigan oʻn nafar hayvondan biri bu «Asʻhobi kahfning vafodor itidir».

(Al-jome al-Kabir)

Saodat aya bomdod namozini oʻqib, joynamoz poyida uzoq oʻtirib qoldi. Bundan uch yil oldin olamdan oʻtgan eri usta Turobga atab Qurʻon tilovat qildi. Oʻris shaharlarida daydib qolib ketgan oʻgʻli Boʻrixonga xudodan insof tiladi. Baxti ochilmay, guldek umri xazon boʻlayotgan qizi

Qumriga achinib, shu farishtaginaning yo‘lini och, deb Allohga iltijo qildi.

Kampir har sahar ichki bir ezginlik bilan shu gaplarni takrorlardi. U qo‘l cho‘zib, joynamozning bir burchini qayirib o‘rnidan turdi...

Saodat yoshligida juda chiroyli qiz bo‘lgandi. Sochlari taqimini o‘pard. Taraganda shamshod taroq ushlagan qo‘llari sochining uchigacha yetmasdi. Yarmini qisimlab turib, buyog‘ini tarardi. Opasi bu sochlarni qirqta qilib o‘rganda, yana shunchasi ortib qolardi.

– E, soching qursin! – derdi opasi.

– Qo‘llarim tolib ketdi, sochingni o‘rdirishga odam yollash kerak.

Ko‘chada amirkon mahsikovushni g‘irchillatib, sochlarini selkillatib yurganda qaragan ham qarardi, qaramagan ham. Yosh qizaloqlar orqasidan kelib, ochlarini ko‘ziga surtib qochishardi.

Mana, yillar o‘tib... Hovlining yarmiga yaqin joyga tangadek oftob tushirmaydigan qari tut barglari sarg‘aya boshlagan. Qurigan shoxiga bahorda ilinib qolgan varrakning qamish qovurg‘alari skeletdek bo‘lib turibdi. Faqat uzun latta dumi shamolda ilondek to‘lg‘onadi.

Shu tut tagida bir oppoq it supurgi ustida uxlab yotibdi. Kichkinagina, belida belbog‘dek ikkita – biri qora, biri jigarrang chizig‘i bor. Xuddi kimdir ataylab bo‘yab qo‘yganga o‘xshab ko‘rinadi. Tumshug‘i bilan ikki ko‘zi qop-qora. Bir ko‘zining tepasida to‘mtoq qoshi ham bor. U kampirning oyoq tovushidan bir ko‘zini erinibgina ochdi-yu, chala yarim kerishib, yana uyquga ketdi.

– Ha-a, joningni huzurini bilmay o‘l-a! Supurginiyam harom qilding.

– Qo‘y, urishma, opasi, Qorako‘z hali bola-da!

– Nima deyapsiz, oyijon! Bu it o‘lgurga men nega opa bo‘larkanman?! – dedi Qumrixon nolib.

– Agar Qorako‘zni yana supurgi bilan ursang, unga kosov otsang, bilib qo‘y, ukalaringnikiga ketib qolaman.

– Voy, oyijon-ey, it o‘lsin, odamdan aziz bo‘lmay! Shu itni deb bizni

tashlab ketmoqchimisiz? Qo‘ying-e!

– Shu bilan ovunib yuribman. Qayoqqa borsam, yonimda. Bir qadam nari ketmaydi. Menga ayt-chi, ukalaring, singillaring haftada bir xabar olsa oladi, olmasa yo‘q. Kasalxonada yotganimda shu itgina ko‘kragini qorga berib hovlida bir oy deraza tagida yotgan. Senlar qo‘ni-qo‘shnining qistovi bilan bir-ikki xabar oldilaring, xolos.

– Oyijon, qo‘ying endi... – dedi Qumri norozi bo‘lib. Itning bir qulog‘ida, bo‘ynida, oyoqlarida qon qotib qolgan edi.

– Ahmoq! – dedi kampir. – Qayoqlarda sanqib yurganding?! Yana marjabozlikka bordingmi? Majnun bo‘lmay ketkur! Ahvolingni qara, xotin talashib rosa ta‘ziringni yebsan-ku! E, o‘lmagin-a, shilinmagan joying qolmapti... Endi o‘zingdan ko‘r. Majnun, yaralaringga dori surtaman. Illo, dod demaysan! Qumrixon itning bo‘ynidan bosib turdi, kampir yaralariga yod surta boshladi. It g‘ingshiydi, ingillaydi. Qumrixonning qo‘llarini tishlamoqchi bo‘ladi.

– Ana, bo‘ldi. Endi ovqatingni beramiz.

Bir oydan beri o‘g‘li surunkasiga kampirning tushiga kiradi. Na yotishida, na turishida halovat bor. O‘g‘lini o‘ylagani-o‘ylagan. Yoshi saksonga yaqinlashib, kuch-quvvatdan qola boshlagan, bolamni ko‘rmay o‘lib ketamanmi, deb kuyib-yonadi.

O‘g‘li Bo‘rixon oltmish yettinchi yili armiyaga ketgan. Harbiy xizmati tugadi hamki uyga qaytmadi. O‘sha yoqlarda uylanib, bola-chaqali bo‘lib, qolib ketdi. Ba‘zi-ba‘zida undan «Ya zdorov», – degan ikki enlikkina xat kelardi. Yaqin o‘n besh yildirki, adresni unutib qo‘yganmi, ishqilib, shu o‘rischagina xat ham kelmay qo‘ygan.

Kampir qo‘ni-qo‘shnilarnikiga ham chiqmaydi. Uyda o‘tiraverib qon bo‘lib ketadi. Ba‘zan kiyimboshlarini apil-tapil tugib – o‘g‘illari yo qizlaridan birinikiga otlanib qoladi.

Baribir borgan joyida ham halovat topmaydi. Qizi Qumrixonni o‘ylab

qaytib keladi. Qumrixonning baxti chopmadi. Ikki bor turmush qildi, farzand koʻrmadi, qaytib keldi. Biron joyda ishlab ovunay desa, hayhotdek hovliga, munkillab qolgan onasiga kim qaraydi. Aka-ukalari, singillari: «Opa, qoʻy, ishlama, tirikchiliging bizning boʻynimizda, onamga qara»,– deb qoʻyishmadi.

Kampirning oʻgʻillari, biznikida turing, oyi, deb Xudoning zorini qilishsa ham, otang chiqqan uyni tashlab ketolmayman, men ham shu uydan chiqazilaman, deb koʻnmadi.

Kampir juda dono xotin edi. Bolalarim haftada bir marta xabar olishsa, yetti kun uyim toʻladi, albatta, ular quruq kelishmaydi, shu bahona Qumrining ham kuni oʻtadi, deya qadrdon uyidan jilmasdi. Onalar shunaqa – baxti chopmagan bolasi bilan birga boʻladi.

Oʻtgan yili oʻtli-shudli, har ish qoʻlidan keladigan nevarasi Anvarjon, togʻamni topib kelaman, deb chiqib ketdi. Shu ketgancha yigirma kun deganda daragini topib keldi.

Bu gapdan xabar topgan qoʻshni xotinlar kampirni qutlagani kirdilar. – Buvijon, tashvishlanmang, togʻamning ishlari “besh”. Roʻzgʻori but, tirikchilikdan kami yoʻq. Uchta bolasi bor. Oʻzi oʻzbekchani esidan chiqarib yuboribdi. Men bilan oʻrischa gaplashdi. Bitta sogʻin echkisi, toʻrtta qanor qopdek choʻchqasi, oʻntacha choʻchqachalari bor ekan. Qish zabtiga olganda shu mollarini ham uyiga opkirib olisharkan. Boʻchka-boʻchka samogon-aroq yasab, qishi bilan ichisharkan. Qishloqdagilar togʻamni «Boʻrixon» demay, «dyadya Borya»deb chaqirishar ekan.

Bu gaplarni eshitib, kampir yer yorilmadi-yu, kirib ketmadi. Bolasi tushmagur-ey, qoʻshni xotinlarning oldida shu gaplarni aytib oʻtiribdi-ya! Birovga soʻzini bermaydigan errayim kampirning shoxi sindi, ostona hatlamay uyda muqim oʻtirib qoldi.

Qachongacha chilla oʻtiranman, deb kampir bugun qizirikiga otlanib qoldi. Kampirning niyatini sezgan Qorakoʻz ostonaga borib oʻtirib oldi. Yaqin bir oydan beri hech qayoqqa bormagan Qorakoʻz oʻzida yoʻq shod edi. Boshini bir

tomonga egib irg'ishlar, tezroq chiqmaysizmi, degandek, har xil ovoz chiqarib g'ingshirdi.

Kampir shoshilmasdi. O'sma ekilgan bir bo'yra yer oldida cho'nqayib, o'smalarning sersuv, bo'liq barglarini tagidan kertib uzardi. Oxiri kafti o'smaga to'lgach, rayhonning gul otmagan shoxlaridan sindirib olib, o'smaga qo'shib dastro'moliga o'radi. U qiz nevaralariga, kelinu qizlariga, albatta, o'sma olib borardi. Nihoyat, kampir tugunni qo'ltiqlab chiqdi. Qorako'z o'tirgan joyidan bir sapchib ko'cha tomon otildi. Kampir uning ketidan borarkan, hoy, muncha shoshasan, sekinroq, deb javrardi.

Qorako'z uning gapiga tushungandek, ko'cha o'rtasida to'xtab orqasiga qaraydi. Kampir yetib kelguncha yayrab qulog'ini qashlaydi. Bir qulog'ini dikkaytirib, bittasini shalpaytirib erkalik qiladi. Orqa oyog'ida turib bir-ikki aylanadi. Kampir yetib kelishi bilan yana o'ynoqlab yugurib ketadi. Yo'lda uchragan mushuklarni tiraqaylatib quvib, nim qizil tilini osiltirgancha hansirab qaytib keladi. Daraxtlardagi musichalarga irg'ishlab akillaydi. Ariqdan shapillatib suv ichadi. Ba'zan yo'l chetiga chiqib, paxsa devor tagini ho'l qilib qaytadi. Velosiped minib o'tgan bolalarga ergashib uzoqlarga ketib qoladi. Kampir uning qiliqlariga andarmon bo'lib yo'l yurganini sezmaydi. Qorako'z donlab yurgan tovuqlarni qaqag'latib, to'rt tarafga to'zg'itib yuboradi. Yo'lda uchragan itlar bilan iskashib, quvlashmachoq o'ynaydi. Ko'cha betidagi uy ostonasida tinmay akillayotgan kalamushdek kuchukni tuprokka qorishtirib bulg'aladi. Ariq bo'yidan qo'porib tashlangan tungak soyasida yotgan bo'ribosar itga xam zo'rlik qilmoqchi bo'lgandi, ta'zirini yedi. Bo'ribosar uning gardanidan tishlab, uloqtirib tashladi. Yo'l o'rtasiga borib tushdi, tuproqqa qorishdi.

Kampir boshini sarak-sarak kildi.

– Hoy, jinni, senga kim qo'yibdi otang tengi it bilan olishishni!

Qorako'z unga qaray olmadi. Yo'lning bu yog'iga ma'yus alpozda, yugurmay, ohista ketdi. Baribir Qorako'z it-da, itligini qiladi. Bir qora itning

dumini hidlab, ochiq turgan eshikdan kirib ketdi. Bir ozdan keyin uning vangillagani eshitildi. Eshikdan chiqayotganda ichkaridan otilgan eski tufli qoq beliga tushdi.

Katta yo'lga chiqishdi. Bu yo'lning o'ng yog'i Chirchiqqa, chap yog'i Toshkentga olib boradi. Oldinlab ketgan Qorako'z, qayoqqa yuraylik, degandek, kampirga qaradi.

– Abdumalik akangnikiga boramizmi, Dilbar opangnikigami? Dilbar opang domda turadi. Itdan hazar qiladi. Seni uyiga kiritmaydi. Endi nima qilamiz? Mayli, shunikiga boraylik. Yotib qolmaymiz. Chiqqunimcha hovlida bolalar bilan o'ynab turasan.

Qorako'z bu gaplarga tushunadi. Har gal ko'cha boshiga kelganda, albatta, kampir shu gaplarni takrorlaydi.

Olisdan baland imoratlarning qorasi ko'rindi. Qorako'zning sabri chidamadi. Ildamlab ketdi. Kampir unga yetolmay xalloslab qoldi. Qorako'z yugurib emas, g'ildirab ketayotganga o'xshaydi. Bir zumda ko'rinmay ketdi. Uchinchi qavatning boloxonasida o'ynayotgan bolalar Qorako'zni ko'rib, buvim kelyapti, deb qiyqirishdi. Tapir-tupur qilib zinaning ikki poyasini bitta qilib, pastga yugurib tushishdi. Bittasi Qorako'zga konfet, bittasi sergo'sht suyak berdi. Birpasda hovli bolalarga to'lib ketdi. Qorako'zning boshini, orqasini silashdi. U erkanib turib berdi. Boloxonada Dilbarxon ko'rindi. Onangiz kelyapti, degan xushxabar olib kelgan Qorako'zga mehr bilan boqdi. Unga qand tashladi.

Nihoyat, hansirab kampir yetib keldi. Bolalarga qurt, yong'oq, turshak ulashdi. Qorako'z ham umidvor bo'lib qo'liga qaradi.

– Senga yo'q, bevafo! Meni yo'lga tashlab ketgansan. Orqangdan halloslab yugurib, tilim og'zimga sig'may qoldi.

Qorako'z gunohkorona bosh egib turdi. Kampir konfet tashladi. Qorako'z ilib oldi-yu quvonchdan hovlini shamoldek aylanib chiqdi. Kampir qizi bilan kechgacha ezilib gaplashdi. O'g'lini eslab ko'z yosh ham qilib oldi. Qumrining

betoleligidan, men bir balo bo‘lib ketsam, u sho‘rlik nima bo‘ladi, deb afsus-nadomatlar qildi. Gap orasida Qorako‘z esiga tushib, ovqat-povqat berdingmi, deb so‘rab qo‘yardi. Kampir asr namozini o‘qib, ketishga shoshildi.

– Endi ketay, shom namozini uyginamda o‘qirman.

– Ovqat qilyapman, oyijon, yeb keting. Bir kechagina yotib ketsangiz nima bo‘ladi. Uyingizni bo‘ri yeb ketarmidi!

Kampir tugunni qo‘ltiqlab pastga tushdi. Hovlida bolalar bilan yayrayotgan Qorako‘zning ketgisi kelmaydi. Bolalar tuflab uloqtirgan kaltakni o‘tlar orasidan topib keladi.

Kampir yo‘lga tushdi. Qorako‘z erkalanib, irg‘ishlab goh undan o‘zib, goh orqada qolib qulog‘ini qashlaydi.

Uyda Saodat ayaning yillab qalbida qalashib yotgan g‘uborlarini tarqatadigan, ko‘ksidan tog‘dek bosib yotgan armonlarni ushatadigan olamshumul bir yangilik kutib turardi.

U uyiga yaqinlashganda eshigi oldida u yoqdan-bu yoqqa shoshib yurayotgan odamlarni ko‘rib, yuragi hapqirib ketdi. Qadamini tezlatdi. Eshik oldida turganlar unga, qulluq bo‘lsin, sevinib qoldingizmi, qariganingizda dilingizga yorug‘lik tushgani muborak bo‘lsin, deyishardi.

Kampir hajga ketayotganlarga pensiyadan yiqqan pullarini «Hoji badal» uchun berib yuborgan edi. Haj qabul bo‘ldi, degan xushxabar kelgan bo‘lsa kerak, o‘zingga shukr, Allohim, deb ostona hatladi.

Shoxiga katta lampochka osilgan tut tagidagi supada yoshi oltmishlardan oshgan bir notanish edam o‘tirardi. Uning ko‘zlari... bundan o‘ttiz ikki yil oldingi Bo‘rixonning ko‘zlari edi. Kampir, voy bolam, deb unga talpindi. Supaga yugurib bordimi, uchib bordimi, bilmaydi. Bag‘rida o‘g‘lini ko‘rdi. Undan aroq va sham yoqilgan uyning hidi kelardi. Kampir buni sezmasdi. g‘oyibining hozir bo‘lganidan mast-alast edi. Karaxt edi, baxtiyor edi. O‘g‘lining boshlariga, yelkalariga ko‘z yoshlari to‘kildi.

O‘g‘li uning bag‘ridan chiqishga urinar, ammo kampirning qoq suyak,

chayir qo‘llari uni bo‘shatmasdi.

– Nu zachem, zachem plachesh, mama, vot i priexal, xvatit, xvatit, – derdi o‘g‘li.

Ona bu gaplarni eshitmasdi. Eshitganda ham bari-bir tushunmasdi. Kampir hushini yig‘ib, bolasini bag‘ridan bo‘shatdi. Serrayib turgan Qumriga: – Nega baqrayib turibsan, Rahmon qassobni chaqir, bolamning oyog‘i tagiga og‘ildagi qo‘yni so‘ysin! Qo‘shnisinikida telefon bor, aka-ukalaringga, singillaringga, akam keldi, deb xabar qil! – dedi.

Qorako‘z kampirning oyog‘i tagiga o‘tirib olgan. Bu notanish odamga g‘ashlik qilib tinmay irillardi.

– Qayoqlarda yurganding? – dedi kampir o‘g‘liga. O‘g‘li onasi nima deyayotganini tushunmay yelka qisdi. Tushunmadingmi? Sen boshqa odam bo‘lib ketibsan.

Kampir uning yuzlariga qarab ezilib ketdi. Qarib, adoyi tamom bo‘pti. Basharasiga ham o‘sha tomonlarning nuqsi urib, o‘zbekligi qolmabdi. Ellik bir yoshda yetmish yashar chol bo‘lib qo‘ya qopti. Rahmon qassob allaqayoqqa ketib qolgan ekan, topib kelishdi. Ko‘cha tomonda qo‘sh mashinaning gurillagani, o‘g‘il-qizlarining ovozlari eshitildi. Abdumalik qo‘y yetaklab kirdi. Qizlari, kuyovlari karton qutilarda, xaltalarda meva-cheva, olma-uzum ko‘tarib kirishdi. Bir zumda hovli gavjum bo‘lib qoldi. Bo‘rixon ukalarini ham, singillarini ham tanimadi. Ular ham buni tanishmadi. Bo‘rixon begona uyga kirib qolgan odamdek qovushmay turardi. U ukalariga, singillariga nima deyishni bilmasdi. To‘g‘ri, nima deyishni bilardi. Ammo til bilmasa nima qilsin? O‘ylab-o‘ylab, «Salyam!» – dedi. Jigarlari kulishni ham, yig‘lashni ham bilmay hayron turib qolishdi. Qassob og‘ildan kattakon, boquvdagi qo‘yni sudrab chiqdi. Bo‘rixonning oyog‘i tagiga yotqizib, ukam, qani bir fotiha bering,– dedi.

– E, darvoqe, o‘zbekcha bilmasligingizni esimdan chiqaribman, qani, omin denglar,– kampir enamizning umrlari uzun bo‘lsin, g‘oyiblari hozir bo‘lgani rost chiqsin, omin!

Qassob shunday deb qo‘yning bo‘g‘ziga pichoq tortdi.

– Nu zachem, zachem? – dedi Bo‘rixon. – ved barana jalko, vse ravno ya stolko myaso ne yem! U nas baranina ne yedyat.

To yarim kechagacha kampirning hovlisi to‘yxonaga aylanib ketdi. Tarqash paytida Abdumalik akasini mehmonga taklif qildi.

Hovli jimib qoldi. Qumri ona-bolaga supaga joy solib berdi. Kampir bolasiga tikilib mijja qoqmadi. Bo‘rixon to‘ygunicha ichgan edi. Og‘zidan gup-gup aroq hidi kelib turibdi. Kampir ro‘molining uchi bilan burnini berkitgancha o‘tiribdi. Rostdan ham shu odam mening bolammi, deb o‘ylardi kampir. Qarib ketibdi, sochlari to‘kilib, boshining yarmi yalang‘ochlanib qopti. Ko‘p ichadigan odamlardagina bo‘ladigan zaxil bir befayzlik zohir edi uning yuzlarida. Ko‘zlarining tagi salqigan, tishlari tamakidan jigarrang tusga kirgan. U otasi o‘tgan uyda, tuqqan onasiga, jigarlariga begona bo‘lib beparvo yotibdi.

Saodat kampir uni chaqaloqligida xuddi shu supada beshikka belab tebratardi. Uch yoshga kirguncha shu supada bag‘rida olib yotgan edi. Bo‘rixon do‘mboqqina bola bo‘lgandi. Uni yomon ko‘zdan asrasin, deb kiyimlariga tumor-u ko‘zmunchoqlar taqib qo‘yardi. Sultonimga atab unga kokil qo‘ygandi. Olti yoshga to‘lganda uni er-xotin Turkistonga olib borib hazrat Yassaviy maqbarasining shayxiga ataganlarini berib, kokilini kesdirishgan, qo‘y so‘yib xudoyi qilishgan edi.

Bo‘rixon u yonboshidan bu yonboshiga ag‘darildi. Shunda... shunda uning ustidagi oq choyshab sirg‘alib yelkalari, ko‘ksi ochilib qoldi. Kampir badanidan chayon o‘rmalagandek seskandi. O‘zini orqaga tashladi.

Bo‘rixonning bo‘ynidagi zanjir uchida but yaltiradi. Kampirning ko‘zlari tindi. Bir dam uni shuur tark qildi. Telbadek sapchib o‘rnidan turdi-yu ayvon tomonga chekindi...

Bo‘rixon armiya xizmatini o‘tagandan keyin ham uyga qaytmadi. O‘rmon ichkarisidagi qishloq butxonasi qo‘ng‘iroqchisining erdan qolgan qiziga oshiq-u beqaror bo‘lib qoldi. Qallig‘ining otasi, boshqa dindagi odamga qizimni

bermayman, deb turib oldi. Qiz Bo'rixonni xristian diniga kirishga undadi. Ishq-muhabbatdan ko'zini parda bosgan Bo'rixon hech ikkilanmay rozi bo'ldi. Uni cherkovda cho'qintirishdi. Keyin cherkov oqsoqoli kelin bilan kuyovga toj kiydirib, nikoh o'qidi.

Ana shundan keyin Bo'rixon xotini, qaynonasi bilan har kuni cherkovga borib cho'qinadigan bo'ldi. Qaynotasi o'lgandan so'ng uning o'rniga cherkov qo'ng'iroqchisi qilib qo'yishdi. Nimaiki ish bo'lsa, barini u bajaradigan bo'ldi. Piligi so'xta bo'lgan shamlarning uchini qaychilaydi, yonib tamom bo'lganlarini almashtiradi.

1970-yilning kech kuzida bir musulmon bolasi dindan chiqdi...

Oh, otaginasi tirik bo'lganda shu supa ustida bolta bilan chopib tashlardi-ya! Kampir ayvon tomon tisarilib borar ekan, ana shunday o'ylardi. U ayvonga yetolmay hushidan ketib yiqildi. Qorako'z uning atrofida ulib aylanardi. Qumri yotgan uyning eshigini timdalab, uni uyg'otmoqchi bo'ldi. Qumri uyqusini buzgan itni qarg'ay-qarg'ay hovliga chiqdi. Qorako'z uning etagidan tortib, kampir yotgan joyga sudradi. Qumri onasining behush yotganini ko'rib qo'rqib ketdi. Qarib, mushtdekkina bo'lib qolgan onasini dast ko'tarib ayvonga olib chiqdi. Boshi ostiga yostiq qo'yib, suv ichirdi. Yelkalarini uqaladi. Kampir ko'zini ochdi. Hali tong yorishmay turib, Abdumalik mashinada kelib akasini olib ketdi. Unga Toshkentning mustaqillikdan keyingi manzarasini ko'rsatmoqchi, Chorsu bozoridan uning bolalariga sovg'a-salomlar olib bermiqchi edi.

Bo'rixon uchun O'zbekistonda mustaqillik bo'ldimi, bo'lmadimi baribir edi. U o'zga yurtning fuqarosi, o'zga e'tiqodning sig'indisi edi. Tug'ilgan yurtga muhabbat tuyg'usi uni tark qilganiga ko'p yillar bo'lgan. Ona tili qadim-qadim zamonlardayok unutilib ketgan shumer tili qatori tumanlar orasida qolib ketgandi.

Ertalab kampir hech narsa bo'lmagandek o'rnidan turdi. Qumri qarasa, onasining qolgan qora sochlari ham bir kechada oqarib, ajinlari ko'payib ketibdi.

Qumri onasining nega bunaqa bo'layotganini bilib turardi. Boya akasi tong yorishmay hovli etagidagi yong'oq tagida devorga qarab cho'qinayotganini ko'rib hayron-u lol qolgandi. Ayollar, umuman, titimsak xalq bo'ladi. Akasi Abdumalik bilan hovlidan chiqib ketgach, ichkari uyda turgan chemodanini titkiladi. Shunda sariq baxmalga o'ralgan bir narsaga ko'zi tushdi. Ushlab ko'rdi. Qutichaga solingan narsa to'pponcha emasmikan, deb baxmal tugunni yechib qaradi. U xristianlarning muqaddas kitobi Injil edi. Uni ushlagan qo'llari kuyayotgandek shoshib yana baxmalga o'rab qo'ydi.

Kampir bomdod namozini o'qiyotib, har sajdaga bosh qo'yganida joynamozga ko'z yoshlari tomardi. U joynamoz burchagini qayirib, eriga atab Qur'on tilovat qildi. Baxti chopmagan Qumriga bag'ishlab shu farishtaginaning yo'lini och, deb Allohga iltijolar qildi. G'oyibdan hozir bo'lgan o'g'lining nomini tilga ham olmadi.

Saodat aya shu bolasiga to'lg'oq tutayotganda oftob charaqlab turardi-yu, yomg'ir sharros quyayotgan edi. Derazadan hovliga qarab turgan doya xotin: «Bo'ri bolalayapti»,– degandi. Shuning uchun ham o'g'liga u Bo'rixon deb ism qo'ygandi. Oradan ellik bir yil o'tib, bu bolani men emas, bo'ri tuqqan ekan, degan xayolga bordi.

– Oyi, kiyinasizmi? Abdumalikning mashinasi hozir kelib qoladi. O'g'lingiz tayinlab ketgan.

– O'zing boraver, men shu yerda qolaman, – dedi kampir.
– Axir, akam, kechqurun poezdga chiqadi. Xayrlashmaysizmi?

– O'zi kelgan, o'zi ketaveradi. Mashina kelsa, chemodanini tashlab qo'y.

Bu uyga endi qaytib kelmasin, – dedi kampir qat'iy qilib.
– Oyijon-ey, juda qahringiz qattiq-da! Bugun ketadi, qaytib ko'ramizmi-
yo'qmi, bolam-bo'tam, deb kuzatib qo'ya qolsangiz nima qiladi-ya! – dedi zorlanib Qumri.

– Bu bolani men emas, bo'ri tuqqan... Bir marta dadam qani, deb so'ramadi-ya! Qandoq ota edi-ya rahmatli.

Ko'chadan mashina ovozi keldi. Qorako'z o'qdek otilib chiqib ketdi. Bir ozdan keyin kampirning nevarasi Abdunabining atrofida gir aylanib kirib keldi. – Iya, hali ham kiyinmay o'tiribsizmi? Uyimiz qarindosh-urug'larga to'lib ketdi. Dadamning o'rtoqlari ham kelishgan. Qani, bo'la qolinglar!

– Men bormayman, – dedi kampir.

– Qumri boradi. Chemodan o'lgurni ola ketinglar.

– Iya, qiziq bo'ldi-ku! Amakim bugun ketadilar-ku!

Kampir indamay uyga kirib ketdi, keyin derazadan boshini chiqarib:

– Sen boraver, bolam. Men bilan o'tirib qon bo'lib ketding. Jigarlaring bilan birpas yozilib kelasan, – dedi Qumriga.

Mashina ketdi. Kampir hayhotdek hovlida bir o'zi qoldi. Uning ko'ksiga allaqaydan kelib tushgan bir parcha muz kechadan beri erimay, vujud-vujudini qaqshatardi.

U uyga kirib tugun ko'tarib chiqdi. Undan Bo'rixonning go'dakligida, bolaligida kiygan kiyimlarini olib qaradi. Ilgari kampir ba'zi-ba'zida bu kiyimlarni hidlab yig'lardi. Endi ko'ksidagi muz uni yig'lashga qo'ymadi. U hovli o'rtasiga xazon to'plab gugurt chaqdi. Gurillab yonayotgan gulxanga Bo'rixonning kiyimlarini birma-bir tashlay boshladi. Gulxanda Bo'rixonning bolaligi yonardi. Qorako'z gulxan atrofida aylanar, goh alanga taftiga chidolmay nari ketardi. Bir bo'xcha kiyim zum o'tmay yonib kulga aylandi. Shamol kuyindilarni hovlining to'rt tarafiga uchirib ketdi. Qumrining ko'ngli bir nimani sezdimi, ko'cha boshiga yetmay mashinadan tushib qoldi. Uyga kelganda, onasi kaftini iyagiga tirab, qimirlamay o'tiribdi. Qorako'z uning xayollariga sherik bo'lgandek, u ham old oyoqlariga dahanini qo'ygancha ko'zlarini yumib, qimirlamay yotibdi. Qumri u yoq-bu yoqqa qaradi. Hovlidan kuygan latta xidi kelyapti. Qo'shnilardan birortasi eski-tuskilarni yondiryapti shekilli, deb o'yladi. Hovlining supradek joyi qorayib qolganini ko'rib hayron bo'ldi. Yaqin bo-rib qarasa, qoraygan yerda bolalar ko'ylagiga qadaladigan o'n-o'n beshta qovjiragan tugma sochilib yotibdi. Qumri nima bo'lganini bildi. Ichidan zil

ketdi.

– Oyi, – dedi u, – nima ovqat qilib beray? Ertalab ham hech narsa tatimadingiz. Bunaqada toliqib qolasiz-ku.

Kampir boshini sarak-sarak qildi.

– Ishtaham yo‘q, bolam. Ichim to‘la muz. Tanamga asta tarqalyapti. Qumri ko‘rkib ketdi.

– Ko‘p kuyinmang endi, bo‘lar ish bo‘ldi. Xudoning irodasi bu.

– E, qizim-a, bola tug‘magansan-da, bilmaysan!

Kampir qiziga hech qachon «tug‘magansan» – deb aytmagan. Aytsa, ta’na qilayotgandek bo‘lardi. Qizining shundoq ham dardi ichida. Bu gapni begona aytsa, chidash mumkindir. Ammo o‘z onang aytsa, yuragingni kimga ochasan? Qumri onasining gapini malol olmadi.

– Farzand dog‘i yomon bo‘ladi, bolam.

– Axir akam tirik-ku, shukr qilmaysizmi? Kampir uning gapini cho‘rt kesdi:

– U yo‘q endi!

Kampir so‘zini oxiriga yetkaza olmay yonboshiga behush yiqildi. Qorako‘z bezovtalanib sapchib turib ketdi. Qumri onasini ko‘tarib, ko‘rpacha ustiga yotqizdi.

Eshik taqilladi. Qorako‘z darvoza tomon yugurdi. Qumri onasi bilan ovora edi. Hovliga mahalla machitining imom-xatibi bilan mutavallisi kirdi. Kampirning ahvolini ko‘rib, bir-biriga qarab olishdi.

– Qizim, –dedi mutavalli, – bemavrid kelib qopmiz. Onaxondan suyunchi olmoqchi edik. Ular ayvon oldiga kelishdi. So‘nggi nafasini olayotgan kampirga:

– Onajon, kecha muborak haj safaridan qaytdik. Sizning hajingiz qabul bo‘ldi, – deyishdi. Imom-xatib Saodat ayaning «Hoji badal» bo‘lgani to‘g‘risidagi hujjatni uzatdi. Kampir qo‘lini ko‘tara olmadi. Ko‘zini arang ochib, o‘zingga shukur, Allohim, –deya oldi, xolos. U qiziga bir nima demoqchi

boʻlgan edi, tili kalimaga kelmadi. Qumri uning nima demoqchiligini bildi. Yugurib uyga kirdi-yu ikkita ohorli toʻn koʻtarib chiqdi.

– Oyim shu kunga atab saqlab yurgan edilar. U shunday deb ikkovining yelkasiga toʻn tashladi.

Kampir ikki kun shu alpozda yotib, sal oʻziga kelgandek boʻldi. Tilga kirdi. Aslini olganda, uning umri tugagan edi. Bu xushxabar uning tugab borayotgan umriga umr ulagan edi. Bu hol shamning oʻchish oldidan bir lop etishiga oʻxshardi.

– Ukalaringni, singillaringni chaqir! Vasiyat qilib qoʻyay. Sen qoʻrqma, qizim. Oʻlim haq. Bu jon degani Allohning tandagi omonati. Undan qochib qutulib boʻlmaydi. Puf etadi-yu, chiqadi-ketadi. Kampirning bolalari yetib kelishdi. Qumri onasining orqasiga yostiq qoʻyib berdi. Qator oʻtirgan bolalariga, nevaralariga qarar ekan, kampir mamnunlik bilan:

– Xudoga shukr, tobutim oldida boradigan hassakashlarim koʻp ekan, – dedi.

– Eshitinglar, bolalarim. Abdumalik, endi bularga sen ota oʻrnida otalik qilasan. Qumri, qizim, endi sen mening oʻrnimga qolasan. Abdunabini shu hovlida uylantiringlar. Yilimni kutib oʻtirmay toʻy qilaveringlar. Shundoq qilsalaring, arvohim shod boʻladi. Abdunabi kelin bilan Qumrining oldida qolsin. Shu uy uniki. Onam goʻrida tinch yotsin, desanglar Qumrini aslo yolgʻizlatib qoʻymanglar.

Kampirning lablari quruqshadi. Qumri piyoladagi suvga paxta botirib ogʻziga tomizdi.

– Shoshib turibman, bolalarim. Meni otalaring oldiga olib ketishga kelishyapti. Endi buyogʻini eshitinglar. Hamma tadorigimni koʻrib qoʻyganman. Yilim oʻtguncha boʻladigan marosimlarga yetarli pulni Qumriga berib qoʻyganman. Qizim, qulogʻimdagi ziragimni, mahsi-kovushimni gʻassolga bergin.

– U endigi aytmoqchi boʻlgan gapidan iymandi shekilli, jilmaydi.

– Azaga kelgan xotinlar oldida xunugim chiqib yotmayin, qoshimga o'sma... Kampir shu jilmaygancha ichidagi muz erimay osongina jon berdi. Hovliga tumonat odam yig'ildi. Unga «Hoji ona» deb janoza o'qishdi. Tobutni ko'tarishayotganda Qorako'zni qabristonga bormasin, yomon bo'ladi, deb qo'shning hujrasiga qamab ketishdi.

Kampirning qirqi o'tgandan keyingina hovlidan odam oyog'i to'sildi. Egasi ketib fayzi yo'qolgan hovlida Qumri va Qorako'z mung'ayib qolishdi. Bir kun Qorako'zning mijjalarida yosh ko'rib Qumrining yuraklari ezilib ketdi. Qorako'zga qo'shilib u ham yig'ladi. Asta qo'l yuborib, uning boshlaridan siladi. Oldin bu itni jinidan ham yomon ko'rardi. Necha marta kosov bilan urgan. Oyog'i ostida o'ralashganda tepib yuborgan. Qorako'z ham uni unchalik suymasdi.

Ana endi ikki munglig' bir-biriga qarab yum-yum yosh to'kishyapti.

Qorako'z endi kechalari daydib ketmay qo'ydi. Har kuni xali tong yorishmay turib (kampir bomdodga turganda) uyg'onib ketardi. Kampirning bolalaridan ikkitasi Toshkentda, bittasi Chirchiqda, ikkitasi Qibrayda yashaydi.

U tong otgandan to kun botguncha hammasining uyiga borardi. Kampirni topolmay, xorib-charchab qaytib keladi.

Bugun ham tong sahardan Qorako'z chiqib ketdi. Pildiragancha Chirchiq tomonga yo'l oldi. Kimyogarlar shaharchasida kampirning kenja qizi turadi. O'g'li magnitofon jinnisi. Hammaning ovozi tasмага yozib yuradi. Shu yil bahorda buvisining ovozi ham bildirmay yozibdi. O'shanda kampir supada o'tirib, allaqayoqlarda daydib kelgan Qorako'zga tanbeh berayotgan edi. Qorako'z «Kimyogarlar» shaharchasining eng chekkadagi «dom»ga yetib kelganda kampirning nevarasi shisha bankada sut olib kelayotgan edi. Qorako'z unga dumini likillatib yaltoqlandi. Unga ergashib uchinchi qavatga chiqdi. Uyga kirmay qaytib tushdi. Bir ozdan keyin kampirning ovozi eshitila boshladi. Qorako'zning qulog'i ding bo'ldi. Yaqin ikki oydan beri yo'qotgan qadrdon kishisining ovozi eshitib yig'layotgandek g'ingshidi. Qorako'z uchinchi

qavatga otilib chiqdi. Eshikni timdalab vovulladi. Yana qaytib tushdi.

Boloxonaga qarab vovullayverdi, vovullayverdi...

Magnitofondan kampirning ovozi kelardi.

«Qorako'zgina, qayoqlarda sanqib yuribsan? Hech uyda o'tirasanmi-yo'qmi? Qorning ham ochgandir? Tentakkina. Gapimga quloq sol, nega beozor musichani quvasan?.. »

Qorako'z akillar, yerni timdalab orqasiga tuproq otardi. Shu hovlida kecha to'y bo'lgandi. Shirakayf yigitlar mikrofonni baland qo'yib, hech kimni uxlatmagan edi. Uyquga to'ymagan odamlarga tong mahali akillayotgan itning bu qiligi malol kelardi. Quturgan bu it qayoqdan paydo bo'ldi, uni yo'qotish kerak, deb o'ylashardi.

Qorako'z odamlarni jonidan bezor qilib, tinmay vovullar, u yoqdan-bu yoqqa yugurib, akillagani akillagan edi.

– Daydi itlarni tutadiganlarni chaqirish kerak, – dedi birinchi qavat boloxonasiga choyshab yopinib chiqqan kasalmand bir kishi.

– Quturgan bu, bolalarni tishlab olmasin-da! Uni otib tashlash kerak! Hoy, kimning miltig'i bor? – deb asabiy qichqirdi uchinchi qavatdan bittasi. Kampirning ovozi hamon eshitilib turibdi. Qorako'z akillashini qo'ymaydi. Shu payt to'rtinchi qavatdan kimdir varanglatib o'q uzdi. Qorako'z vangillab yonboshiga ag'darildi. Orqa oyog'ini bir-ikki silkitib jimib qoldi. Magnitofon tasmasi hamon aylanardi.

«... Qorako'z o'lmagur, Majnungina, yana qayoqqa ketyapsan? Ma'shuqalaring oldigami? Kelinni qachon ko'rsatasan? Laylingni bir olib kel, ko'ray... »

Qorako'z kampirning ovozi kelayotgan boloxona tomonga yuzini burgancha jonsiz yotardi.

1999- yil, yanvar

Mutolaadan so'ng...

Hikoyada ijodkor bu epigrafni qo'llashdan maqsadi nima deb

o‘ylaysiz?

«Sizlardan qaysi biringiz o‘z dinidan qaytsa va shu kofirligicha o‘lsa, bas, ana o‘shalarning (qilgan savobli) amallari xabata (bekor) bo‘lur, ular do‘zax ahlidurlar va u yerda mangu qolurlar» (Baqara surasi, 217-oyat)

Hadisi Sharifdan:

«Jannatga kiradigan o‘n nafar hayvondan biri bu «As`hobi kahfning vafodor itidir».

Savol va topshiriqlar

1. Hikoya nima uchun «Qorako‘z Majnun» deb nomlangan?
2. Hikoyadagi Saodat aya obraziga tavsif bering. Saodat ayaning

yoshligi

qanday tasvirlangan?

3. Kuchli iroda egasi bo‘lgan Saodat aya nega o‘g‘lidan voz kechadi?
4. Hikoyadagi Bo‘rixon obraziga tavsif bering.
5. Bo‘rixon nima uchun o‘zbekka o‘xshamay qolgan jihatlarini izohlang. Uning e‘tiqodida qanday bo‘shliq bor deb hisoblaysiz?
6. Saodat aya nima sababdan Bo‘rixonning go‘daklikdagi kiyimlarini olovga tashlaydi?

7. Hikoyadagi «... **Kampir shu jilmaygancha ichidagi muz erimay osongina jon berdi**» – degan gapga e‘tibor bering.

Saodat ayaning nima uchun ichidagi muzi erimay vafot etdi?

8. Hikoyadagi ona obrazini boshqa asarlardagi ona obrazlari bilan solishtiring. Farqli tomonlarini ayting.

9. Itning o‘limiga kim aybdor?

10. Hayvonot olamiga doir qanday g‘aroyib voqealar sizni hayratga solgan? Bir eslab ko‘ring.

11. Inson va hayvonlar tabiati xususida gapiring.

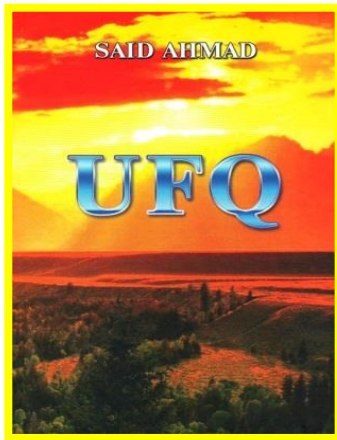
12. Ushbu hikoyaga o‘xshaydigan yana qanday badiiy asarlarni bilasiz?

Ularning o‘xshash va farqli jihatlarini taqqoslang.

QOCHOQ

(«Ufq» trilogiyasidan parcha)

Jannat xola ko'p o'yladi. Bolasining, erining, o'zining taqdiri to'g'risida juda ko'p o'yladi, o'yining oxiri shu bo'ldi: «Bu xilda yashab bo'lmaydi, endi bas! Tursunboyning insofga keltirish kerak. Egilgan boshni qilich kesmaydi. Urushga borsin. O'zini oqlasin. Yagona yo'l shu! Agar Tursunboy ko'nmasa, uni o'zim tutib beraman. Shunday qilaman!»

Onaning qarori qat'iy edi. U Tursunboyning chaylasiga yaqin borganda birdan yuragi hovriqib ketdi. Bolasi doimo chayla oldida tizzasini quchoqlab o'tirardi. Nega ko'rinmaydi? Kampir shoshib chayla ichiga bosh suqdi. Tursunboy qamish ustida ko'zlarini yumib yotibdi. Ona qo'rqib ketdi. O'zini uning ustiga tashladi. Tursunboy ko'zini ochdi, unga alamli qaradi.

–Senga nima bo'ldi, bolaginam?

Tursunboyda allaqanday sher kuchi pay do bo'ldi-yu, sapchib o'rnidan turib ketdi. Keyin darmonsizlanib yana yonboshiga yiqildi.

– Nima bo'ldi? Tobing yo'qmi? Tursunboy arang javob berdi:

– Bir haftadan beri tuz totganim yo'q.

– Axir ikki marta ovqat keltirib qo'ygandim-ku.

– Bo'sh tovoqdan boshqa narsa ko'rganim yo'q. Jannat xola har gal tovoqni olgani borganda tovoq tuproqqa qorishib yotganini ko'rardi. Biroq, u o'g'lining fe'lini bilganidan, o'zi shunaqa, u yerdagi cho'pni bu yerga olib qo'ymasdi, deb qo'ya qolardi. Bolaning aybi qachon onasiga bilinibdi, deysiz! Qancha xavf-xatarda pishirgan ovqati bolasiga buyurmayotgan ekan, uni itlar talashib yeyishayotgan ekan. Jannat xola ro'molga o'ralgan tovoqni shoshib o'g'lining oldiga qo'ydi. Tursunboy kir bo'lib ketgan panjalarini baravar tovoqqa tiqib g'ijimlab og'ziga solardi. Ikki-uch oshamdayoq tovoq bo'shadi. Ona grelkadan sopol piyolaga choy quyib bolasiga tutdi. Tursunboy ola turib qo'li qaltirab

piyolani tushirib yubordi. Ko‘zlari olayib ona tizzasiga boshini tashladi.

Badanidan achimsiq ter hidi kelib turgan bolani ona bag‘riga bosib, boshlaridan siladi. Tursunboyning isitmasi baland edi.

– Bezgak tutyapti seni, bolam. Yur, yur, ketaylik. Seni olib ketgani keldim.

Tursunboy javob o‘rniga ingradi. Shu topda Jannat xolaning ko‘ziga dunyo qop-qorong‘i bo‘lib ketdi. O‘z dardini unutdi. Boshidagi ro‘molini yechib ko‘lmakdan ho‘llab kelib, o‘g‘lining peshonasiga bosdi. Bolasi ko‘zini ochmay ingradi. Jannat xola oriq barmoqlari bilan o‘g‘lining yuzlaridan silab, ko‘zlarini bir nuqtaga tikkanicha ovoz chiqazmay yig‘lardi.

Orzular shamolga uchdi. Homilalikdan to shu kungacha qilgan umidlari tamom bo‘ldi. Bolasining yo‘lga kirgan kundagi quvonch, tili chiqib, birinchi marta aya, degandagi olam saltanatiga teng shodliklar, dadasi opichlab guzarga olib chiqib ketayotganda eshik oldida orqasidan qarab qolgandagi hech narsaga teng ko‘rib bo‘lmaydigan baxt, birinchi bor maktabga kuzatganda oppoq ko‘ylak, g‘arch solib tikilgan etik kiyib chopqillab ketayotgandagi tongdek, hech qachon ko‘rmagan tong... Hammasi, hammasi ona ko‘z oldidan bir-bir o‘taverdi. Tursunboy alahsirardi.

– Yangi to‘nim qani, etigim... Zebi, Zebi! Zebi! Eshikni kim taqillatyapdi, ochma! Olma pishib qopti-ku. Kelyapti, kelyapti!

– Velosipedimga tegmasin! Etigimni tort! Oshingni yemayman! Zebi qani?! Jannat xolaning yurak-bag‘ri ezilib ketdi. Nima qilsin? Nima qilsa, bolasining dardiga em bo‘ladi? Chorasiz! Uning dardini yengillatishga hech qanday imkon yo‘q. Bolasi quvg‘in. Hamma eshik berk. Ochiq havo ham unga berk. Shu torgina to‘qaydan boshqa makoni yo‘q uning. Bu joy ham uni umrbod saqlayolmaydi. Ona ikki qo‘lini osmonga ko‘tarib faryod chekdi:

– E Xudo, menda shuncha qasding bormidi!

Uning havoga ko‘tarilgan qo‘llari shaloplab ikki tizzasiga tushdi. U shu ko‘yi qancha o‘tirganini bilmaydi. Atrofhi qorong‘ilik bosgan, qamishlar shamolda

sovuq guvullaydi. Yonida yotgan bolasi o‘qtin-o‘qtin ayanchli ingraydi. Shu payt olisdan kimningdir, «Jannnaaaat», – deb qichqirgani eshitildi. Ona hushiga kelib quloq tutdi. O‘sha ovoz yana bir necha bor takrorlandi.

Jannat xola o‘rnidan turdi. Qorong‘ida bolasining basharasi ko‘rinmasdi. Yana o‘tirib timirskilanib peshonasini topdi. Hamon issiq.

Ona ikki o‘t orasida qoldi. Ketsa, bolasidan ko‘ngli tinchimaydi. Kim biladi,

holi nima kechadi? Ketmasa, hozir uni qidirib kelib qolishadi. Unda nima bo‘ladi?

U bolasining peshonasidan qo‘lini olmay turaverdi. Uni chaqirayotgan ovoz borgan sari yaqinlashaverdi. Ona shoshib chayladan chiqdi. Qamishlar orasidan bir necha joyda mash'ala ko‘rindi. Har tarafdan

«Jannat!», «Jannat!» degan tovushlar kelardi.

Uni adashgan yo bo‘lmasa biron falokatga yo‘liqqan gumon qilib hamma baravar oyoqqa turgan edi.

Jannat xola jonholatda shudgor olingan tarafga yugura boshladi. U qamish orasidan chiqishi bilanoq Nizomjon yo‘liqdi.

– Qayoqda yuribsiz, aya, tinchmisiz?

Jannat xola uning Nizomjonligini ovozidan tanidi. Nima deyishini bilmay g‘o‘ldiradi.

Nizomjon ovozining boricha to‘qayga qarab qichqirdi:

– Kelaveringlar! Jannat ayam bu yoqdalar!

U bir necha marta atrofga shunday deb qichqirgandan keyin mash'alalar shu tarafga qarab kela boshladi. Birinchi bo‘lib oqsoqlanib Ikromjon keldi. Birpasda uni mash'ala ko‘targanlar o‘rab olishdi.

– Qayoqda yuribsiz?

Jannat xola javob berolmadi. Uning ko‘zlari bejo. Faqat qo‘llarini muttasil silkitib to‘qay tarafga qarab qichqirardi. Ona aqldan ozgan edi. Nizomjon uni

suyab chodir oldiga olib kelguncha terga pishib ketdi. Jannat xola hamon to‘qayga qarab qichqirar, uning qo‘lidan chiqib o‘sha yoq-qa yugurmoqchi bo‘lardi. Chodir ichiga kirishganda, u birdan jimib qoldi. Holdan toyib to‘shakka o‘zini tashladi-yu, qimirlamay shiftga tikilib yotaverdi...

...Ikromjon unga qarab qahr-g‘azab bilan qichqirardi:

– Xoin! Qochoq! Nomard! Hezalak! Iflos! It! Tur o‘rningdan!

Tursunboy o‘rnidan rurdi. Ikromjon yana qo‘ltiqtayog‘iga osilib qaddini rostlab oldi-da, unga buyurdi:

–Yur!

Tursunboy qimirlamadi. Ikromjonda qandaydir hech to‘xtatib bo‘lmas kuch paydo bo‘lgandi. Hozir u har qanday ishni qilishga qodir. Har qanday vahshiy kuch bilan olishishga tayyor edi.

Tursunboy bezovtalik bilan tutilib so‘radi:

– Qayoqqa?

– Qishloqqa. Yurt oldiga. Sen yaramasning jazoyingni yurt bersin.

– Dada, dadajon!

– Dada dema. Sendek bolam yo‘q. Seni allaqachon

o‘ldiga chiqazib qo‘yganman. Ko‘zlaring o‘yilsin, o‘qraygan ko‘zlaringni quzg‘unlar cho‘qisin! Yur, deyapman senga!

Nazariy ma‘lumot.

Trilogiya haqida

Trilogiya (yun. tri – uch, logos – so‘z) – umumiy mazmuni, g‘oyasi, asosiy qahramonlari, syujet chizig‘ining o‘zaro aloqadorligi, bog‘liqligi bilan bir butunlikni, yaxlitlikni tashkil etuvchi uch mustaqil asar. Trilogiya xarakteridagi asarlarning eng dastlabkilari Yunonistonda yuzaga kelgan. Evripid, Esxil, Sofokl kabi yunon tragediyanavislari ilk dramatik trilogiyalar yaratganlar. Masalan, «Zanjirband Prometey», «Oresteya», «Fivaning yetti dushmani»

singari asarlar shular jumlasidandir. O‘zbek adabiyotida ham trilogiya janrida asarlar yaratilmoqda. Said Ahmadning «Ufq» («Qirq besh kun», «Hijron kunlari», «Ufq bo‘sag‘asida») asari trilogiya janrining namunasidir. Said Ahmadning «Ufq» trilogiyasi uch kitobdan iborat romandir. Romanning birinchi kitobi «Qirq besh kun» deb atalib, unda xalqimizning urushgacha bo‘lgan hayoti, uning mehnat jasorati (Katta Farg‘ona kanali qurilishi) qalamga olingan. «Hijron kunlarida» deb ataladigan ikkinchi kitob esa, birinchi kitob qahramonlarining urushda va front ortidagi qahramonliklari haqida hikoya qiladi. Asarning uchinchi kitobi – «Ufq bo‘sag‘asida» esa, ularning urushdan so‘nggi taqdiri tasvirlangan. Ko‘ryapsizki, ushbu roman-trilogiyada juda katta davr qamrab olingan va bu uch mustaqil kitob qahramonlarning g‘oyat murakkab, baxtli va mashaqqatli taqdirini batafsil yoritib olgan.

Mutolaadan so‘ng...

I. Savol va topshiriqlar

1. Tursunboy nega qochoq bo‘lib qoldi?
2. Voqeaga sizning munosabatingiz qanday?
3. Vatanni kimlar asrashi kerak?
4. Jannat xola va Ikromjonning farzandiga munosabatlarini o‘z qarashlaringiz bilan izohlang.
5. Said Ahmadning «Ufq» romani markazida turgan Ikromjon haqida nimalar bilasiz?
6. «Qochoq» hikoyasi asarning qaysi kitobidan olingan?
7. Tursunboy xarakteriga xos xususiyatlarni birma-bir izohlab bering, unda ijobiy xislat topa olasizmi?

II. Mustahkamlash uchun test topshiriqlari

1. Nima sababdan Jannat xola qancha xavf-xatar bilan pishirgan ovqati har gal tuproqqa qorishib yotardi?

A) Tursunboy atayin to'kib tashlandi

B) Ochiligidan yeb qo'yib keyin kosani tozalamas edi

C) Itlar yeb ketardi

2. Tursunboy ovqat yeb bo'lgach isitmasi baland edi va bezgak tutadi, xo'sh, nega Jannat xola bundan bexabar qolgan va o'g'liga qaramagan?

A) O'g'li asosan ovloq joyda va qamishlar orasida yashardi.

B) U tun-u kun o'g'lini nazorat qila olmasdi.

C) Tursunboy harbiy xizmatga bormagani

3. Jannat xola o'g'lining o'zini oqlash yagona yo'li sifatida nimani nazarda tutadi?

A) Uyga qaytish B) Urushga borish

C) Kanal qurilishida qatnashish

4. Jannat xolani qaysi voqea sabab homilalikdan to hozirgacha bo'lgan umidlari tamom bo'ladi?

A) Tursunboy isitma qilgach B) Tursunboy ingragach

C) Otasi o'g'lini urushgach

5. Jannat xola qaysi voqea sabab ikki o't orasida qoladi?

A) Otasi o'g'lidan voz kechganida B) Ikromjon o'g'lini la'natlaganida

C) Atrofdan: «Jannat»-degan tovush kelgach

6. Said Ahmadning asaridagi «Qirq besh kun» bobi nima uchun mehnat jasorati sifatida madh etiladi?

A) Ikkinchi jahon urushidagi tarixiy g'alabaga xalqning qo'shgan hissasi uchun

B) Qolgan boblarga nisbatan o'ta ta'sirli bo'lgani uchun

C) Katta Farg'ona kanali jasorati madh etilgani uchun

D) Mehnat o'zbek xalqining qon- qoniga singib ketgani uchun

7. Qaysi o'zbek asari juda katta tarixiy davrni qamrab olgan va qahramonlari-ning murakkab va baxtli hayotini to'laqonli aks ettiradi?

A) «Otamdan qolgan dalalar» B) «O'tkan kunlar» C) «Ufq»

8. «Ufq» asarining uchinchi bobida nima haqida hikoya qilinadi?

A) Qahramonlarning eng murakkab va ziddiyatga boy, shuningdek, asarning kulminatsiyon nuqtasini

B) Katta Fargʻona kanali qazishda xalqning matonatini

C) Qahramonlarining urushdan keyingi taqdirini

9. Qaysi tipdagi asarlar syujet chizigʻining oʻzaro aloqadorligi bilan boshqalaridan farq qiladi?

A) Trilogiya B) Drama C) Tragediya

26 – 28-§. PIRIMQUL QODIROV. «YULDUZLI TUNLAR» ROMANI

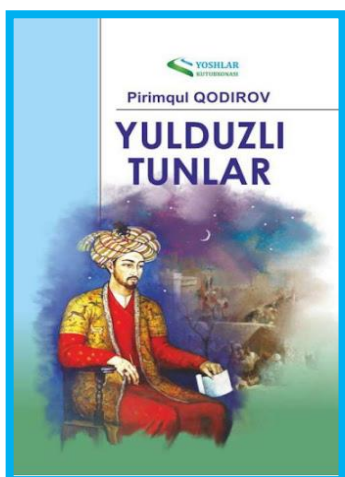

Pirimqul Qodirov – o‘zbek yozuvchisi.

1928-yil 25-oktabrda Xo‘jand viloyatidagi Kengko‘l qishlog‘ida tug‘ildi.

1951-yildan O‘rta Osiyo davlat universiteti (hozirgi O‘zMU) sharqshunoslik fakultetini va 1954-yili Moskvadagi Adabiyot institutining aspiranturasini bitirgan. «Abdulla Qahhorning urushdan keyingi ijodi» mavzusida nomzodlik dissertatsiyasini himoya qildi. 1954 –1963-yillarda u sobiq Ittifoq Yozuvchilar uyushmasi qoshida o‘zbek adabiyoti bo‘yicha maslahatchi, O‘zRFA til va adabiyot institutida katta ilmiy xodim (1963–1983), O‘zbekiston Respublikasi Adabiyot, san’at va me’morchilik sohasidagi Davlat mukofotlari qo‘mitasi raisi (1989–1994) bo‘lib ishladi. Filologiya fanlari nomzodi P.Qodirov o‘zbek adabiyotiga yozuvchi, tarjimon, publitsist, adabiyotshunos olim sifatida kirib keladi.

Adabiy merosi: «Studentlar» (1951) hikoyasi talabalik yillarida e‘lon qilinib, talabalar hayotini, ularning ichki olamini yoritadi. «Jon shirin», «Kayf»,

«Olov» hikoyalari, «Qadrim» (1961), «Erk» (1968), «Meros» (1974) qissalari, «Najot», «Baxillar va botirlar» qissalari (1980), «Akramning sarguzashtlari» (1974), «Yayra institutga kirmoqchi» (1970) nomli **qissa va hikoyalar to‘plamlari**. «Uch ildiz» (1958), «Olmos kamar» (1976) zamonaviy; «Yulduzli tunlar» (1979), «Avlodlar dovoni» (1989) «Ona lochin vidosi» tarixiy(1997) romanlari. Pirimqul Qodirov

adabiyotshunos olim sifatida «Til va el» (1972), «Xalq tili va realistik proza» (1973), «Til va dil» (2005) risolalarini yaratdi.

Tarjimalari: L. Tolstoyning «Kazaklar», K. Fedinning «Dastlabki

quvonchlar», P. Tolisning «Iz», X. Deryaevning «Qismat» asarlari.

«Yulduzli tunlar» romani uchun Pirimqul Qodirov 1981-yili Respublika Davlat mukofotiga sazovor bo'lgan. U O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi deputati (1997–2000), Respublika Oliy Majlisi fan, madaniyat va ta'lim qo'mitasi raisi (1991–1995) bo'lgan.

O'zbekiston xalq yozuvchisi Pirimqul Qodirov «Shuhrat» medali (1994), «El-yurt hurmati» (1998), «Buyuk xizmatlari uchun» (2006) ordenlari bilan mukofotlangan.

«Yulduzli tunlar» – O'zbek yozuvchisi Pirimqul Qodirov qalamiga mansub tarixiy roman. Asarda Zahiriddin Muhammad Bobur hayoti haqida so'z yuritiladi. P.Qodirov mazkur roman ustida o'n yil (1969-1978) davomida ish olib borgan. «Yulduzli tunlar»ga «Boburnoma» hamda «Humoyunnoma» asarlari asos bo'lgan.

«Yulduzli tunlar» zamonaviy o'zbek adabiyotining eng sara asarlaridan biri hisoblanadi. P. Qodirov 80-yillarda «Yulduzli tunlar» romanining mantiqiy davomi sanalmish, Boburning farzandi Humoyun va nabirasi Akbar Jaloliddin Muhammad hayoti haqida hikoya qiluvchi «Avlodlar dovoni» («Humoyun va Akbar») romanini yozgan. «Yulduzli tunlar» romani bir necha tillarga tarjima qilingan.

Bobur behol qo'zg'alib yana toz ustiga engashdi, og'riq zarbidan ko'zlariga duv-duv yosh keldi. So'ng boshini yana yostiqqa qo'yib ko'zini yumib yotganda ravonga tergovchi kirdi.

Yusufiy unga:

– Qisqa so'zlang, faqat axborot! – deb shipshidi.

Tergovchi Baydani ham so'roq qilganini, narigi uchoviga shu badbaxt malika bosh bo'lganini, lekin tashqi dushmanlar bilan, jumladan, Rano Sangram Sinx bilan aloqasi borligini rad etganini, boshqa savollarga javob berishdan bosh tortganini aytib berdi.

– Mal'unlar!.. dedi Bobur yotgan joyida g'azabdan ovozi qaltirab.

– Men ularga shunchalik ishonib... ilkidin taom yesam... izzat-ikrom

qilsam!..

- Hazratim, bu iblislarni ming qiynoqqa solib o‘ldirmoq kerak!
- Narigi uchovini... qoidaga binoan qatl ettiring! Bayda... keyin!
- Bosh ustiga! – deb tergovchi chiqib ketdi.

Qoidaga binoan, podshohning joniga qasd qilganlar eng og‘ir qiynoqlarga solib o‘ldirilardi. Oshpaz Bahlulning terisi tiriklay shilinib olindi. Jallodlar Ahmad choshnagirning avval qo‘l-oyoqlarini kesib, keyin boshini tanasidan uzib, vujudini parcha-parcha qilib tashladilar. Ikki orada vositachi turgan va ustalik bilan saroyga zahar olib kirib, oshpazga bergan kanizak quturgan filning oyog‘i tagiga tashlab o‘ldirildi.

Malika Bayda eng qattiq hibsda saqlanar, endi odamlar uning qanday qatl etilishini kutar edi.

Tabib Yusufiy Boburning hayoti uchun ikki kecha-yu kunduz tinmay kurashdi. Tohir ham ikki kecha-yu kunduz bemorning yonidan jilmay, xizmatini qildi. Nihoyat, uchinchi kun tabib:

- Xudoga ming qatla shukr, hazratim, bir o‘limdan qoldingiz! –dedi.
- Onadan qayta tug‘ilganday bo‘ldingiz. Endi ozgina qatiq iching. So‘ngra uxlang!..

(Tadqiq qilamiz: qadrli talaba! Shu o‘rinda Boburni qanday o‘ylar qiynagan edi?)

Bu o‘ylardan Bobur yana boshi berk ko‘chaga kirib qolganday bo‘ldi, kelajak ko‘ziga qorong‘i ko‘rinib ketdi...

...Ertasi kuni tabib uning tomiridan ko‘proq qon olmoqchi bo‘ldi

– Zaharlangan harom qonni chiqarib yuborgaymiz, hazratim. Yana biror hafta qimirlamay yotmog‘ingiz kerak.

Bobur bunga e‘tiroz qildi. Busiz ham uning darmoni ketib qolgan edi. Agar tabib ko‘p qon olsa uzoq yotishi aniq. Holbuki, «Podshoh o‘lim to‘shagida yotgan emish!», «Umid yo‘q emish!» degan ovozarlar tarqalgan, qulay fursat

kutayotgan gʻanimlar jonlanib qolgan edi. Beklar ham Boburning tezroq koʻpchilikka koʻrinishini istar edilar.

Oradan yana ikki kun oʻtgach, Bobur tantanali marosimlarda kiyadigan kiyimlarda devoni shomga chiqdi. Baland taxtning ikki tomonida tizilib turgan yuzdan ortiq amirlar, sarkardalar, viloyat hokimlari taʼzim bajo keltirib boʻy egdilar. Bobur taxtga shoshilmay chiqib oʻtirgach, ikkita navkar malika Baydani poygakdagi eshikdan olib kirdi.

Kampir hali ham boshdan oyoq oq kiyib, oʻgʻli Ibrohimga aza tutib yurar edi. Faqat qaddi avvalgidan biroz bukchayganroq. Lekin koʻzlari Boburning yuziga tushganda uning ogʻir kasalga oʻxshab sargʻayib qolganidan qanoat hosil qilganday mamnun yiltiradi.

Eshik ogʻa Muhammad Doʻlday malikani soʻroqqa tutib, suiqasdga yana kimlar ishtirok etganini surishtira boshladi.

– Suiqasd emas, bu intiqom! – dedi malika.

– Podshohingiz toʻkkan qonlarning qasosi bu! Menga yordam bergan oshpaz ham, Ahmad Choshnagir ham, kaniz ham botir qasoskorlar edi. Hammasi mardlarcha jon berdi. Endi navbat meniki. Men oʻgʻlimning dogʻida kuyib kul boʻlganman. Endi qoʻllaringdan kelsa, kulimni koʻkka sovuringlar!

Malika saroyda hamma tushunadigan forsiy tilda gapirmoqda edi. Aʼyonlar nafaslarini ichlariga olib, yerga qarashdi. Malika bir oʻlimni boʻyniga olib kelgan endi har bir soʻzni oʻqqa aylantirib yoviga dadil otar, Boburning gʻazabga toʻlib, jallod chaqirishini, qurolsiz onaga qarshi barcha qurollarini ishga solishini istardi. Oʻshanda maʼnaviy gʻalaba malika tomonida boʻlar, uning dovyurakligi ogʻizdan ogʻizga oʻtib, odamlarning ehtiromini qozonar edi. Buni Bobur ham sezdi-yu, oʻzini bosib, Malikdod Koroniyga qaradi.

– Bu qanday yosumanlik! – dedi Malikdod Koroniy Baydaga.

– Shunchalik oʻch olish niyatingiz bor ekan, aʼlohzratning inoyatlarini nega qabul qildingiz?

– Niyatimga yetishim uchun shunday qilishim kerak edi!

– A’lohazrat sizni «Mo‘tabar onamizdek e’zozlang!» – deganlarida yig‘lab minnatdorchilik bildirganingiz bizning yodimizdan chiqqan emas!

– Men u paytda nafratim zo‘ridan yig‘lagan edim! O‘g‘limning kushandasiga ona bo‘lishdan qiynalib ko‘zim yoshlangan edi!

– Yo alhazar! Axir siz ham Muhammad ummatisiz, muslimasiz-ku! O‘g‘lingiz bularga qarshi necha barobar katta kuch bilan chiqqanini bilmasmisiz? Bular mag‘lub bo‘lsa o‘g‘lingiz yovlarining ming jonlaridan birini ham tirik qo‘ymas edi. Siz sulton Ibrohimning qanchalik shafqatsiz bo‘lganini bilar edingiz. Agar sizda insof-u imon bo‘lsa, qo‘lida qilichi bilan ochiqchasiga jang qilgan sarkardaga yashiriqcha zahar bermas edingiz!

– Men ayol kishiman, qilich ko‘tarib jang qilolmayman! Ana o‘sha zahar – mening qilichim edi. Fotihlar Panipatda ming-ming odamlarning o‘limiga sabab bo‘ldi! Bu mamlakatning yana ko‘p joylariga ajal urug‘ini ekdi! Men kabi minglab onalar hozir motam tutib, ko‘z yoshi to‘kib yuribdi. Qancha-qancha kelinchaklar beva qolib, o‘zlarini erlarining jasadlari bilan birga olovda yondiryapti! Men bergan zahar ana o‘sha ajalning urug‘idan tayyorlangan edi! Unga beva-bechoralarning achchiq ko‘z yoshlari ham qo‘shilgan edi!

Malikaning so‘nggi so‘zlari fotih beklarga ham tegib ketdi. Sersoqol bir bek o‘rnidan sakrab turib, Boburga ta‘zim bilan murojaat qildi:

– Hazratim, bu yalmog‘izning tilini og‘zidan sug‘urib olmoq kerak! Shunday mal‘unligi ustiga yana buncha gap!

– Mayli, meni qiymalab tashlasinlar! – deb qichqirdi Bayda. – Men qo‘rqmayman!

Bobur Baydani beklar istagandek qiynoqlarga solib o‘ldirtirsa el-ulus nima deyishini o‘ylar ekan, «lop» etib Hirotidagi Xadicha begim esiga tushdi. Makkorlikda u ham Baydadan qolishmas edi, nevarasi Mo‘minmirzoning o‘limiga sabab bo‘lgani ko‘pchilikka ma‘lum edi. Shunga qaramay, Shayboniyxon uni Mansur baxshining ixtiyoriga topshirib, dahshatli qiynoqlarga solgani juda ko‘p odamlarning nafratini keltirgan edi. Boburning o‘zi bundan bir

haftagina oldin xilvatxonada xotira yozib o'tirganda Shayboniyxonning bu ishini jirkanib qalamga olgan edi. «...Besh kunlik o'tar dunyoda Shayboniyxon mundoq ablahona ishlari bilan yomon ot qozondi», – degan satrlarni o'z umr kitobiga bitgan Bobur endi mana bu quROLSIZ onaga qanday chora ko'rishi kerak? Qanday qilsa odamlarning nafratiga emas, hurmatiga sazovor bo'ladi?

Beklar hamon Baydaning o'ldirilishini talab qilmoqda edilar...

(Tadqiq qilamiz: ayting-chi?! Malika Bayda taqdiriga siz qanday qaraysiz?)

Xondamir bu uzoq va mashaqqatli safarga Boburni orqa qilib chiqqan edi. Yoshi ellikdan oshayotgan olim bu uzoq yurtlardan Hirotga sog'-salomat qayta oladimi, yo'qmi, hali o'zi uchun qorong'i edi. U Bobur tufayli mana shu qorong'ilikni bo'yniga olib kelmoqda edi. Endi yo'llarda Boburning irodasi va aql-zakovatidan dalolat beradigan nimaiki uchrasa, hammasi mavlononing qalbidagi mash'um qorong'ilikni quvayotganday bo'lar va yorug' bir istiqbolga ishonch uyg'otar edi.

Xondamir Agraga kelib kirganda daryo bo'yiga qurilgan Hasht Bihisht va Zarafshon bog'larini, marmarlariga chiroyli gullar solib ishlangan tosh imoratlarni, tomlari maysalar bilan bezangan tillakori tololarni⁶, chaman-chaman gullari ko'zni qamashtiradigan gulzorlarni ko'rdi. Bu ulug'vor go'zalliklar mavlononing kela-kelguncha ko'rgan va eshitganlariga qo'shildi-yu, u Boburni avvalgidan boshqacha favqulodda qudratli bir qiyofaga kiritib tasavvur eta boshladi...

Mutolaadan so'ng...

I. Mustahkamlash uchun test topshiriqlari

1. «Yulduzli tunlar» asarida Muhammad Do'lday malika Baydani so'roqqa tutganda nega malika « suiqasd emas, intiqom bu», – deb aytadi?

A) Panipatda ko'p kishi halok bo'lgani sabab

⁶ * T o l o r — shiyp on

B) O'g'li o'lgani sabab

C) Boburda hasadi borligi sabab

2. «Yulduzli tunlar» asarida tabib nega Boburga : «Onadan qayta tug'ilgandek bo'ldingiz!» – deya aytadi?

A) Tabib mehnati kor qila boshlagach

B) Bayda malika tashrif buyurgach

C) Tohir va Yusuf tabib ikki kecha kunduz yonidan jilmagach

3. Asarda malika Bayda Malikdod Koroniyga nima uchun : «Mening qilichim zahar»,– deb aytadi?

A) Panipatda halok bo'lganlar, bevalar, mushfiq volidalarni xunini shu yo'l bilan olish uchun

B) Sarkardani shu yo'l bilan o'ldiradi

C) Boburni shu yo'l bilan zaharlaydi

4. Boburning nazdida kim makkorlikda malika Baydadan qolishmas edi?

A) Mo'min mirzazodaning volidasi B) Gavharshod begim

C) Xadicha begim

5. Nima sababdan Shayboniyxon Xadicha begimni Mansur baxshiga beradi?

A) Boburning nikohiga kirishdan bosh tortgani sabab

B) Nevarasi Mo'minmirzoni o'ldiradi

C) Gavharshodbegimga fitna uyushtiradi

II. Savol va topshiriqlar

1. Adib nasrning qanday janrlarida ijod qildi?

2. «Yulduzli tunlar» romanidagi Bobur timsoliga qanday qaraysiz?

3. Ibrohim Lo'diyning onasi Malika Bayda taqdiri haqida nimalar bilasiz?

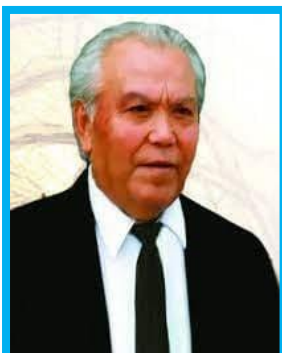
4. Boburning Malika Baydaga nisbatan qo'llagan hukmi, sizningcha, to'g'rimi?

5. Xondamir va Bobur munosabatlariga baho bering.

6. P.Qodirov boshqa adiblardan badiiy ijoddagi qaysi xislati bilan farqlanadi?
7. Boburning keyingi taqdirini kitob matni bilan to'la tanishib gapirib berishga harakat qiling.
8. Bobur qalamiga mansub umr kitobi sizni hayratlantiradimi, siz kundalik yozasizmi, kun tartibingiz qanday?

29 – 31-§. ODIL YOQUBOV. «ULUG‘BEK XAZINASI» ROMANI

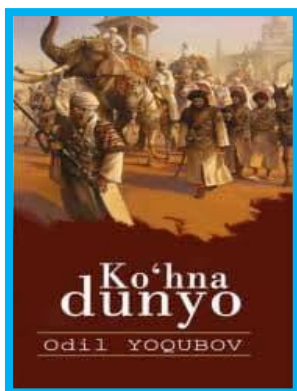
Odil Yoqubov 1926-yili Qozog‘istonning Turkiston tumanidagi Qarnoq qishlog‘ida ziyoli oilada tug‘ilgan. «O‘zbekiston xalq yozuvchisi» unvoni bilan taqdirlangan.

Adib ijodiy merosi: hikoyalar to‘plami: «Tilla uzuk» .

«Dastlabki qadam», «Ikki muhabbat».

Qissalari: «Tengdoshlar», «Muqaddas», «Bir feleton qissasi», «Tilla uzuk», «Larza», «Qanot juft bo‘ladi», «Matluba», «Billur qandillar», «Izlayman», «Qaydasan, Moriko»

Romanlari: «Er boshiga ish tushsa...», «Diyonat», «Ulug‘bek xazinasi», «Ko‘hna dunyo», «Oq qushlar,

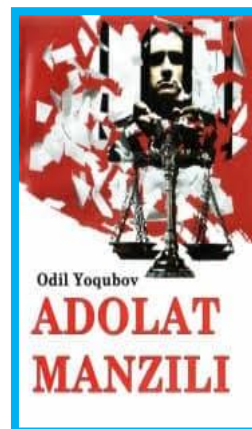
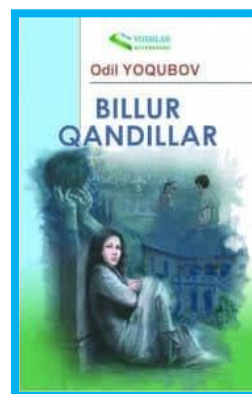

oppoq qushlar» (1988), «Adolat manzili», «Osiy Banda».

Pyasalari: «Chin muhabbat», «Aytsam tilim, aytnasam dilim kuyadi», «Yurak yonmog‘i kerak», «Olma gullaganda»,

«Muzaffar Temur», «Bir koshona sirlari».

Kinossenariylari: «Dilbarim», «Bahor yomg‘irlari».

Mutolaagacha soʻz:

1. Adib O. Yoqubovning qaysi asari bilan tanishsiz?
2. «Ulugʻbek xazinasi» romanini oʻqiganmisiz?
3. Mirzo Ulugʻbek haqida nimalarni bilasiz?
4. Samarqandga sayohat qilganingizda Ulugʻbek rasadxonasiga kirib nimalarni his qilgansiz, axir, unda dunyo astronomiyasi uchun bebaho kashfiyotlar qilinganini yaxshi bilasiz-ku?
5. Keling, Ulugʻbek davri va Movarounnahrda, xususan Samarqandga xayoliy sayohat uyushtiramiz. Ular bilan bir davrda yashab koʻramiz...

«ULUGʻBEK XAZINASI»

(romanidan parchalar)

Mirzo Ulugʻbek toqatsizlik bilan bosh chayqadi.

– Kamina bariga tushunamen, Ali! Ammo hodisalar silsilasi ⁷ shundaykim, buni ilm ahli idrok etishdan ojizdir. Fozillar ahli shohlar aqlidan ojiz boʻlganidan emas, yoʻq! Bilʼaks, Haq taolo sizlarga shunda poklik ato etgankim, shohlar hayotining mislsiz razolatini idrok etishdan ojizdursiz!

Mirzo Ulugʻbek boʻgʻilib ketganday tomogʻini silab uh tortdi-da, goʻyo shogirdi bilan bahslashayotganday qoʻl siltab:

– Yoʻq! – deb xitob qildi.

.– Men saltanatdan ayrilishdan qoʻrqmaymen. Faqat bu elga qirq yil rahnamolik qilib orttirgan boyligim – madrasa-yu rasadxonam, nodir xazinam – toʻplagan kutubxonam va nihoyat, yaratgan asarlarim – barchasi poymol boʻlishidan qoʻrqamen. Ha, faqat shundan qoʻrqamen. Tagʻin bir narsadan – kelgusi avlodlar bandayi ojizdan hazar qilmasmu , – deb qoʻrqamen. Mirzo Ulugʻbekday koinot sirlarini ochmoqni tilagan, fozillikni daʼvo etgan mavlono,

⁷ Hodisalar silsilasi - hodisalar yoʻnalishi maʼnosida.

hayhot, oxir-oqibat, barcha shoh, barcha taxt sohiblariday saltanatni deb o'z pushti kamaridan bo'lgan farzandi bilan toj-u taxt talashibdur-da, degan nom qoldirmoqdan qo'rqamen...

... Ali Qushchi o'ng'aysizlanib, joyida bir qo'zg'alib qo'ydi.

– Ehtimol eshitgandursiz, ustod. Shu yil ko'klam mavlononing ojizasini... Qalandar Qarnoqiy degan yosh mudarrisga tilab, sovchilikka borgan edim. Mavlono alxusus uning otasi Xoja Salohiddin zargar qattiq ranjitib qaytardi... Qolganini bilursiz, ustod.

Mirzo Ulug'bek billur piyolalardagi tillarang sharobga tikilganicha sukut saqlar edi. U chindan ham «qolganini bilar» edi. Ali Qushchi aytgan sovchilikdan sal keyin mavlono Muhiddin qizini amir Ibrohimbek tarxonning kenja o'g'liga nikohlab bergan, bu dabdabali to'yda Mirzo Ulugbek ham ishtirok etgan edi. Lekin ko'p o'tmay, Mirzo Ulug'bek o'g'li Abdulatifga qarshi lashkar tortib, Jayhun bo'ylariga ketganida, Samarqandda qolgan shahzoda Abdulaziz amir Ibrohimbek o'g'lini qatl qildirib, uning yosh qaylig'ini o'z haramiga olgan, shahzodaning bu mash'um ishi amirlar orasida qattiq norozilik uyg'otgan edi...

... bilamen, ustod.

– Qalanlar Qarnoqiy ne bo'ldi? Madrasani tark etib, daveshtlikni ixtiyor etgan emish... Bu so'z haqiqatmu?

– Haqiqat, ustod. Ko'p salohiyatli yigit edi. Nadomatlar bo'lg'aykim, o'shal to'ydan keyin ustiga janda, boshiga kuloh kiyib, madrasani tark etdi. Alhol ko'cha-ko'yda gadolik qilib yurgan emish?

Ali Qushchi otining jilovini darvozada kutib olgan qorovulga tutqazib hovliga kirdi. Tashqarida ot tuyoqlarining dupuri eshitildi: uni kuzatib kelgan sipohlar orqaga qaytgan edi. Ali Qushchi rasadxonaga qarab yurgan edi, qorovul chol:

– Enangiz kelmish, mavlono, – dedi.

– Qayda?

– Kitobdorning hujrasida.

«Kitobdor» – Miram Chalabiy bo‘lib, kecha-yu kunduz kutubxonadan chiqmagani uchun shu nomni olgandi.

«Enam bu qora tunda ne qilib yuribdi?»

Ali Qushchining xayoli hamon Ko‘ksaroyda, ustodda edi. U kutubxonaga oshiqar, u erda yolg‘iz o‘tirib, ustodning gaplarini yana bir o‘ylab ko‘rgisi kelar, tanho qolishni xohlardi. Ali Qushchi istar-istamas rasadxonaning orqasidagi tolibi ilmlar yashaydigan bir qavatli binoga burildi...

... Enangni qo‘y, bo‘tam. O‘zing so‘yla: ne bo‘ldi, ne qo‘ydi?

– Neni so‘raysiz, enajon?.

Hamma yoqda shumxabar: sulton Ulug‘bek taxtdan qulabdur, barcha mahramlari, barcha shogirdlari qatl-u qirg‘in bo‘larmish... Ali Qushchi ko‘ngli bir xil bo‘lib, enasini ohista quchidi, uni tinchitish umidida beparvo kulgan bo‘ldi.

– Bu yolg‘onni qaysi nobakor topmish, enajon?

– Nechun kulasen? Butun daha so‘zlaydi, bo‘talog‘im. Rahmatli otang aytguvchi edi: sultonlardin olis yurmoq darkor ekan. Qirq yil jahongirga mahram bo‘lib, uning qarorgohida mulozimlik qilib ne orttirdim? Boshimga balo orttirdim, xolos, deguvchi edi..

– Qo‘rqmang, enajon...

– Qo‘rqmay ne qilay? Sulton Ulug‘bekka shogird bo‘laman deb, ne topding, bo‘tam? Topganing kitobmi? Kitob deb, befarzand, so‘qqabosh o‘tasenmi, bu dunyodin...

– Nasib qilsa bo‘lib qolar, ena...

– Qachon? Enang o‘lgandami?..

...Qalandar Qarnoqiy o‘zining ilk she‘rlarini o‘sha mutolaa xonasida bitgan va ilk bor Xurshidabonuga o‘qib bergan, zotan uni shoir qilgan ham shu

dilbar va oqila qiz edi... Ha, hayotining achchiq-chuchugini tatib koʻrmagan, oʻn gulidan bir guli ochilmagan bu nozik qiz... qirqqa borib qolgan, chekmagan zahmati, koʻrmagan balosi qolmagan Qalandardan donoroq chiqdi: Qarnoqiy qizga oʻz koʻnglini ochib, sovchi yubormoqchi ekanini aytgan kechasi... undan kichik bir maktub oldi. Qiz u bilan xilvatda uchrashmoqni tilagan edi...

...Xayriyat, shu payt ichkari hovlining eshigi ochilib, muridlar qurshovida Xoja Salohiddin zargar koʻrindi. Chol yana boyagiday pishiq qaddini xoda yutganday tik tutib, oltin bandlik asosi bilan yerni duk-duk urib, Qalandarning yonidan oʻtib ketdi. Oltin jarangi quturtirgan battol! Ham Qalandarning qanotini qayirdi, ham suyakli nevarasini baxti qora qildi! Toki Qalandar Xurshida bonuga muyassar boʻlganida, oʻz sevgilisini telba shahzodaning haramiga berib qoʻymas edi. Yoʻq! Uning qoʻlida oʻlsa oʻlar ediki, lekin sevgilisini xor qilmas edi!..

...Ali Qushchi endigina Temur Samarqandiy degan mashhur temirchining gʻorida turganini tushundi. Amir Temur lashkarida xizmat qilgan bu odam toʻgʻrisida Ali Qushchi koʻp gʻalati hangomalar eshitgan, lekin oʻzini koʻrmagan edi. Ali Qushchi tavoze bilan qoʻl qovushtirib, chol koʻrsatgan toʻnkaga oʻtirdi, cholning yoniga choʻnqaydi.

– Ha, mavlono Ali Qushchi, – dedi chol.

– Siz Amir Temur Koʻragoniy oʻltirgan toʻnkada oʻltiribsiz. Amir Temurdan soʻng bul toʻnkada uning farzandi Xoqoni Said Shoxrux Mirzo oʻltirgan edi...

– Chol siyrak, lekin oʻsiq qoshlarini silab miyigʻida kulimsiradi.

– Ul zoti sharif quyma oltin olib kelibdurkim, qiblagoh Amir Temurga yasagan qilichday qilich yasab berarmishmen. Bilmaydurlarkim, qilich yasamaslikka ont ichganmen... Bu toʻgʻrida ham Ali Qushchining qulogʻiga allaqanday mish-mishlar chalingan edi. Goʻyo Shoxruh Mirzo Samarqandga tashrif buyurganida mashhur bir temirchiga qilich buyurgan, temirchi esa qilich yasashdan bosh tortgan. Shoxrux Mirzo dargʻazab boʻlib, uni dorga osishga

buyurgan, lekin Mirzo Ulug‘bek aralashib, temirchini o‘limdan olib qolgan...

... Mirzo Ulug‘bek patirni olib ushatdi, ushatdi-yu, hayron bo‘lib qoldi. Patirning orasidan naycha qilib o‘ralgan bir qog‘oz chiqdi. Mirzo Ulug‘bek yuragi «shig‘» etib qog‘ozni ochdi. Imzo chekilmagan. Noma‘lum kimsa unga haq taolodan inoyat tilab, dorussaltanada bo‘layotgan hodisalardan voqif qilgan va bir maslahatni o‘rtaga tashlagan edi. Uning yozishicha, shahzodayi valiahd dorussaltanani zabt etib, Ko‘ksaroyga kirishi bilan qiyomat qoyim boshlangan. Kecha masjidi jome‘da xutba o‘qilib, Mirzo Ulug‘bek dini islom g‘animi, deb atalgan va toj-u taxtdan judo qilingan...

...Mirzo Ulug‘bek bir piyola bodani to‘ldirib ko‘tarib yubordi-da, bir burda non chaynab, xonani sekin aylana boshladi. Mayli! Og‘u bo‘lsa bo‘lsin! Agarchi nobakor farzandi og‘u berib, uni o‘ldirmoqqa qasd qilgan bo‘lsa, niyatiga yetsin! Va lekin.. bu sirli nomani yo‘llagan, uni qochirmoqqa jazm qilgan kim ekan? Suyukli shogirdi Ali Qushchimu, yo mavlono Muhiddinmu? Yo‘q, bu xatarli tadbir ilm ahli qo‘lidan kelmas! Bu xatarli ishga jazm qilsa Bobo Husaynday navkarlari jazm qiladi! Va lekin... yo‘q, u qochmaydi! Qochganda qayga boradi? Qirq yil hokimlik qilgan Movarounnahrda qochib gadolik qiladimu?.. Unga hech narsa kerak emas, na toj, na taxt! Barini shahzodaga topshiradi. Olsin! Davri davron sursin! Faqat uni tinch qo‘ysa bas!

Mirzo Ulug‘bek qalbini chulg‘ab olgan alamli duodan bo‘g‘ilib, xonaning o‘rtasida to‘xtadi. U endigina xonaga qorong‘i tushganini, shiftlagi tuynukchadan quyilib turgan bir hovuchgina nur so‘nib, kaftlekkina osmonda milt-milg yulduzlar yonganini ko‘rdi ...

... Movarounnahr donishmandlarining asarlariga kelganida chidab tura olmadi: ustod eng mohir xattotlarga ko‘chirtirib, ko‘k, qizil, sariq saxtiyondan jild yasattirgan bu og‘ir, nodir kitoblarni qoldirishga vijdoni chidamadi... Donishlar donishi Abu Rayhon Beruniy Muhammad ibn Ahmad hazratlarining pushti rang ipak matoga o‘ralgan «al-Qonun al-Mas’udiy», «Mezon ul-hikmat»

va «Kitob us-saydana»sining o‘zi bir to‘p bo‘ldi. Shayxur-rais atalmish Abu Ali ibn Sino hazratlarining «Kitob ush-shifo», «Kitob un-najot»i esa bir qopga sig‘madi. Ustodning ipak qog‘ozlarga chizilgan jadvallari bilan xattotlar hali ko‘chirib bitmagan risolalarni ham qopga solishning iloji bo‘lmadi. Ularni qalin kimxobga o‘rab, alohida ajratib qo‘ydi. Kitoblar, kitoblar, kitoblar... Mana, bo‘lakcha ishlov berilib, qog‘ozday mayinlashtirilgan ohu terisiga ko‘chirilgan ustodning suyuqli risolasi «Devon-u lug‘otit-turk» Mana, jannatmakon Qozizoda Rumi o‘z qo‘li bilan bitgan «Riyoziyot»i, «malik -ush-shuaro» atalmish Umar Hayyomning zarhal jildlik nozik she‘rlar majmuasi. Uning yonida esa allomalar sarboni Abul Abdullo Muhammad ibn Muso al- Xorazmiy hazratlarining baxmalga o‘ralgan «Kitob al – muxtasaf fi hisob al-jabr val-muhobala»si...

... Ali Qushchi hushiga kelguncha suvoriylarning biri otini jilovidan olib, pastga, jarlikka yetakladi.

«Qaroqchisimon bu yo‘lto‘sarlar kim? Quyunday yopirilib qaydan keldi?»

... Tuya bo‘yi keladigan qamishzorga kirishlari bilan oldinda borayotgan suvoriy yuzidan qora charm niqobini yulib oldi.

– Qalandar Qarnoqiy!

– Ustod!

Qalandar otda engashib, qulochini yozdi:

– O, ustod, ustod! Niyatimiz pok ekanmi, diydor ko‘rishmoq nasib bo‘ldi!

Ali Qushchi hamon hushini yig‘olmay, Qalandarning sersoqol yuziga, yosh miltiragan ko‘zlariga hayrat bilan tikilarkan, yuragi yana jiz etdi: qamishzor orasidan Miram Chalabiy bilan Mansur Koshiy chiqib kelishdi.

– Miram, o‘g‘lim! Mansur Koshiy!

– Ustod! Qalandar Ali Qushchini qo‘yib yuborib, yasovullarni chakalakzorga sudrab tushgan niqobli yigitlarga yuzlandi...

– Assalomu alaykum, ustod!

– Vaalaykum assalom, o‘g‘lim Miram! – Ali Qushchi bir yosh mudarrisga, bir egar ustidagi ikki yoni qappayib turgan xurjunga qaradi.

– Qalay, «Ajdar g‘or»da osoyishtalikmi?

– Osoyishtalik, ustod, osoyishtalik! dedi Miram Chalabiy muloyim kulimsirab. – Ustodning sandig‘ini ochdim. Barcha qo‘lyozmalaridan bir nusxadan, «Ziji Ko‘ragoniy»dan uch nusxa oldim, mavlono...

– Jannatmakon Qozizoda Rumiylar kitoblari esingdan chiqmadimi, o‘g‘lim?

– Yo‘q, ustod. Ul zoti oliyning «Riyoziyot»idan bir nusxa, G‘iyosiddin Jamshid hazratlarining «Handasa»sidan bir nusxa oldim, ustod...

Borakallo, o‘g‘lim! dedi Ali Qushchi. Barcha sandiqlar joyidami?

Joyida,ustod!

– G‘orning og‘zini yaxshi berkitdingmi?..

Mutolaadan so‘ng...

I. Mustahkamlash uchun test topshiriqlari

1. «Ulug‘bek xazinasi» asarida nega shahzoda Abdulazizdan ko‘plab amirlar norozi edi?

- A) Amir Ibrohim bilan orasiga nifoq tushadi
- B) Abdulatif bilan ittifoq bo‘lib otasiga qarshi qo‘shin tortadi
- C) Ibrohim amirni o‘ldirib yosh xotiniga uylanib oladi

2. Nima sababli Ali Qushchining otasi jahongir saroyida qirq yil ishlab nima ortdirdim deb noligan?

- A) Abdulatifning otasini taxtdan ag‘darganini onasi misol qilib keltiradi
- B) Boshiga balo kelgani uchun
- C) Sulton Shohrux jangda halok bo‘lib o‘zi keyinchalik saroydan haydalgani uchun

3. «Ulug‘bek xazinasi» asarida nega Miram Chalabiy kitobdor unvonini oladi?

- A) Otasidan lavozim meros qoladi.
- B) Ali Qushchi Xo‘ja Salohiddinning qizini nikohlab bu lavozimni unga hadya etgani
- C) Kecha-yu kunduz kutubxonadan chiqmagani sabab

4. Asarda kim oltin jarangi quturtirgan battol?

- A.Qalandar Qarnoqiy B.Xoja Salohiddin C.Ali Qushchi

5.Qachon mavlono Ali Qushchi temirchi Temur Samarqandiy g‘orida turganini tushundi?

- A.Kutubxonadan bir qop kitoblar va eski temir qilich chiqib qolgach
- B.Qarnoqiy bu haqida unga xabar berdi
- C.Qalandar Xurshid bonuga muyassar bo‘lganini eshitib qolgach

II. Savol va topshiriqlar

1. Asardan olingan parchalar sizni asarni to‘liq o‘qishga unday oldimi?
2. Ulug‘bek Ali Qushchiga: *«Men saltanatdan ayrilishdan qo‘rqmaymen...»* deganda nimadan qo‘rqishini aytgandi? Nega Ulug‘bek shoh va alloma bo‘la turib aynan shu narsadan qo‘rqyapti?
3. Asarda Ali Qushchi, Qalandar Qarnoqiylar asrab qolgan Ulug‘bekning saroyidagi nodir asarlar haqida qanday ma’lumotga egasiz? Ularning qaysilarini bilasiz?
4. *«Mirzo Ulug‘bek patirni olib ushatdi, ushatdi-yu, hayron bo‘lib qoldi. Patirning orasidan naycha qilib o‘ralgan bir qog‘oz chiqdi. Mirzo Ulug‘bek yuragi «shig‘» etib qog‘ozni ochdi. Imzo chekilmagan. Noma’lum kimsa unga haq taolodan inoyat tilab, dorussaltanada bo‘layotgan hodisalardan voqif qilgan va bir maslahatni o‘rtaga tashlagan edi». Ulug‘bekka bu maktubni yozgan kim edi, nega unga imzo chekilmagandi?*
5. Sizningcha, Ulug‘bekning taqdiri nega fojiali yakun topdi? Aslida qanday yo‘l tutishi kerak edi?
6. Bu asar mutolaasi sizga nimalarni o‘rgatdi? Tarixda o‘ta bilimdon, zehni

o‘tkir Abdulatifning «padarkush» bo‘lib qolishining bosh sababi nima edi?

7. «**Ali Qushchi hushiga kelguncha suvoriylarning biri otini jilovidan olib, pastga, jarlikka etakladi**». Bular kim edi? Nega Ali Qushchiga bunday qilishyapti, ularning asl niyati nima?

8. Ali Qushchi nega zindonband qilingandi? Uni kim ozod qiladi?

9. Tilla kampir nimadan xavotirlanib saroyga kelgan edi?

10.»Otamning fazilatlari va ibrati» mavzusida matn yarating.

Timsollarga xos xususiyatlar bilan ularga so‘zda tasvir yarating.

Ali Qushchi	-----
Qalandar Qarnoqiy	-----
Miram Chalabiy	-----
Xurshida bonu	-----
Tilla kampir	-----
Salohiddin zargar	-----
Temur Samarqandiy	-----

32-§. SHAROF RASHIDOV. «KASHMIR QO'SHIG'I»

Sharof Rashidovich Rashidov 1917-yil

6-noyabrda Jizzax viloyati Jizzax shahrida tug'ildi. O'rta maktabni bitirgach, Jizzax pedtexnikumiga o'qishga kiradi. 1935-1941-yillari Samarqand davlat universitetining filologiya fakultetida o'qiydi. So'ng Samarqand viloyati gazetalarida mas'ul kotib, muharrir o'rinbosari va muharrir lavozimida ishlaydi.

Ikkinchi jahon urushi qatnashchisi. 1944-1947-yillari Samarqand viloyat komiteti kotibi, 1947-yili «Qizil O'zbekiston» gazetasi muharriri,

1949-1950-yillari O'zbekiston yozuvchilar uyushmasi boshqaruvi raisi, sobiq O'zbekiston Oliy Soveti Prezidiumi raisi, O'zbekiston KP MK 1-kotibi (1959-1983), Sobiq Ittifoq Markaziy Siyosiy byurosi a'zoligiga nomzod bo'lgan. 2 marotaba Mehnat Qahramoni unvoniga sazovar bo'lgan.

Sharof Rashidov adabiyotga shoir sifatida kirib keldi va 1-yirik asari – «Chegarachi» dostoni 1937-yilda nashr qilindi. Fashizmga qarshi kurash tuyg'ulari bilan sugorilgan «Qahrim» she'rlar to'plami 1945- yilda chop etildi. Sh. Rashidov davrning muhim hisoblangan muammolaridan biri – qo'riq va bo'z yerlarni o'zlashtirish mavzusida «G'oliblar» qissasini (1953) yozdi. Ikkinchi jahon urushi yillarida front orqasida qahramonona mehnat qilgan xalq hayotiga bag'ishlangan «Bo'rondan kuchli» (1958) va «Qudratli to'lqin» (1964), «G'oliblar» (1972) romanlarini yaratdi. Sh. Rashidov xalq va mamlakat hayotida ro'y bergan voqealarni davlat va partiya arbobi sifatida mushohada etib, adabiyotning badiiylik mezonlaridan ko'ra g'oyaviylik tamoyiliga ko'proq e'tibor berdi. Hind xalq afsonasi asosida yozilgan «Kashmir qo'shig'i» lirik qissasi (1956) Rashidov ijodida alohida o'rinni egallaydi.

Sh. Rashidov respublikaga rahbarlik qilgan yillarda qator bunyodkorlik ishlari bilan birga qishloq xo'jaligi yerlaridan ekstensiv foydalanish oqibatida

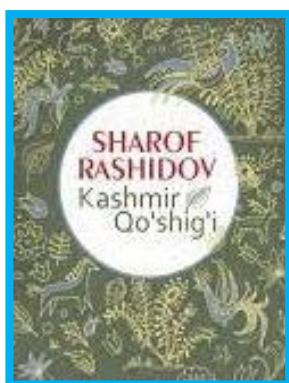
ekologik vaziyatning buzilishi, paxta yakkahokimligining qaror topishi kabi noxush holatlar ham yuz berdi. Rashidov vafotidan so'ng Markaz tomonidan totalitar tuzumning barcha kirdikorlari unga yuklanib, 80-yillar qatag'onida nohaq qoralandi.

O'zbekiston mustaqillikka erishgach, Sh. Rashidovning nomi oqlandi va u Vatanimiz tarixidagi munosib o'rnini egalladi. Prezident Islom Karimovning tashabbusi bilan Rashidov tavalludining 75 yilligi nishonlandi. Sh. Rashidov Toshkentdagi Xalqlar Do'stligi saroyi me'moriy majmuasi uchun qurilish g'oyasining muallifi va ijodiy rahbari sifatida vafotidan so'ng Alisher Navoiy nomidagi O'zbekiston Davlat mukofoti bilan taqdirlangan (1994). Sirdaryo viloyatidagi tuman, Toshkent va Jizzax shahridagi ko'chalar, maktablar, mahallalarga uning nomi berilgan. Jizzaxda Sh. Rashidov haykali va muzeyi bor. (Adib «Chig'atoy» qabristoniga dafn etilgan.)

• 2017-yil 28-mart kuni O'zbekiston Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning «Sharof Rashidov tavalludining 100 yilligini keng nishonlash haqida»gi qarori qabul qilindi. Shu yili 6-oktyabr kuni Jizzax shahrida Sharof Rashidovning haykali ochildi.

«KASHMIR QO'SHIG'I» DOSTONI

(dostondan parcha)

...Gullar bog'ida eng oldindan ochilgan va o'z chiroyi bilan olamga shuhrat yoygan go'zal Nargizdir, Nargizning husni jamolini kuylamagan, uning sevgisiga sazovor bo'lishni, visoliga yetishni orzu qilmagan bormi? Uni bir ko'ray, jamoliga bir to'yay deganlar ozmunchami?..

Ammo uning tim qora ko'zlari ma'yus: kimnidir sog'inadi, kimgadir intizor, qalbidagi mushtoqlik tobora lovullab avj oladi..

Jonim, ketding yiroqqa,

Meni qo'yib firoqqa.

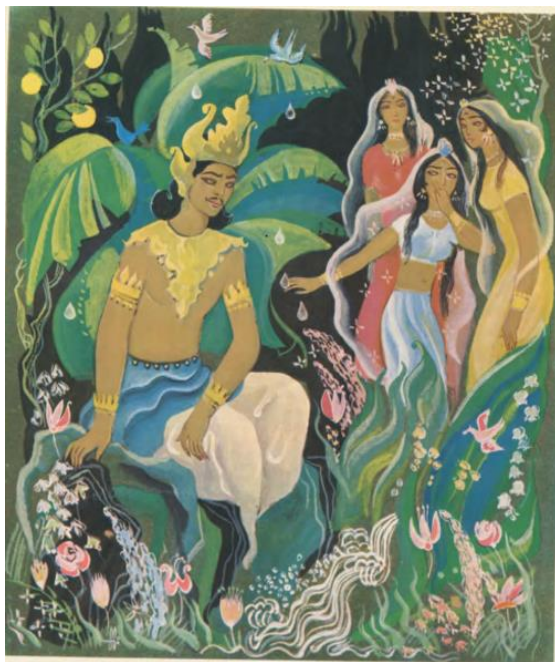

Kela qolsang-chi, yoshim
 Tong qilmayin buloqqa.
 Bahor gullar ochilar,
 Yo'lga tushar yo'lgilar
 Nechun yo'lga tushmaysan,
 Ayriliqqa kim chidar...

Go'zal Nargizni izlab kelayotgan Bambur ma'shuqasining faryodini eshitdi, uning boshiga kulfat yog'ilganini angladi-da, gulqizning qiyqirig'i kelgan tomonga parvoz qildi. Bo'ron bilan Xorud vaqtincha o'z tilaklariga yetdilar. Go'zal vodiy gullar bog'i Bo'ronning dahshatli hamlisi oqibatida, sel va do'l oqibatida bitmas-tuganmas ofat oqibatida sahroga aylandi. Endi maysalar ham, chechaklar ham yo'q, lolalar, gullar ham ko'rinmaydi, qushlar, bulbullar ham sayramaydi, buloqlar qaynab toshmaydi, suvlar oqmaydi, qo'ylar, qo'zilardan ham asar yo'q, cho'ponlar va dehqonlardan ham.

Hayot va baxtning, o'sish va yuksalishning ashaddiy dushmanlari bo'lgan Bo'ron bilan Xorud qadami yetgan chaman ana shunday tap-taqir yer, kimsasiz bo'shliq, «odam yursa oyog'i, qush uchsa qanoti kuyadigan» dasht-biyobon bo'lib qoldi.

...Nargiz asta ko'z ochdi qaray olmadi, ojizlarcha qaltiradi va Bo'ronning jirkanch basharasiga nafrat bilan tikildi.

Bo'ron pok chehrali qizning nafrat bilan yonayotgan ko'zlariga qaray olmadi, ojizlarcha qaltiradi.

– Men – hayot, sen – ajalsan! – dedi Nargiz jahl bilan.

– Buni avval ham aytganman senga! Hayot bilan ajal muttasil olishganiday,

men ham sen bilan kurashganim kurashgan!

– Nargizning soʻzlari Boʻronning vujudini teshib oʻtgudek boʻldi. Gulning nozik qalbidan bu qadar soʻzlar otilib chiqishini kutmagan Boʻron, endi tahdid sola boshladi:

– Yo rozilik berasan, yoki...

– ...Pok sevgiga jonimni fido qilganman. Sen shu sevgining dushmanisan. Men hayot guliman, sen vabo elchisisan, yoʻqol koʻzimdan, quzgʻun!

Boʻronning rangi oʻchdi, qoni qochdi. Uning sabri tugab, toqati toq boʻldi. Alamiga chiday olmay osmonni qoplab turgan qopa bulutlarga qarab hayqirdi. Yana chaqmoq chaqib, momaqaldiraq gurulladi...

... Bambur tepadan uchib oʻtdi-yu, hang-mang boʻlib qoldi. Nargizning gulzorini zulmat va qop-qora tutun qoplab olibdi, toʻrt atrofga qabriston sukuti choʻkibdi. Butun vodiyni zeb-ziynati boʻlgan turli-tuman gullar Xorud va Boʻron yuborgan ofat natijasida yerparchin qilinibdi. Gullarning yaproq va gʻunchalari soʻlib, qurib yerga toʻkilibdi, novdalari esa, Xorud zahari bilan ogʻribdi. Oʻz sevgilisini Nargizni axtarib kelgan Bambur Gullar bogʻi oʻrnida qoʻrqinchli sahroni koʻrdi-yu, figʻoni falakka chiqdi.

Nargiz yorim,

Vafodorim,

Qaylardasan,

Gulbahorim?

Izlab keldim

Boʻzlab keldim,

Ishq naqlini

Soʻzlab keldim.

Kel, jonginam

Armonginam

Jonimga jon,

Darmonginam!

Qani battol?

Qani qattol?

Zugʻumi zoʻr

Oʻsha dajjol?

Chiqsin bu dam,

Bersa chidam,

Boʻroni ham,

Xorudi ham!

Qani Boʻron,

U zoʻravon?

Boshlariga

Solay qiron!

Nargiz yorim

Vafodorum,

Qaylardasan,

Gulbahorim!

Bambur qo'shig'i ezilgan, yanchilgan nogiron qizlarga kuch-quvvat bag'ishladi. Ular asta-sekin bosh ko'tarib, yana ochila boshladilar. Mana, eng oldinda go'zal Lola kelayotir. Odatdagidek, uning yuzlaridan, ko'zlaridan nur tomadi. Uning yoqimli tabassumi aziz do'stlariga bo'lgan olijanob muhabbatining nafis ifodasidir. Orqasidan Atirgul..., lekin Nargiz yo'q edi.

Salom, sevgi, salom, saodat,

Salom hayot, salom, halovat!

Salom senga, hayot oshig'i,

Parvoz etsin hayot qo'shig'i!..

Qo'shiq sadosidan chamanlar jonlandi. Zulmat yo'qolib, nur yoyila boshladi . Ucha-ucha qushlar qaytib keldilar, bog'lar yana avvalgiday qushlar ovozigga to'ldi. Qushlar ham, gullar ham, Nargiz va Bambur sevgisini, Gullar bog'i oromini kuylar kuylar, himoya qilar, himoya qilganda ham yakka, tarqoq holda emas, balki birgalashib, uyushib himoya qilish uchun tayyor ekanliklarini kuylaydilar.

Ularning qo'shig'i buyuk qasamyod bilan tugadi:

«Xorud bilan Bo'ron vodiydagi hayot va sevgini yo'q qilish, Nargiz bilan Bamburni yo'q qilish niyatida kelgan ekanlar, shu niyat bilan bog'larga zahar sohib, ofat keltirib, do'l yog'dirib, hamma nihollarni quritgan ekanlar, buning hammasi uchun u qora kuchlardan o'ch olamiz. Gullar bog'ining umrbod yashnamog'i uchun, Nargiz bilan Bamburning diydor ko'rishmog'i uchun, sevgi va do'stlik tantanasi uchun kurashamiz va albatta yengamiz!»

Hayot kurashsiz bo'lmaydi. Odamlar kurashadilar. Qushlar kurashadilar. Gullar kurashadilar. g'alaba faqat kurash bilan keladi!.

Sharof Rashidov qalamiga mansub «Kashmir qo'shig'i» qissasi tabiatning jonlanishi, hayotning kurashdan iborat tabiiy harakati mahorat bilan tasvirlangan

asarlardan biridir. Koʻhna hind diyori afsonasi asosida yaratilgan asarda Kashmir xalqining boy oʻtmishi, yurt ozodligi va mustaqilligi yoʻlidagi qahramonona kurashlari tabiat timsollarida aks ettirilgan.

Asar markazida turgan asalarilar shohi – Bambur, gullar malikasi – Nargiz, yovuz va yemiruvchi kuch – Boʻron, ziroat zarakunandasi – Xorud kabi timsollar oʻrtasidagi kurash badiiy tasvirlar orqali keng kitobxonga maromida qilib yetkazilgan

Mutolaadan soʻng...

II. Mustahkamlash uchun test topshiriqlari

1. «Kashmir qoʻshigʻi» asarida Bambur qoʻshigʻi kimlarga kuch-quvvat bagʻishlangan?

A) Nargizga B) Bahor fasliga C) Ezilgan va yanchilgan nogiron qizlarga

2. Nima uchun Xorud bilan Boʻron vodiydagi bogʻlarga zahar sohib ofat keltiradi?

A) Ular yovuzlik kushandasi edi

B) Bu yerga Nargiz va Bamburni oʻldirgani kelgani uchun

C) Ular bu goʻzalliklarni his qila olishmagan

3. Nargiz va Bambur sevgi qasamyodining oxirida nimagina faqat kurash bilan kelishini taʼkidladi?

A) baxt B) omad C) gʻalaba

4. Asarda ziroat kushandasi kim?

A) Xorud B) Boʻron C) hasharotlar

5. Qaysi voqeadan soʻng Nargizning soʻzlari Boʻronning vujudini teshib oʻtgandek boʻldi?

A) Ikkalasi bir-biriga dushman ekanini aytgach

B) Nargiz ularning asl basharisini Boʻronga roʻyi-rost aytgach

C) Nargiz Boʻron bilan muttasil kurashganini aytgach

II. Savol va topshiriqlar

1. Sharof Rashidovning ijtimoiy – ijodiy faoliyati haqida nimalarni bilasiz?
2. Adibning o‘zbek adabiyoti rivojiga qo‘shgan qanday asarlarini bilasiz?
3. Asardagi ramziy timsollarni kimlarga nisbatan qo‘llangani haqida o‘z fikrlaringizni bildiring.
4. Hindiston va Kashmir o‘rtasidagi bugungi munosabatlar haqida fikr bildiring.
5. «Kashmir qo‘shig‘i» qissasida ilgari surilgan g‘oya haqida nima deya olasiz?
6. «Kashmir qo‘shig‘i» matni bilan to‘liq tanishib chiqing va qaysi she‘rlari qo‘shiq qilib kuylanganini aniqlang.

33 – 36-§. ERKIN VOHIDOV SHE’RIYATI. “RUHLAR ISYONI” DOSTONI

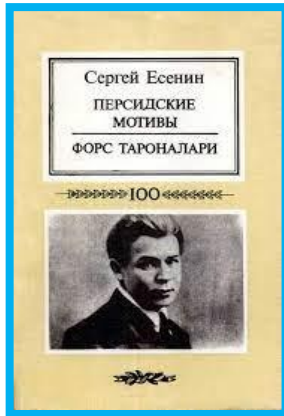
Erkin Vohidov – hassos so‘z san’atkori, ona tilimiz ravnaqiga katta hissa qo‘shgan, adabiyotimiz xazinasini o‘zining she’riy, dramatik, tarjima va publitsistik asarlari bilan boyitgan, «Buyuk xizmatlari uchun» ordeni va «O‘zbekiston Qahramoni» unvoni bilan taqdirlangan.

She’riyati: «Tong lavhasi», «Kamtarlik haqida», «Buloq», «Sevgi», «Ona tuproq», «Yoshligim», «Barcha shodlik senga bo‘lsin», «Vatan istagi», «Sirdaryo o‘lani», «Arslon o‘ynatuvchi», «Kechir, yo rab!», «Tush», «Yuragingda makon tutgan qul», «Donishqishloq latifalari» (turkum).

She’riy to‘plamlari: «Tong nafasi» (ilk to‘plam, 1961), «Yoshlik devoni», «Yaxshidir achchiq haqiqat».

To‘rt jildlik saylanmasi: «Ishq savdosi», «She’r dunyosi», «Umr daryosi», «Ko‘ngil nidosi».

Dostonlari: «Nido», «Orzu chashmasi», «Palatkada yozilgan doston», «Quyosh maskani», «Ruhlar isyoni»

Pyesalari: «Oltin devor», «Istanbul fojiasi»

Publitsistikasi: «Shoir-u she'r-u shuur»

Tarjimalari: Gyote:»Faust»(1974)

Sergey Yesenin: «Fors taronalari», Rasul Hamzatov:

«Mening Dog‘istonim», A.Blok, L.Ukrainka, .Svetlov,

A.Tvardovskiy she‘rlarini tarjima qildi.

She‘rlaridan namunalar va parchalar

Yaxshidir achchiq haqiqat,
Lek shirin yolg‘on yomon,
Ul shirin yolg‘onga mendek
Aldanib qolg‘on yomon.

O‘zbek Navoiyni o‘qimay qo‘ysa,
Oltin boshning kalla bo‘lgani shudir.
Bedil qolib Demyan Bedniyni suysa,
Qora sochning malla bo‘lgani shudir.

O‘lmas edi, balki, odamzod,
Bo‘lar edi dunyoga ustun,
Aqli bo‘lsa jahlidan ziyod,
Sabri bo‘lsa nafsidan ustun.

Nega yapon yuz yil yashar-u,
O‘zbek buncha yoshga bormaydi?
Chunki yapon bizdek qorong‘u
Sahar turib oshga bormaydi.

Barcha shodlik senga bo'lsin

Barcha shodlik senga bo'lsin,
Bor sitam zorlik, menga.
Barcha dildorlik senga-yu,
Barcha xushtorlik menga.

Sen mening jonimni olgin,
Men sening darding olay,
Barcha sog'lik senga bo'lsin,
Barcha bemorlik menga.

Senga bo'lsin barcha husn-u
Menga bo'lsin barcha ishq,
Kori xunxorlik senga-yu,
Mehr-u poydorlik menga.

Ol o'zing koshonlarni,
Menga qo'y mayxonani,
Barcha hushyorlik senga-yu,
Barcha hummorlik menga.

Senga bo'lsin nurli kunduz,
Menga qolsin qora tun,
Barcha gulshan senga bo'lsin,
Bor tikanzorlik manga.

Sen shahanshohlikni olgin,
Menga qullik bo'lsa bas,
Bor jafokorlik senga-yu,

Bor vafodorlik menga.

«Ruhlar isyoni» dostonining yaratilish tarixidan...

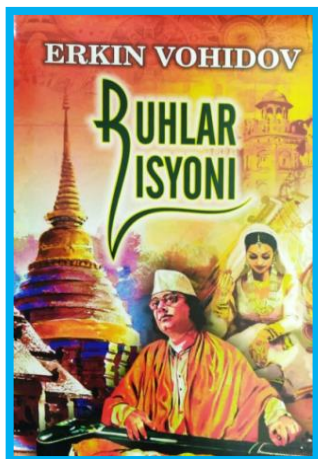
Nazrul Islom bir lahza bo'lsa-da, ozodlik nash'asini surolmadi. Xalq o'z shoirini to so'nggi damgacha e'zozladi. Uning nuroniy, sokin, behush va beruh vujudiga tavof qildi. «Ruhlar isyoni» Nazrul Islomning ana shu fojiali qismati haqida. Umuman, shoirlik, insonlik, fidoiylik, erk tashnaligi haqida... (Erkin Vohidov)

E. Vohidovning «Ruhlar isyoni» dostoni muqaddima, 5 fasldan iborat. Muqaddimada «Abadiyat haqida rivoyat», birinchi fasl «Shoir qalbi», « Isyon qo'shig'i», «Fidoyilik to'g'risida rivoyat» , Ikkinch fasl «G'alayon» , «Jaholat to'g'risida rivoyat» , Uchinchi fasl «Tutqunlikda», «Shohi Jahon va Avrangzeb haqida rivoyat», To'rtinchi fasl «Sharpalar», «Oliy ruhlar to'g'risida naql» , Beshinchi fasl «Ozodlik», «Shoirlar va payg'ambarlar haqida rivoyat» , «Nihoya» kabi boblarni o'z ichiga oladi.

Ruhlar isyoni

(dostonidan parcha)

MUQADDIMA

Tug'ilgansan ozod, mudom

Ozod bo'lib qol!

(Nazrul Islom)

Bu dunyoning
Quvonchi, kam,
Dard-u g'ami ziyoda.

Ammo g'amdan
qochmoqning ham
Tadbiri ko'p dunyoda.

Kimning dildosh

Bor ulfati,

Dardin unga to'kadi...

ABADIYAT HAQIDA

RIVOYAT

...To'qinlandi birdan zilol,

Quruq ko'za – suvdonni,

Kezdi necha

Kunduz-kecha

Bu dashti bepoyonni.

Keza-keza oxir toldi,

Umid uzdi jonidan.

Bir payt nogoh chiqib qoldi

Bir chashmaning yonidan.

Yiqilgancha suvga behol.

To'qinlandi birdan zilol,

Sado chiqdi chashmadan:

...Mayli, to'yib ichib ol.

Meni ichgan bu dunyoda

Mangu yashar bezavol

SHOIR QALBI

Tun bilan kun,

O't bilan suv

Bir-biriga zolimdir.?

Koinotda

Azal,

Mangu

Isyon ruhi hokimdir.

Zamin uzra

qor quyunin

Yog'dirganda

charx-falak,

Qish qahriga

egmay bo'yin

Isyon qilar

Boychechak

...Shoirni u tug'ilmasdan

Gado qilgan edilar.

O'z yurtida

O'z yurtidan

Judo qilgan edilar.

O'rab uni naq yurakdek

Ona Hindistonini

Zobitlar oq o'rgimchakdek

So'rardilár qonini...

ISYON QO'SHIG'I

«...So'yla,inson,

So'yla qadding

Ko'tarib baland.

Yuksaklikda sening qadring

Himolay monand...

...Yurt og'zida ,bu she'r bahsi,

El tilida bahosi:

«Qani she'rda gullar raqsi?

Qani bulbul navosi?»

«Bu she'r

Sharqqa xosdir nahot?

Na ishqiy,

Na rindona...

Bunday ash'or Sa'diyga yot,

Hofiz uchun begona».

«Qoida bor,

Buzmoq abas,

Isyon esa gunohdir

FIDOYILIK TO‘G‘RISIDA

RIVOYAT

Qadim zamon,

Ayol dini

Fidoyilik, deganlar.

Qadim zamon,

Eri o‘lsa, xotinini

Qo‘shib ko‘mar ekanlar.

O‘tib necha avlod umri,

O‘tib cheksiz ko‘p zamon,

Hech bir davr.

Bu udumni

Qilolmadi qatag‘on.

Dahshat edi bu chinakam,

Bilar edi odamlar...

...Ayol uchun dunyoda

Eri bilan ko‘milmakdan

Saodat yo‘q ziyoda!»

Qurbon bo‘ldi

Bitta yurak,

Qoldi tavqi la‘natga.

Shundan ayol

O‘lsa erkak

Qo‘yilmadi lahadga hech

Kel, ey. ko‘nglim,

Inson aslo

Yaralmagan sabrga.

Sig‘inaylik o‘sha tanho

Tahqirlangan qabrga

G‘ALAYON

Kalkutta, 1926-yil

Kalkuttani

Quchdi g‘ulu,

Bosh ko‘tardi olomon.

Qutlug‘ jang,

deb turdi hindu.

G‘azot, dedi musulmon,

Barahmanlar dovul qoqdi,

Fatvo berdi

Imomlar.

Ko‘cha to‘lib qonlar oqdi

To‘qnashganda imonlar.

Farzandidan ona ayru,

Otasidan – qiz,

o‘g‘lon.

Ko‘cha to‘lib

qonlar oqdi

To‘qnashganda

imonlar...

Alqasos, der

musulmon.

Hindu ishi tahqir bo‘ldi,

Muslim ishi – tahdidlar...

...Bir yon hindu,

Bir yon esa – musulmon

JAHOLAT TO'G'RISIDA

RIVOYAT

Alqissakim,
Juda qadim
Jaholatlik zamonda,
Bir donishmand ulug' hakim
O'tgan ekan jahonda.
U kun bo'yi
Giyoh terib
Kezib tog'-u biyobon...

TUTQUNLIKDA

«Onajonim,
Menga bu kun
Sendan o'zga dilxoh yo'q.
Zindondaman,
Bilmam, nechun,
Menda zarra gunoh yo'q...
...Oxir
Shoir ko'z oldiga
Kelar Bobur siymosi.
Deydi:
Tingla ogoh bo'lib,
Gar sen bo'lsang tutqunda,

Men bir yurtga podshoh bo'lib,
Umrim o'tdi quvg'inda.
O'n ikkimda
Taxtga mindim,
Yosh ochildi ko'zlarim.
Qondoshlarga yov ko'rindim,
Meni sotdi do'stlarim.
Najot istab
Men har nafas
Quyun kabi yelganman...

NIHOYA

Dehli. 20-mart, 1979-yil
O't balosi,
Suv balosi,
Ortiq yerda balo yo'q.
Lek ofatning yo'q davosi
Bosh ko'tarsa,
Xaloyiq.
O't-u suvga tadbir bordir,
El g'azabi - beomon.
O't nochordir,
Suv nochordir.
Qo'zg'alsa och olomon...

Mutolaadan so'ng...

I. Savol va topshiriqlar

1. Adib nega «achchiq haqiqat» ni yaxshi deb hisoblaydi?

2. «Sen mening jonimni olgin, Men sening darding olay,

Barcha sog'lik senga bo'lsin, Barcha bemorlik menga «
berilgan bandda qanday she'riy san'at qo'llangan?

«Oshiqning maqsadi yor vasliga erishish emas, balki uni sog'-salomat bo'lishini istash» degan fikrga qanday qaraysiz? Nega lirik qahramon o'ziga bemorlikni berilishiga rozi bo'lyapti?

3. Nega yapon yuz yil yashar-u, O'zbek buncha yoshga bormasligiga shoir nimalarni sabab qilib ko'rsatadi?

4. E. Vohidovning «Ruhlar isyoni» dostonida qanday hayotiy haqiqatni anglab oldingiz?

5. Alqissakim, Juda qadim Jaholatlik zamonda, Bir donishmand ulug' hakim O'tgan ekan jahonda. Bu hakimning taqdiri qanday yakun topgan? Nega bunday ayanchli ahvolga tushgan? U qanday yo'l tutishi kerak edi?

6. Said Ahmadning «Ufq» romani markazida turgan Ikromjon haqida nimalar bilasiz?

7. «Qochoq» hikoyasi asarning qaysi kitobidan olingan?

3. Tursunboy xarakteriga xos xususiyatlarni birma-bir izohlab bering, unda ijobiy xislat topa olasizmi?

Tadqiq qilamiz:

* «...Shoirni u tug'ilmasdan Gado qilgan edilar. O'z yurtida O'z yurtidan Judo qilgan edilar» Parchada qaysi shoir xususida fikr yuritilyapti? Shoirning taqdiri qanday yakun topganini asardan topib o'qing.

E. Vohidovning «Ruhlar isyoni» dostoni qismlarini to‘g‘ri moslashtiring.

Fasl	Hikoyat, rivoyatlar
Muqaddima	«G‘alayon» , «Jaholat to‘g‘risida rivoyat»
Birinch fasl	«Tutqunlikda», «Shohi Jahon va Avrangzeb haqida rivoyat »
Ikkinch fasl	«Sharpalar», «Oliy ruhlar to‘g‘risida naql»
Uchinchi fasl	«Abadiyat haqida rivoyat »
To‘rtinchi fasl	«Ozodlik», «Shoirlar va payg‘ambarlar haqida rivoyat» , «Nihoya»
Beshinchi fasl	« Isyon qo‘shig‘i» ,»Shoir qalbi», «Fidoyilik to‘g‘risida rivoyat»

37 – 39-§. ABDULLA ORIPOV. «JANNATGA YO‘L DRAMASI»

Abdulla Oripov – O‘zbekiston xalq shoiri, O‘zbekiston Qahramoni, taniqli jamoat arbobi, Kaliforniya (AQSH) Fan, Ta’lim, Sanoat va San’at Xalqaro Akademiyasining haqiqiy a’zosi; O‘zbekiston Respublikasi Davlat Madhiyasining muallifi, betakror so‘z san’atkori.

Ijodkorning umr bayoni: Abdulla Oripov 1941- yil Qashqadaryo viloyati Koson tumanidagi Neko‘z qishlog‘ida tug‘ilgan. O‘rta maktabni 1958-yili oltin medal bilan tugatgach, Toshkent Davlat universiteti filologiya fakultetining jurnalistika bo‘limiga kirib, uni 1963-yilda muvaffaqiyat bilan bitirdi.

1968-yildan buyon turli nashriyotlarda muharrir, Yozuvchilar uyushmasida

kotib vazifalarida xizmat qilib keldi. Mualliflar huquqini himoya qilish agentligining raisi. O‘zbekiston Yozuvchilar uyushmasining raisi lavozimida ishlagan. Abdulla Oripovning ijodi talabalik yillarida boshlangan.

Ijodiyoti: She’rlar to‘plami «Mitti yulduz» (ilk to‘plam) 1965-yili chop etilgan. Keyin shoirning «Ko‘zlarim yo‘lingda» (1967), «Onajon» (1969), «Ruhim» (1971), «O‘zbekiston», «Qasida» (1972), «Xotirot» (1974), «Yurtim shamoli» (1974), «Hayrat» (1979), «Najot qal’asi» (1981), «Yillar armoni» (1983), »Saylanma» (1996) to‘plam, «Men nechun sevaman O‘zbekistonni?», «O‘zbekistonda kuz», «Kuz», «Haj daftari» (1992) turkum, «Jannatga yo‘l» dostoni va «Sohibqiron» (1996) she’riy dramasi.

Tarjimalari: Abdulla Oripov iste’dodli tarjimon sifatida Dantening «Ilohiy komediya’ asarini o‘zbek tiliga yuksak mahorat bilan o‘giran. Nekrasov, L.Ukrainka, Shevchenko, R.Hamzatov, Q.Quliyev asarlarini ham ona tiliga tarjima qilgan. U O‘zbekiston Respublikasi Davlat madhiyasining muallifi hamdir. 2000 – 2001-yillarda Abdulla Oripov asarlarining to‘rt jildi nashr qilinib, keng kitobxonlar ommasiga manzur bo‘ldi.

Ijodkorning she’riy majmualari qator xorijiy tillarga tarjima qilingan va alohida kitob holida nashr etilgan. Abdulla Oripov – noyob iste’dod egasi. Chuqur falsafiylik, milliy ruh, diniy-axloqiy mezonlarga sadoqat shoir she’riyati asoslarini tashkil etadi. O‘zbek xalqining milliy tiklanishi, hurfikrlilik va mustaqillik uchun kurashida Abdulla Oripov she’riyati katta o‘rin tutadi.

O‘zbekiston xalq shoiri Abdulla Oripov Hamza nomidagi Respublika Davlat mukofotining laureate, Mustaqilligimizning yetti yilligida unga birinchilardan bo‘lib «O‘zbekiston Qahramoni» degan yuksak unvon berildi.

O‘zbekiston Xalq shoiri, O‘zbekiston qahramoni Abdulla Oripov 2016-yil

5-noyabr kuni bafot etdi.

Jannatga yo'l

(Dramatik dostondan parcha)

Ishtirok etuvchilar

Yigit

Ona

Ota

Tarozibon

Yugurdak

Farishtalar

Do'st

O'zga odam

O'spirin

Qariya

Chol

Kimsa

Hur qiz

Sado

IV PARDA IKKINCHI KO'RINISH

Arosat yalangligida Yigit yolg'iz o'zi

Yigit

Umrim o'tdi sarsonlikda, sargardonlikda,
Yaxshi-yomon zamonlarni ko'rib keldim men.
Ba'zan ma'no topa oldim chin insonlikda,
Ba'zan esa uni yerga urib keldim men.
Mana, o'sha tarozibon, u-ku, farishta,
Insonlardan ko'ra yuksak turajak-ku u.
U zotga ham qiyin ekan bundaqa ishda,
Ko'zlarida allanechuk norizo tuyg'u.
Qiyin axir ularga ham, qalblari bordir,
Qiyin axir ularga ham – bordir ko'zlari.
Faqatgina farmon berar Ollohi qodir,
Lekin qalbni anglamaydi qizlar singari.
Endi qayga borsam ekan bu dasht, sahroda,
Qayga borib, padarimni kimdan so'rasam?
Bilolmasam, kim do'zaxda, kim arsh-a'loda...

Yigit qarshisida Chol paydo bo' ladi

Chol. Ha, yo'l bo'lsin, mulla yigit?

Yigit Vallohi a'lam!

Chol.

Kimsan o'g'lim? Yo'ling qayga, imoning butmi

Qadamingdan podsholarning hidi keladi?

Lekin endi hammaga bir tangrining hukmi,

Kim jannati, kim do'zaxi – o'zi biladi.

Yigit

Ota, adam sahrosida yo'lchiman tanho,

Do'zaximan, xudoyimning hukmiga ko'ra.

Marhamatin darig' tutmay Ollohim ammo

Visol uchun ruxsat berdi.

Chol

Erishsang zora.

Kim bilan sen uchrashmoqchi bo'lganding, o'g'lim

Gar men bilan bo'lsa, qani gapir tinglayin.

Agar qarzing qolgan bo'lsa – aytgin shu zamon

Aqcha emas, duo bilan, mayli, to'layin.

Yigit

Hech kimsada qarzim ham yo'q, oldi-berdim ham

Garchand meni talamagan nokas qolmagan.

Aqcha uchun ikki dunyo chekmasman alam,

Zotan, uning o'zi menda sira bo'lmagan.

Chol

Hoynahoy, sen biror qizni ko'rmoqchidirsan,

Qasam ichgan bo'lsang kerak ikki dunyoga?

Yigit

Oh, otajon, qaniydi men sevilgan bo‘lsam,
U qiz meni tanimagay yer-u samoda.

Chol

Unda kimni ko‘rmoqchisan?

Yigit

Ota-onamni,
Endi so‘ng bor ruhlariga boshimni egsam.

Chol

Buzrukvoring kim edilar?

Yigit

El chekkan g‘amni,
Daf etuvchi bir zot edi, tabiblar – otam.

Chol

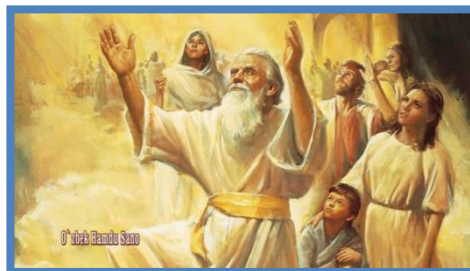
Shunaqa de?! Otang bilan ikkalamizning Vazifamiz o‘xshash ekan.

Yigit

Siz kimsiz?

Chol

Go‘rkov!

Shundoq, go‘rkov, senga aytsam, har bittangizni

Bu yoqlarga olib kelgan ikkovmiz, ikkov.

U o‘ldirgan, men bo‘lsam-chi, o‘zing bilasan,

Yer ostiga jo qilganman otang gunohin.

Ko‘p masxara qilishardi bizlarni, bilsang,

Oh, tiriklar qaydan bilsin go‘rkovlar ohin.

Menga, mana, jannat ato qildi xudoyim,
Holbuki men odamlarni go‘rga tiqardim.
Gap shundaki, yaxshilarni ko‘mganda doim
Tuni bilan uxlayolmay yig‘lab chiqardim.
Yaxshilari bor, albatta, tabiblarning ham,
Ana, bir hamroh bolib yuribdi menga.
Tuzuk odam, ha, chindan ham jannati odam,
Ana, o‘zi kel‘ayotir, tanitay senga.

Ota yaqinlashadi. Dastavval Y i g i t n i – o‘g‘lini payqamaydi.
Ota (*go‘rkov cholga*) Xo‘sh, og‘ayni, yo‘lni jannatga boshla!
(*O‘g‘liga ko‘zi tushib*) Manovi kim? Tushimmi, o‘ng?

Yigit

Ota, otajon!
O, Ollohim, boshimizga osmonni tashla,
Qaytdimi-a, qaytmas deya nom olgan zamon!
Ota (*o‘g‘li bilan ko‘rishadi va go‘rkov cholga*)
Mening pushti kamarim bu, suyukli o‘g‘lim,
Nuridiydami vasli uchun tangriga shukr.

Chol

Hasratlashib oling, mayli, men kutay bir zum
Kampirni ham ko‘rsaydingiz, boboyi tushkur.
Men befarzand bir odamman...

Yigit (*go‘rkovga*)

Rahmat, ey bobo,
Yor bo‘lgusi sizga shoyad abadiy rohat.

Chol (*yigitga*)

Tangri senga yo‘ldosh bo‘lsin, mayliga, ammo
Hamrohimni xafa qilib qo‘ymagin faqat.

Go‘rkov chol uzoqlashadi.

Yigit *(bir necha daqiqadan so‘ng)*

*Mendan rozi ketgandirsiz hoynahoy, dada,
Kimga fursat beribdi bu yugurik olam.
Ba‘zan imkon topolmadim rostin aytganda,
Mo‘jazroq bir tosh qo‘ygandim qabringizga ham.*

Ota

Marhumlarning hurmatini bajo etmoqlik
Tiriklarga ibrat uchun topilgan bir yo‘l.
Murdalarga nima kerak? Faqat kafanlik,
O‘g‘lim, sendan men roziman, roziman butkul.
Yuragingda asrading sen ota hurmatin,
Marmartosh ham qo‘yding mening tepamga, biroq
Kim munosib farzand bo‘lsa, padar shafqati
Fir‘avnning ehtiromidan bo‘lar balandroq.
Bir qariya yotar edi mening yonimda,
O‘g‘li uning tepasiga qo‘ydi ulkan tosh.
Biroq bir kun iblis kirdi o‘g‘il qoniga,
O‘g‘il bir kun ta‘masini aylab qo‘ydi fosh:
Qabrtoshda o‘zin ismi yozilmay qolmish,
Sangtaroshni olib keldi bir kun u nokas
Va o‘z ismin o‘ydirdi ham, bu savob emish,
Yo‘q, bu savob atalmagay, manmanlik xolos.
Qabristondan o‘tib qolgan birorta kimsa
Hashamatli marmar toshni ko‘rib qolgan on,

O, bu toshni qo‘ygan falon azamat desa,
Ota emas, o‘z obro‘sin bilgan u inson.
Ko‘ryapsanmi, inson zoti o‘limni hatto
Manmanligi uchun ro‘y-rost ishlatmoq bo‘lar.
Oqibati nima kechdi? Yetdi-yu fano
Hammasi ham yo‘qlik sari ayladi safar.
Mendan avval sho‘rlik onang o‘tdi olamdan,
Mana, bugun ko‘ribsanki, hammamiz foni.
Biror xabar bormi, bilmam, sho‘rlik onangdan.

Yigit

Sizni ko‘rib turishim shu – kelganim oni.
Taroziyon qoshigacha yurdik necha yil,
Uning hisob-kitobidan sal avval o‘tdik.

Ota

Endi jannat quchog‘iga borarmiz, o‘g‘il?
Yigit Yo‘q, dada, men do‘zaximan. Ota
Nimaga? Nechuk?

Yigit

Qo‘ying, bu hol yangilikmas men uchun, dada,
Olib qo‘ygan ko‘rinadi joyimni birov.
Bu dunyo ham olg‘irlarga boqar ekan-da.

Ota

Qo‘ygin, bolam, hazil qilma, qismat beayov!

Yigit

Bundan ortiq qismat bo‘lmas axir, dadajon,
Jazo uchun joy bormikan do‘zaxdan ortiq?
Endi menga baribirdir yer bilan osmon,

Do‘zax ekan xizmatimga berilgan tortiq.

Ota

Ne qilayin, ayblamasman, Olloh dargohin,
Garchand sening qismatingdan chekmoqdaman oh.
Bor ekan-da, men bilmagan og‘ir gunohing,
O‘g‘lim, axir pok eding-ku, nur kabi, e voh!
Sendan rozi yurar edi katta-yu kichik.
Goho kelib roziligin menga aytardi.
Nechun endi do‘zaxisan? Nimaga? Nechuk?
Qaysi nokas gunohini senga ag‘dardi?

Yigit

Ha, dadajon. Hamma gap ham ana o‘shanda.
Ota, Nahot birov gunohlari senga yozilmish?

Yigit

Ha, dadajon, o‘zgalarning gunohi menda,
Nokaslarning gunohlari menga yozilmish.

Ota

Nima uchun? Joyidami, es-hushing o‘g‘lim,
Chalkashtirib qo‘ymoqdasan har xil gaplarni.
Nokaslarning gunohiga javob berar kim?
Deylik, birov zino qilsa – senga xatlarmi?
Tushunmadim men sira ham.

Yigit

Eshiting, dada.
Siz javobgar bo‘lgandingiz bemorlarga.
Ota Rost!

Yigit

Siz qanchalar qayg‘urgansiz ular o‘lganda,

Sogʻayganda boʻlardingiz xursand beqiyos.
Vazifamga koʻra men ham tabibroq edim,
Insonlarning ruhlariga edim javobgar.
Ruhi majruh nokaslarni koʻrsam, ne qildim,
Oʻz tinchimni oʻylab nari qochganman battar.
Ular esa bamisoli quturgan itday
Ruhimizga solar edi, gʻulu, qatagʻon.
Ojizlarni talar edi bijgʻigan bitday,
Bir pul boʻlib qolar edi nomus, or, vijdon.
Ojiz qolgan bechoralar aylanib boshi
Sizdan dori soʻrar ekan endi oʻylasam.
Barisiga men kabilar aybdordir rosti.
Men jazoga munosibman, oʻylab qarasam.
Ammo, afsus, endi qayta oʻtmas odamzod.
Oʻz umrini yashab boʻldi yoʻqdir foydasi.

Ota

Oʻylantirib qoʻyding meni, bu qanday bedod,
Axir har bir hukm joriyning bor qoidasi.
Sen oʻz qoʻling yetgunicha ish qilar eding,
Boshqasiga qolar eding axir noiloj.
Sen oʻzing ham boshqalardan gʻam koʻrar eding,
Yoʻq edi-ku, oʻgʻlim, senda saltanat va toj.
Nahot endi hammasiga sen javob bersang,
Axir oʻzing pokdomonmi – shuning oʻzi, bas,
Igʻvolarga balogardon boʻlarding, bilsang,
Nahot oʻsha savobing ham boʻlibdi abas.
Abdullatif gunohi ham sendadir balki,
Kechir meni, parvardigor, oʻzingsan hakam.

Yigit

Dada, xudo boshqarmagan hech qachon xalqni
Ixtiyorin bergan edi lekin chinakam.
Kimlarnidir yo‘ldan urgan hazrati shayton,
Kimlarnidir bandam degan Tangri Taolo.
Shayton gapin muridlari bajargan obdon,
Xudo yo‘lin bandalari unutgan goho,
Hamma balo ana shunda, qodiri g‘affor
O‘sha no‘noq bandalarni kechirmas hech bir.
Parvo qilmang, dadajonim, bahona bisyor,
Qismatdir bu, qabrda ham tuzalmas bukr.

Ota

Xo‘sh, bu yog‘i ne kechadi?

Yigit

Do‘zax – nadomat,
Lekin sira anduh chekmang men uchun, dada.
Qiynoqlarni ko‘p ko‘rganman avval ham, faqat
Alam qilar ikki paysa yetmay qolganda.

Ota

Yetim qoldim yoshligimda men ham otamdan,
Odamlarning eshigida sanqidim itday,
Hatto do‘zax lol qotardi men chekkan g‘amdan,
Lekin shayton yo‘rig‘iga yurmadim qittay.
Urushlarda bo‘ldim qancha o‘lmagan jonim,
Peshonamga yozgan ekan farzand, oila.
Sizlarni deb butun umr oqardi qonim,
Foniy umrim yashab o‘tdim tashvishlar ila.
Imonimni butun qilib Olloh serkaram
Menga jannat darvozasin ko‘rsatdi, shukr.

Oh, uchma-uch kelgan ekan savoblarim ham,
Lekin senga ikki paysa beraman.

Yigit

Hech bir.

Yetti qavat yer qa'riga tiqsa ham tangri
Men dadamni jannatdan hech qilmasman judo.
Kechiringiz, dadajonim, bois safarim –
Vaslingizga kelgan edim, xayr, alvido!

Ota

Yo'q, yo'q, to'xta!

Yigit

*Xayr, otajon, urinmang bekor,
Sizni yo'ldan qoldirmayin, garchi ketgum yo'q.
Bu ayriliq manguqlikdir, oh na chora bor,
Tangri hukmi har narsadan oliy va buyuk...*

(parda)

Nazariy ma'lumot. Dramatik doston

Asar nazm va dramaturgiyaning yetakchi xususiyatlarini o'zida istifoda etgan dramatik doston janriga mansub.

Afsonaviy-mifologik va fantastik mavzu asosida yaratilgan asardagi voqea-hodisalar «narigi dunyo»da sodir bo'ladi. Lekin bu yozuvchi qo'llagan bir usul ekanini unutmaslik kerak. Aslida mifologik libosda realistik maqsad harakat qiladi, ya'ni adib afsonaviy naql vositalari orqali biz yashab turgan shu dunyo muammolarini talqin etadi. Kamil inson, ezgulik, yomonlik, oxirat singari qadriyatlarning azaliy mezonlari jonli timsollar – jonli obrazlar orqali ko'rsatiladi. Muallif maqsadlarini ifodalovchi ramziy ma'no asar nomiga jo

qilingan. Inson tasavvuridagi oliy ideal, oliy xilqat jannat ekan, bu joyga eltuvchi yo‘l, shoir talqini va tasviricha, siz bilan biz yashayotgan shu tiriklik dunyosidagi ezgulik, mehr-muruvvat, diyonatda; ota-ona, yaqinlar, umuman, odamlar oldidagi ularning har biriga munosib qarzni uzish va burchni ado etishda, Alloh oldidagi qarz, avvalambor, uning bandasi oldida uzilmog‘i kerak. U dunyoning ochqichi shu dunyoda. Tiriklik dunyosidagi qilmishlar, nojo‘ya ishlar uchun bu yorug‘ olamda tegishli ajr olishga ulgurilmasa-da, oxiratda u oqizmay-tomizmay olinishi, shubhasizdir.

Bu g‘oya dostonida **Yigit, Ona, Ota, Do‘st** singari obrazlar orqali ochilib boradi. Asar asosida muhim bir badiiy konsepsiya yotadi; ezgulik faqat imkon borida yoxud imkon boricha ro‘yobga chiqariladigan xohish emas. Ezgulik insonda, albatta, amalga oshirilishi zarur ehtiyoj bo‘lmog‘i kerak. A, Oripov ezgulikni bu dunyoda yashab o‘lib, u dunyoga tushgan qahramonlar timsolida ana shunday talqin etadi. Mezon tarozusida gunoh va savoblar o‘lchanar ekan, hayotda qilgan ezguliklar hal qiluvchi ahamiyatga ega bo‘ladi. Nainki yomonlik, balki hatto yomonlarga befarqlik, do‘st u yoqda tursin, begonani hasadgo‘ylardan himoya qilish o‘rniga, o‘z tinchligini ko‘zlab, dumini quruqqa olib qochishdagi nomardlik shoirning komil ishonchiga ko‘ra, ko‘zga ko‘rinmaydigan insofsizlikdir. Shuning uchun bu dunyoda silliqqina, kamtargina yurgan dostonning ayrim qahramonlari u dunyoda munosib jazosini olayotgan kishilar sifatida tasvirlanadi. Ezgu ishlarni amalga oshirish va yomonlikka ayovsizlik asarda inson burchini belgilaydigan ikki asosiy omil sifatida belgilanadi.

Mutolaadan so‘ng...

I. Savol va topshiriqlar

1. Abdulla Oripov hayoti haqida gapiring.

2. Shoirning o‘zbek she‘riyatidagi buyuk xizmatlari, ijodiy merosi haqida nima deya olasiz?

3. A.Oripovning qanday she'rlaridan yod olgansiz?
4. «Jannatga yo'l» dramasida Yigitning o'limiga sabab nima?
5. Yigitga onasi bilan uchrashish imkoniyati berilganda u qanday yo'l tutdi? Shu epizodni gapirib bering.
6. Dramada yetti marta hajga borsa ham jannatga tushmagan kishining gunohi ne edi?
7. Yigit qaysi gunohlari uchun jannatga tushmaydi?
8. Voqea rivojida Yigitning jannatga tushishidagi savob amallarini aniqlang.
9. Asar matni bilan to'liq tanishing. 1. Shoirning o'zbek she'riyatidagi buyuk xizmatlari, ijodiy merosi haqida nima deya olasiz?
10. Dramada yetti marta hajga borsa ham jannatga tushmagan kishining gunohi ne edi?

II. Mustahkamlash uchun test topshiriqlari

1. Cholga ota-onani ko'rish istagi bola tomonidan aytilgach chol bolaning otasi kasbi nima ekanligini bilib oladi?

A) Go'rkov B) Tabib C) Cho'pon.

2. Otasi bolaga nimaning shafqati Fir'avn ehtiromidanda balandroq bo'lishini aytib o'tadi?

A) Volidasi shafqati B) Tangri marhamati C) Padar shafqati

3.O'g'il nega qabrga sarangtosh ila o'z ismini yozadi?

A) Iblis ichiga kirgani sabab B) Go'rkov bo'lgani sabab
C) Savob deb hisoblaydi

4.O'g'il unga berilgan do'zax nima ekanligini tushundi?

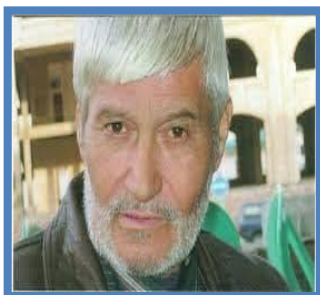
A) G'orkovlik kasbi B) Otasining vasiyati C) Yer va osmon

5. Otasi kimning qilgan gunohini o'g'lining qilgan ishi bilan ma'naviy jihatdan qiyoslashtirdi va teng ko'rdi?

A) Zulqarnayn B) Abdulaziz C) Abdulatif

40 –42-§. RAUF PARFI SHE'RIYATI. «ADASHGAN RUH» DOSTONI

«Rauf Parfi – yaralari ochiq shoir. Unda hazinlik ko'p, ora-chora, shunchaki, marsiya ham yozib tashlaydi, tushkunlik alomatlari ham uchraydi».

(Asqad Muxtor)

Rauf Parfining hayoti va ijodiy yo'li.

Taxallusi – O'zturk.

1943-yil 27-sentabrda Toshkent viloyatining Yangiyo'l tumaniga qarashli Sho'ralisoy qishlog'ida dehqon oilasida tug'ilgan.

Otasi – Parfi Muhammadamin o'g'li savodli, anchagina o'qimishli kishi bo'lib, sho'rolar quvg'ini davrida Farg'onaning Vodil qishlog'idan Sho'ralisoyga kelib qolgan. Onasi – Sakinaxonim Isabek qizi farg'onalik bo'lib, mumtoz adabiyotni biladigan ayol edi. O'rta ma'umot olgach, 1960-yili Toshkent davlat universiteti (hozirgi O'zbekiston Milliy universiteti)ning jurnalistika fakultetiga o'qishga kiradi. U yerdagi saboqlar 1965-yili bitgan bo'lsa-da, shoir «Markscha-lenincha falsafa» deb atalmish fandan o'tolmagani va qayta imtihon topshirishni istamagani uchun universitet diplomini ololmaydi.

Birinchi she'ri 1953-yilning 5-martida o'n yoshida Stalin vafotiga bag'ishlab yozilgan marsiya bo'ldi.

She'rlari: «Diloromning ko'zlari», «Yoshlik zangor fasl...», «Xato qildim», «Og'riq», «Tavba», Sensiz», «Shoir», «Assalomu alaykum, dorning og'ochi»,

She'riy to'plamlari: «Karvon yo'li» (ilk she'riy to'plami,1968) , «Aks sado»(1970), «Tasvir»(1973) ,«Xotirot»(1975), «Ko'zlar»(1977 Qaytish»(1978), «Sabr daraxti» (1986), «Sukunat» (1989), «Tavba»(2000), «So'nggi vido», «Turkiston yodi»(2013), «Sakina»(2013) .

Dostoni: «Adashgan ruh»(lirik doston,tugallanmagan,(1991)

Tarjimalari: Bayron «Manfred», Nozim Hikmat «Inson manzaralari», Mahmud Hodiy «Ozodlik lavhalari» («Alvohi intiboh»), Karlo Kaladze «Dengiz xayoli» A.Dyuma «Uch sarboz», A. Tvardovskiyning «Zaytun novdasi» va boshqalar

Milliy adabiyot taraqqiyoti va ma'naviyat shakllanishidagi ulkan xizmatlari uchun 1999- yilda Rauf Parfiga «O'zbekiston xalq shoiri» unvoni berildi.

Tadqiq qilamiz:

Muhabbat yo'lida qilingan xatoni,
tuzatishning birgina yo'li bor edi, ammo oshiq buni
ham qilolmayotgani g'oyat ta'sirli aks etadi:

Xato qildim, sevgilim,
Xato qildim bilmasdan.
Qani yutilsa tilim,
Qaltirab turar qo'lim,
Jigarimni yulmasdan.

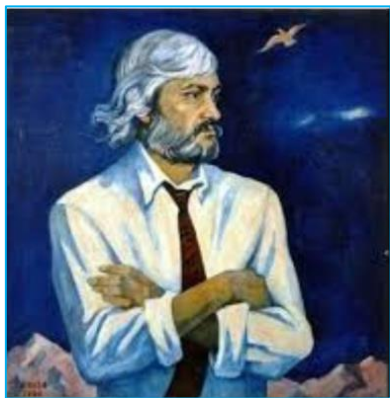
She'ning har bandida «Xato qildim, sevgilim, Xato qildim bilmasdan» so'zlarining takrorlanib kelishi qahramon iztiroblari miqyosining ortib borganligini bildirib turadi. Qilgan xatosi sabab yor bilan munosabatlari chigalligidan jizg'anak bo'lgan shoir xatoni tuzatish yo'lini topganday bo'ladi:

Xato qildim, sevgilim,
Xato qildim bilmasdan.
Men suyib xato qildim,
Men kuyib xato qildim,

O'lib xato qilmasman...

Ishq yo'lida hamma narsadan kechishga tayyor oshiq holati butun murakkabligi, imkonsiz imkoni bilan bir butunlikda ta'sirli ifoda, etilgani bu she'rning yutug'ini ta'minlagan. R. Parfi o'z she'rlarida yalang'och ijtimoiylikdan qochishga urinadi. Lekin u asarlarida doimo o'z o'zidan keskin ijtimoiy tovlanishlari, chigalligi bilan beriladi. Muhabbat yo'lida qilingan

xatoni, tuzatishning birgina yo'li bor edi, ammo oshiq buni ham qilolmayotgani g'oyat ta'sirli aks etadi.

Rauf Parfining ijtimoiy ohangi yaqqol sezilib turadigan asarlaridan biri «Assalomu alaykum, dorning og'ochi» she'ridir. She'r g'oyat ezgin ijtimoiy-ruhiy manzara tasviri bilan boshlanadi:

Ko'nglim qorong'udir, tevarak tutun,
Yolg'iz boshim uzra uvullar shamol.
Ko'zlarimni g'ajir allaqanday tun,
Sen kimsan, nimasan, sen kimning boji?

***Aqlimni g'ijimlar yalang'och savol,
Assalomu alaykum, dorning og'ochi.***

She'rning keyingi bandlarida bu telbavor holat sabablari oydinlashganday bo'ladi. Buning uchun shoir savol qo'yish usulidan foydalanib, badiiy so'zning zalvorini orttiradi:

Yoshlik zangor fasl. Kechdi. Sarg'ardi.
To'kildi u. Shafqat bilmas bargrezon.
Qora sovuqlarga otib yubordi.
Shamollar poyida sinmoqda xazon.

Shoir she'rning birinchi, ikkinchi misralarida har bir so'z birikmani bir gapga aylantiradi. Ushbu she'rning so'nggi bandida so'nggi yo'lga ketayotgan kishining bir lahzalik ruhiyati manzarasini suratlantirgan:

*Vido tabassumli olam, yoshligim,
Ko'zlarimda qotgan jolam, yoshligim,
Ko'klarga yetmagan nolam, yoshligim,
Suvga cho'kib ketgan bolam, yoshligim,
Vido tabassumli olam, yoshligim.*

«Assalomu alaykum, dorning og'ochi» satri dor yoqasiga keltirib qo'yilgan xalqqa uyg'oq va erkin ruhning chaqirig'ini ifoda etgan.

«Adashgan ruh» dostonining yaratilishi ...

Tom ma'noda lirik shoir bo'lgani uchun Rauf Parfi turli- tuman janrlarda qalam tebratmagan. Uning birgina yirik asari 1991- yilda yozilgan, lekin tugallanmagan «Adashgan ruh» lirik dostonidir. Asar oxiriga yetmagan bo'lishiga qaramay, o'zbek she'riyatida o'ziga xos badiiy tajriba bo'lgani va yozilgan qismida bir qadar ichki tugallik mavjudligi uchun ham u haqda to'xtalish mumkin. Doston an'anaviy poemalar singari biror sujet asosiga qurilmagan. Unda shoirning xalq va vatan tarixiga hissiy nazari, millat va uning qismati to'g'risidagi o'ylari aks etgan. Doston hozirgi ko'rinishda 4 qismdan iborat bo'lib, har qism besh to'rtlikdan tashkil topgan. Ushbu doston qismlarining tuzilishidagi **o'ziga xoslik shundan** iboratki, undagi dastlabki to'rtlikning ikkinchi misrasi ikkinchi bandning, uchinchi misrasi uchinchi bandning, to'rtinchi misrasi to'rtinchi bandning, birinchi misrasi esa beshinchi bandning dastlabki satri sifatida keladi. O'z navbatida, ikkinchi to'rtlik dostonning ikkinchi qismi uchun ayni vazifani bajaradi. Bu shakliy murakkablik, ohang o'yini doston bandlari va qismlari orasidagi bog'liqlikni, musiqiy ifoda yaxlitligini ta'minlaydi. Ayni vaqtda, adashgan ruhning xilma-xil holati manzaralarini berishga imkon yaratadi. Shu tariqa, tasvirdagi taranglik dostonning boshidan oxiriga qadar ushlab turiladi. Dostonning birinchi qismi quyidagi to'rtlik bilan boshlanadi:

Quyoshning yog'dusi qoradir,

Yulduzlar muzlardir to‘kilgan,

Bu daryo uzangan yaradir,

Daraxtlar – egilgan, bukilgan.

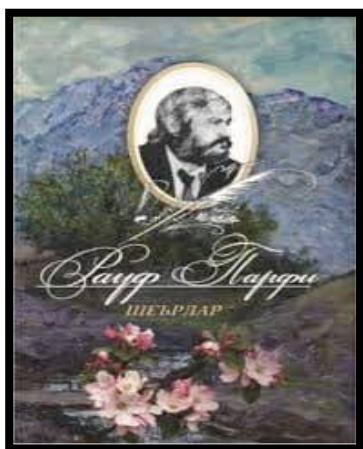
Milliy adabiyotimizda shu kunga qadar bu yo‘sindagi doston yaratilmagan edi. Dunyo dostonchiligi tajribasida ham bunday asar ko‘p uchraydi, deb bo‘lmaydi. Asarda shoir adashgan ruhning nigohini aks ettirishga, ruhidan ayrilgan shaxsning, millatning hissiyotini ifodalashga uringan. Asar tasviridagi favquloddalik va g‘ayritabiiylik shu bilan izohlanadi. Quyoshning qora yog‘du taratishi, yulduzlarning to‘kilgan muzlar ekani, daryoning uzangan yaraligi, daraxtlarning tik emasligi shundan. Doston birinchi qismining ikkinchi to‘rtligi:

Yulduzlar muzlardir to‘kilgan,

Toshlardek qotmishdir tumonlar.

Yerlarga tikonlar ekilgan,

Ekilgan yolg‘onlar, gumonlar.

E’tibor qilinsa, asarda inson ruhiga zug‘um qiluvchi, tazyiq o‘tkazuvchi holat tasviri kuchayib borayotgani seziladi. Erkin ruhdan mahrum, imondan adashgan kishilar sabab vatan shu holatga tushirilgan. Birinchi qismning uchinchi bandi:

Bu daryo uzangan yaradir,

Hasratdir tinmagan hech qachon

Asarning to‘rtinchi qismida ham tasvir baland pardalarda davom bo‘ylaydi va xalqini yaqinroqdan ko‘rishga erishadi. Shuning uchun ham bu qismda qahramon tuyg‘ulari imo-ishoralar orqali emas, ochiqroq ifoda etiladi. Qahramon iftixorini bекitmagani singari nafratini ham pardalab o‘tirmaydi:

Bilingiz bu-Turon diyori,

Qonlari dunyoga sochilgan.

Yo‘q erki, yo‘q do‘sti, yo‘q yori,

Darchasi barchaga ochilgan.

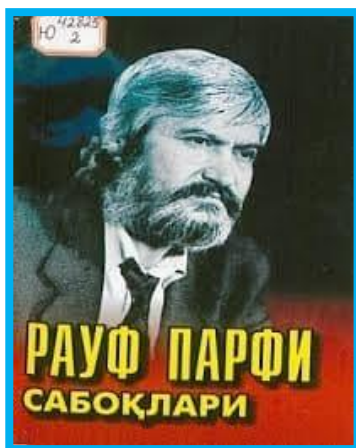
Ifoda samimiyati tufayli kechagi kun haqidagi tasvir bugunning ruhini aks ettiradi. Kechagi reallik bugunning armoniga aylandi. Darchaning barchaga ochilgani Turkiston xalqlarini bir-biriga yovuqlashtirish o‘rniga uzoqlashtirdi, uning yovlarini esa, vatanga molik etdi. Bu hol dostonda shoir tilidan:

Ekilgan yolg‘onlar, gumonlar,

Bergaydir, albatta, mevasin-

Bu tunlar, bu kunlar, bu tonglar,

Men va Sen, Men va Sen, Men va Sen

tarzida ifodasini topgan. Chindan ham yolg‘on va gumonlar bergan meva –«men» va «sen»ning achchiq qismatidan iborat bo‘ldi. Doston nihoyasiga yetmagan. Yuqoridagi to‘rtlik uning so‘nggi bandidir. Asarda vatanga beqiyos mehr qo‘ygan ulkan shaxsning samimiy tuyg‘ulari katta mahorat bilan ifoda etilgan.

Rauf Parfi mahorat xanjari bilan qurollangan va har bir she‘rini eng so‘nggi imkonga qadar sayqallash, takomilga yetkazishdan erinmaydigan shoirdir. U ko‘ngil rozlari bo‘lgan she‘rlarini o‘ziga emas, balki millati va vataniga xizmat qildirgan ijodkordir. ***Shuning uchun ham bunday shoir she‘rlarining umri muallif umridan uzoq bo‘ladi. R. Parfining:***

«Davrlar qa ‘rida ingraydir bashar,

Aytadir:_»Shoir yo‘q, she‘riyat yashar!»

misralari uning ijodiy iyofasini aks ettiradi deyish mumkin. Chin shoir ezgulik manzili sari yolg‘iz ketib borayotgan yo‘lovchidir. Yo‘l – mashaqqatli, manzil – olis, safar – xatarli. Ruh bardam bo‘lsagina, safar qiyinchiliklarini bartaraf etish mumkin. Rauf Parfi o‘shanday ruhga ega ijodkordir.

Modern adabiyoti

XIX asr oxiri – XX asr boshlarida F.Nitsshe, Z.Freyd, A.Bergson, K.Yung kabi faylasuf va ruhshunoslarning qarashlaridan ta'sirlangan bir guruh ijodkorlar yangicha – modernizm yo'nalishiga asos soladilar. Dastlab Yevropa madaniyatida keng tarqalgan mazkur yo'nalish XX asrga kelib butun dunyoda ommalasha boshladi. Modernizm jahonda globallashuv jarayonlari boshlanayotgan bir vaqtda siyosiy, madaniy, iqtisodiy omillar o'zaro kesishgan nuqtada vujudga keladi. Modernistlar olamni mantiqqa tayanmagan, hissiy «tafakkur» asosidagina to'laqonli tushunish mumkin, deb hisoblaydilar. O'zbek adabiyotiga modernizmning kirib kelishi yoki ta'siri borasida professor U.Normatov o'tgan asrning 20-yillarida Cho'lpon, Qodiriy, Fitrat, Botu, Oybek kabi ijodkorlar g'arb modernizmidan kuchli ta'sirlanganini ta'kidlab o'tadi. ***O'zbek modernizmining «qaynagan» vaqti 90-yillarga to'g'ri keladi.*** Bunga sabab ijodkorlarni birlashtirgan bir xil kayfiyat va shu kayfiyatni ta'minlab turgan «o'tish davri» edi. Abduvali Qutbiddinning «Tasavvur lahzalari» she'ri, Faxriyorning «Muchal yoshi», «Yoziq» kabi dostonlari, Bahrom Ro'zimuhammad, Aziz Saidning bir turkum she'rlari, Nazar Eshonqul hamda Ulug'bek Hamdamning qissa va hikoyalari ayni shu davrning mahsuli edi. Bunday o'ziga xoslikning ilk namunalarini Rauf Parfi «chizgan» manzaralarda ko'rish mumkin:

Yulduzlarning achchiq nurlariga chirmashar,

Yular oyning namxush sochlarini

Falakka termulib qolgan ko'zlaring.

Mutolaadan so'ng...

I. Savol va topshiriqlar

1. Rauf Parfi saboqlari sizga qanday ta'sir qildi?
2. Mustaqil o'zingiz Rauf Parfi she'rlaridan tahlil qiling, unda ilgari surilgan g'oya haqida fikr yuriting.

3. Modern adabiyoti vakillarining asarlari bilan yaqindan tanishib chiqing.
4. Doston qismlarining tuzilishidagi o'ziga xoslik nimada?

Misralar ketma-ketligini to'g'ri joylashtiring.

1. Noma'lum har joyda qurilgan doring.	
2. Jafo habibingdir, xiyonat- yoring	
3. Olamning kaliti sening qo'lingda,	
4. Ummonlar yo'lingda, janglar yo'lingda,	

Baytni mustaqil tahlil qilishga harakat qiling.

Vahshiy dunyo, qonxo'r dunyo quturdi,
Inson faryodiga to'ldi koinot.
Nabiylar, dohiylar, shoirlar turdi,
Chora, chora, deya so'rdilar najot...
Nega «Inson faryodiga to'ldi koinot»?

II. Mustahkamlash uchun test topshiriqlari

1. Rauf Parfi dostonida nima g'oyat ta'sirli aks ettiriladi?

- A. Vatanni madh etish B. Yor vasliga yetmoqlik
C. Muhabbat yo'lida qilingan xato

2. Adashgan ruh dostoniga nima jihati tufayli to'xtalib o'tiladi?

- A. Oldin bu kabi dostonlar yozilmagan B. Rauf Parfidan qolgan yagona asar
C. Ichki tugallik mavjudligi uchun

3. Asardagi favquloddalik va g'ayritabiiylik nima bilan izohlab o'tiladi?

- A. shoirni muhabbat yo'lida xatolarni tuzata olmaslik
B. millat ahvolini to'la-to'kis aks ettirish C. shoirni millat hissiyotini ifodalashga urinishi

4. Bilingiz bu-Turon diyori,

-Qonlari dunyoga sachragan.

-Bu satrlar orqali shoir nima demoqchi?

A. Millat ahli naqadar xor-u zo'rlik uchragani

B. Yovlar qo'lida shahid ketgan botirlar va musofir darveshlar ruhi

C. Yovlarni Turkiston xalqlari Vatanga molik etgani uchun

5. Quyoshning qora yog'du taratishi dostonning qaysi to'rtligidan o'rin olgan?

A.1 B.3 C.4

43-§. SHAVKAT RAHMON SHE'RIYATI

XX asr o'zbek she'riyatining o'ziga xos vakili, millatparvar shoir Shavkat Rahmon 1950-yil 12-sentabrda O'sh shahrida tug'ilgan. Otasi Rahmonberdi va onasi

Oftobxon asli shahrixonlik edilar. 1966-yil o'rta maktabni bitirgach, ikki yil ketma-ket ToshDUning filologiya fakultetiga o'qishga hujjat topshiradi, lekin tanlovdan o'ta olmaydi. Matbuotda Moskvadagi Adabiyot institutiga tanlov e'lon qilingach, o'z she'rlarini yuboradi va tanlovdan o'tadi. U yerda tengdoshlari Halima Xudoyberdieva, Murod Muhammad Do'st, Sobit Madaliev kabi adiblar bilan yonma-yon saboq oladi. 1975-yilda o'qishni tugatib, Toshkentga keladi va bir qator nashriyotlarda muharrirlik qiladi. Asarlari: «Rangin lahzalar» (1978), «Yurak qirralari» (1981), «Ochiq kunlar» (1984), «Gullayotgan tosh» (1985), «Uyg'oq tog'lar» (1986), «Hulvo» (1987) kabi she'riy kitoblari, Federiko Garsia Lorka she'rlari tarjimalari va boshq. Vafotidan so'ng «Saylanma»si (1997) nashr qilindi.

Shoir Shavkat Rahmon she'riyatida faol qo'llaniluvchi quyosh obrazining ma'no qirralari ham shoir yashagan davr va uning dolzarb muammolari bilan bog'liq individual mazmun kasb etgan. Quyosh shoir she'rlarida nafaqat tabiat tasviri uchun vosita, balki u ramziy ma'nolarga ega. Shoir «Yaxshi niyat» she'rida shunday yozadi:

***Kelajak bor hali bag'rida
yuz mingta quyoshi porlagan.***

***Ishonma hech qachon, ishonm
qo'lida quroli borlarga.***

Bu o'rinda quyosh shoir orzu qilgan porloq kelajakning metaforik obraziga aylangan. Quyosh tabiatdagidek bitta emas, yuz mingta. Ana shu yuz mingtalikning o'zi o'quvchi ongida o'zgacha bir yaxlitlik uyg'otadi. Matnda quyoshlarning porlashi yorug' kunlarning poetik ifodasi bo'lib kelmoqda. Quyosh obrazning ma'no qirralari she'rdan she'rga ochila boradi. «Odam uzoq yashar» deb boshlanuvchi she'rda quyosh obrazi tashbeh bo'lib keladi:

***... agar do'sti bo'lsa har qutlug' sahar
bahaybat quyoshday uyg'onadigan.***

She'rning umumpoetik mazmuni «qutlug' sahar», «do'st», «bahaybat quyoshday», «uyg'onadigan» so'zlari asosida yuzaga chiqadi. Keltirilgan so'zlar ichida quyosh va sahar faol poetik obrazlar sirasiga kiradi, misra mazmuni aynan shu obrazlarga tayanadi. Quyoshning tabiiy belgi-xususiyatlari metaforik ma'noning yuzaga chiqishiga ko'maklashadi. Uning yorug'ligi, harorati, barcha tiriklikka quvvat, kuch, hayot manbalaridan biri ekanligi do'stning qanday fazilatlariga egaligini aniqlashtiradi.

Shavkat Rahmon she'rlaridagi quyosh obrazining poetik ma'no ko'lamini

yana-da aniqroq belgilab, umumlashtirish uchun quyidagi namunalarni ko‘rib chiqaylik:

***Tabiatning xilvat burchagi:
unutilgan, yovvoyi tuproq,
huvullagan tog‘- u toshlarni
qari quyosh sevadi ko‘proq.***

Ushbu to‘rtlikdagi tuproqning yovvoyi, tog‘- u toshlarning huvullagan epitetlariga qari quyosh obrazining jonlantirilgan sevgisi o‘zgacha ma’no bag‘ishlaydi. Tayanch ramziy obraz – quyosh asosida shoir ifodalagan poetik mazmunga oydinlik kiradi. Ya’ni borliq qanchalik o‘zgarmasin, vaqt- u zamon aylanib taqdir o‘z hukmini chiqarmasin, quyoshning chin muhabbati o‘zgarmay qolaveradi

Zabardast shoir Shavkat Rahmon 1996-yil 2-oktabrda uzoq davom etgan og‘ir kasallikdan so‘ng vafot etdi.

Chaqin bo‘lma, bo‘lma guldurak,
yerdan ko‘pam uzoqlab ketma.
Ovozingni yirtmagin bekor,
Yerni quchma – quloching yetmas.

Undan ko‘ra biror odamning
Makoni bo‘l – irmoqli, soyli.
Shamollarni to‘sgan tog‘i bo‘l,
Osmoni bo‘l – yulduzli, oyli.

TONG OCHAR KO‘ZLARIN...

Tong ochar ko‘zlarin erinib,
Sevinchdan yig‘laydi qiyloqlar,
Chechaklar jilmayar sevinib,

Shamolda cho‘milar giyohlar.

O‘ynoqi shu’lalar – bolalar

Jimgina tarqalar sayhonga,

O‘rgimchak to‘qiydi tolalar,

Xonqizi boradi mehmonga.

Qurbaqa varaqlar bayozin,

Guldan bol so‘radi arilar,

Chigirtka qayraydi ovozin,

Parvozda ninachi – parilar.

Chumoli, mehnatkash chumoli,

Kuyinma, atrofga bir qara –

Maysalar, oh, qanday himoli,

Dunyoni qilma ko‘p masxara.

Mutolaadan so‘ng...

****Shavkat Rahmon she’rlari bo’yicha xulosalarim...***

Tadqiq qilamiz:

****Shoir qo‘llagan tasviriy vositalar***

Savol va topshiriqlar

1. She’rning birinchi misrasini hayotiy va badiiy mantiq nuqtayi nazaridan izohlang.
2. «Sevinchdan yig‘laydi qiyochlar» misrasidagi ifodani sharhlang.
3. “Chechaklar jilmayar sevinib» ifodasining mazmuni haqida so‘zlang.
4. She’rda nima uchun «O‘ynoqi shu’lalar – bolalar» deyilgan?
5. «O‘rgimchak to‘qiydi tolalar, xonqizi boradi mehmonga” misralari mazmuni va ifodasi haqida fikrlang.
6. «Chigirtka qayraydi ovozin» satrida tasvirlangan holatni tushuntiring.
7. Lirik qahramonning chumoliga qarata: »...dunyoni qilma ko‘p

masxara» tarzidagi murojaati ma'nosini tushuntiring.

8. Faqat ishlashni bilib, go'zallikka befarq kishini to'laqonli shaxs deyish mumkinmi?

TURKIYLAR

Qilichin tashladi beklar, nihoyat,
Bosildi tulporlar, tig'lar suroni,
Urhoga o'rgangan tillarda oyat,
Turkiylar tanidi komil Xudoni.
Qilichlar zangladi...

 falokat hushyor,
Turkiylar quvvatin berdi yerlarga.
Hiylagar do'stlarday yaqinlashdi yov
Komillik qidirgan jasur erlarga.
Ilvasin yigitlar,
Bobir yigitlar,
Sajdaga bosh qo'ydi yovga ters qarab,
Gullarni kemirib yig'ladi itlar,
Buyuk boshni kesdi qilich yaraqlab.
Turkda bosh qolmadi...

 qolmadi dovlar,
Xotin-xalaj qoldi motam ko'tarib,
"Bizga tik qarama" buyurdi yovlar,
Yovlarga ters qarab yashadi bari.
Talandi samoviy tulpor uyuri,
Yalandi zarlari, zeb-u zabari,
«Ters qarab o'ling» deb yovlar buyurdi,
Yovlarga ters qarab jon berdi bari.
Lahadga kirdilar o'zlarin qarg'ab,

qolmadi arabiy,
turkiy xatlari,
«Tug‘ingiz, – dedi yov, – teskari qarab»,
Yovlarga ters qarab tug‘ildi bari.
Tug‘ildi,
tug‘ildi,
tug‘ildi qullar,
Qirqida qirilgan – imdodga muhtoj,
Yovlarga ters qarab itlarday hurar,
Bir-biriga dushman,
bir-biridan koj.

Jo‘mardlar qirilgan Turon zaminda
Do‘zaxiy tajriba pallasin ko‘rdim:
Eshak suvrati bor qay bir qavmda,
Qay birida to‘ng‘iz kallasin ko‘rdim.
Bu holda buvaklar bo‘g‘ilib o‘lar,
Qul Bilol ezilib yig‘lar falakda...
O‘zlarin yondirar borliqdan to‘ygan
Badaxshon la’liday asl malaklar.
Mo‘minlar besh bora Allohni eslar
Sajdaga bosh qo‘yib jallod toshiga.
O‘grilib sal ortga qarayin desa,
boshiga urarlar,
faqat boshiga.

Bormi er yigitlar,
Bormi er qizlar,
Bormi gul bag‘ringda jo‘mard nolalar,
Bormi bul tufroqda o‘zligin izlab,
Osmon-u falakka yetgan bolalar.

Bor bo'lsa,
alarga yetkarib qo'ying,
Bir boshga bir o'lim demagan ermas,
Shahidlar o'lmaydi,
bir qarab tuying:
Yovga ters qaragan musulmon emas!
Yovga ters qaragan musulmon emas!
Yovga ters qaragan musulmon emas!
Yovga ters qaragan musulmon emas!
Yovga ters qaragan musulmon emas!

BAXT SO'ZI

Baxtiyorman degan birgina so'zni
Aytish uchun kerak qancha kuch-chidam,
Garchi «baxt» so'zlarning eng yoqimligi,
Garchi tursa hamki tilning uchida.
Og'ir botmasmikin bu so'z kimgadir,
Tegib ketmasmikin oh-vohlariga,
Qandoq bardosh berib yashayman keyin
Baxtsiz kimsalarning nigohlariga.
Avvalo, bu so'zni o'zgalar aytsin,
Aytsinlar ko'zlari quvonchga to'lib.
Elning baxti uchun umrini tikkan
Shoirlar aytmasin birinchi bo'lib.
Bu so'zni bir umr aytmay yashadim,
Har shodlik kelganda yurdim sekinroq.
G'am so'zin elimdan avvalroq aytdim,
Baxt so'zin aytaman eldan keyinroq.

ORZU TASBEHI

Ajoyib kunlarning birida
Uygʻonib ketaman uyqudan,
Yurakning eng chuqur yerida
Ogʻriqqa aylangan tuygʻudan.
Bir qoʻshiq boʻlaman daryoday
Yurakning eng chuqur yerida,
Boqaman dunyoga dunyoday
Ajoyib kunlarning birida...

Mutolaadan soʻng...

**Shavkat Rahmon sheʼrlari boʻyicha xulosalarim...*

Savol va topshiriqlar

1. Shavkat Rahmonning boshqa shoirlardan farqli tomoni nimada deb oʻylaysiz?
2. Shoirning lirik asarlarining bosh gʻoyasini aniqlang.
3. Sh.Rahmon quyosh timsolini nimaga qiyoslaydi.
4. Vatanparvarlik gʻoyalari oʻz ifodasi topgan sheʼrlarini aniqlang.
5. **Boqaman dunyoga dunyoday ajoyib kunlarning birida...** misrasi orqali shoirning asl niyatini aniqlang.
6. XX asr oʻzbek adabiyotida Shavkat rahmonning tutgan oʻrni haqida oʻz fikringizni bildiring.
7. Shavkat Rahmon sheʼriyatidagi oʻziga xoslik nimada deb oʻylaysiz? Uni oʻzga zamondosh shoirlardan qaysi jihat ajratib turadi?
8. Shavkat Rahmonning bosib oʻtgan hayot yoʻli haqida qisqacha maʼlumot bering.

9. Shavkat Rahmonning chop ettirilgan asarlari to'g'risida ma'lumot bering.
10. Shavkat Rahmonning tarjimonlik faoliyati haqida nimalarni bilasiz?
«**Eng qayg'uli shodlik**» asarining nima uchun bunday nomlanganligi haqida o'ylab ko'ring.
11. «**Chaqin bo'lma, bo'lma guldurak...** » misralari bilan boshlanuvchi she'rni sinf davrasida tahlil qiling. Uning mohiyati haqida o'z fikringizni bildiring.
12. «**Turkiylar**» she'rida «**Yovga ters qaragan musulmon emas**» misrasining she'r so'ngida besh marta takrorlanganligiga diqqat qiling. Shoir bu takror bilan nima maqsadni ko'zlagan deb o'ylaysiz?

Test savollari ustida ishlash

1. Shavkat Rahmonning «Yaxshi niyat» she'rida quyosh obrazi qanday ma'noni ifodalagan?

- A) butun dunyoga yaxshilik ulashib charchamaydigan inson obrazi
- B) yaxshiga ham, yomonga ham birdek munosabatda bo'luvchi adolat timsoli
- C) shoir orzu qilgan porloq kelajakning metaforik obrazi

2. «Tong ochar ko'zlarin... » she'ridagi chumoli obraziga to'g'ri ta'rif berilgan qatorni toping.

- A) u shunchalar xudbin va xasiski, mehnatdan boshqa narsani bilmaydi va shu holi bilan dunyoni masxara qiladi
- B) u shunchalar mehnatkashki, doimo mehnat bilan band va qolganlarga ham shuni maslahat beradi
- C) u ham qolganlar kabi xursandchilik qilishni xohlaydi, ammo majburiyati bunga yo'l qo'ymaydi

3. Shavkat Rahmon uchun baxt so'zini hammadada so'ng aytadi?

- A) chunki haqiqiy baxtni avval xalq, so'ng shoirlar aytishi kerak
- B) chunki u o'zini chinkam baxtga noloyiq deb hisoblaydi
- C) chunki haqiqiy baxt keyin keladi

III BOB. 44-§. MUSTAQILLIK DAVRI O'ZBEK ADABIYOTI

O'tgan asrning 90-yillaridan e'tiboran o'zbek xalqi o'z tarixining yangi bosqichiga kirdi. Millat holatining estetik ifodasi o'laroq istiqlol adabiyoti deb atalmish badiiy hodisa yuzaga keldi. Istiqlol davri o'zbek adabiyoti ko'p asrlik milliy adabiyotning mantiqiy davomidir. Mustaqillik davri o'zbek adabiyoti bir qator o'ziga xos belgilarga ega bo'lgan badiiy-estetik hodisadir.

Istiqlol davri o'zbek adabiyoti tubdan o'zgargan milliy ongning, tamomila yangilanayotgan estetik tafakkurning mahsulidir. Mustaqillik tufayli millat ahli o'z ma'naviyatining asosi bo'lmish Qur'oni Karim bilan o'zbek tilida tanishish imkoniga ega bo'ldi. Bu hol millatning tafakkuri sog'lomlashuviga olib keldi. O'zbek xalqining tafakkuri tarixini, umumiy qilib, Qur'oni Karim tarjima qilinguncha va tarjima qilingandan keyingi davrlarga ajratish mumkin. Negaki, bu muqaddas kitobning o'zbekchaga o'girilishi millatning e'tiqodi, dunyoqarashi va ma'naviyatida o'ziga xos inqilob yasadi. Tabiiyki, dunyoqarashi tozargan millatning adabiyoti ham yangilanadi. Shu tariqa, hukmron mafkura tazyiqidan qutulgan, dunyoni har xil anglash, izohlash hamda tasvirlash samarasi sifatida istiqlol adabiyoti dunyoga keldi.

Mustaqillik davri o'zbek adabiyoti fikrlashi o'zgacha ijodkorlarning estetik qarashlari natijasida dunyoga kelgan hodisa o'laroq bir qator o'ziga xos xususiyatlarga ega.

Birinchidan, bu davr adabiyoti hukmron mafkura tazyiqidan qutulgan, olam va odam ruhiyatiga mansub hodisalarga xilma-xil qarashlarning mahsuli bo'lgan adabiyotdir. Bu davrda olamning mavjudlik yo'sinini turlicha izohlash imkoniyati

paydo bo'ldi. Bu hol milliy adabiyotimizning ifoda imkoniyatlarini kengaytirdi. Ilmiy-estetik qarashlar xilma-xilligini yuzaga keltira boshladi.

Ikkinchidan, mustaqil o'zbek davlati badiiy adabiyotni sho'ro zamonida bo'lgani kabi o'z monopoliyasiga aylantirishga urinmadi. Shu bois ijod erkinligiga obyektiv sharoit yaratildi. Adabiyot ijodkorning ko'ngil ishiga aylandi va aylanmoqda.

Bugun badiiy ijod bilan shug'ullanayotganlar shaxs sifatida ham, ijodkor sifatida ham tamomila o'ziga xos, xilma-xil kishilardir. Istiqloldan keyingi davrda haqiqiy adabiyot o'z ko'ngliga qarshi bormaydigan, uning royishlariga zug'um o'tkazmaydigan kishilar tomonidan yaratilayotganligi quvonarlidir. Adabiy tanqid, o'quvchilar ommasi nima desa ham bu ijodkorlar o'z bilganlaricha yozishdan qaytmaydilar. Ular ijodini o'zlariga emas, aksincha, o'zlarini ijodiga bo'ysundirgan kishilardir. Shu yo'sinda juda yaqin o'tmishda ham ijtimoiy-siyosiy hodisa sanalib kelgan badiiy adabiyot milliy-estetik aktga evrildi.

Uchinchidan, istiqlol davri adabiyoti odamga ishchi kuchi, ishlab chiqaruvchi, mehnatkash sifatida yondashish tarzidan qutuldi. Milliy adabiyot millat vakillarining mehnatinigina emas, balki ularning shaxsiyatiga daxldor jihatlar: ruhiyati, hissiyoti, ko'nglini tasvirlashga kirishdi. Bu adabiyot uchun insonning o'zi asosiy qadriyatga aylana boshladi. Shu tariqa, milliy adabiyotning qahramonlari jug'rofiyasi kengaydi. Odam biror ijtimoiy qatlamning vakili tarzida emas, murakkab va anglash mushkul bo'lgan inson sifatida badiiy tadqiq etiladigan bo'ldi.

To'rtinchidan, mustaqillik davri o'zbek adabiyoti biror ijtimoiy tuzumning afzalligini ko'rsatish, siyosiy tizimlarni takomillashtirishga emas, alohida inson shaxsining ma'naviyatini mukammallashtirishga yo'naltirildi. Bu hol badiiy qahramonlarni turli rakurslardan turib, eng ichkin va yashirin jihatlarigacha tadqiq etish imkoniyatini berdi. Shu sababdan ham istiqlol davri adabiyoti «aholisi» sezilarli darajada nozik, ingichka, o'ziga xos, betakror bo'lib

bormoqda. Bu davr adabiyotida tipik obrazlarni emas, badiiy tiplarni tasvirlashga ko'proq intilinayotganligining sababi ham shunda. Shu yo'sin, bu davr adabiyoti ommani ko'rsatishga emas, shaxsni tadqiq etishga yo'naltirildi.

Beshinchidan, bu adabiyot inson, insonlararo munosabatlar g'oyat murakkab, chigal va izohlash mushkul ekanligi chuqur anglagan va ularni butun murakkabliklari bilan aks ettirishga harakat qilayotgan adabiyotdir. Sho'rolar zamonida har bir adabiy qahramonning xatti-harakati ijtimoiy jihatdan asoslangan, iqtisodiyot qonunlaridan kelib chiqadigan bo'lishi shart deb qaralardi. Natijada, asarlar sxematik talablarga bo'ysundirilardi. Holbuki, bir odamning xatti-harakatlari sababini adiblar tugul o'sha kishining o'zi ham to'la tushuntirib bera olmaydi. Ana shu holatning milliy badiiyatimizga ko'chganligi insonga sirli xilqat tarzida yondashish, uning taqdiridagi chigalliklarni tushunishga intilishni keltirib chiqarmoqda. Shu tariqa adabiyotdagi odam hayotdagi odamga qaraganda chuqurroq, murakkabroq, o'ychilroq, ingichkaroq bo'lib bormoqda.

Oltinchidan, bu davr adabiyoti mavzu dolzarblik, hozirjavoblik, zamonaviylik singari sirtqi belgilardan baland turishga va lahzalik holatlarning mangulikka suratlanishiga yo'naltirilmoqda. Shu yo'l bilan adabiyot hayotdan nusxa olishdan, ya'ni ko'chirmachilikdan qutulib bormoqda. U ijtimoiy hodisalar bilan andarmon bo'lish, ularning ortidan ergashish zaruriyatidan xalos bo'ldi. Mazkur holat badiiy tasvirning chuqurlashuviga, odam ruhiyati qatlamlarini nozikroq idrok etishga imkon yaratadi.

Yettinchidan, mustaqillik davri o'zbek adabiyoti chinakamiga xilma-xil adabiyotga aylandi. Unda tajriba qilish, sinab ko'rish, ochilmagan yo'llardan yurish imkoniyati paydo bo'ldi. Bu hol birovga o'xshamaydigan, o'zgalarni takrorlashga intilmaydigan, o'ziga xos iste'dodlarning ko'payishiga imkon yaratadi. Xilma-xil badiiy asarlarning vujudga kelishi tufayli xilma-xil o'quvchilar paydo bo'ladi. Badiiy didi yuksak, so'zni nozik his etadigan, sezimlardagi yengil tebranishlarni ham ilg'ay oladigan kitobxon shakllanishiga

turtki bo‘ladi. Ommaviylik badiiy adabiyot uchun asosiy maqsad, yuqori ko‘rsatkich emasligi anglab yetildi.

*Sakkizinchi*dan, yuqorida sanab o‘tilgan omillar tufayli bu davr adabiyoti jo‘nlikdan, anchayinlikdan, to‘porilikdan qutuldi va uning asl namunalarini hamisha ham izohlash, tushuntirish, mantiqiy qoliplarga solish mumkin bo‘lmay qoldi. Badiiy adabiyot mantiq va axloqdan ham teranroq sezimlar bilan ish ko‘rishi, eng murakkab mavhumlikni moddiylashtirishga da’vat etilgan hodisa ekanligi tan olindi.

*To‘qqizinchi*dan, ijod erkinligi, xilma-xil fikrlash imkoniyati, badiiy so‘zga davlat miqyosida xo‘jayinlik qilishning barham topganligi iste’dosiz asarlarning ham yaratilishi hamda chop etilishiga imkon tug‘dirdi.

*O‘ninchi*dan, bozor munosabatlari badiiy ijod sohasida ham namoyon bo‘la boshladi. Natijada xaridorgir, ommaning o‘tkinchi talablariga mos keladigan asarlar yaratishga harakat kuchaydi. Shuning oqibati o‘laroq o‘zbek adabiyotida erotik tasvirlar, sarguzasht yo‘nalishidagi oldi-qochdi bitiklar ko‘paydi.

Mustaqillik davrida milliy adabiyot millat ahlining ko‘nglini, ruhiyatini tasvirlashga e’tibor qaratmoqda. Natijada, inson asosiy badiiy qadriyatga aylandi.

Savol va topshiriqlar

1. Mustaqillik davri adabiyoti qaysi xususiyatlari bilan ma’rifatchilik adabiyotidan farq qiladi?
2. Mustaqillik davri adabiyotining asosiy g‘oyasi kimlar ijodida o‘z ifodasini topgan deb o‘ylaysiz?
3. Bu davr adabiyotida qaysi adabiy tur va janrlar yetakchilik qildi.
4. O‘zbek adabiyotiga jahon adabiyotining ta’siri haqida qanday fikrdasiz?

O‘zbek she‘riyati istiqlool yillarida o‘ziga xos yangi adabiy-estetik hodisa sifatida namoyon bo‘la boshladi. Badiiy ijod maydonida shoirlar uchun erkin ijodiy muhit yuzaga keldi. Adiblar o‘z ma‘naviy dunyosini, olam va odamga doir qarashlari, individual his-tuyg‘ularini bor holicha taqdim qila boshlashdi. Ma’fkraviylashgan eski adabiy siyosatdan boshqacha, ya’ni inson erkini qadrlash, Vatanning chin saodati, buyuk kelajagi uchun qayg‘urish, milliy o‘zlikni anglash, milliy qadriyatlarni e’zozlash kabi qator mavzular bu davr she‘riyatida yetakchilik qildi. Vatan – ijod ahlining yuragiga eng yaqin, juda muhim va doimiy mavzu. O‘zbek adabiyoti tarixida yurtning go‘zal tabiatini, osmono‘par tog‘larini, dala-dashtlarini, bepoyon qirlarini, bebaho ma’danlarini madh etgan she‘rlar ko‘p yozildi. Tabiiyki, bu muazzam va muqaddas Vatan borlig‘i faqat moddiy ne’matlardangina iborat emas. Abdulla Oripov bir she‘rida:

«Yurtim, seni faqat boyliklaring-chun

Sevgan farzand bo‘lsa, kechirma aslo!» –

deb xitob qildi. Zotan, bu ko‘hna zaminda O‘zbekistonning ma‘naviy muhitini, ob-havosini, shon-sharafini, shuhratini dunyoga tanitib turgan, eng muhimi, Vatan timsoliga aylangan ulug‘ siymolari bor. Bu ulug‘larning nomi yurtning uzoq-yaqin tarixi sahifalarini bezaydi. Ular orasida jahon ilmfaniga, ma‘naviyat va adabiyot xazinasiga ulkan hissa qo‘shganlari, Erkin Vohidov ta’biri bilan aytganda, «sirli olam toqiga ilk narvon» qo‘ygani ham, «she‘riyat mulkida shoh-u sulton» bo‘lgani ham, dushmanlarga qarshi «ko‘ksi qalqon» vatanparvarlari ham mavjuddir.

O‘z vaqtida Vatan ozodligi, hurligi va erki ramziy ravishda shoirlar ijodining asos-negiziga joylandi. Nafaqat o‘zbek, balki jahon adabiyoti tarixida Vatan haqida she‘r yozmagan shoir kamdan kam topiladi. Albatta, ularning badiiy saviyasi, ta’sir quvvati, yuraklardan joy olishi turlicha. Ayrim holatlarda

shoir Vatan soʻzini sheʼrida qoʻllamasdan ham el-yurtiga mehrini izhor qilishi mumkin. Baʼzan ayni soʻzning betoʻxtov takrori sheʼriyat muxlislarining ixlosini qaytaradi. Har kim Vatanni oʻzicha tushunadi, oʻzicha suyadi, sogʻinadi, oʻzicha kuylaydi; Vatani bilan faxrlanadi. Oʻz tuprogʻidan, gulidan, gulistoni-boʻstonidan, oshyonidan ajralgan bulbulning mungli figʻoni falakka chiqadi. Odamning oʻz yurtiga mehr-muhabbati yoki ayriliq sogʻinchi ana shunday anʼanaviy obrazlarda ham ifoda qilinadi.

Sheʼriyatdagi Vatan haqidagi badiiy soʻz shoir tabiatiga, ruhiyatiga, dunyoni anglashi va anglatishiga daxldor soʻzdir. Koʻpincha, shoirning oʻzligi, ichki «men»i bilan tashqi ijtimoiy muhit bitta lirik qahramonda jamlanadi. Vatan oʻsha obrazda namoyon boʻladi va aksincha, shoirning oʻz dunyosi yoki yaratgan qahramoni Vatan timsoliga aylanadi... Toʻgʻrisi, har qanday adabiy hodisalar, sheʼriy asarlar oʻz-oʻzidan goʻzallik kashf etmaydi. Sheʼriyatning taʼsir quvvati uchun shoirlarning isteʼdod darajasi va shu isteʼdodni namoyon etish uchun sogʻlom adabiy muhit muhim sanaladi.

Mustaqillik davri sheʼriyati mazmunan yangilanib borayotgan sheʼriyat sanaladi. Shu bilan bir qatorda, turli sheʼriy shakllar boʻyicha tajribalar ham qilindi. Sheʼrda taʼsir quvvati, har bir shoirning oʻz oʻquvchisiga oʻz aytar soʻziva oʻziga xos uslubi boʻlishi lozim.

Bu dunyoga bir qoʻshiq,
Beribketgin, shoirim –
Marhumlar uygʻonsinlar,
Uxlolmasin tiriklar.

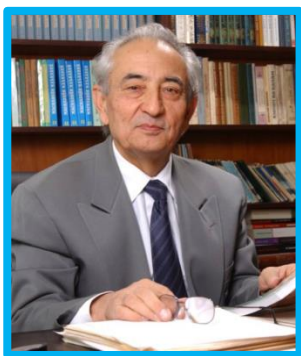
(Usmon Azim)

Bu oʻtkir va oʻziga xos poetik tabiatli toʻrt misrada shoir oʻz zamondoshlarining badiiy jihatdan yuksak, taʼsirli, umrboqiy sheʼrlar yozishga chaqirayotgandek taassurot qoldiradi. Shunday sheʼriy namunalarni oʻz tarkibida, jamlagan, oʻnlab shoirlarning toʻplamlari, aynan, istiqlool yillarida dunyo yuzini koʻrdi. Mustaqillik yillarida qator katta va yosh avlod

ijodkorlarining o‘nlab she’riy kitoblari nashr etildi. Tabiiyki, bu she’riy ko‘ngil izhorlarida har bir shoirning o‘z badiiy olami, mahorati va his-tuyg‘ulari aks etgan. O‘quvchi jahonshumul o‘zgarishlar davrini o‘z ko‘zlari bilan ko‘rgan katta avlodshoirlari ijodida istiqloлга shukronalik, yoshlarda esa faxr-iftixor tuyg‘ulari bilan sug‘orilgan she’rlarga duch keladi⁸.

JAMOL KAMOL IJODI

Jamol Kamol 1938-yil Buxoro viloyati, Shofirkon tumanidagi Chikaron qishlog‘ida tavallud topdi. Ota-onadan erta ayrilgan Jamol tog‘asi qo‘lida tarbiya ko‘rdi. O‘rta maktabni tugatgach, Buxoro pedagogika institutining filologiya fakultetida tahsil oldi. O‘qishni tugallab, shu yerda o‘qituvchilik qiladi. «Buxoro haqiqati» viloyat gazetasida (1965–1969) ishladi. O‘zbekiston Respublikasi Fanlar akademiyasi Til va adabiyot institutida aspirant bo‘lib, «Lirik she’riyatda kompozitsiya» degan mavzuda nomzodlik dissertatsiyasini yoqladi (1969–1972). O‘zbekiston Yozuvchilar uyushmasining Buxoro viloyati bo‘limi mas’ul kotibi (1970–1972), keyinchalik O‘zbekiston Yozuvchilar uyushmasi raisi lavozimlarida faoliyat olib bordi.

Asarlari: «Olam kirar yuragimga» (1968) birinchi she’riy to‘plami, «Cho‘qqilarga yog‘ildi yog‘du» (1971), «Tosh tug‘yon» (1973), «Hasan va oy» (1974), «Quyosh chashmasi» (1975), «Dostonlar» (1978), «Tafakkur» (1979), «Suvaydo» (1983), «Umidli dunyo» (1988) to‘plamlari, «Armon», «Varaxsha», «Eshikdagi oy to‘lqini», «Tosh tug‘yon», «Shahribonu» kabi dostonlari;

V. Shekspirning «Hamlet», «Otello», «Antoniy va Kleopatra», «Qish ertagi», «Venetsiya savdogari», «Qirol Genrix IV», «Makbet» kabi o‘ndan ortiq jahon adabiyoti namunalarini bevosita ingliz tilidan o‘zbek tiliga tarjima qilib, chop ettirdi.

⁸ <https://fayllar.org/ozbekiston-milliy-ensiklopediyasi-v7.html>

Mustaqillik yillarida Jamol Kamol ijodi juda sermahsul bo'ldi: «Asr bilan vidolashuv» (Saylanma, 2007), «Yana ko'nglimda uch oy» (2010), «Safar daftari» (2012) singari bir qator asarlari yuzaga keldi. Jaloliddin Rumiyning «Masnaviy ma'naviy» (2002–2004), Hazrati Alining «Devon»i (2006), Farididdin Attorning «Mantiq ut-tayr» (2006) hamda «Ilohiynoma», «Asrornoma», «Pandnoma va bulbulnoma», «Hikmatlar» (2007–2012), Abdurahmon Jomiyning «Gulshaningda so'lmasin gul» (2008), Vilyam Shekspirning «Sonetlar» (2009), Alisher Navoiyning «Foniy gulshani» (2011) kabi jahon mumtoz adabiyotidan jami yigirma yettita asarni ona tilimizga o'girdi.

Bundan tashqari, R. Fishning «Jaloliddin Rumi», S. Ulug'zodaning «Firdavsiy» kabi romanlari tarjimai ham Jamol Kamol qalamiga mansubdir.

U publitsist sifatida «Makkayi Mukarrama, Madinayi Munavvara» (1992) asarini yaratib, islomiy ma'rifat va ma'naviyatning rivojiga hissa qo'shdi.

Jamol Kamol adabiyotimizdagi munosib xizmatlari uchun 1992-yilda «O'zbekiston xalq shoiri» unvoniga sazovor bo'ldi.

Asr bilan vidolashuv

1

Yigirmanchi asr, xayr, alvido,
Kездik yo'llaringni, so'qmoqlaringni.
Yashadik umid ham tahlika aro,
Chekdik rohatingni, qiynoqlaringni.
Ba'zida kun yorug', ba'zan oy qaro,
Totdik tahqirlaring, ardoqlaringni,
Ne-ne talotumlar, quyunlar ko'rdik,
Ne-ne tomoshalar, o'yinlar ko'rdik...

2

Yigirmanchi asr... Dunyo charx urib,

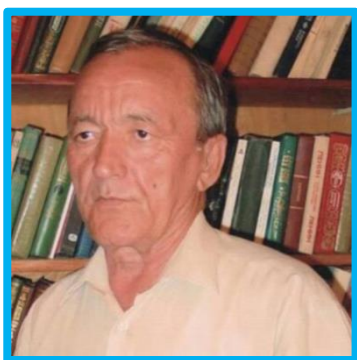

Insonlar boshiga yog‘ildi ofat.
Daryo-daryo qonlar oqdi ayqirib,
Ellarni qurshadi qirg‘in, qabohat.
Mustabidlar o‘tdi davronlar surib,
Bo‘yinlarga solib zanjir, asorat,
Do‘stlar, qanday og‘ir asr bo‘ldi bu,
Odamzod bariga chidadi, yohu!..

3

Jahannam elchisi – atomni ko‘rdik,
Mahshar gulxanini ko‘rdik qalovda

MATNAZAR ABDULHAKIM IJODI

Matnazar Abdulhakim 1948-yilning 20-fevralida Urganch tumanidagi Qorovul qishlog‘ida tug‘ildi. Rossiya Federatsiyasi Taganrog davlat pedagogika institutida tahsil oldi. Harbiy xizmatdan so‘ng Urganch tuman ro‘znomasida bo‘lim mudiri, maktablarda rus tili va adabiyoti muallimi bo‘lib ishladi. Jurnalistika bilan shug‘ullandi. 1982–1997 yillarda O‘zbekiston Yozuvchilar uyushmasi viloyat bo‘limida adabiy maslahatchi, 1997-yildan umrining oxirigacha Xorazm Ma‘mun akademiyasida ilmiy xodim bo‘lib ishladi.

Dastlabki to‘plami «Tiniq tonglar» 1982-yilda chop etildi. Shundan so‘ng «Fasllar qo‘shig‘i» (1986), «Qor qo‘shig‘i» (1990), «Mavj», «Yonimdagi daryolar», «Qorachiqdagi dunyo» (1994), «Oydinlik», «Bir quchoq gul» (Xorazmcha she‘rlar, 1997), «Iymon tuhfası» (1997), «Yolg‘iz yaproq» (1999), «Yaldoni yoritgan nur» (tarjimon talqinlari, 2-kitob, 2001), «Javzo tashrifi» (2008), «Ko‘prik» (2009) kabi kitoblari bosilib chiqdi.

Matnazar Abdulhakim – tarjimon. Shoir badiiy tarjima bilan ham shug‘ullanib, Shayx Najmiddin Kubro, Shayx Majididdin Bag‘dodiy, Pahlavon Mahmud, Mirzo Abdulqodir Bedil kabi shoirlarning ruboiy va g‘azallari, shuningdek, boshqa qator xalqlar shoirlarining she‘rlarini o‘zbekchaga o‘girdi. «Kim agar ozoddur!», «Tabarruk tashrif», «Jamoling menga bas» kabi tarjima kitoblari ham uning qalamiga mansub.

Buyuk mutafakkir, shoir, javonmardiylik (futuvvat) tariqatining yirik namoyandasi Pahlavon Mahmudning «Haq fayzi» ruboiylari majmuyi Matnazar Abdulhakim tarjimasida 1999-yilda bosilib chiqdi. U Muhammad Rizo Ogahiyning «Ko‘ngil ko‘zlari» deb nomlangan g‘azallar to‘plamini ham forsiydan o‘zbekchaga o‘girdi.

Matnazar Abdulhakim xassos shoir, tarjimon, ayni paytda solih tadqiqotchi ham edi. Zakiy olimning «Yaldoni yoritgan nur», «Muborak mushtarakliklar», «Xaloskor dard», «Istiqlol riyozati», «Siymoda aks etgan siymo», «Aqldagi qudrat – qudratdagi aql» singari ilmiy talqinlari tarjimalarining yaratilishi tarixiga, ijodiy jarayon psixologiyasiga bag‘ishlangan.

Matnazar Abdulhakim to‘rtlik, g‘azal, sonet, turkum she‘rlari va dostonlaridagi hikmatga yo‘g‘rilgan qarashlari mazmunan teranligi bois o‘quvchilar mehrini qozongan.

TALABALIK OLTIN DAVRDIR

(Professorning shogirdlariga o‘giti)

Talabalik oltin davrdir,
Bejiz aytilmagan u “oltin”.
Tosh, temirdan iroda jamlang
Bu oltinni topishdan oldin.
Talabalik oltin davrdir,
Dilda bo‘lsa ixlos, mehr gar.

Har lahza mo‘jizakordir,
Har bir soniyasi sehrgar.
Talabalik darajasini
O‘ylasam, shul fikrim har daf’a.
Talabalik eng oliy unvon,

Talabalik yuksak martaba.

Unga bo'lmoq uchun musharraf

Ranj chekilar, horib, tolinar.

Bu bebaho boylik aqldan

Yurak bilan qazib olinar.

Ruhingizni yuksaltiringlar

Yuraklarning ezgu zarbidan.

Ochsa bo'lar yangi dunyolar

Alifboning har bir harfidan.

O'tkazgaylar ustozlar sizning

Allomalik aqiqangizni.

Uvol qilmasangiz zarra ham

Shu davr har daqiqangizni.

Ne bir, ne bir donishmandlarni,

Pir-u ustozlarni ko'rgandim.

Lekin ilm baxt ekanligin

Shogirdlarim

sizdan o'rgandim.

Ilohiy deb biling kitobga

Nurlar to'kkan ko'zlaringizni.

O'zgalarni yengish bu oson,

Yengib yashang o'zlaringizni.

Dilim ilm bilan yuksakdir,

Unga tutash ildizlar bari.

Ma'rifatning yuraklaridir

Osmondagi yulduzlar bari...

...Ilm o'rganing har lahza, har
dam,

Ilm – aqlning oliy holati.

Aks holda, bu oltin davrning

Bir kun misi chiqib qoladi.

USMON AZIM

Usmon Azim 1950-yil 13-avgustda Surxondaryo viloyati, Boysun tumanida tavallud topgan. O'zbekiston xalq shoiri (2000). ToshDUning jurnalistika fakultetini tugatgan (1972). Ilk kitobi — «Insonni tushunish» (1979). «Holat» (1979), «Oqibat» (1980), «Ko'zgu» (1983), «Surat parchalari» (1985), «Dars» (1985), «Ikkinchi aprel» (1987), «Baxshiyona» (1989), «G'aroyib ajdarho» (1990), «Uyg'onish azobi» (1991), «G'ussa» (1994), «Uzun tun» (1994), «Saylanma» (1995), «Kuz» (2001) kabi she'riy va «Jodu» (2003) nasriy to'plamlari nashr etilgan.

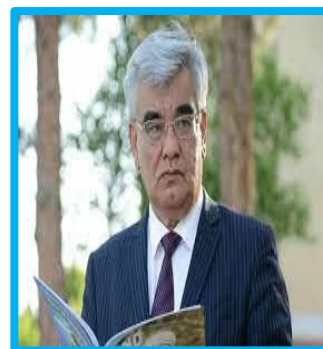

Dramalar ham yozgan («Bir qadam yo‘l». 1997; «Alpomishning qaytishi», 1998 va boshqa). «Alisher Navoiy» kinoqissasi (1990), «Alpomish» kinodostoni (1997), «Sevgi» (1998, shu nomli hikoya asosida) va 2 seriyali «Alpomish» (2000) filmlarining ssenariysiga mualliflik qilgan. Pol Elyuar, Oyar Vatsietis, Fozil Husni Dog‘larja, A. Voznesenskiy,

Y. Martsinkyavichyus va boshqa shoirlarning asarlarini o‘zbek tiliga tarjima qilgan. Gruziyaning Mayakovskiy nomidagi Davlat mukofotiga sazovor bo‘lgan (1982). «Do‘stlik» ordeni sohibi (1998)

GRAFIKA

Ko‘zing qaro sening, qoshlaring qaro,
Yuzlaring oq sening, kulishlaring oq.
Qo‘lingdagi ta’na toshlaring qaro,
Menga g‘amgin boqib turishlaring oq
Unutishing – qaro, hijroning qaro,
Sog‘inching oppoqdir, xatlaring – oppoq.
Qarodir yurganing o‘ch-mehr aro,
Menga tashlab ketgan dardlaring – oppoq.
Shommi yo saharmi – vaqtimdir qaro,
Sen deb to‘kayotgan yoshlarim oppoq.
Sening ham, mening ham baxtimdir qaro,
O‘ttiz to‘rt yoshingda sochlaring oppoq.
Ishon, yurak oqdir, qarodir taqdir,
Oq-qaro bo‘yoqlar bizning bog‘larda...
Men million bo‘yoqni bilardim, axir,
Ikkimiz baxtiyor bo‘lgan chog‘larda.

Tong titraydi kech kuzakning quchog‘ida...

Tong titraydi kech kuzakning quchog'ida,
Yulduzlarni o'chirmoqda gulgun shafaq.
Jonim, qalbim she'riyatning pichog'ida...
Zamin – tilsim, osmon – tilsim... she'r – beshafqat!
Men qiynalдим. Xayolimning qanotida
Dengizlarni ko'targancha tolib uchdim.
Yulduzlarni ko'p ko'rganman hayotimda,
Dengizdagi yulduzlarni keldi quchgim.
Ko'kka boqdim, o't tutashdi jonim aro...
Qat-qat bulut qatlarida ne sir-asror!
Hayrat ichra o'ldirgusi meni samo,
Ona zamin, ucha qolay, qo'yib yubor!
Men yor dedim... Laylimi yo, Shirinmi yo!
Yoki endi tug'ilajak biror malak?
Mana, men, deb ko'z oldimda bo'ldi paydo,
Mana, men, deb she'rdan boqdi yakto yurak.
Yulduzlarni o'chirmoqda gulgun shafaq,
Tong titraydi kech kuzakning quchog'ida,
She'r yozilar... Qiynoq, senga bo'lsin sharaf,
Jonim, qalbim she'riyatning pichog'ida...
Hali butun ro'yi jahon she'r bo'lajak,
Bekor bilib orom quchog'ini
– Bu dunyoni sirga ko'mib yashash kerak,
Qalbga sanchib she'riyatning pichog'ini!

Shoirilar dunyoni o'zgacha ko'radi, ular boshqalarga o'xshamaydi, deydilar. Darhaqiqat, shunday. Sababi ularda olamning ko'zga ko'rinmas sir-asrorlarini-da ko'ra oluvchi ko'z, boshqalar dardini ham his qila oluvchi qalb, hayot ma'nosi va yashamoq mohiyati haqida mulohaza qila oluvchi uyg'oq idrok mavjud. Biroq buncha fazilatlarni o'zida jamlab yashashning o'zi bo'lmaydi.

Shoirlik - o'ta mas'uliyatli va sharaflı ish. U qalbgga she'riyat pichog'ini sanchib yashamoqdir

XURSHID DAVRON IJODI

Xurshid Davron (asl ismi: *Davronov*

Xurshid, 1952-yil 20-yanvarda Samarqand shahri yaqinidagi Chordara qishlog'ida tug'ilgan) – taniqli o'zbek shoiri, dramaturgi, tarixchi, yozuvchisi va tarjimoni. O'zbekiston xalq shoiri (1999).

Adabiyot sohasida beriladigan Mahmud Koshg'ariy nomidagi Xalqaro mukofot (1989), Xalqaro «Oltin qalam» mukofoti (2009), Ozarbayjonning Mikoyil Mushfiq mukofoti (2013) bilan taqdirlangan. O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining deputati (2000). «Do'stlik» ordeni bilan mukofotlangan (1997)

Asarlari: «Qadrdon quyosh», «Shahardagi olma daraxti», «Tungi bog'lar», «Uchib boraman qushlar bilan», «To'marisning ko'zlari», «Qaqnus» she'riy to'plamlari.

«MEN KO'KSINGGA BOSHIMNI QO'YDIM»

Men ko'ksingga boshimni qo'ydim,
Sen chekkan g'am, hasratda kuydim.
Suydim sening Oqdaryongni ham,
Hamda Qoradaryongni suydim,
Ey, qalbimning onasi, Vatan!
Sen bobolar bitgan baytdirsan,
Muhabbatim qo'shib ayturman.
O'tmishingga yo'l solib goho,

Kelajaging bilib qayturman,
Ey, qalbimning onasi, Vatan!
Sen o'tgan yo'l – yuragim yo'li,
Iztirob yoshlari cho'kkan yo'l.
Bobolarim jasoratiga
Guvoh – alvon qonga cho'mgan yo'l,
Ey, qalbimning onasi, Vatan!
Bu yo'llardan borurman, qadim
Bitiktoshlar chiqar qoshimga.
Ular so'zin ko'chiraman jim
Yuragimning bujur toshiga,
Ey, dardimga darmonim, Vatan!
Isming aytib chiqar kurtaklar,
Isming aytib chiqadi quyosh.
Isming aytar jangchi yuraklar
Kurash chog'i tugasa bardosh,
Ey, qalbimning onasi Vatan!
Bolakaylar qog'ozdan yasab
Oqizgan kemachalarday,
So'lim tonglar, ol tonglar yasan
Oqib chiqar kechalaringdan.
Sen umrimning tongisan, Vatan!
Men ko'ksingga boshimni qo'ydim,
Sen chekkan dard, hasratda kuydim.
Suydim sening Oqdaryongni ham,
Hamda Qoradaryongni suydim,
Ey, qalbimning onasi, Vatan!

MAHMUD TOIR

Mahmud Toir 1952- yil 31- avgustda Toshkent viloyatining Parkent tumanidagi Parkent qishlog'ida tavallud topdi. ToshDU ning filologiya fakultetini tugatgan.

Asarlari: «Ayt endi yuragim» nomli ilk to'plami 1991- yilda G'afur G'ulom nomidagi Adabiyot va san'at nashriyotida chop etildi. «Biz nechun uchrashdik» (1992), «Muhabbat shevasi» (1995), «Oqib ketgan armonlar» (1996), «Barmoqlar bodasi» (1998), «Haqni tanib» (1999), «Yuz to'rtlik» (2002) to'plamlari, «Saylanma» (2002), «Ogoh bo'l, dunyo» (2005), «Otamning o'kinchi» (2006), «She'riy hikmat» (2008), «Yangi Toshkentnoma» (2012), «Bedorlarga bering dunyoni» (2012).

MOMO YER

Shamollarning shokilasi daraxtlarning bo'ynidadir,
Tog'lar toshin dil izhori irmoqlarning o'ynidadir,
Oshiq bulbul sir, xandasi g'unchalarning qo'ynidadir,
Aytar so'zim suvratini, Momo yerim, o'zing berding.
Maysalaring shivirlashdi, tizlar cho'kdim, quloq berdim,
Bilmay bosib chumolini, gunohimga so'roq berdim,
Vatan ne deb so'rganlarga bir kaftgina tuproq berdim,
Menga Vatan siyratini, Momo yerim, o'zing berding.
Turnalarning tumorlari yaratganning o'zidadir,
Kimki poklik axtaribdur – halol topgan tuzidadir,
Gar gunohi, savobi bor bandasining izidadir,
Pokdomonlik jur'atini, Momo yerim, o'zing berding.
Quyosh ko'kda sen deb yashar, oy boshingda o'rgiladi,
Ko'rdim har tun ming-ming yulduz etagingga nur eladi,
Chimdingina loyning bilan qaldirg'och beshik beladi,

Bu dunyoning hayratini, Momo yerim, o‘zing berding.
Senda ungan har bir giyoh Yaratganga sano aytar,
Ko‘kka yetgan teraklar ham kuni bitsa senga qaytar,
Muhammadga ummat Mahmud kafti kuyib duo aylar,
Oshqlikning qudratini, Momo yerim, o‘zing berding.

SIROJIDDIN SAYYID

Sirojiddin Sayyid 1958-yil, 30-oktyabrda Surxondaryo viloyati, Sariosiyo tumanidagi Kundajuvozi qishlog‘ida tug‘ilgan. O‘zbekiston xalq shoiri (2006). ToshDUning jurnalistika fakultetini tugatgan (1979). Ilk she‘rlar to‘plami – «Ruhim xaritasi» (1985). Shundan keyin uning «Salqin xarsanglar kaftida» (1987), «Sevgi mamlakati» (1989), «Asragil», «Mehr qolur, muhabbat qolur» (1990), «Kuydim» (1994), «Vatanni o‘rganish» (1996), «Vatan abadiy» (2001), «Ustimizdan o‘tgan oylar» (2003) kabi she‘riy to‘plamlari nashr etilgan. A. Voznesenskiyning «Mangu rizq» (1990) asarini o‘zbek tiliga tarjima qilgan. «Do‘stlik» ordeni bilan taqdirlangan (1999). Yashinlar yoritgan, ey olis uyim!

Shuncha yillar kuyib,

Qancha qismat kechib, qancha o‘y-u firoq,

Hikmat ko‘rmadim men sendan buyukroq!

VATAN

Dil porasi, ko‘z qorasi sen o‘zingdiansan,
Mening ko‘nglim sen, aslida, sen ko‘zimdiansan.
Tomirimda tomir yoygan ilk so‘zimdiansan,
Ilk og‘rig‘im, ilk yomg‘irim, naysonim, Vatan.
Qir ustida yonboshlagan bobom chaylasi
Bu dunyoda kimlarningdir orzu-havasi.
Dimog‘imda – yulduz isi, shabnamlar isi,

Momom ekib ketgan kashnich, rayhonim, Vatan.
Quloq solsam, shivirlagay hatto toshlaring,
Oy-u quyosh, kamalaklar ko‘z-u qoshlaring.
Beshigimni tebratgandir qaldirg‘ochlaring,
Oy-u quyosh ko‘rpa solgan ayvonim, Vatan.
Bo‘ronlari tulporlarga tunlar yol bo‘lgan,
Bir o‘g‘loni chinor, biri majnuntol bo‘lgan.
Temurlari ot minganda jahon lol bo‘lgan,
Jahonlarga timsol shoh-u sultonim, Vatan.
Valilardan ibrat so‘ylar qadim sahrolar,
So‘ndi qancha saltanatlar, qancha tug‘rolar.
Maqbaralar aytsin lekin, aytsin Zuhrolar:
Yer ostidan suhbat aylar hanuz Kubrolar,
Termiziylar bedor yotgan qo‘rg‘onim, Vatan.

IQBOL MIRZO

Iqbol Mirzo (asl ismi sharifi Mirzaaliyev Iqboljon) O‘zbekiston xalq shoiri (2005). Farg‘ona pedinstitutining o‘zbek tili va adabiyoti fakultetini tugatgan (1991). «O‘zbekiston tabiati» (1991), «Vatan» gazetasida bo‘lim boshlig‘i (1992), mas’ul kotib (1993 – 1994), O‘zteleradio kompaniyasida katta muharrir (1996), direktor o‘rinbosari (1997), «Assalom, O‘zbekiston!» studiyasining bosh muharriri (1998-yildan). Dastlabki she‘riy to‘plami – «Yurakning shakli» (1993). Keyinchalik, «Ko‘ngil» (1993), «Seni sog‘inaman» (1994), «Meni eslaysanmi» (2000), «Tanlangan she‘rlar» (2002), «Qo‘shiqlarim» (2004) kabi she‘riy asarlari nashr etilgan. She‘rlari o‘ziga xos nozik tuyg‘ular, milliy bo‘yoqdor, o‘zbekona ohang va falsafa bilan yo‘g‘rilgan. Ko‘plab she‘rlari taniqli xonandalar tomonidan kuylanadi. «Shuhrat» medali bilan mukofotlangan

(1999).

O‘ZBEK

Manglayga kaft qo‘yib olisga boqsam,
Edildan ko‘rinar bo‘ylaring, o‘zbek.
Tush kabi jimirlab ming yil oqsa ham,
Noming aytar Enasoylaring, o‘zbek.
Nuh to‘foni, demak, qismat shamoli,
Kimningdir kamoli, kimning zavoli.
Sargashta kun ko‘rding ohu misoli,
Shundan hamon mungli kuylaring, o‘zbek.
Dili qonga to‘lib, ko‘zlari – yoshga,
Alp Tegin bir hikmat chegirdi toshga:
«Bizning qayg‘umiz yo‘q boladan boshqa...»
Bolangga bog‘lidir o‘ylaring, o‘zbek.
Bir zamon olovni iloh bilgan el,
Quyoshga qarashni gunoh bilgan el.
Har bir bosqinchini qo‘noq bilgan el,
Yovga so‘qmoq bo‘lgan ko‘ylaring, o‘zbek.
Ismingni ayirib kechdi asrlar,
Xonlikni beklikka bo‘lgan ne sirlar?
Kentlarga sochilgan o‘rda, qasrlar...
Qumdan qorilganmi loylaring, o‘zbek.
Dil qo‘zg‘alsa, elni to‘xtatib bo‘lmas,
Sel qo‘zg‘alsa, gilni to‘xtatib bo‘lmas,
Zanjir uzgan qulni to‘xtatib bo‘lmas,
Tig‘ bo‘ldi har bitta mo‘ylaring, o‘zbek.
Bo‘yningdan ketgan yo‘q hali dor izi,
Qo‘y, qora kunlarning o‘chsin qorasi!
Sen borsan – Temurning ulug‘ vorisi,

Osmoningga qaytdi oylaring, o‘zbek.
Katta qishloq ekan Parij, London, Rim,
Dalamni sog‘inib ezildi ko‘nglim.
Dunyo go‘zali – sen, qadoqqo‘l singlim,
Go‘zaldir o‘ngigan ko‘ylaging, o‘zbek.
Haftalab yo‘l qarab sarg‘aymas Kumush,
Tog‘ni talqon qildi bobomeros musht,
Tin oldi davonga boqib Alpomish,
Tog‘larni qo‘pordi yoylaring, o‘zbek.
Qo‘lingni ko‘zimga suray, otajon,
Yoningda ul bo‘lib yuray, otajon,
Yaxshi kunlaringni ko‘ray, otajon,
Sovimasin qo‘lda choylaring, o‘zbek.
Onajon, havoli bog‘lar muborak,
Handalak band bergan chog‘lar muborak,
Kelin yuzidagi dog‘lar muborak,
Bug‘doylarga to‘lsin uylaring, o‘zbek.
Sumbula – to‘kinlik, to‘ylar mavsumi,
Bir qo‘zg‘alib olar bog‘bonning xumi.
Asli, bir satrdir she’rim mazmuni:
To‘ylarga ulansin to‘ylaring, o‘zbek!

FARIDA AFRO‘Z

Farida Bo‘tayeva (Farida Afro‘z) 1956-yil 5-martda Qo‘qon shahrida tug‘ilgan. Muqimiy nomidagi Qo‘qon davlat pedagogika institutida tahsil olgan (1977). «Qirq kokilligim» (1986), «Iztirob ko‘ylagi» (1992), «Tunlar isyoni» (1994), «Ko‘zim manim...»

(1999), «O‘zimdanda o‘zimgacha» (2001), «Ushshoq» (2004), «Tasbih» (2006) kabi she’riy to‘plamlari nashr etilgan. «Qurbonjon dodxoh» (2000) tarixiy dramasi ham bor. «Shuhrat» medali (1999) bilan taqdirlangan.

Opa, ona bo‘lolmading, onamdan keyin,
Yukundim, yugurdim, chopdim yoningga.
Sen esa ro‘zg‘orning loyiga botding,
O‘z bolalaring jon bo‘ldi, joningga.

Garchi, mehribonsan, beadam, behad,
Menga tikan kirsam, jonlaring halak.
Qush sayrasa, nogahon, singlim kelar deb,
Jizzali non yopib, kutarsan ilham.

Aka, ota bo‘lolmading, otamdan keyin,
Izladim, bo‘zladim, yoningga chopdim.
Sen esa, ro‘zg‘orim, o‘g‘lim, qizim deb,
So‘rab borsam, doim mehnatdan topdim.

Garchi, qalqonimsan, temirday qo‘rg‘on,
Sha’nimga himoyat, qilichning dami.
Yaqin kel, suyanchim – uzoqdagi tog‘,
Sen borsan, hech gapmas, dunyoning g‘ami.

Mayli, bu ta’namas, ming bora uzr,
Yuragim o‘rtandi, o‘kindim bir oz.
Men-da, qiz bo‘lmadim, ikkingizga ham,
Otamni, Onamni sog‘indim xolos...

Ayolni sev,
ostonasin o‘p,
Qasr qurma, ko‘nglini so‘ra.
Balo kelsa, turib beradi.

Ayolni sev,
o‘laman degil,
Ishq yaratgan parvardigordan,
Senga umr so‘rab beradi.

Kimki bizga intizordir,
Farid Afro‘z chin so‘zim,
Jonim nisor, chin do‘st uchun
Qurbon bilan ovvoramiz.

So‘zga chiqdi so‘zomol to‘ti,
Bulbul bo‘ldi, sayradi, chunon,
Ammo ismi hamon To‘tixon.

Mutolaadan so‘ng...

- * *Shoira she‘rlarida o‘ziga xos tasvirlarni izohlashga harakat qiling.*
- * *”Meni ta’sirlantirgan satrlar” mavzusida mushoira o‘tkazing.*
- * *“Qalbidagi Vatanim” mavzusida kichik esse yozing, she’riy parchalardan foydalaning.*

Savol va topshiriqlar

1. Mustaqillik davri she‘riyati haqida o‘z fikrlaringizni bayon qiling.
2. Mustaqillik davri she‘riyatining o‘ziga xos xususiyatlarini ayting.
3. Istiqlool she‘riyatining eng muhim mavzulari haqiga fikr yuritish va misollar bilan izohlang.

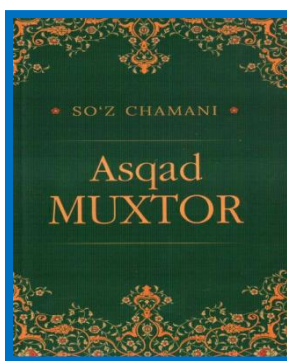
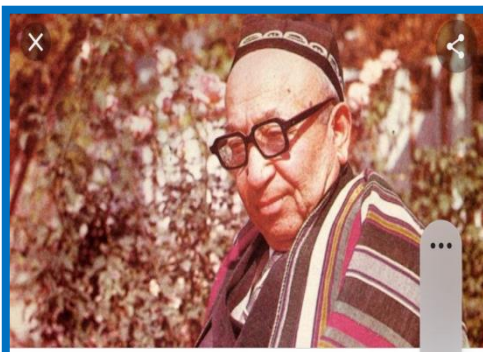

4. Shu davrdagi qaysi shoirlarning she'rlari yoqdi?
5. Jamol Kamol ijodiga baho bering.
6. Sirijiddin Sayyid lirikasining asosiy mavzusi haqida ayting.
7. Xurshid Davron she'rlaridan yod ayting.
8. Farida Afro'zning falsafiy qarashlarini izohlang.
9. Sirojiddin Sayyidning «Vatan» she'ri asosida «Bobolardan meros ozod Vatanim» mavzusida ijodiy matn yozing.

49-§. YAKUNIY NAZORAT

She'riy asarlar tahlili

Guruhni 5 ta kichik guruhlarga ajrating. Quyidagi suratlarda tasvirlangan ijodkorlarning adabiy merosiga murojaat qilib, she'riy asarlarini yoddan aytib, ularni tahlil qiling.

Har bir guruh taqdimot uchun bir- birining ishini baholash imkoni mavjud bo'ladi. Bunda quyidagilarga alohida e'tibor qaratilishi lozim:

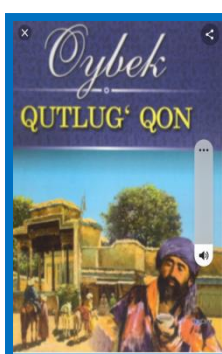
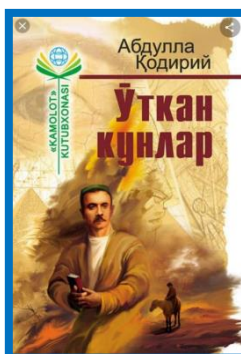
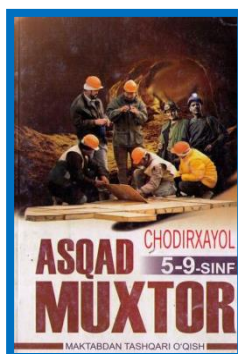
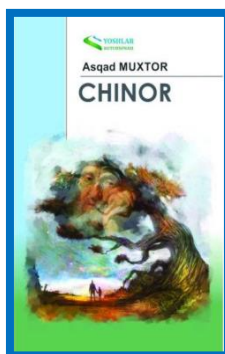
1. Ijodkorning she'riy asarlarining qanchasini bilish. 10 tasi uchun 10 ball.
2. She'riy asarni ifodali yoddan ayta olish. 10 ballgacha.

3. She'riy asarning badiiy tasvir vositasini aniqlay olish. 10 ballgacha.
4. She'riy asarda ilgari surilgan g'oyani aniqlay olish. 10 ballgacha.
5. Asarning bugungi kundagi amaliy ahamiyati, davr bilan hamohangligi, undan olingan taassurot. 10 ballgacha.

Baholash jadvali

Guruh	O'qituvchining bahosi	Guruhlarning bahosi					Jami ball
1-guruh							
2-guruh							
3-guruh							
4-guruh							
5-guruh							

Bu asarda men... (Nasr namunalari xususida so'z)

Semestr davomida olgan bilimlaringizni mustahkamlang.

Quyidagi ijodkorlar va ularning asarlari haqida 1 daqiqalik taqdimot ishi qiling. Taqdimotingizda quyidagilarga alohida e'tibor qarating:

1. Ijodkorning hayoti, adabiy merosi, asarlari va ularning janri haqida qisqa, aniq, qiziqarli ma'lumotni berish 10 ballgacha.
2. Badiiy asar xususida, uning o'qilishiga sabab bo'ladigan 3 omil haqida 10 ballgacha.
3. Badiiy asardan olingan eng yaxshi taassurot va uning bugungi kitobxonga beradigan ozuqasi xususida 10 ballgacha.

Baholash jadvali

Guruh	O'qituvchining bahosi	Guruhlarning bahosi					Jami ball
1-guruh							
2-guruh							
3-guruh							
4-guruh							
5-guruh							

Yozma topshiriqlar:

Berilgan asarlardagi qahramonlardan qaysi biri sizga yoqdi? Shu timsolga yozma tavsif bering. Unda timsolning o'ziga xos xususiyatlarini

ochib berishga harakat qiling. Nega aynan shu qahramon yoqqanini, uning salbiy xususiyatlari va ijobiy fazilatlarini sanab o‘ting.

Zaynab

Akbarali mingboshi....

Ochil bobo....

Ali Qushchi... kabi

DTM testlari ustida ishlash

Quyidagi DTM manbalari asosida tayyorlangan test topshiriqlarini bajarib, javobini nazorat daftaringizga yozing (Har bir test savolini bajarishga 1 daqiqadan vaqt ajratilgan).

1. Qaysi javobda Erkin Vohidov haqida ma’lumot berilgan?

- A) U «Yillar armoni», «Sohibqiron» asarlari muallifidir.
- B) Shoirning matbuotda birinchi marta «Qushcha» she’ri bosilib chiqadi.
- C) U «Osmonning oxiri», «Qora quyosh» dostonlari muallifidir.
- D) U nemis shoiri Gyotening «Faust» asarini o‘zbek tiliga tarjima qilgan.

2. Qaysi qatorda Pirimqul Qodirovning qissalari berilgan?

- A) «Yayra institutga kirmoqchi», «Diyonat» B) «Najot», «Meros»
- C) «Qora ko‘zlar», «Avlodlar dovoni» D) «Ерк», «Dunyoning ishlari»

3. O‘tkir Hoshimovning hikoyalari qaysi javobda berilgan?

- A) «Urushning so‘nggi qurboni», «Muhabbat»
- B) «Dunyoning ishlari», «Oltin zanglamas»
- C) «Odamlar nima derkin?», «Odam bo‘lish qiyin»
- D) «Nur borki, soya bor», «Tushda kechgan umrlar»

4. Qaysi ma’lumot Said Ahmadning hayoti va ijodi haqida emas?

A) U dastlabki asari bilanoq buyuk ijodkor Abdulla Qahhor nazariga tushgan, undan: «Sof, samimiy, tabiiy, iliq, rohat qilib o‘qiladigan asar yozibsiz»,– deb maqtov olgan.

B) Uning ilk mashqi o‘n olti yoshlarida «Mushtum» jurnalida chop etilgan va dastlabki ish faoliyati ham xuddi shu jurnalda boshlangan.

C) Said Ahmad Toshkent shahrining «Samarqand darboza» mahallasida dunyoga kelgan.

D) Said Ahmad Oybekning psixologik tasvir mahoratini, Gʻafur Gʻulom yumorini, Abdulla Qahhorning ixcham va teran fikrlash fazilatlarini oʻzida mujassamlashtirgan ijodkordir.

5. Asqad Muxtorning bir xil janrda yozilgan asarlarini toping.

A) «Ikki eshik orasi», «Tushda kechgan umrlar»

B) «Boʻronlarda bordek halovat», «Jar yoqasidagi chaqmoq»

C) «Tilak», «Qorakoʻz majnun» D) «Davr mening taqdirimda», «Samandar»

6. Qaysi javobdagi asarlar Gʻafur Gʻulom qalamiga mansub?

A) «Juvonboz», «Toʻy», «Baxtsiz kuyov»

B) «Mahmud Tarobiy», «Oʻtroʻr», «Karvon yoʻllarida»

C) «Zar qadri», «Jar yoqasidagi chaqmoq», «Daryolar tutashgan joyda»

D) «Tirilgan murda», «Yodgor», «Netay»

7. Qaysi javobda nomi keltirilgan asar Oybek qalamiga mansub emas?

A) «Mahmud Tarobiy» B) «Nur qidirib»

C) «Oltin vodiya shabadalar» D) «Tirilgan murda»

8. Ijodkor sheʼrida sheʼriyatdagi jonlantirish sanʼatidan mahorat bilan foydalanib, dunyodan oʻtib ketgan yaqin odamining sogʻinchi, xotirasini qalamga oladi. Sheʼrda «Mana, qimmatligim, yana bahor kelib, Seni izlab yurdi, kezdi sarsari. Qishning yoqasidan tutib soʻradi seni, Ul ham yosh toʻkdi-yu, chekildi nari» kabi taʼsirchan misralar oʻrin olgan. Ushbu maʼlumot qaysi ijodkor haqida?

A) Saida Zunnunova B) Muhammad Yusuf C) Toʻra Sulaymon D) Zulfiya

9. Qaysi javobda Choʻlpon tarjima qilgan asarlar nomi berilgan?

A) Pushkinning «Bogʻchasaroy fontani» va V. I. Kirshonning «Ulugʻ kun»

B) Lermontovning «Maskarad»i, arman xalq eposi «Sosunli Dovud» dostoni

C) M. Sholoxovning «Tinch oqar Don», S. Borodinning «Yeldirim Boyazid»

D) Gogolning «Tergovchi», I. Frankoning «Feruza» asarlari

10. Fitratning forsiy tilda yozilgan she'riy to'plami qaysi javobda berilgan?

A) «Rahbari najot» B) «Chin sevish» C) «Sayha» D) «Arslon»

Test savollari raqami	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
To'g'ri javob										

50 –51-§. ZAMONAVIY O'ZBEK ADABIYOT MANZARALARI

Fikr yuriting!

*Zamonaviy o'zbek yozuvchilaridan hozirda faol ijod qilayotganlaridan kimlarni bilasiz?

*Sizning hayotga qarashingizni o'zgartirgan asarlar nomi va muallifi haqida mulohaza bildiring.

*Badiiy asarlarning yozilish tarixi sizni qay darajada qiziqtiradi?

Mavzuni o'rganish jarayonida

**Mustaqillik davri nasrining o'ziga xosliklari haqida bilib olamiz;*

**Mustaqillik davri nasri janrlari haqida ma'lumotga ega bo'lamiz;*

**Adabiyotning voqelikni tasvirlashda rang-barangliklarini aniqlaymiz;*

**Vatanga va fidokor xalqqa muhabbat tuyg'ularining aks ettirilishi ustuvorligi to'g'risida fikr bildiramiz;*

**Mavzuga oid annotatsiya yozishni mashq qilamiz.*

Mustaqillik davri she'riyati

XX asrning 80 –90-yillarida yangi o'zbek adabiyoti o'z taraqqiyotining yangi xususiyatlarini namoyon eta boshladi. Bu davr yangi o'zbek adabiyotida alohida ajralib turadi. Uni harakatdagi yoki hozirgi adabiy jarayon deyish mumkin. Tarixchilar yangi tarixning jonli jarayonga tutashib ketadigan bo'lagini «Eng yangi tarix» deb ataydilar. Shu ma'noda yangi o'zbek adabiyotining harakatdagi qismini hozirgi adabiy jarayon yoxud «Eng yangi o'zbek adabiyoti» deb atash mutlaqo tabiiy tuyulishi kerak. Yangi adabiyotda, ayniqsa, **eng yangi adabiyotda istiqbol adabiyotining xususiyatlari nihoyatda kichik va murg'ak holda bo'lib, mana shu ildizi teran yangiliklarni o'z vaqtida payqash, ayniqsa, muhimdir.** Yangi adabiyot, xususan, eng yangi adabiyot toshqinday, bo'ronday, to'lqinday holat. Unda o'tkinchi va nokerak, ildiz otmaydigan, adabiyot rivojiga xalaqit beradigan tomonlar hali ko'p bo'ladi. Ularni hali o'z vaqtida payqash va bartaraf qilish yo'llarini qidirish lozim bo'ladi. Hozirgi adabiy jarayonni yaxlit holda «Istiqlool davri adabiyoti» deb atash lozim topildi. Buyuk adabiyotimizning ulkan namoyandalari boshlab bergan milliy uyg'onish uchun kurash 90-yillarga kelib o'z samarasini berdi. O'zbekiston to'la mustaqillikka erishdi. Endi adabiyotimiz ancha mustaqillikni mustahkamlash uchun milliy uyg'onish jarayonining badiiy asoslarini yaratishga kirishdilar.

Dunyo adabiyoti tarixiga nazar tashlasak, u hamisha kishilik jamiyati hayotidagi katta o'zgarish va evrilishlarning aks-sadosi bo'lib kelganligini ko'ramiz. Hatto aksincha, adabiyot, ya'ni ma'naviy aslahalar o'sha o'zgarish va evrilishlarni tayyorlashda qatnashgani ham ravshan. Inson hayotidagi turli iztiroblar, ziddiyatlar, mag'lubiyatlar qatag'on mavzu hisoblanar, ular aslo rag'batlantirilmas edi. Hurriyat sharofati tufayli adabiy muhitda ham jahon andazalariga mos keladigan shart-sharoitlar yaratildi. Yozuvchilarimiz, ayniqsa, tarixiy mavzu ijodkorlari suvga tashna odam buloqqa yetishgani kabi qonib-qonib yoza boshladilar.

Nazariy tamoyillar jahon adabiy tafakkuridagi modernizm (zamonaviy) yoʻnalishi bilan ham boyib bormoqda. Hozir ham, bundan keyin ham eng sara insonga huzur baxsh etuvchi nodir asarlarni realistlik ijod tipi berayotibdi. Chunki realizm badiiy ijodga ham tarixiy yondashuv, ham ruhiy tasvir va tahlilni olib kirdi. Hozirgi oʻzbek adabiyoti janrlarning mazmun va shakliy, uslubiy jihatdan boyib va takomillashib borishi bu fikrni tasdiqlaydi. **O.Sharafiddinov aytgan: «Badiiy asar realizmda yoziladimi, modernizmda yoziladimi, hayot haqiqatini, insonni haqqoniy va taʼsirli tasvirlashi kerak».** Modernizm inson ichki olamini kashf etish, ruhiyatiga kirib borish, shaxsning oʻz-oʻzini taftish etish kabi tamoyillarga asoslanib, unda reallik bilan xayolot aralashib ketadi, voqealar qahramon ongida, xayolida kechadi, realizmdagi kabi aniq makon va zamon tushunchasi boʻlmaydi, ruh va tiriklar muloqoti va boshqalar tasvirlanadi. Bu hol modernistik sheʼriyat va nasrga ham xos bolib, har birida janr xususiyatlari aks etadi. Romanda kengroq, lirikada tuygʻular orqali ifodalanadi.

Hozirgi oʻzbek hikoyachiligi

Mustaqillik hikoya janrining rang-barang boʻlishiga, yangi mavzu va qahramonlarning kirib kelishiga sababchi boʻldi. Avvalo, bu davr hikoyalari mavzular qamrovining kengligi, hayotiyliigi, ramz va timsollarga boyligi bilan ajralib turadi. **Oʻzbek prozasi rivojining yetakchi xususiyatlari va birinchi belgisi nasrimiz mafkuraviy buyurtma bajarish bosqichidan koʻngil izhorini, zamondosh ruhiy ehtiyojni ifodalash pallasiga toʻliq oʻtganligidir..** Nasrimiz taraqqiyotida *milliy adabiyot rivojiga doir holatlar faqat oʻzimizgagina tegishli boʻlib qolmay, dunyo adabiy jarayoniga xos ekaligi tan olindi.* Oʻzbek adabiyoti kamchiligi-yu yutuqlari, koʻrk-u nuqsonlari bilan umumjahon estetik jarayonining bir qismi ekanligi anglab yetildi. Asr boshidagi nasrimizga xos toʻrtinchi tamoyil har bir asarning oʻz qiyofasi, oʻz yoʻsiniga ega boʻlib borayotganligidir. **Bir zamonlar oʻzbek nasriy asarlari haqida umumiy planda gapiraverish mumkin edi. Endi esa har bir nasriy**

asarni sinchiklab o'qimay turib, u haqda fikr yuritish mumkin bo'lmay qoldi. Chunki ilgari prozada mavzu muhim edi, hozir tasvir o'zgachaligi ustuvor. Bu jihatdan Sh.Xolmirzayev, E.A'zamov,

X. Do'stmuhammad, N.Eshonqulov, Sh.Bo'tayev, A.Yo'ldosh hikoyalari e'tiborni tortadi. Asr boshida yaratilgan hikoyalarga xos asosiy xususiyat shundaki, kichik janrda uloqni Salomat Vafo, Zulfiya Qurolboy qizi, Mehriniso Qurbonova, Nargiza g'ulomova singari qizlar olib ketishdi. 2001-yilning eng esda qoladigan hikoyalari Salomat Vafoning «Unutilgan ayol», «Elat», Zulfiya Qurolboy qizining «Ayol», «O, hayot» hikoyalari bo'ldi. «O, hayot»da odam yangi holatlarda aks ettirilgan. Shu paytga qadar o'zbek adabiyotida odam bunday rakursda ko'rsatilmagandi. Yoshi yuzdan ancha oshib ketgan, nechaga kirganligi o'zining ham esidan chiqib ketgan, qulog'i eshitishdan, ko'zi ko'rishdan, oyog'i yurishdan, qo'li qimirlashdan qolgan, barcha farzandlari, nabiralari, ayrim evaralari ham o'lib ketgan keksa odam yashamoqda va yashayotganidan xursand. Uning yana ozgina yashashga intilishi, o'limdan qo'rqishini bunday ishonarli, miqyosli berish har qanday yozuvchining ham qo'lidan kelavermaydi. Zulfiya o'ziga xos tabiatli odamning o'ziga xos azobli hayotini aks ettira turib, tiriklikning boshqalarga tushunarsiz bo'lgan totli tuyuluvchi jihatlarini mahorat bilan tasvirlagan. Ayni vaqtda, chekka hujrada bir burda bo'lib yotgan cholning o'zlariga kim ekanini bilmaydigan avlod va atrofida g'imirlab yurganlarning birontasini tanimaydigan qariya munosabatlaridagi dahshatli fojia tasviri adibaning inson tuyg'ularini nozik idrok etish salohiyatidan dalolat. Bu odamni hayotga nima bunchalik bog'lab turganligi noma'lum. Ana shu noma'lum kuchni tasvirlash, noma'lum bog'liqlik jarayonini kechirayotgan odamni ma'lum chizgilarda ifodalay bilish yozuvchi mahoratini ko'rsatadi. Hikoyada hayotga hayvoniy ilinj, jismi yashashdan charchagan bo'lsa-da, ruhi mutlaqo toliqmagan kishining izohlash mushkul holati juda ta'sirli aks ettirilgan.

Tadqiq qiling!

****Matnda nomlari keltirilgan hikoyalar bilan tanishmisiz?***

****Hikoyalarni mutolaa qilib, guruhingizda tahlil qiling***

Uch xil odam

(hikoya)

O‘tkir Hoshimov

Bayram hamma yerda bir xil tantana qilinadi. Ammo hammayam bayramni bir xil nishonlayvermaydi... Ismoil to‘rtinchi qavat derazasidan tashqarini tomosha qilib turardi. Kasalxona hovlisi gavjum. Ikki chetiga xonaki archalar ekilgan yo‘lkadan ola xalat kiygan bemorlar, bashang kiyingan kishilar tinmay o‘tadi. Qayerdadir birinchi qavatda, televizor qo‘yilgan, vestibulda bo‘lsa kerak, tantanavor musiqa sadolari yangraydi. Ikki bino oralig‘idagi gulzor atrofiga qo‘yilgan o‘rindiqlar tirband. Hov, chekkada kasalxona atrofini o‘ragan beton devor yonidagi bir tup yong‘oq soyasida, shundoq maysalar ustiga gazeta yozib er-xotin o‘tirishibdi. Erkakning egnida kasalxona xalati. Xotin atlas ko‘ylak kiyib olgan. To‘rt-besh yoshlardagi bolakay qip-qizil pufagini havoda silkigancha ularning atrofida pildirab yuribdi. Er-xotin unga ko‘pda e‘tibor berishmaydi ham, o‘zlari bilan ovora. «Sog‘inishib qolgan bo‘lsa kerak, – deb o‘yladi Ismoil xayolan jilmayib. – Bugun shunaqa kun. Xotinlar eridan, erlar xotinidan xabar oladi». Shu tobda u o‘zining yolg‘izligini bugun ham, ertaga ham hech kim uni yo‘qlamasligini o‘ylab ko‘ngli cho‘kdi. Holidan xabar oladigan xotini yo‘q. Bola-chaqasi yo‘q. Ota-onasiga esa kasalxonaga tushganini xabar qilgisi kelmadi. Nima keragi bor keksa odamlarni ovora qilib? Operatsiyaga yotishi kerakligini aytsa, battar vahimaga tushishadi. Dashnoboddan Toshkentga kelib-ketish osonmi? U noxush xayollarni quvish uchun ishxonadagi do‘stlarini o‘yladi. «To‘lqin ham kelmadi, kim biladi, balki kecha navbatchilik qilgan bo‘lsa, uyida uyquni urib yotgandir». Navbatchilik qanaqa bo‘lishini gazetachilar yaxshi biladi. Bitta harf o‘zgarishi bilan «shahar» «zahar»ga aylanib, baloga qolishing hech gap emas... O‘sha kecha Ismoil ham

navbatchi edi. Alla-pallagacha sahifa o‘qib qattiq toliqdi. Chanqab, muzdekkin
sovuq choy ichganini biladi. Oshqozonida shu qadar qattiq og‘riq turdiki,
changak bo‘lib qoldi. Tongotarga yaqin to‘ppa-to‘g‘ri shu yerga olib kelishdi.
Uning baxtiga professor Narimonov hali ketmagan ekan. Ismoil ikki yilcha
avval shifoxona haqida maqola yozgan, mana shu mashhur jarroh bilan ham
suhbatlashgan edi. Tekshirib ko‘rishsa, dard oshqozonda emas, o‘t xaltasida
ekan. Xaltachadagi tosh siljisa, tiqilib qolib, yomon oqibatga olib kelishi
mumkin ekan. «Parvo qilmang, – dedi professor, – bu murakkab operatsiya
emas. Ko‘richakni kesgandek gap. Sizni o‘zim kesaman». Avvaliga palatada
muttasil anqib turadigan dori hidi, operatsiyadan yangi chiqqan bemorlarning
oh-vohiga ko‘nikolmay yurdi-yu, keyin o‘rganib qoldi. Endi o‘zini ham
«kesish»ga tayyorlab qo‘yishdi. Hozir bir ko‘ngli pastga tushib, televizor
ko‘rgisi keldi-yu, tag‘in «aynidi». Shu yerdan tashqarini kuzatishning o‘zi
tomosha emasmi? Boyagi yong‘oq ostida hamon er-xotin o‘tirishar, xotin
oldidagi sumkasidan tuxum olib, eriga archib berar, bolakay esa pufagini o‘ynar
edi. Yo‘lakdan oq xalat kiygan uch hamshira o‘tdi. Har qaysisining qo‘lida
shoda-shoda nastarin. Qizlar nima haqdadir qattiq-qattiq gaplashishar, xandon
otib kulishardi.

– Bu yil nastarin ko‘p bo‘libdi, – deb o‘yladi u qizlardan ko‘z uzmay.
Tahririyat xonasida biqinib o‘tirib gulniyam unutib yuboradi odam.

Ismoil yana o‘sha tomonga qaradi-yu, yo‘lakdan bir-biriga suyanib
kelayotgan ikki yigitni ko‘rdi. Ulardan biri mast bo‘lsa kerak. Ko‘ksiga
lolaqizg‘aldoq bosgancha gandraklab qadam tashlar, sherigi uni qo‘ltiqlab
olgan edi. «Shunaqa joygayam mast bo‘lib keladimi!» – Ismoil ensasi qotib
yuzini o‘girdi. O‘girdi-yu birdan o‘sha tomonga qaragancha seskanib ketdi.
Yigitning ko‘ksidagi lolaqizg‘aldoq emas, qon edi. Uning oppoq ko‘ylagi
qizarib, yoqavayron bo‘lib ketgandi. «Birov pichoq uribdi», – deb o‘yladi,
Ismoil vujudi muzlab. Yigitlar bir-birini suyagan ko‘yi deraza tagidan o‘tib, bino
tomon burilib ketdi. Ismoil yo‘lakka shoshildi. Sement zinalardan yugurgudek

boʻlib, birinchi qavatga – jarrohlik boʻlimining qabulxonasiga keldi. Ostonasiga hoʻl latta tashlangan ochiq eshik oldida toʻxtab ichkariga razm soldi. Boyagi oq koʻylakli yigitcha kushetkada ikki buklanib oʻtirar, boshini changallab nuqul soʻkinar edi. Bemorning boshidan oqqan qon koʻylagini qizartirganini endi koʻrdi. Kalta yengli katak koʻylak kiygan ogʻaynisi esa nima qilarini bilmay serryib turar, rangi oʻchib ketgandi.

– Nega oʻzidan oʻzi senlarga butilka otadi? Ismoil ichkariga moʻralab, devor tagidagi stol qarshisida oʻtirgan doʻxtirni endi koʻrdi. Bu – koʻzoynak taqib yuradigan rangsiz jarrohning familiyasi Olimboyev ekanini Ismoil bilib olgan, bemorlar negadir undan choʻchishini koʻrib, hayron qolgan edi. Oʻzi yosh-u hamma undan qoʻrqadi. Ismoil yana bemorga oʻgirilib qaradi-da, uning boshidan hamon qon oqayotganini payqadi.

– Bilmadim, – dedi katak koʻylakli yigit kipriklarini gunohkorona pirpiratib.

– Koʻchada ketayotgandik. Birov avtobus derazasidan shisha otdi. Shisha Anvarning boshiga tegdi.

– U gapini tasdiqlamoqchi boʻlganday bemorni barmogʻi bilan koʻrsatdi. Anvar koʻzlarini doʻxtirga qadab, boshini changallagancha yana soʻkindi.

– Shunday qilib, shisha otdi, degin?

– Jarroh xotirjam oʻtirgancha koʻzoynagini yiltillatib bemorga qarab qoʻydi.

– Qiziq, – dedi ingichka barmoqlari bilan stolni chertib, — bitta shisha shuncha qiladimi, a! Avval boshingga tegsa, keyin yoqangni yirtsa, koʻylagingni dabdala qilsa. Qoʻlli-oyoqli butilka ekan-da!

Anvar labini yana ham qattiqroq tishlab, yig‘lab yubordi. U yelkalari silkinib baralla yig‘lar, ovozi endi rasta bo‘lgani uchunmi, xunuk eshitilar edi. Katak ko‘ylakli yigitcha esa nima qilishini bilmay, bir unga bir do‘xtirga qarab javdirardi.

– Xo‘sh, sizga nima kerak? – dedi do‘xtir birdan boshini burib. Ismoil beixtiyor ichkariga kirib qolganini, jarrohning ko‘zoynak ortidagi tikandek o‘tkir ko‘zlari o‘ziga tikilib turganini endi payqadi.

– Nima sizniyam butilka bilan urishdimi? Ismoil uning ovoqidagi zaharxandani sezib, achchig‘i chiqdi.

– Nega kalaka qilasiz? Ahvolini ko‘rib turibsiz-ku, – dedi bemorga imo qilib.

– Bir odam najot kutib tursa-yu siz tergov qilsangiz? Qanaqa do‘xtirsiz o‘zi?

– O‘zingiz kimsiz? – Olimboyev shoshilmay o‘rnidan turdi. Ismoil uning rangsiz yuzi yanada oqarib qirra burni qisilib ketganini ko‘rdi. Bu bola kimingiz bo‘ladi? – dedi ko‘zoynak ortidagi mitti ko‘zlari chaqnab.

–Taniysizmi?

– Tanishim shartmi? – dedi Ismoil bo‘g‘ilib. – kim bo‘lsa ham odam-ku, axir! Bemor-ku!

– Marhamat qilib xonani bo‘shatib qo‘ying. – Ismoil daf‘atan esankirab qoldi. Hech kim u bilan bunday qo‘pol muomalada bo‘lmagan edi.

– Menga qarang, – dedi ovozi titrab, bemorga hoziroq yordam ko‘rsatmas ekansiz... «Felyeton yozaman!» – demoqchi bo‘ldi-yu tilini tiydi.

U hech qachon felyeton yozmagan, yozmoqchi ham emasdi. Ammo birovning dardiga tomoshabin bo‘lib turishni ham xohlamasdi.

– Ketmayman! –dedi bo‘g‘iq ovozda.

– Najot kutib turgan odamni so‘roq qilishga nima haqqingiz bor?
Prokurormisiz?

– Birovning ishiga aralashishga sizning nima haqqingiz bor?

– Olimboev shunday deb bemorga yuzlandi.

– O‘lmaydi. Jarohati o‘ladigan darajada emas. Birpas azobini tortsa, bezorilik qilmaydigan bo‘ladi. Inqillamay o‘tir, so‘tak!

Ismoil qolishini ham, ketishini ham bilmay ikkilanib turib qoldi. Do‘xtirining buyrug‘i bilan xonaga hamshira kirdi. Bemorning boshini tekshira boshladilar.

– O‘n sakkizinchi palatada bitta joy bo‘sh, – dedi Ismoil.

–Yonimdagi cholga bugun javob tekkan.

Olimboyev ko‘zoynak ortidan «Haliyam shu yerdamisan?» degandek istehzoli qarab qo‘ydi.

– Joyingizga boring!

* * *

Ismoil yig‘i tovushidan uyg‘onib ketdi. Boshini ko‘tarib Anvarning karavotida, oyoq tomonida o‘tirgan xotinni ko‘rdi. Kecha Anvarni shu palataga olishganida Ismoil «Gapim Olimboevga ta'sir qipti-da»,– deb o‘ylagan edi. Keyin bilsa, boshqa joy yo‘qligi uchun yigitchani shu yerga kiritishgan, miyasi chayqalgan-chayqalmaganini aniqlash uchun ikki kunga olib qolishgan ekan.

Kechqurun ham mana shu chigirtkadek ozg'in, qop-qora xotin Anvarning oldiga kelib ketgan edi. U tomirlari bo'rtib ketgan ozg'in qo'llari bilan yuzini to'sgan ko'yi o'ksib-o'ksib yig'lar, o'g'lini koyir edi.

– Otangning kuydirgani yetmasmidi, juvonmarg! Endi sen bormiding, yergina yutkur! Ishlamasang, o'qimasang. Ajalning tig'i parroniga uchragur otang topganini ichsa! Hah, peshonaginam qursin-a...Ismoil uning ozg'in yelkalariga ingichka qo'llariga qarab rahmi keldi. Balki yagona umidi shu o'g'lidandir.

Anvar sallaga o'xshab bint bilan bog'lab tashlangan boshini devor tomonga o'girib yotar, indamasedi.

– Hah, peshonaginam qursin! – dedi ayol yana iztirob bilan. Anvar yotgan joyida jerkib berdi:

–Ko'p vaysayvermang! Ismoil uh tortib o'rnidan turdi. Ayol kaftini tushirdi-yu, yoshli ko'zlarini unga tikdi:

– Sizniyam uyg'otib yubordikmi?

– Ziyoni yo'q, – dedi Ismoil karavot tepasidagi sochiqni olib tashqariga chiqarkan.

Uning ketidan Anvarning onasi ham chiqdi. Uch-to'rt qadam yurmasdan yetib olib Ismoilning qo'lidan ushladi.

– Nasihat qiling, o'rgilay, – dedi muhim bir sirni aytayotganday pichirlab. O'rtoqlari o'lgur yomon.Uchtasini yerga qo'yib, topgan bolam shu. Kechki maktabda binoyiday o'qib yuruvdi. Bozor-o'charimni birpasda qilib keladi. Oyog'idan o't chaqnaydi. Otasining ichishini maktabdagi o'rtoqlari yuziga solgan ekan, o'qishni tashlab ketdi. Shu odam bo'lsin, deb ko'cha supuraman.

–Ayol yelkasiga tashlab olgan xalatining etagini qayirib, burnini artdi.Ismoil birovning ko'z yoshiga toqat qilolmasdi. Hozir ham tomog'iga iliq bir narsa tiqilib, ko'ngli buzildi.

– Kuyunmang, xolajon, – dedi xo'rsinib. –Anvar hali yosh. Yo'lini topib ketadi.

– Esli yigit ko‘rinasiz., – ayol yana yig‘lamsiradi.

– Nasihat qiling, Xudoyo baraka toping.

– Xo‘p, – dedi Ismoil yutinib, –albatta, aytaman. O‘zim ishga joylab qo‘yaman.

Ismoil yuvinib kelganda Anvar tumbochka ustida turgan stakandagi choyga qand solib, qoshiq bilan aylantirib o‘tirardi.

– Choy iching, – dedi u do‘rillab.

«Yosh bola, – deb o‘yladi Ismoil uning yonib turgan ko‘zlariga, hali ustara tegmagan mo‘yloviga qarab, – hali go‘dak-ku, bu! Yo‘lga solish kerak».

– Rahmat. – Bir zum o‘ylanib turdi-da, so‘radi: Nega urishding?

– Qiz talashdik, – dedi Anvar hamon qoshiqni aylantirarkan, ahmoqlarcha iljayib.

Ismoil bu yoshdagi bolalarga nasihat yoqmasligini bilar, shuning uchun kechadan beri nima voqea ro‘y berganini surishtirmagan edi. – Qiz seni yaxshi ko‘rsa, talashishning nima keragi bor?! –dedi u iloji boricha tabiiy gapirishga urinib.

Anvar yana boyagiday iljaydi:

–Tanimayman o‘zini!

– Tanimasang, nega talashasan?

– Iye, qiz bo‘lgandan keyin talashadi-da.

– Endiyam talashsang, kaltakning bundan kattasini yeysan!

Ismoil uning boshidagi qon dog‘i qotib qolgan «salla»ga imo qildi.

– Bu safar oson qutulibsan!

– Menmi?! – Anvar tumbochkani shu qadar zarb bilan mushtladiki, tagida ozgina choy qolgan stakan zirillab ketdi.

– Endi kaltakni boshqasi yeydi. Qonini ichaman!

Ismoilni operatsiya stoliga yotqizishlari bilan tepasida Olimboyev paydo bo‘ldi. Uning og‘zi-burni doka niqob bilan to‘silgan, faqat yiltirab turgan ko‘zoynagining o‘zi qolgan edi. Ismoilning yuragida qo‘rquv aralash shubha

uyg'ondi. Uni professor Narimonov operatsiya qilishi kerak edi-ku! Olimboyev uning ko'nglidan o'tganini sezgandek boshiga egildi.

– Domla sanaviatsiyada Navoiyga uchib ketdilar. Og'ir kasal bor ekan.

– So'ng mitti ko'zlari qisilib kulimsiradi.

– Qo'rqmang, operatsiyangiz murakkab emas. Uzog'i bilan bir haftada oyoqqa turib ketasiz. Ismoil taqdirga tan berishdan boshqa iloji qolmaganini bilib, ko'zini yumdi. Rostini aytganda, endi unga baribir edi.

– Bilasizmi, do'stim, – dedi Olimboyev uning boshiga egilib.

– Meditsinani eng insonparvar kasb, deyishadi. Ammo jarrohlikda shafqatni yig'ishtirib qo'yish kerak. Bo'lmasa, jarrohning qo'li qaltiraydigan bo'lib qoladi. Gumanizm – sizlarning soha.

Bir necha lahzadan keyin shunday jimlik cho'kdiki, Ismoil o'z yuragining urishini o'zi eshitayotgandek bo'ldi...

* * *

Insonning doimiy hamrohi xayol bo'lmaganida odam nihoyatda qashshoq bo'lib qolarmidi... Ismoil oppoq shiftga muttasil tikilib yotgan uch kun mobaynida o'sha beadam xayollar uni tark etmadi. Operatsiyadan keyin qornida paydo bo'lgan og'riq azob berganida ham, osma ukol tagida yotib, ikki kun tuz totmaganida ham o'sha xayollar bilan ovundi. O'zlarining qishloqdagi chorbog'da bo'lgan to'yni esladi. Har gal qishloqqa borsa, uning huzuriga iymajibgina chiqadigan, sog'inib ketganini qulog'iga shivirlab aytib, unsiz yig'laydigan xotini Shohidaning rangpar ammo ko'rkam yuzi, quralay ko'zlari tasavvurida jonlandi. Ismoil uchinchi bosqichni bitirgandan keyin ota-onasi ko'zimiz tirikligida ko'rib qolaylik, deb uning to'yini o'tkazishgan edi. U Toshkentda yurganida hech kimni chandon yaxshi ko'rmagani uchun qo'shni qishloqning eng suluv qizini olib beramiz, deyishganlarida ko'nib qo'ya qolgandi. Avvaliga Shohidani yaxshi ko'radimi-yo'qmi o'zi ham bilmay yurdi. Faqat xotini vafot etganidan keyin uni yaxshi ko'rishini, jonidan ortiq sevishini his qildi. Shohidaning yuragi tug'ma «porok» ekan. Do'xtirlar unga tug'ishi

mumkin emasligini aytishsa ham Ismoilan yashirib yuraveribdi. Ona bo'lishni xohlamaydigan ayol bormi? Ustiga ustak qishloq tug'ruqxonasi. ..Ismoil uning azasiga yetib bordi. Ham suygan ayoli, ham yulduz ko'rmay jon bergan begunoh chaqaloqdan judo bo'lish og'ir ekan. Shundan keyin Ismoil qishlog'iga qaytib bormadi. Yuqori bosqichda o'qiyotganida amaliyotda qatnashgan gazeta tahririyatida eng «kichik» lavozim – musahhih yordamchisi qilib ishga olinganiga rahmat, dedi. Daraxt bir yerda ko'karishi rost ekan. Bora-bora gazetaning yetakchi xodimlaridan biriga aylandi. Jurnalistning qattiq noni, goho kecha-kunduz tinim bilmay ishlash unga yoqar, to'g'rirog'i, yarasining eskirishiga yordam berayotgandek edi. Kecha hamkasblari ko'rgani kelishganida o'zining behalovat hunarini qattiq sog'inganini his etdi. Erta-indin o'ziga javob berishlarini, tag'in ishga sho'ng'ib ketishini o'ylab taskin topdi.

So'ng Anvarga ishga kiritib qo'yaman, degani esiga tushib, hamshiradan turar joyini yozib oldi. Bitta-bitta yurib hovliga chiqdi. Ikki chetiga archalar ekilgan yo'lkadan ohista yurib ketdi. Quyosh hali botmagan, ammo havo tund, ko'ngilni g'ash qiladigan bulutli oqshom edi. Hovlida odam siyrak, aftidan yomg'ir yog'sa kerak, namxush shamol esib turardi. U yo'lkaning oxiriga borib, orqasiga burilgan edi, tanish ovozni eshitib ,to'xtab qoldi.

– Qo'y deyman, joyiga! – dedi o'sha ovoz. Keyin qo'pol qilib so'kindi.

– Qo'y, bo'lmasa, abjag'ingni chiqarib tashlayman, onangni...Ismoil ovoz chiqqan tomonga – kasalxona devori yonidagi yong'oq tagiga qaradi-yu, davra qurib o'tirgan bir to'da odamlarni ko'rdi. Yo'q, bular bemor emasdi. Ismoil sinchiklab qarab, maykachan bo'lib olgan Anvarni ko'rdi. U o'tirgan joyida yonidagi yigitning qizil ko'ylagiga yopishib olgan, yigit o'rnidan turmoqchi bo'lar, Anvar qo'yib yubormas edi. «Qayoqdan kiribdi bular! – deb o'yladi Ismoil o'sha tomonga yurarkan, keyin tushundi. – Devor oshib tushgan». U yetib borguncha qizil ko'ylakli yigit o'rnidan turdi. Anvar ham uning yoqasiga yopishgancha turib ketdi. «Ahmoq, – deb o'yladi Ismoil ichida Anvarni koyib, – yana janjal boshlayaptimi?» U yaqin kelib, maysa ustidagi

sochilib yotgan mayda-yirik aralash pullarni ko'rdi. Nariroqda ikkita aroq shishasi dumalab yotar, davradagi to'rt erkak bamaylixotir sigaret tutatib, Anvar bilan qizil ko'ylakli yigitning janjalini kuzatar, ammo ajratib qo'yay, demasdi. «Ablahlar! Kap-katta odamlar yosh bolalarni urishtirib tomosha qilib o'tirsa!». U qorni og'riy boshlaganiga qaramay qadamini tezlatib keldi-da, Anvarning bilagidan ushladi.

– Qo'yvor! – dedi sekin, ammo qat'iy qilib. Anvar yarq etib qaradi. Uning rangi o'chib ketgan, harsillar, ammo raqibini qo'yib yubormas edi. Qizil ko'ylakli novcha yigitning ham rangi gezarib ketgan, bir og'iz ham gapirmay yulqinar, Anvarning changalidan chiqmoqchi bo'lar edi.

– Pulni yutib olib, endi qochadimi? – qichqirdi Anvar tupuk sachratib.

– Qo'yib yubor! – dedi Ismoil qat'iy qilib. – Kim senga qimor o'ynasin dedi!

Ismoil bir qarashdayoq Anvarning ko'zlarida sovuq o't yonib ketganini sezdi. Lekin e'tibor bermadi. U hech qachon qimor o'ynamagan, poyezddami, boshqa joydami, shunday davrani ko'rsa, chetlab o'tar, bu o'yinning qoidalarini ham, yovvoyi zavqini ham bilmas, tan olishni xohlamas edi. Yerda o'tirganlardan biri, mast bo'lsa kerak, qiyqirib kuldi.

– O'qituvching zo'r-ku, Anvar!

Anvar shuni kutib turganday Ismoilga o'shqirdi.

– Xo'jayinmisan menga?! Ismoilga uning sensirashi alam qildi. Chigirtkaday ozg'in, qon qaqshab yig'layotgan ayol ko'z oldiga keldi-yu, yuragi ezilib ketdi.

– Kallang ishlaydimi, ahmoq! – dedi bo'g'ilib. – Nima deb kelishgandik sen bilan!

Anvar hamon raqibiga yopishgan ko'yi xirilladi:

– Bor-r-re, onangni!...

Ismoil o'zini tutolmay qoldi. Anvarning yuziga tarsaki tushirdi. Sekin, ayab...

Kutilmaganda Anvar uning qorniga shu qadar zarb bilan musht tushirdiki, Ismoilning koʻzidan oʻt chaq nab ketgandek boʻldi. Biqinida chidab boʻlmas ogʻriq uygʻonib, hamma yoqni zulmat qopladi-da, gursillab yerga yiqildi. U koʻzini ochganida eng avval bir juft yaltiroq narsani koʻrdi. Sinchiklab qarab, bu koʻzoynak ekanini, boshida Olimboyev engashib turganini angladi. Soʻng tagʻin oʻsha tanish jarrohlik stolida yotganini, atrofni oq libosli odamlar oʻrab olganini koʻrdi. Olimboevning yupqa lablari qimirladi. Ismoilning hamon gʻuvullab turgan qulogʻiga uning ovozi uzoq-uzoqdan eshutilgandek boʻldi.

– Xavf oʻtdi!... Qoʻrqmang, doʻstim, tuzalib ketasiz. Faqat bu gal koʻproq yotasiz,— bir zum sukut saqlab, qoʻshib qoʻydi. – ***Gumanizm-yaxshi narsa... Faqat bilgan odamga...***

Hikoya xususida	Asarda koʻtarilgan mavzu (muammo)	Meni taʼsirlantirgan Joylari	Asardan kelib chiqadigan xulosa
Kirish			

MUTOLAADAN SOʻNG ...

Asar tahlili

1. Asarni oʻqish davomida toʻldirgan jadvalingizni partadoshingiz jadvali bilan solishtiring. Hikoyada koʻtarilgan mavzu (muammo)ga eʼtibor bering. Qaysi oʻrinlarda partadoshingiz bilan fikringiz bir joydan chiqdi va qaysi oʻrinlarda farq qildi?

2.Asar qahramonlari haqida qanday fikrdasiz?

3.Hikoyadan qanday xulosa chiqardingiz?

4. « – Xavf o‘tdi!... Qo‘rqmang, do‘stim, tuzalib ketasiz. Faqat bu gal ko‘proq yotasiz, – bir zum sukut saqlab, qo‘shib qo‘ydi. – Gumanizm-yaxshi narsa... Faqat bilgan odamga... »jumlasini qanday izohlaysiz?

5. Bugungi yoshlar qanday?

6. Hikoyaning markaziy nuqtasi deb qaysi o‘rinlarini hisoblaysiz?

Fikringizni asoslang.

7. Matn sarlavhasi bo‘yicha qanday fikr bildirasiz?

52–53-§. ZAMONAVIY O‘ZBEK ADABIYOT MANZARALARI

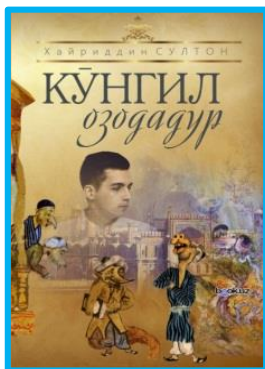
MAVZUNI O‘RGANISH JARAYONIDA:

*Mustaqillik davri nasrining o‘ziga xosliklari haqida bilib olamiz;

*Mustaqillik davri nasri janrlari haqida ma’lumotga ega bo‘lamiz;

*Adabiyotning voqelikni tasvirlashda rang-barangliklarini aniqlaymiz;

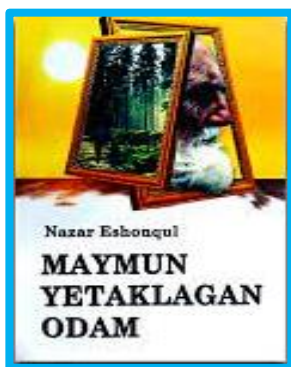
*Vatanga va fidokor xalqqa muhabbat tuyg‘ularni aks ettirilishi ustuvorligi to‘g‘risida fikr bildiramiz;

***Mavzuga oid annotatsiya yozishni mashq qilamiz.**

Istiqlol davrida ham nasr adabiy jarayonning salmoqli turi bolmoqda. Adabiy jarayonda Sh. Xolmirzayev, O‘. Hoshimov, Omon Muxtor, Muhammad Ali, Tohir Malik, Tog‘ay Murod, Murod Muhammad Do‘st, Asad Dilmurod, Normurod Norqobilov, Xurshid Do‘stmuhammad, Ahmad A‘zam, Nazar Eshonqul, Ulug‘bek Hamdam, Luqmon Bo‘rixon, Zulfiya Qurolboy qizi singari ijodkorlar o‘ziga xos yo‘sinda qalam tebratib, milliy nasr taraqqiyotiga salmoqli hissasi bor.

O.Muxtorning «Ming bir qiyofa», «Koʻzgu oldidagi odam», «Tepalikdagi xaroba», «Ffu», Ayollar saltanati va mamlakati», «Maydon», «Alisher Navoiy va rassom Abulxayr» romanlari, Nazar Eshonqulning «Qora kitob» qissasi, «Shamolni tutib boʻlmaydi», «Tobut shahar», «Quyun», «Qultoy», «Bahoviddinning iti» hikoyalari, Luqmon Boʻrixonmng «Jaziramadagi odamlar», Salomat Vafoning «Tilsim saltanati», «Ovoraning koʻrgan-kechirganlari», Abdurashid Nurmurodning «Qon hidi», T.Rustamovning «Kapalaklar oʻyini» kabi romanlari insonga yondashuvning yangichaligi, tasvirning quyuqligi, inson ruhiyati qatlamlarini aks ettirish miqyosining kengligi va ifoda tarzining favquloddaligiga koʻra milliy adabiyotimiz uchun yangi badiiy hodisalar boʻldi. Ulugʻbek Hamdamning «Muvozanat», «Isyon va itoat», «Sabo va Samandar» romanlari qahramonlar ruhiy olamini tasvirlash jihatidan yangilik boʻldi. Nazar Eshonqulning «Shamolni tutib boʻlmaydi» hikoyasi, Ulugʻbek Hamdamning «Yolgʻizlik» qissasi nasrimizda ifoda yoʻsini va tadqiq etish koʻlamiga koʻra yangi asarlar hisoblanadi.

«Yolgʻizlik» qissasida oʻy-xayollarning tartibsiz va noizchil oqimini berishning oʻzi uning badiiy maqsadiga aylangan. Bu asar aslida oʻychil inson tafakkuri va hissiyoti manzaralarini namoyon etuvchi asardir.

Sh.Xolmirzayev «Olaboji», «Dinozavr» romanlari, «Bulut toʻsgan oy» qissasi, «Ozodlik», «Navroʻz, navroʻz» hikoyalarida, N.Norqobilov «Oqboʻyin», «Qoyalar ham yigʻlaydi», «Togʻ odami» qissalari, «Oriyat», «Quvonchli kun» hikoyalarida, Sh.Boʻtayev «Shoʻrodan qolgan odamlar» qissasi, «Darvesh» hikoyasida, Togʻay Murod «Otamdan qolgan dalalar» romanida, A.Aʼzamning «Shoirnmg toʻyi», «Chapaklar va chalpaklar mamlakati» qissalarida nasrining anʼanaviy tasvir yoʻsinidan mahorat bilan foydalana bildilar. Sh.Xolmirzayevning «Dinozavr», Togʻay Murodning «Otamdan qolgan dalalar» mustaqillik davrining birinchi oʻn yilligida yaratildi.

A.Muxtor («Chodirxayol», unda milliy va ma'naviy manqurtlik holati tuproq va qum ostida qolib ketgan o'radagi odamlar ruhiyati orqali ifodalangan), Sh.Xolmirzayev («Ko'k dengiz»), X.Sultonov («G'ulomgardish», «Ko'ngil ozodadur», «Yozning yolg'iz yodgori»), E.A'zamov («Bog' bolalik Ko'kaldosh», «Javob»), X.Do'stmuhammad («Bozor», «Oromkursi», K.Otaxonov («Oq bino oqshomlari»), O.Otaxonov («Uchinchi qavatdagi sariq deraza»), N.Eshonqulov («Maymun yetaklagan odam», «Quyun», «Tobut shahar», «Xaroba shahar suvrati» singari hikoyalari), Sh.Xamroyev («Suratdagi ayol»), M.M.Do'st («Iste'fo», «Bir toychoqning xuni», «Galatepaga qaytish», «Lolazor»), Erkin A'zamov («Otoyining tug'ilgan yili», «Javob» va boshq.) kabilar ham nasrimiz rivojiga katta hissa qo'shganlar.

Nazar Eshonqulning jahon prozasining eng ilg'or tajribalari asosida sof milliy obrazlar yarata olgan asarlari «Qora kitob» qissasi, «Shamolni tutib bo'lmaydi» (hikoya qahramoni Bayna momo), «Tobut shahar», «Quyun», «Qultoy», «Bahoviddinning iti» hikoyalaridir. Zamonaviy romanchiligimizning eng jiddiy yutuqlari, shubhasiz, Murod Muhammad Do'stning «Lolazor» va Tog'ay Murodning «Otamdan qolgan dalalar» asarlaridir. Sh.Bo'tayevning «Sho'rodan qolgan odamlar» qissasi, A.Yo'ldoshevning «Puankare», J.Ergashevaning «Tanazzul», Zulfiya Qurolboy qizining «Tafakkur» hikoyalarida ma'naviyatdan mahrum, manqurtga aylangan, o'zligidan ayrilgan kimsalarning qismati tasvirlangan.

Quyida keltirilgan asarlar ham nasrimizning go'zal namunalaridir:

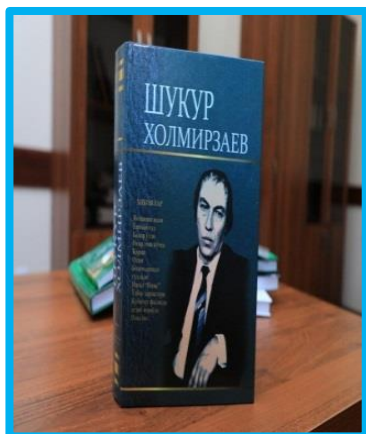
Muhammad Ali «Ulug' saltanat» epopeyasi, Murod Muhammad Do'st «Dasht-u dalalarda» (hikoya), Xurshid Do'stmuhammad «Beozor qushning qarg'ishi» (hikoya), Erkin A'zamov «Ko'k eshik» (hikoya), Shoyim Bo'tayev «Hisomiddin al-Yog'iy» (tarixiy hikoya), Normurod Norqobilov «Olim o'g'il» (hikoya) va boshq.

Tadqiq qiling!

****Matnda nomlari keltirilgan hikoyalar bilan tanishmisiz?***

**Hikoyalarni mutolaa qilib, guruhingizda tahlil qiling.*

SHUKUR XOLMIRZAYEV (1940-2005)

ADIB HAQIDA ..

*«Sen shu yurtning bir vijdonli fuqarosi
bo‘lar ekansan, shu elning bir o‘g‘loni
ekansan, uning boshiga shunday qaro kunlar
tushganda ovoz chiqarishing kerak».*

*«Yozuvchi millat ruhidan kelib chiqmasa
bo‘lmas ekan»*

Sh.Xolmirzayev.

Sh.Xolmirzayev birinchi navbatda **hikoyanavis** yozuvchi sifatida tan olinadi. **Asarlari:** «Oq otli» (1962), «To‘lqinlar» (1963), «O‘n sakkizga kirmagan kim bor» (1964), «Taqdir bashorati» (1968), «Yo‘llar, yo‘ldoshlar» (1973), «Yur, tog‘larga ketamiz» (1976), «Cho‘loq turna» (1978), «Tuproq ko‘chalar» (1978), «Qush tili» (1982), «Qahramonning so‘nggi kunlari» (1984), «Tog‘larga qor tushdi» (1986), «Abdulla Nabi o‘g‘lining so‘nggi kunlari» (1983), «Esiz, Eshniyoz!» (1988), «Bulut to‘sgan oy» (1997) kabi hikoya va qissalari o‘quvchilar e’tiborini qozongan.

Dramalari: «Qora kamar», «Ziyofat».

Romanlari: «So‘nggi bekat» (1976), «Qil ko‘prik» (1978-1982), «Olabo‘ji» (1991), «Yo‘lovchi» (1987), «Dinozavr» (1996).

Hujjatli qissasi: «U ustoz – men shogird» (**Matyoqub Qo‘shjonov haqida**).

Hujjatli essesi mashhur aktyor Shukur Burhonov haqida.

Mashhur rassom **Ro‘zi Choriyev** haqida **adabiy portret** yaratgan.

Qissalari: **Ilk qissasi** – «Tog‘lar orasida» («Oq otli»), «Bukri tol», «Bulut to‘sgan oy», «O‘n sakkizga kirmagan kim bor» (**shu qissasi bilan mashhur bo‘lgan**).

Hikoya to‘plamlari: «Hayot abadiy», «Bodom qishda gulladi».

Hikoyalari: «Navro‘z», «Xumor», «Bodom qishda gulladi», «Yovvovi gul», «Bahor o‘tdi», «Bitiktosh», «Yashil niva», «Ozodlik», «O‘zbeklar», «Hayot abadiy», «Og‘ir tosh ko‘cha», «Ustoz», «Ko‘k dengiz», «Tabassum», «Shudring tushgan bedazor», «Xumor».

«Bodom qishda gulladi» hikoyasida Nosirjon, Hubbijamol obrazlari orqali yoshlar taqdiri, yoshlar hayoti qalamga olingan. Asar o‘smir qalblarni, ilk muhabbat yoshidagilarni hayotga teranroq boqishga, musaffo tuyg‘ularni ehtiyot etishga chaqiradi.

Bodom qishda gulladi

(hikoya)

– Jigar! – Nosirjon o‘ng biqiniga kaftini bosib qo‘ydi.

– Hech munaqa kasalim yo‘q edi. Ertalab parkka kelsam, bitta tanish shopir: «Ko‘zing sarg‘ayipti, medpunktga kir», deb qoldi. Medpunktga kirsam, jigar kasali, deb aytishdi. Keyin «skoriy pomosh»ga o‘tqazib, buyoqqa yuborishdi. Pastda tekshirishdi. Cho‘miltirib, mana bularni kiydirishdi. Keyin bu yerga... o‘zingiz nima ish qilasiz, aka?

Nosir mening yonimga keldi.

– Aka, muhabbat nima? Men horg‘in kulimsiradim.

– Uni boshidan kechirmagan odam bilmaydi... U yurakda sodir bo‘ladi, Nosirboy. Uni ko‘rsatib ham bo‘lmaydi. Jahlingiz chiqqanda, birovni urasiz. Quvonganda – suyasiz... Muhabbat ham shunga o‘xshash narsa... Lekin u nodir his. Boyagi hislar ham, kezi kelganda, unga bo‘ysunadi, ukam.

– «Qizil va qora»ni qo‘lga oldim. – Mana shu kitobni yozgan odam, hayotning asl ma‘nosi muhabbatda, deydi...

– O‘-o‘!

– Ha, siz chindan ham biron qizni...

– Qo‘ysangiz-chi, aka.

– Ota-onangiz bordir, Nosirjon?

– Otamiz hayot...

– Aka-ukalar?

– Yo‘q. Yolg‘iz farzandmiz.

– Nechanchi sinfni bitirgansiz?

– E! – dedi u kulib. – Beshinchidan o‘qishni tashlab ketganmiz, aka! – So‘ng shod-xurramlik bilan davom etdi: – Sho‘x bo‘lganmiz-da, yoshlikda! Lekin bir bola uzun temirni boshi ustida aylantiraman deb bizning boshni yorib qo‘ygan. Shunda o‘zimdan ketib qolgan ekanman... Olti oy kasalxonada yotdim. Tuzalishga tuzalдим-u, harfni tanimay qoldim, aka. Keyin javob berishdi. Lekin «o‘qima», deyishadi. Bu qanaqasi, dedim. Maktabga chopdim. Sinfga kirib o‘tirdim. Lekin, aka, doktorlar rost aytgan ekan, salga boshim og‘rib qolaverdi. Boshim og‘risa muallimga aytaman. U kishi menga javob beradi. Oxiri: «Boshing og‘risa, bemalol chiqib ketaver», dedilar. Keyin, istagan paytimda darsga kirib, istamaganimda chiqib yuraverdim. Bolalarning menga havasi kelardi... Bitta fizika o‘qituvchimiz bor edi. He, yettinchiga o‘tganda! Yettigacha maktabga qatnadim-da. – Nosirjon qah-qah otib kuldi.

– Lekin meni sinf jurnaliga yozishmagan ekan. Beshinchi sinfda qolavergan ekanman... O‘sha fizika o‘qituvchimizni yaxshi ko‘rardim... Ba‘zan o‘zlari: «Endi bor!» der edilar. Men chiqib, bog‘chadan u kishining bolasini uylariga oborardim. Hovlisida ishlardim. Gul kesardim, meva terardim...

O‘sha kuni Xubbijamolning Nosirga «eshonim» deganini eslatib, men ham qandaydir ilmoqli gaplar qildim. Eshim-ku tinmadi. Hatto militsiya kapitani ham Nosirjonga: «Sizga juda boshqacha qaradi», – dedi. Keyin, qizning xonaga kiriboq Nosirga qiziqqani yana ancha gap bo‘ldi...

Oqibatda Nosirjon o‘ylanib qoldi. Odamzod qiziq-da: uning jiddiy o‘ylanishi ham yoqimli, qiziq; ham kulgibop, ermakbop edi. Agar bu gap-so‘zlar

oqibati Nosirni qanday ko‘ylarga solishini bilganimizda... Yo‘q. Aksincha, unga hazil qilish, qizni eslatish bizga yoqar, bunga sari Nosirjonning Xubbijamolga qiziqishi ortar edi. Buni ko‘rib, biz xuddi yolg‘on-yashiq gaplar bilan bir muhim natijaga erishayotgandek tuyardik o‘zimizni.

– Singlim, eshoningiz tuni bilan kiprik qoqmay chiqdi! Oshiqi beqaror bo‘lib qolganga o‘xshaydi! – dedi.

Qiz qah-qah otib, ukasining yelkasini silagandek, Nosirjondan:

– Shundaymi? – deb so‘radi engashib.

Nosirjon, ko‘zlari katta ochilib, asta karavotdan tusha boshlagan edi, qiz uning tizzasiga shap-shap urib: «Yoting, qimirlamay yoting!» – dedi. Nosirjon yotdi-yu, lekin qizdan ko‘z uzmadi.

Ha, Xubbijamol o‘ziga xos go‘zal, barno qiz edi. Bo‘yi Nosirjondan bir yarim qarichcha baland.

– Bo‘lmasa, eshonim, qo‘lni bering, – deb u Nosirjonning qoshiga dadil keldi. Nosirjon kalovlanib, qo‘lini uzatdi, so‘ng darhol tortib, kaftiga suradi, yana uzatdi. Xubbijamol o‘zining barmoqdari uzun, oppoq qo‘liga Nosirjonning barmoqlari kalta-kalta, biqqigina qo‘lini olib silkitdi.

– Omon bo‘ling, Nosirjon... Bir-birimizdan sira xafa bo‘lmasligimiz kerak. Bir-birimizni tushunishimiz kerak. Biz tabib edik, siz bemor edingiz. To‘g‘rimi? Sizning vazifangiz bo‘lak edi, bizning vazifamiz bo‘lak. To‘g‘rimi? Xubbijamol tez burilib chiqdi. Eshikni zichlab yopdi. Nosirjon eshikka tikilgancha bir on turdi. Keyin «nega unday?» degan kabi menga hayrat bilan boqdi.

Nosirjonning darhol issig‘i chiqdi. Alahsiray boshladi... Bir amallab tunni o‘tkazdim. Hamxonalarning bu sodda yigitchaga qilgan muomalalarini eslab, juda-juda o‘kindim. O‘zimni ham so‘kdim. Biroq, tag‘in nimadir menga tasalli berar, nimaligini bilmas edim. Ertalab tursam, Nosirjon olti oylik kasaldek.

Ko‘zlari sap-sariq, bir holatda. Lekin u menga jilmaydi.

– Aka, muhabbat qiziq... Muhabbatni bilmabsiz, bu dunyoga kelmabsiz...

Ha! – U qandaydir ichki faxr bilan qimirlab qo‘ydi. – Men buni... garajga borsam, aytib beraman. Direktorgayam aytaman!..

U siniq jilmaydi.

– Otam yo‘q... Aldagan edim sizlarni. Bo‘ladi-ku! U kishiyam qazo qilganlar. Lekin hovli-joyimiz bor! – deya hayajonlanib davom etdi. – Gulzorimiz bor! – So‘ng bir zum ko‘zlarini yumib qoldi-da, yana charaqlatib ochdi. – Pastdagi daraxt bodom ekan! Gullapti! – O‘rnidan turmoqchi bo‘ldi.

– Ana, qarang! Ana... Gullapti... – So‘ng bo‘shashdi. – Lekin sovuq uradi.

– Ha, bevaqt gullagan daraxtni sovuq uradi, – dedim. Dedim-u bu gapimdan ramziy bir ma‘no chiqmasligi uchun, demakki, Nosirjonni chalg‘itish uchun deraza yoniga borib qaradim. Bodom gullari menga ko‘rinmadi... g‘ijimlangan she‘rni oldi. Varaqqa bir qaradi-da:

– Unutibman. Bermiqchiydim, qarang. Mang, – deb menga uzatdi

.– Qolaversin. Sizga, – dedim. U g‘amgin jilmayib, qog‘ozni o‘ziga qaratdi.

– Aka, – dedi behollik bilan. – Men o‘qiyapman-ku... O‘qiyapman. Mana, qarang... «Sevgi, sening shirin tilingdan...» O‘qiyapman! – U bo‘g‘iq, yovvoyi ovozda chinqirib yubordi-da, yuzini yostiqqa bosib ho‘ngradi. So‘ng o‘rnidan turmoqchi bo‘ldi, madori yetmadi. Men hayron edim: ha, u harfni tanimay qolgan ekan... Ajab! Nahot bu kutilmagan to‘lg‘oq uning ongida o‘zgarish yasadi! Eshitganman: qo‘rquv yo hayajon asnosi tildan qolganlarning, tag‘in qattiq qo‘rquv ta‘sirida tilga kirganlarini... Ammo bu holni... Endi men Nosirjonni tanimagandek unga tikildim.

– Unday bo‘lsa, juda yaxshi. U shart burildi.

– Yaxshi-da, yaxshi-da!.. Men ham odam... Yarimtaman deb yurardim. Muni qarang, aka... Mana, mana... «Tilingdan... kim o‘pma...» O‘qiyapman, Polina opa! Polina yig‘lar edi.

– Men juda xursandman, – dedi va «to‘g‘ri gapirdimmi?» degandek menga

qarab qo'ydi: u Nosirjonning o'tmishini bilmasdi. Men «to'g'ri» deganday bosh irg'adim. Keyin sezdimki... juda xursandman. Xursand ekanman! Sezdimki, o'sha yigitlarning sho'xligi, o'zlari bilib-bilmay ermak qilganlari... o'shalardan ham xursandman. Boringki, «Olijanob bo'laman», deb buni yo'ldan qaytarishga urinmaganim uchun o'zimdan ham xursandman... To'g'ri aytadilar: hayotning har bir ko'rinishi o'z natijasini beradi. Uni sun'iy ravishda buzmaslik kerak. -Ha-ha, yotishim kerak, – deya boshini yostiqqa qo'ydi. So'ng qo'lini uzatdi. Qisdim. Barmoqlari lov-lov yonardi.

– Aka, qarang, o'qidim... O'! – U behol kuldi. – O'sha... haligining kuchida buyam?

– Rost aytasiz, – dedim.

– E, men tuzalaman! – dedi u. – Albatta... – Keyin menga yana siniq tikildi. – Ketdilar-a?

– Ketdilar.

– Ha-ha... o'zim ham... Ha, mayli! Lekin, – deb jilmaydi u, – men unutmayman... U kishiyam aytdilar. «Eshonim, sizni unutmayman», dedilar...

– Men ham sizni unutmayman.

– Kennoyimni so'rang...

Shundan keyin men Nosirjonni ko'rmadim. Qaysidir kuni avtobus bekatida ko'zlari yoshli bolakay bilan cho'nqayib turib gaplashayotgan yigitchaga ko'zim tushdi. Mashinada edim. U Nosirjonmidi, boshqamidi – bilolmay qoldim.

Mutolaadan so'ng...

*** «Bodom qishda gulladi» hikoyasini o'qish davomida undagi

o'zbek adabiyoti uchun yangicha bo'lgan xususiyatlarni topishga harakat qiling.

*** Asarning **kompozitsion tuzilishiga, tasvir uslubini tushuntirishga harakat qiling.** Hikoyani o'qish davomida quyidagi jadvalni to'ldiring.

Hikoya xususida	Asarda ko'tarilgan mavzu (muammo)	Meni ta'sirlantirgan joylari	Asardan kelib chiqadigan xulosa

Kirish			

Tadqiq qilamiz...

1. Asarni o‘qish davomida to‘ldirgan jadvalingizni partadoshingiz jadvali bilan solishtiring. Hikoyada ko‘tarilgan mavzu (muammo)ga e‘tibor bering. Qaysi o‘rinlarda partadoshingiz bilan fikringiz bir joydan chiqdi va qaysi o‘rinlarda farq qildi?
2. Hikoyadan inson ruhiyati tasvirlangan joylarini belgilab, qayta o‘qing. Asar qahramoni haqida qanday fikrdasiz?
3. Asardan o‘zingiz uchun qanday hayotiy saboq oldingiz?
4. Nosirjonga o‘xshagan yigitlarni hayotda uchratganmisiz?
5. Muhabbat nima? Bugungi yoshlar qanday?
6. Hikoyaning markaziy nuqtasi deb qaysi o‘rinlarini hisoblaysiz? Fikringizni asoslang.
7. Matn sarlavhasi bo‘yicha qanday fikr bildirasiz?

54–55-§. ZAMONAVIY O‘ZBEK ADABIYOT MANZARALARI

Fikr yuriting!

*Fantastik asarlarga qiziqasizmi, munosabatingiz?

*Detektiv asarlar mutolaa qilganmisiz?

Mavzuni o‘rganish jarayonida:

**Mustaqillik davri qissachiligi, unda mavzularning o‘ziga xosliklari haqida bilib olamiz.*

TOHIR MALIK(1946- 2019)

ADIB HAQIDA ...

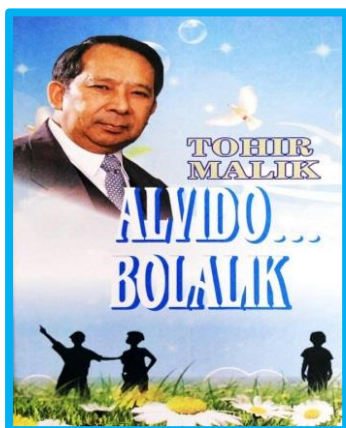
O‘zbek adabiyotida Tohir Malik o‘zining «Somon yo‘li elchilari», «Zaharli g‘ubor», «Chorrahada qolgan odamlar», «Falak» va boshqa fantastik, «Charxpalak», «Bir ko‘cha, bir kecha», «So‘nggi o‘q», «Shaytanat» singari detektiv asarlari bilan tanilgan va kitobxonlarning sevimli yozuvchisiga aylangan ijodkordir. Bir qator hukumat nishonlari va mukofotlari bilan taqdirlangan, O‘zbekiston xalq yozuvchisi Uning «Falak» qissasi rus tiliga tarjima qilinib, Moskvada va boshqa respublikalarda chop etildi.

Bolalik – umrimiz bahori, orzu-umidlarimiz bilan ulg‘ayadigan eng jo‘shqin va haroratli damlar. Bolalik – umrimiz mazmunini, qo‘yingki, butun hayotimizni belgilab beruvchi shunday bir nozik pallaki, bu davrda biz yaqinlarimizning alohida e‘tiboriga ehtiyoj sezamiz. Agar bunday fursatlarda ozgina e‘tiborsizlik holatlari kuzatilsa-chi? Taqdim etilayotgan kitobda aynan shu jarayon bilan bog‘liq holatlarni yozuvchi hayotiy, real voqea-hodisalar asosida yoritib bergan.

O‘QISHGA TAYYORLANAMIZ ...

*** «Alvido, bolalik» qissasi bilan tanishmisiz?**

*** Qissa xususida nima deya olasiz?**

ALVIDO, BOLALIK

(qissadan parcha)

KECHA QAYERDA EDIK

yoxud har ehtimolga qarshi topilgan bahonalar haqida hikoya

Adabiyot o‘qituvchisi jurnalni stol ustiga qo‘ydi-da, dumaloq ko‘zoynagini burni uchiga qo‘ndirib, sinfga razm soldi.

– Demak, gap bunday: o‘ttizinchi yillar adabiyotini o‘rganishni kechiktiramiz. RayONO dan topshiriq bo‘ldi, bugun siz bizga «Baxtli bolalik» degan mavzuda erkin insho yozib berasiz.

– Hamma yozadimi?

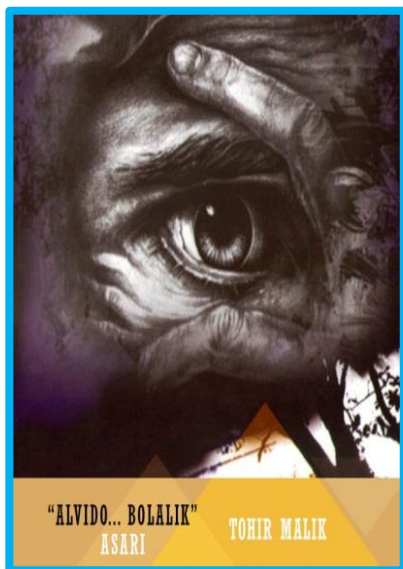
– Bu nima deganlari bo‘ldi? Zoirali bo‘tam, sizga alohida taklif lozimmi, yo?

– Inshoni erkin deyapsiz-ku?

– Nomi shunaqa, bo‘tam. Qani, qog‘oz olib, ish boshlanglar. Vaqt ketmasin.

– Samad aka, biz bolalikdan o‘tdik-ku, nimasini yozamiz?

– *Hali o‘tib bo‘lganingizcha yo‘q. Zoirali bo‘tam, endi o‘tyapsiz. Qilayotgan ishingizga o‘zingiz to‘g‘ri baho bera olgan oningizdan boshlab bolaligingiz bilan vidolashasiz.* Ha, ha, aynan vidolashasiz. Bolalik qaytmas bo‘lib ketadi. Bolalik sizning xotirangizga ko‘chadi. Vaqti kelib, bu xotira vijdon azobiga soladi, vaqti kelib nimalarnidir qo‘msashga majbur qiladi. Xullas, sizni har ko‘yga soladi. U bilan vidolashishga oshiqmang. **Bolalik – hayotning asl pallasi, undan ko‘proq bahramand bo‘lishga intiling. Asaldan keyin turli achchiqliklarga duch kelasiz.**

– Samad aka, shularni yozsak-chi? «Baxtli bolalik» emas, «Alvido, bolalik» desak-chi?

– Bo‘tam, ko‘p aqlli bolasiz-ku, biroq ayrim vaqtlarda kaltafahmlik qilib qo‘yasiz. **Tushuning, «Baxtli bolalik» menga emas, RayONOGa kerak. Shu bois men bilan tortishmang.** Ishni boshlang.

Asror daftar orasidan ikki varaq yirtib olib «Baxtli bolalik» deb yozdi-da, o‘yga toldi: «Zoir to‘g‘ri aytdi. Insho erkin bo‘lganidan keyin hammani majbur qilishning nima keragi bor? Hamma o‘zini baxtli deb hisoblaydimi? Ana, Turob, akasining jasadini Afg‘onistondan olib

kelishdi. Onasi bunga chidamay jinni bo‘lib qoldi. Hozir jinnixonada. Yetti bola otasining o‘ziga qolgan. «Men baxtliman...» deb boshlaydimi inshosini. Manzura-chi? Otasi ketib qolgan. Onasi ikkovi turadi. U nima deb yozadi? Otaullaga ham qiyin. «Men baxtliman, chunki otamning puli ko‘p» deya olmaydi. Aslida-ku, ular pulning ko‘pligini baxt deb bilishadi. Lekin ochiq ayta olishmaydi. Pul dengiz bo‘lib mavjlanadi ularning uyida. Biroq o‘zlari xohlagancha ishlata olishmaydi. Bu baxtmi yo baxtsizlik? Har holda nima deb yozarkan u boyvachcha? Bunaqa gaplarga Zoir usta, qotirib tashlaydi. Umuman, baxtli bola u. Ota-onasi injener, uyida o‘zi-yu singlisi. Gazetaga xabar yozadi. Nima istasa shunga erishadi.

Ergash-chi? Otasi – aravakash. Dars tugashi bilan somonbozorga yuguradi. Shuni yozadimi? Agar Dilduzlarga ham shu mavzu berilsa, u nimani yozadi? Ikki oyog‘i qirqib tashlangan otasining injiqliklari, onasiz qolishning naqadar baxtsizlik ekanini bayon qiladimi? Xo‘sh, o‘zim-chi? O‘zim nimani yozay, kechagi voqeanimi yo otam bilan to‘yma-to‘y yurishimnimi? Otamning o‘yinchi xotinga suykalishinimi? Ming la‘nat! Asror xayoliga kelgan fikrdan titrab, o‘zini tutolmay qoldi. ***Ruchkani stol ustiga taq etib urdi. O‘ziga tikilgan nigohlarni tuyib, boshini egdi. Ich-ichida nimadir qizib, ko‘kragini yondirdi. U sinfda o‘tira olmasligini sezib, shart o‘rnidan turdi-da chiqib ketdi.***

Eshikni yopa turib «Boss kasal bo‘pqopti» degan ovozni eshitdi.

Asror hech narsaga qaramay, ko‘chaga chiqdi. Kinoteatr qarshisidan o‘ta turib yana o‘sha joylariga qaradi. Ne ko‘z bilan ko‘rsinki, Qamariddin sigaret tutatib o‘tirardi. Yonida ikki yugurdagi. . Qamariddin Asrorni ko‘rib imladi.

– Kecha qayerda eding? – dedi u Asror yetib kelgach.

– Kinodaydim.

– Vo, professor bu, ko‘rdilaringmi? Bashkasi ishlaydi. Sen kecha meni ko‘rganing yo‘q, demak. Qayoqdan ham ko‘rarding? Kecha men yo‘lda edim. Andijondan keldim bugun ertalab. Poyezddan endi tushib turibman. Mana biletim, – u shunday deb ko‘krak cho‘ntagidan poyezd biletini olib ko‘rsatdi.

«Demak, ertalab vokzalga borgan, biletni o'sha yerda kimdandir so'rab olgan yo o'margan. Ishi pishiq buning», deb o'yladi Asror.

– Demak, gap bunday bratishka, hamma qayerdaligini yaxshi biladi. Kecha hech qanday voqea yuz bermadi. Bugun sabanto'y.

– Mening vaqtim yo'q.

– O'zing bilasan. Bilib qo'y: bashkangni yo'qotma. O'zingga qiyin. Meni hech qanday qarmoq ilintira olmaydi. Sen maktabda professor bo'lsang, men u yoqda... – Qamariddin panjalarini panjara qilib ko'rsatdi, – akademik bo'lib kelganman. Omon qolaman, desang, mendan uzoqlashma.

– Salimning yarasini bog'ladingmi?

– Salimning ishi besh, undan xavotir olma. Sen faqat qo'rqmasang bas, bu yog'i «okey» bo'ladi. Qamariddinning gapidan keyin Asror o'ylanib qoldi. «Hozir bu yerdan ketib qayoqqa ham borardim. Uyga qaytsam hisob berishim kerak. Bir o'zim shaharda sanqib yuramanmi?» Shu fikrga kelib, Qamariddinning yonidan joy oldi. Asror o'tirishi bilan Qamariddin yonidagi ikki bolani «sigaret olib kelling», deb turg'izib yubordi.

– Darsdan qochdingmi? – dedi Qamariddin, Asrorga diqqat bilan tikilib.

– Qochmadim, chiqib ketdim. – Asror maktabdagi voqeani aytgisi kelmadi.

– Professor, basharangda rang qolmabdi. Shunchalik qo'rqyapsanmi? Sen qo'rqma. O'zim o'tirsam ham seni tortmayman. Bolalarga ham tayinlayman. Sen yo'qsan oramizda. Men baribir qamalib ketaman. Bugun bo'lmasa, ertaga. Senga o'n besh yil vaqt beraman. Agar o'n besh yilda professor bo'lolmasang, o'g'rilarga qo'shib yuboraman.

Qamariddin shunday deb uning yelkasiga sekin mushtladi. Asror uni hazillashyapti, deb o'yladi. Yo'q, Qamariddinning ko'zida quvlik yo'q edi. Qarashlari jiddiy, hatto o'ychan edi.

– O'ninchini bitirib, uyingdan chiqib ket. Gapimga xafa bo'lma. Otang seni o'qitgisi kelmayapti. **Seni men o'qitaman. Pulim bor. O'ninchini bitirgan**

kuning beraman. Ungacha qamalib ketsam, xat bilan ma'lum qilaman. Kitobni falon joydan, falon odamdan olib yubor, desam, pulni tushunaver. O'zing olib ishlatasan. O'qimay yurib pulni yeb yuborsang... o'ldiraman.

Qamariddin keyingi gapni sovuqqina qilib aytdi. Asrorning eti seskandi. Qamariddin gapni qanday sovuqqonlik bilan aytsa, shunday sovuqqonlik bilan amalga oshirishi mumkin edi. Asror bunga kecha guvoh bo'ldi. Qamariddin talato'pda shoshib ham qolmadi, hayajonlanmadi ham. O'lgan odamning cho'ntagini kavlab pulini oldi-da, suv bo'yiga sudrab keldi. Keyin to'rt kishi ko'tarib anhorga otishdi. Qamariddin shunchaki tosh irg'itgandek otdi. Keyin «jo'nalaring, bugun biz ko'rishmadik», dedi. Ovozida zarracha hayajon, qo'rquv sezilmadi. U kunda, kunora mol so'yib yuradigan qassoblardek xotirjam edi.

Qamariddinning yonidan sira pul arimasdi. Bolalarni hamisha mehmon qilib yurardi. ***Uning vujudida ham mehr, ham vahshiylik yashiringan edi. Asror qachon mehr, qachon vahshiylik bosh ko'tarishini bilmas edi. Mana hozir Qamariddin mehr hukmiga bo'ysunib o'tiribdi. U bekordan bekorga gapirmaydi. Aytganini qiladi. Pul beraman deydimi, beradi. Uraman, desa – uradi. O'ldiraman, desa – o'ldiradi, tamom!***

Asror ham, boshqa bolalar ham Qamariddinning armonini bilishmaydi. Qamariddinning dardi ichida. Faqat bir marta, kayf qilib o'tirib, Asrorning bo'ynidan ushlab, peshanasini peshanasiga bosib xo'rsingan: «Mening ham o'qigim kelardi, student bo'lib yurgim kelardi. Olim bo'lib oq «Volga»larda kerilib yurgim kelardi», degan edi. Ana shunda Asror uning qalbida katta dard, alam borligini sezgan edi.

Hozir Qamariddinning o'sha xo'rsinib aytgan gaplarini esladi. «Demak, o'zi erisholmagan darajani menga in'om etmoqchi», degan to'xtamga keldi.

– Senga bir maslahat aytay: anavi marjaga uylan, yaxshi ko'rmasang ham uylan. Uning yuragi yarimta. Uylangin-u, ammo burningdan ip o'tkazib olishiga yo'l qo'yma.

Qamariddin «marja» deb Dilfuzani nazarda tutgan edi.

– Uni... yaxshi koʻrmayman, bilasan-ku...

Ha, Qamariddin biladi. Sochi kalta qirqilgan, durkun bu qiz bolalar uyidan qaytib, shu maktabga qatnay boshlagach, uning atrofida oʻralashadiganlar koʻpayib qoldi.

Otasi u ahvolda, onasi yoʻq, deb unga tinchlik bermay qoʻyishdi. Bir kuni ikkitasi qizning yoʻlini toʻsib xiralik qilayotganida Asror kelib oʻrtaga tushdi. Ikki bola uradigan boʻlsa, Asror bas kelolmas edi. Lekin bolalar Asrorning Qamariddin degan homiysi borligini bilishardi. Shu-shu Asror Difuza bilan maktabga birga kelib ketib yurib, qizni bu balolardan qutqardi.

Dilfuzaning koʻngli chinakam yarimta edi. Uyda dardini eshitadigan dardkashi yoʻq edi. Maktabda ham, koʻchada ham yoʻq edi bunday dardkash. Shundanmi, bora-bora Asror uning koʻziga avliyo boʻlib koʻrina boshladi. Dardini ham, hasratini ham unga aytadigan boʻldi. Difuza yaxshi kiyinib yuradigan sinfdoshlariga havas qilardi. Ammo otasining nafaqasi tirikchilikka arang yetardi. Amakilarini topish-tutishlari yaxshi boʻlgani bilan qarashmas edi. Asror bundan xabar topib, toʻyda otasidan yashirib qolgan pullarni Dulfuzaga sarf eta boshladi. Avval chiroyli sumka olib berdi. Keyin tufli... Difuza Asrorni mana shu mehribonliklari evaziga yaxshi koʻrib qoldi. ***U Asrorning rahmdilligi tufayligina shunday qilayotganini tushunib yetmagan edi.*** Buni Qamariddingina bilardi. Bolalar uyida oʻsgani uchun qiz uning ham himoyasida edi. Bir kuni Shomil Asror yoʻgʻida Dulfuzaga tegajogʻlik qilganida Qamariddindan koʻradiganini koʻrgan edi. «Oʻz ogʻayningga nomardlik qilishni oʻrgansalaring kallalaringni olaman», deb doʻq urgach, Difuza guruhda erka singilga aylandi.

Ayniqsa, kayf qilganida odamlar uning koʻziga yomon boʻlib koʻrinaveradi. «Eh, siz, toʻyganlar!..» deb gʻijinaveradi. ***Nima uchun bunday deyayotganini bolalar bilishmaydi, tushunishmaydi. Bilish uchun,***

Qamariddin bo‘lib tug‘ilish, Qamariddin bo‘lib yashash, u totgan zahar-zaqqumlardan totish kerak.

Qamariddin otasi kimligini haligacha bilmaydi. Onasini uchinchi sinfga borayotganida ilk bor ko‘rgan. Bor gapni keyinroq buvisi aytgan. «Tug‘ilganingni bilib xursand bo‘ldim. Onang chiqadigan kuni guldasta ko‘tarib borsam, bir o‘zi kelyapti. Maqsadini tushundim. U yosh edi. Umrini badnom qilgisi kelmagan. Turmush qurib yaxshi bo‘lib ketar devdim. ***Seni menga berishmadi. Haqqim yo‘q ekan. Lekin ismingni men qo‘yganman: oydek yuzi yorug‘ bo‘lib yursin, deb Qamariddin qo‘yganman, bolam...»*** Qamariddin buvisining nima uchun haqqi yo‘qligini ancha keyin, uning o‘limidan keyin bildi. Avvalo u buvi emas, mutlaqo begona – Qamariddinning onasi unikida ijarada turib ona-bola tutinishgan ekan. Ikkinchidan, bu ayol hali uncha qari bo‘lmasa ham, sihati yomonligi uchun pensiyaga chiqqan ekan. ***Qamariddin tug‘ruqxonada ko‘z ochib, bolalar uyida tetapoya bo‘ldi, bolalar uyida esini tanidi. Ota-ona mehri, kindik qoni to‘kilgan joy degan tushunchalar unga begona edi.***

Qamariddin notanish odamlar kelib bolalarni olib ketishlarini bilgach, qandaydir umid bilan kimningdir kelishini, boshini silashini, mahkam quchoqlab o‘pishini intiq kutardi. Odamlar kelishardi, ammo uni olib ketishmas edi. g‘ilay bo‘lgani, ayiqpolvonday xunuk yurishini yoqtirmaymi, uni hech kim chaqirmas, boshini silamas, mahkam quchoqlamas, o‘pmas edi. U faqat buvisidan umid qilardi. Ammo buvisi nima uchundir uni olib ketmas edi.

Aniq eslaydi: bahor edi. Osmonda pag‘a-pag‘a oppoq bulutlar suzib yurardi. Hovlidagi daraxtlar gullagan palla edi. Uni direktor xonasiga chaqirdilar. Sochi kalta qirqilgan, lablariga qizil, ko‘zlariga surma tortilgan oq shim, oq kurtka kiygan chiroyli ayolni ko‘rib «kim ekan bu» degan xayolda unga tikilib qoldi.

– Qamariddin degan azamatimiz shu, – dedi direktor. Ayol o‘rnidan turib, quchoq ochdi.

– O‘g‘lim, jonim o‘g‘lim, – deb Qamariddin tomon yurdi.

Qamariddin avvaliga anqayib turdi. Bolalik ongi onasini avval Berlinga, keyinroq Toshkentga dafn etgan edi. Uning tasavvuridagi onasi dastlab fashistlardan ham qo‘rqmaydigan qahramon, keyinroq odamlarga kuyunuvchi, mehribon ayol edi. Tasavvuridagi ikki ona ham tasavvuridagi qabrda yotibdi. Bu olifta kim bo‘ldi?

Rostdan onasimi? Bundan olti-yetti yil avval shu voqea sodir bo‘lsa, balki Qamariddin o‘zini uning bag‘riga otardi. ***Hozir uni nima ushlab turibdi? «Qani, Qamariddin, chop, uning bag‘riga, quvon, shodlan, onang keldi!» deydi bir ovoz. «Qamariddin, qochib qol, bu ona emas, yalmog‘iz, sendan o‘n yil xabar olmagan xotin ona bo‘larkanmi?» deydi ikkinchi ovoz.*** Ayol Qamariddinni go‘dak fahmlab xato qilgan edi. Ota-onasiz o‘sayotgan bolalarning hayot falsafasi, hayot haqidagi, beimon otalar, bevafo onalar haqidagi tushunchalari ancha barvaqt shakllanadi. Ularning mitti yuraklarida bu beimonlarga, bu bevafo larga nisbatan nafrat ancha ilgari ko‘z ochgan edi. Qamariddinni qochishga undagan ikkinchi ovoz ana shu nafrat ovozi edi. U shu ovozga quloq tutdi. ***Onasi ikkinchi, uchinchi kelganda ham yaqinlashmadi. Buvisi yo‘qlab kelganda «ayting endi ko‘rinmasin, o‘ldiraman», dedi.*** Buvisi o‘n yashar boladan bunday gap kutmagan edi, qo‘rqib ketdi. Ancha nasihat qildi, onasini maqtadi. U o‘sha onda bolaning ahdi qat‘iy ekanini fahmladi. Shundan so‘ng o‘zini «ona» deb tanitgan ayol ikki yilgacha kelmay qo‘ydi. Faqat bir marta – buvisi olamdan o‘tganda kelib olib ketdi. U mehribon kampirning o‘limi Qamariddinda mehr-shafqat uyg‘otar, deb o‘ylagan edi. Yo‘q, Qamariddin ikki kundan so‘ng bolalar uyiga qaytdi.

Dastlabki qasos uni dastlabki jazo, dastlabki qamoq bilan mukofotladi. Maxsus maktabda yaxshilik haqida ko‘p gaplar eshitdi. ***Tinglagan nasihatlarini to‘plansa, katta bir kitob bo‘lar. Biroq u nasihatlarini quloqqa ilmadi.*** Nafrat o‘qiga, eng avvalo, bevafo onasi, so‘ng beimon otasi duch bo‘lishgan edi. Endi

ular haqidagi afsona tumanday tarqalib ketgan, ularning asl basharalari quyosh yorug'ida mana man deb turardi. Maxsus maktabning katta, og'ir jigarrang darvozasi bo'lardi. Uning ro'parasidagi o'rindiqqa o'tirib ***Qamariddin xayol surardi: «Hozir qo'linga miltiq berib qo'yishsa-yu, darvozadan otam bilan onam kirib kelsa, shartta otardim. Ana undan keyin o'zimni ham otib yuborishsa mayli. Yo'q, avval sud bo'lishi kerak. Sudda gapirishim kerak. Bolasini tashlab ketgan ota-onaning jazosi shu, deyman. Tirik yetimlar, hammangiz ablah ota-onangizni topib otib yuboring. Yolg'on gaplar to'qib, ularni yaxshi odam qilib ko'rsatmang bir-biringizga, ayamay otib tashlang, deyman. Tirik yetimlarga miltiq beringlar, deyman! Ana shundan keyin meni otishsa ham mayli».***

Qamariddin shunday o'ylagani bilan onasining yoniga qaytishga majbur bo'ldi.

Ularfikiga bir odam serqatnov edi. Dastlab ko'ringanda onasi «dadangning do'sti, bizdan xabar olib turadi» deb izoh berdi. Qamariddin «dadamning o'zi qayerda, nima uchun o'zi xabar olmaydi», deb so'ramadi. U go'dak emaski, bu odamning maqsadini bilmasa. Avvaliga Qamariddin qo'qqisidan kirib qolsa, ichib o'tirganlarini yashirishga harakat qildilar. U go'l emaski, aroqning hidini bilmasa. Keyinroq borib yashirmay ichaverdilar. Bir kuni Qamariddin kelib u kishining ro'parasiga o'tirdi. Ko'chada bolalar bilan musallas ichgan, shirakayf edi. Piyolada onasiga quyilgan aroq turgan ekan, shartta olib ichib yubordi-da, yana quying, deb «otasining do'sti»ga uzatdi.

– Yoshlik qilasan, – dedi u odam piyolani chetga olib qo'yib. Shu paytgacha Qamariddin u bilan deyarli gaplashmagan edi. Salom berardi-yu, ko'chaga chiqib ketardi. Bugun kayf ta'sirida, qitmirlik qilgisi keldi.

– Sening bolang bormi? – dedi u dabdurustdan sensirab.

– Bor, – dedi «otasining do'sti»g'azabini ichiga yutib.

– Detdomdami?

– Nimaga detdomda, uyda.

– Tashlab ketmaysanmi?

– Jinni bo‘lganmisan?

– Bolalaringni tashlab, onamga uylan. Meni o‘g‘il qilib ol. Shu paytda oshxonadagi onasi kirib, ularning suhbatidan lol bo‘lib, tosh qotdi. «Otasining do‘sti» ham bu taklifdan tamom gangidi.

– Qamarjon, bunaqa masalada hazil qilma.

– Uylansang uylan, bo‘lmasa o‘ldiraman.

– Qamar! – dedi onasi, uni yelkasidan ushlab. Qamariddin qitmirlik bilan ularni masxaralamoqchi edi. Ammo o‘zi kutmagan holda nafrati uyg‘onib, g‘azabi qo‘ziy boshladi. – Sen ablahsan, odammassan, – dedi u, onasining silab-siypashiga e‘tibor bermay. U odam o‘rnidan turib, eshik tomon yurdi.

Qamariddin irg‘ib turdi-da, yo‘lini to‘sdi.

– Sen hayvonsan! Sen... san! – deb haqoratlashda davom etdi. Bu mishiqidan shunday so‘zlarni eshitishga ori keldi u odamning: Qamariddinning yuziga shapati qo‘yib yubordi. Xuddi o‘sha kottej, o‘sha «Volga» egasiday urdi. Unda Qamariddin yig‘lab yuborgan edi. Bu safar yig‘lamadi, kuldi. Bu kulgusida zahar zohir edi. Bu kulgisi yomon bir narsaning darakchisi edi. Qamariddin kulib turganicha uning qorniga kalla qilib bukchaytirib qo‘ydi. Tepmoqchi edi, o‘rtaga onasi tushdi. Qamariddin «ha, mayli», dedi-da, oshxonaga kirib katta pichoqni oldi. Xonaga kirganida onasi stulda, u odam esa yerda onasining tizzasiga bosh qo‘yib o‘tirgan edi. Onasi pichoq ushlagan Qamariddinni ko‘rdi. Baqirib yubordi.

Ammo u odam boshini ko‘tarishga ulgurmasdi. Qamariddin otilib kelib uning bo‘yniga pichoq sanchdi. Oshxonada, pichoq olayotgan choqda, onasini ham o‘ldirishni fikr qilgan edi. Ammo onasiga qo‘l ko‘tara olmadi. Nimaga shunday bo‘lganini keyinroq ham ko‘p o‘yladi. Biroq ming o‘ylagani bilan sababini bilolmasdi. U bir narsani aniq bilardi: uni o‘zi ham sezmagan qandaydir kuch ushlab qolgan edi. U maxsus maktabda yurganida beimon otasini, bevafo, bemehr onasini o‘ldirishni xayol qilardi. Onasini o‘ldirolmasdi, biroq begonani

o‘ldirdi. «To‘g‘ri qildim, – deb o‘ylardi u qamoqda yurgan kezlarida, – bolalari beimon otadan qutulishdi. Bolalarini aldab yurgan odam odammidi?»

Sud bo‘ldi. Sudda yillab o‘ylab yurgan gaplarini aytdi. Gaplar e‘tiborga olinmadi. U o‘zini endi bolalar axloq tuzatish mehnat koloniyasida ko‘rdi. Uch yil shu yerda bo‘ldi, keyin kattalarning koloniyasiga o‘tdi. Qimor ham, aroq ham, nasha ham, bir-birini bo‘g‘ishlar... hammasi bor edi bu yerda. Yetti yilda o‘zi Asrorga aytganday «akademik» darajasiga yetdi. Onasi qamoqdan qutulib chiqqan o‘g‘lini kutib olmadi....

Mutolaadan so‘ng...

Kichik guruhlarda ishleng:

- * «**Alvido bolalik**» qissasi o‘zbek adabiyoti uchun **novator** (yangicha) asar hisoblanadi. Asarni o‘qish davomida undagi **o‘zbek adabiyoti uchun yangicha bo‘lgan xususiyatlarni** topishga harakat qiling
- * Asarning **kompozitsion tuzilishiga** e‘tibor bering. Qissani o‘qish davomida quyidagi jadvalni to‘ldiring

Qissa xususida	Asarda ko‘tarilgan mavzu (muammo)	Meni ta’sirlantirgan joylari	Asardan kelib chiqadigan xulosa

5. Qamariddinni qoralashdan oldin unga xos ijobiy va salbiy xususiyatlarni ikki ustunga yozib chiqing. Uning orzulari, tuyg‘ularini ham unutmang.

6. Qamariddinning fe‘l-atvori, holati boshqacha bo‘lish mumkinmidi? Qayerda keskin burilish yasashi, boshqa yo‘ldan borishi mumkin edi, deb o‘ylaysiz?agi

7. Baxt haqidagi tushunchalaringizni o‘rtoqlashing. Eng mukammal baxt formulasi yarating(oilaviy an‘analariningizni ham inobatga oling).

8. Asarni to‘liq mutolaa qiling. Asar qahramonlarini muallifning boshqa asarlaridagi qahramonlar (**personajlar**) bilan taqqoslang.

9.Mavzuga oid yozma shaklda shaxsiy munosabat bildiring.

Tadqiq qilamiz:

1. Hayotda kattalarning o‘rni haqida mulohaza yuriting.
2. Yozuvchining yoshlarga munosabatdagi kuyunchakligini izohlang.
3. Uning «Alvido, bolalik» asaridan olingan parchalarni o‘qing. Asar uslubini aniqlashga urining.
4. «Baxtli bolalik» mavzusida insho yozish masalasining asarga kiritilishiga o‘z munosabatingizni bildiring. Sizningcha, bu lavhaning vazifasi nimadan iborat?
5. Qamariddinning ota-onasi, umuman, odamlar haqidagi fikrlariga qanday qaraysiz?
6. Yetimxonadagi bolalarning bir-birlarini tushunishi, to‘qigan afsonalaridan kulmasliklariga-chi?
7. Asarda: *«Ota-onasiz o‘sayotgan bolalarning hayot falsafasi... ancha barvaqt shakllanadi», — degan qat’iy fikr bor. Buning sabablari haqida mulohaza yuriting.*

56– 59-§. ZAMONAVIY O‘ZBEK ADABIYOTI MANZARALARI

Fikr yuriting!

*Zamonaviy romanlardan qaysilarini mutolaa qilgansiz, taassurotlaringiz va sizni ta’sirlantirgan joylari haqida fikr bildiring?

* *«Yangi asr avlodi» nashriyoti «Kamolot kutubxonasi» ruknida jahon va o‘zbek adabiyotidan 100 nomdagi sara asarlarni chop etib, didi nozik o‘quvchilarimiz e’tiboriga havola qilgan edi.* Shu asarlardan nechitasi va qaysilari bilan tanishsiz ?

* **Audiokitoblarga munosabatingiz?**

Mavzuni o'rganish jarayonida:

**Mustaqillik davri romanchiligi va ulardagi mavzular, o'ziga xosliklari haqida bilib olamiz;*

**Inson ruhiyati murakkabligini aks ettirgan romanlar bilan tanishamiz;*

**Bugungi kun kitobxoni uchun qanday romanlar kerak?*

Omon Muxtorning «To'rt tomon qibla» trilogiyasi – «Ming bir qiyofa», «Ko'zgu oldidagi odam», «Tepalikdagi xaroba» romanlaridan iborat.

Romanlarda insoniyatning butun bir olis qismat yo'li qisqa, zamondoshimizning hayotiy va xayoliy tasavvuri orqali qiziqarli shakl, sirli-sehrli ohangda tasvirlanadi.

**Roman - trilogiyani o'qish tavsiya qilinadi.*

Ulug'bek Hamdam (Hamdamov Ulug'bek Abduvahobovich)

1968-yil, 24-aprelda Andijon viloyati, Marhamat tumanida tug'ilgan. 1986-1988-yillari Ukrainada harbiy xizmatni o'tagan. 1988-1993 yillarda ToshDU ning o'zbek filologiyasi fakultetida tahsil olgan. 1992–93-yillarda esa davlatimiz tashabbusi bilan o'qishga yuborilgan talabalar safida Turkiyaning Ko'nyo shahrida tahsilni davom ettirgan. 1993–1994-yillarda Sharqshunoslik institutida turk tilidan dars bergan. 1994–1996-yillarda Hozirgi Milliy Universitet o'zbek filologiyasi fakultetining kunduzgi aspiranturada o'qigan. Adibning asosiy faoliyati O'zbekiston Respublikasi Fanlar akademiyasida O'zbek tili, adabiyoti va folklori institutida kechdi. Ilmiy xodim, katta ilmiy xodim lavozimida faoliyat yuritdi. Ilmiy izlanishlari besamar ketmadi, bugungi kunda fan

doktori, professor unvonlariga sazavor bo'ldi. Muxlislari va shogirdlariga doimo ijodiy maslahatlar berib, ularning ham ilmiy faoliyatiga munosib ulushini qo'shib kelmoqda.

«Tangriga eltguvchi isyon» (2002), «Atirgul» (2006), «Seni kutdim» (2007) she'riy hamda «Yolg'izlik» (2000), «Muvozanat» (2003), «Isyon va itoat» (2004), «Sabo va Samandar», «Uzoqdagi Dilnura» (2010) kabi nasriy asarlari nashr etilgan. Ilmiy sarlar to'plami ham bor («Badiiy tafakkur tadriji», 2003; «Yangilanish ehtiyoji», 2007). Mavlono Rumiyning «Ichindagi ichindadir» (2001) va professor U. Turonning «Turkiy xalqlar mafkurasi tarixi» nomli asarlarini turk tilidan o'giran. «Bizdan rozi bo'ling, otajon» nomli asari bugunning ko'zgusi sifatida e'tirofga loyiqdir.

Mutolaaga tayyorlanamiz...

«Tavba, odamlar bir-birlari bilan urishib yurisha, men doim o'zim bilan o'zim jang qilaman. Boshqalar bilan olishishga menda na fursat bor va na rag'bat bor...»

E'tiboringizga havola etilayotgan kitob qahramoni – Yusufni hamisha mana shunday chigalliklar qarshisida uchratasiz. U hamisha yashashdan ma'no axtarar ekan, qalbidagi bezovtalikdan xalos bo'lolmaydi. Bu bezovtalik birda moddiyat, birda ma'naviy yetishmovchilik bilan bog'liq bo'lgani holda uni tinimsiz qarshiliklar, o'z-o'zidan qoniqmaslik, qalban hamisha o'zini yolg'iz his qilish kabilarda namoyon bo'ladi.

Ammo uning qalbida qat'iyat va ishonch bor. Boshiga tushgan ming bir azoblar, jigarbandining vafoti, oilasining tanazzuliga qaramay u boshqa yo'lni tanlolmaydi, boshqacha yasholmaydi...

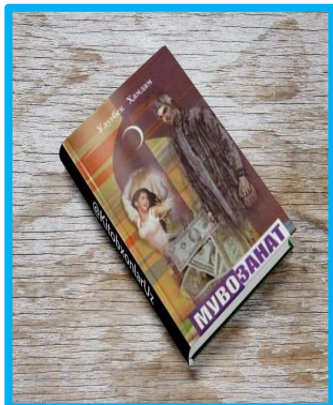
Bir qarashda qalbi uyg'oq bu qahramonning iztiroblariga sherik bo'lg-ingiz, uning o'rniga o'zingizni qo'yib, yashash uchun osonroq, yengilroq yo'lni tanlagingiz keladi. Ammo...

(Mutolaadan so'ng suhbatimizni davom ettiramiz.)

MUVOZANAT

(Romandan parcha)

* 6 *

– Yaxshimisiz, tog‘a? – so‘radi Yusuf ikki qo‘lidagi tugun va paketni tumba ustiga qo‘yarkan.

– Endi yaxshi bo‘lib qayerga borardim, jiyanim, - ozib ketgan qo‘llarini arang uzatdi Muhammadjon aka so‘rashmoq uchun. - Endi bu yog‘i ma‘lum...

– Qo‘rqaysizmi? - nima deganini o‘zi ham tuzukroq tushunib-tushunmay tog‘asi yonidagi taburetkaga cho‘kib va uning uzatgan qo‘lini ikkala kaftlari orasiga olib, mahkam siqqancha so‘radi Yusuf.

– Qo‘rqaysizmi?.. – jiyanining so‘rog‘ini takrorladi Muhammadjon aka -Qo‘rqapmanmi!.. Ha, o‘ylashimcha, qo‘rqapman, jiyanim, qo‘rqapman... - ko‘z soqqalariga to‘lib turgan achchiq yoshlari serajin yanog‘i uzra dumalab, so‘ng ularning chuqur izlari bo‘ylab oqib qatiga singib ketdi...

Yusuf uning qo‘llarini yana-da mahkamroq siqdi. Lekin nima deyishini, bu kap-katta odamni, vaqtida butun marhamatliklar soyasiga salom berib yurgan bu sersavlat, serdavlat rahbarni, ajoyib notiq, donishmand-u mehribon tog‘asini qanday sehrli so‘z bilan yupatish yo‘lini qilolmay, ustiga-ustak, shu tobda, shu lahzada o‘zini qanday tutishini ham bilmay lol-u hayron qoldi...

Ular mana shu holda – bir-birlarining qo‘llariga yopishgan va ko‘zlariga jimgina boqqan ko‘yi uzoq vaqt turib qolishdi. Nihoyat, tog‘a tilga kirdi:

– Mayli, hechqisi yo‘q. Hamma o‘tib kelgan ko‘prikdan qo‘rqsam ham, qo‘rqmasam ham amallab o‘tib olarman. Endi buning senga qizig‘i yo‘q. Endi bu mening ishim, o‘z ishim. Boshqa hech kimga aloqasi bo‘lmagan eng shaxsiy vazifam... – Muhammadjon aka qo‘llarini asta bo‘shatib oldi.

– Jiyan, eshikka qarab, tuzukroq yopib kel-chi, senga aytadigan bir gapim bor.

Yusuf tog‘asi aytgandek qildi, faqat oradan ko‘p suvlar oqib ketgan esa-da, hali-hanuz jips yopilmaydigan eshikka qog‘oz qistirib, «topshiriq»ni epladi.

– Qani o‘tir-chi, jiyanim, – Muhammadjon aka biroz qo‘zg‘alib, yostiqni bir qo‘li bilan tuzatgan bo‘lib, yuqoriroq yotib oldi. Endi boshi xiyol tik holga kelib, gapirishga qulay bo‘ldi. – Sen bilan tariximiz haqida juda ko‘p gaplashdik, esingdami, Yusuf, yo unutdingmi?

– Yo‘g‘-e, tog‘a, esimda hammasi, – qimtinib javob berdi Yusuf.

– Yaxshi, to tirik ekansan, gaplashganlarimiz esingdan chiqmasin!.. – sirli shivirladi Muhammadjon aka, so‘ng jiyanini o‘ziga yaqinroq o‘tirishga, qulog‘ini berishga qo‘li bilan ishora etib, yana-da sirliroq, yana-da astaroq shivirladi, – endi shuncha aytilgan chin tarixdan so‘ng asosiy gapga o‘tamiz, jiyan.

Yusuf hech nimani tushunolmay, taxmin ham qilolmay qulog‘ini tog‘asining og‘ziga yaqin tutdi.

– Yusuf, – dedi Muhammadjon aka xiyol titrab, – yaqin orada bu mamlakat, bu imperiya parcha-parcha bo‘lib ketadi!..

Yusuf nima deyishini bilmay, tog‘asiga hayratga to‘la nigohini tikib, ko‘zlarini tez-tez yumib-ochib turardi. Muhammadjon aka ham go‘yoki «bu gapni hazm etib olsin» degandek jiyaniga indamay qarab, sukut saqlardi.

– Nimaga unday deyapsiz? – arang tili aylandi Yusufning.

– Tarix... Hammasiga sabab – tarix, jiyanim. Uni men senga aytib bergan tarixni yana bir bor yaxshilab mulohaza qilib chiqsang, bas! U erda hammasi aytilgan.

– Shunday katta, dunyoning eng qudratli mamlakatining parchalanib ketishi mumkinmi, tog‘a? – tortishishga kirishdi aql-u hushini andak to‘plab olgan Yusuf.

– Shoshma, jiyan, shoshma. O‘zingni bos, sekinroq gapir, eshikning ham

qulog'i bor, axir! Men-ku, safar xaltamni tayyorlab o'tirgan odamman, lekin sen endi tetapoya bo'lyapsan-ku! Hali yosh niholsan. Bu gapni hech kimga, hech qayerda ayta ko'rma. O'zingga, yosh joningga jabr qilasan, bola...

– Unda nega menga aytyapsiz, tog'a? – Qizishdi Yusuf o'pkasini bosolmay, ovozi ham pasaytirolmay. – Xavfli gap bo'lsa, mening yoshgina jonimga jabr olib kelsa, nega meni shu tahlikaga qo'yyapsiz, axir?!

– Sekin! – Muhammadjon aka bo'g'riqib shoshib qoldi, – sekin gapir, deypman senga, nodon bola!.. Nima qil, deysan? Umr oxirlab qoldi, bugun-erta ketadigan bo'layotgan bo'lsam, nima qil, deysan? Go'ringa olib ketaymi?! A?.. Gapir!..

Ular bir piyola choy ichgulik fursat jim qolishdi. So'ng ancha o'zini bosib olgan Muhammadjon aka bosiq ovozda dona-dona qilib so'zlay ketdi.

– O'zim bilan olib ketmay, deypman, jiyan. Mening umrim yolg'on bilan kechdi. Yolg'onga bosh egib, yolg'onni yozganlarning, shuni istagan kimsalarning xizmatini qilib kechdi. Seniki shunday o'tmasin, deypman. Hech bo'lmasa, haqiqatni bilib yur sen. Chunki... chunki hademay hammasi o'zgarib ketadi. Shunda asqatadi men aytgan gaplar... Bo'ldi, bor endi uyingga. Men charchadim, judayam charchadim, jiyanim, – Muhammadjon aka qo'llarini ko'ksiga ustma-ust qo'yganча ko'zlarini yumdi...

– Qaysi haqiqatni aytyapsiz, tog'a, – Muhammadjon aka o'lib qolsa, ko'nglidagi gapni bilolmay bir umr armonda qolishini o'ylab, yuragini vahm bosdi Yusufni.

– Qaysi haqiqatni tog'a, axir siz menga juda ko'p tarixni gapirib bergandingiz, u yerda ham yolg'on va haqiqiy tarix, deb so'zlardingiz. Hozir qaysi birini nazarda tutdingiz? – Yusuf tog'asining ikkala yelkasini ushlab silkidi. – Qaysi haqiqatni ayttingiz, tog'a!..

Silkidi-yu dahshatdan qotib qoldi: tog'aning ikkala qo'li ikki yonga shalvirab tushdi, boyagina jips yumilgan ko'zlari negadir ochilib, shiftga boqqancha qotib qolgandi. Yusuf shu choqqacha hech qachon o'lgan odamni

ko‘rgan emasdi, o‘lik va tirikning farqini bilmasdi, hech kim unga tushuntirmagandi ham. Lekin, aslida, bunga hojat yo‘q ekan. O‘lgan odam – o‘lik, jonsiz jasad shundoq ko‘rinishidanoq ma’lum bo‘larkan. Insonni jon deysizmi, ruhmi, tark etgandan so‘ng unga qaragan kishini seskantiradigan nimadir paydo bo‘larkan.

Yusuf qo‘rqib ketdi. – «Tog‘a-a-a!» deya baqirdi-yu, negadir o‘zi eshik tomonga chopdi...

7

Nonushtadan so‘ng Yusuf xotini va o‘g‘li Muhammadjonni bog‘chaga kuzatib qaytarkan, yo‘l-yo‘lakay «Uyga borsammi, yo‘qmi? – deya o‘ylandi. – Axir nima ham qilardim chor betonning ichida? Kun bo‘yi kitob o‘qib, televizor ko‘rib yotish... allaqachon jonga tekkan bo‘lsa... Holbuki, yoshim o‘ttiz beshdan oshdi, allaqachon biron tayinli ishning boshini tutadigan, o‘zimni namoyon qiladigan vaqt kelgan bo‘lsa... Nimalar qilib yuribman o‘zi?»

Yusuf xayol bilan yana o‘z eshigi oldiga kelib yetganini sezmay qoldi. «Tavba, – dedi u o‘ziga o‘zi, – Xudoyimning o‘zi qo‘llamasa, o‘zim hech narsani o‘zgartirolmayman, chog‘i...» Yusuf noiloj ichkari kirdi, negadir ertalabdan horg‘in jussasini divanga tashlab, ko‘zlarini yumdi. Xayolida bolaligi jonlandi...

Yusuf cho‘chib hushiga keldi. «Hammasi xayol, shirin xayol, – o‘ylandi u divanda yotgancha, – nahotki endi o‘sha chog‘lar qaytib kelmaydi, nahotki hayotim bundan buyon mana shunday samarasiz va zerikarli kechaveradi? Axir, qirchillama qirq yosh ostonasida nega bunchalar abgorman, bunchalar xo‘rlanganman? Kim meni shu ko‘yga soldi, kim?.. Nahotki hech kim? Nahotki mening o‘zim sekin-asta shu holga tushgan bo‘lsam? Axir hammasi joyida ediku! Qayerda xato qildim?» – Yusufning savollari adoqsiz edi, lekin topgan javoblariga qanoat hosil qilmas, ichini tobora kemirib borayotgan so‘roqlar unini bir dam bo‘lsa-da, o‘chirsam derdi...

«Bu xalqning kulgisi yig‘iga, yig‘isi kulgiga aylanib ketadi-e, tavba», deb o‘yladi Yusuf.

* 26 *

Ko‘p o‘tmay yig‘ilganlar birin-sirin tarqay boshladilar. Yusuf ham bir necha hamqishloqlari bilan gurunglashib uyga qaytdi.

– Yusuf aka, – Rashid chopib kelib davraga qo‘shildi, – tomosha uchun uzr. Ozib-yozib bir kelganingizda shunaqa qip qo‘ydik.

– Qiziqmisan, Rashid, nimasidan xijolat tortasan? Undan ko‘ra, o‘zingdan gapir.

– E, aka, nimasini gapiray. Yoshmiz, kuch-u g‘ayratimiz to‘lib-toshib yotibdi. Lekin hech narsa qilmayapman. Ish yo‘q. Bo‘lsayam, vaqtida oylik bermaydi. Sahardan kechgacha u yer-bu erga borib, u bilan, bu bilan laqillab kun o‘tkazamiz. Kechqurun esa, mana, ko‘rib turganingizdek...

– Tirikchilik-chi? Ozroq dehqonchiligimiz bor. Yana bir-ikkita tuyuq deganday... «Hayoti bir izga tushib ketar» degan xayolda otam uylantirib ham qo‘ydi. Yaqinda farzandli bo‘lamiz. To‘g‘risi, biron jo‘yaliroq ish boshini tutishim kerakligini bilaman-u, lekin qanday qilib – bilmayman. Xuddi botqoqqa botib ketayotgan odamga o‘xshayman. O‘zi qishloqning kelajagi bormi-yo‘qmi?..

– E, hadeb bosh qotirib nima qilasan, do‘stim, o‘ladigan dunyoda? Bir gap bo‘lar, – davradagilardan kimdir luqma tashladi.

– Mana o‘zingiz, nima deb o‘ylaysiz, Yusuf aka?

Yusuf dabdurustdan biron jo‘yali javob aytolmadi. Chunki oddiy qishloq yigiti berayotgan shu savol, mana, necha yilki, unga ham tinchlik bermayotgan edi. Shunday bo‘lsa-da, chaynaldi.

– Avvalo, yaxshi niyat qilish kerak, tushkunlikka tushmaslik va har qanday sharoitda ham mehnat qilish, oldinga intilish...

– ***O‘sha oldinning, maqsadning o‘zi bo‘lmasa-chi?***

– ***Nega, Rashid? Tirik ekanmiz va buni o‘limdan afzal ko‘rar ekanmiz,***

demak, boshqa maqsadlarga imkon qolmagan taqdirda tirik qolmoqlikning o‘zi maqsadga aylanmaydimi? Bu – bir instinkt, ya’ni tabiatimizdan keladigan istak. Jamiyatda iqtisodiy va ma’naviy hayot izdan chiqib, tartib-intizom buzilgan kezlarda odamlarni shu instinkt boshqarib turadi. Bunday paytda kuchlilar kuchsizlar hisobiga yashay boshlaydi. Chunki ularning aksariyat qismi aynan shunday yashashga boshqalardan ko‘ra qobilroq. Albatta, ularning orasida vijdoni va yuzini sotib yeydiganlari ham bor. *Lekin instinktga ko‘ra kun kechirayotgan odamdan yuksak axloqni talab qilishning o‘zi o‘rinsiz.*

– Lekin hayvonga o‘xshab yashashga odamning ko‘ngli chopmaydi-da.

– Hamma gap shunda-da, uka. Sen aynan shuning uchun qiynalyapsan. Sen to‘g‘rilikcha pul topolmay, shu bilan birga, qing‘ir yo‘lga kirib ketolmay naq arosatda qolib aziyat chekyapsan. Bu yaxshi, bir hisobda.

Yusuf shu yerga kelganda o‘zi haqida gapirayotganini, o‘zini o‘zi tahlil qilayotganini fahmlab qoldi va gapini tugallashga shoshdi.

– Lekin, baribir, tushkunlikka tushishga o‘ta jiddiy asosing yo‘q. Menimcha, sening jisming emas, aqling dangasa. Seni shu holga solayotgan ham ana shu dangasalik...

Nazariy ma’lumot.

«MUVOZANAT» – O‘TISH DAVRI KO‘ZGUSI

Ulug‘bek Hamdamning «Muvozanat» romani yozilganiga ham, mana, 24 yil bo‘libdi. O‘shanda, olis 1997-yilda roman qo‘lyozmasini o‘qirkanman, diqqatimni tortgan eng muhim narsa JUR‘AT bo‘lgandi.

Kechirib turilgan kun haqida roman yozish oson emas: hodisaning estetik obyektga aylanishi uchun undan uzilish taqozo etiladi. Yuz berib turgan hodisotlar ichida bo‘lgani holda ularni badiiy mushohada etish g‘oyat mushkul bo‘lgani uchun katta iste’dod, hassos qalb, o‘tkir san’atkorona nigoh lozim. Avvalo, o‘ttizga to‘lmagan yozuvchi hayotning dolg‘ali oqimiga chetdan nazar

solishga o‘zida quch, jur‘at topolgani havasimni keltirdi. Jur‘atning ikkinchi qirradi yosh adibning voqelikni bo‘yab-bejamasdan, boricha, butun murakkabligi bilan mushohada qilishga intilgani, o‘sha vaqtlar hayotimizda kuzatilgan og‘riqli nuqtalarni o‘zidek ko‘rsatishga intilgani edi. Rosti, o‘shanda «O‘tish davri qiyinchiliklarini ro‘kach qilgan holda yaqin o‘tmishni sog‘inayotganlar muallifda o‘z ittifoqchisini ko‘rmasa edi...» yo «Tirnoq ostidan kir qidirishga moyil kimsalar har turli ayblovlar taqamasa edi...» qabilidagi hadik-andishalar ham ko‘ngilga ingan. Romanning besh yillab bosilmay turib qolgani mazkur qorishiq hisni quvvatlagandek bo‘lsa-da, bir o‘ygina taskin berardi: «Axir, ko‘rsatishda ham ko‘rsatish bor! Muhimi – niyat-ku...» Darhaqiqat, muallif davr yaralarini qanchalar «ju‘atli ijodkor»ligini ko‘rsatib qo‘yish yo istiqlool ochgan va ochayotgan istiqbollarni ko‘rishga ojiz kimsalar tegirmoniga suv quyish uchun emas, ularning «harom tomiri»ni ochish-u davosini topish maqsadi bilan tasvirlayotgani matndan yaqqol sezilib turadi. Shunchalarki, romanni ko‘pchilikka manzur etgan muhim jihatlaridan biri ham shu – jur‘atga samimiyatning eshligidir, balki...

Qahramoni Yusuf kabi adib ham hayotimizdagi nomarg‘ub ko‘rinishlar ildizini o‘zida, o‘zimizda ko‘rdi, aql va ruh tanballigidan forig‘ bo‘lish va dunyoni ko‘ngilga muvofiqlashtirib yashash zaruratini tuydi, tuydirdi. Bugina emas, voqelikning ko‘proq nursiz tomonlarini tasvirlagani holda, muallif ***«Muvozanat»ni umidvorlik tuyg‘usi bilan yo‘g‘irib, nekbin falsafani ifodalay oldi: bu yorug‘ olamda muvozanat bilan muvozanatsizlikning o‘zaro almashinib turishi qonuniyat maqomidagi hodisa, shunga qaramay, inson dunyoni ko‘ngliga, mavjudligini mohiyatiga muvofiqlashtirishga intilib yashashi zarurki, bu – insonlik sharafidan kelib chiquvchi vazifa, ehtimol, inson hayotining mazmunidir...***

Sanalgan jihatlari bilan «Muvozanat» roman janriga qo‘yiluvchi risolaviy talablarga to‘la javob berib, milliy tariximizdagi burilish pallalarini, hayoti shunday pallalarga to‘g‘ri kelgan insonlar ruhiyatidagi evrilishlarni keng epik

ko‘lamda aks ettirilgan «O‘tkan kunlar», «Kecha va kunduz», «Lolazor» singari barmoq, bilan sanarli asarlar qatordan joy oldi.

Nazarimda, o‘shanda Ulug‘bek ko‘pchiligimiz, ayniqsa, qirq yosh tevaragidagi bizning avlod ruhiyatiga ko‘zgu tutgandek bo‘lgandi. ***Bundan ilgariroq o‘tgan davra suhbatlarining birida ustoz O.Sharafiddinov adabiyotimizda realizm imkoniyatlari hali to‘la ochilgani yo‘qligini ta’kidlagan edilar. «Muvozanat» o‘zbek nasrining ayni shu imkoniyatlardan kengroq foydalanish yo‘lidagi dadil va muvaffaqiyatli qadamlaridan biri o‘laroq dunyoga kelgandir.***

Muhtaram o‘quvchilarimizning ko‘zlari tushgandir, ***2016- yilda «Yangi asr avlodi» nashriyoti «Kamolot kutubxonasi» ruknida jahon va o‘zbek adabiyotidan 100 nomdagi sara asarlarni chop etib, didi nozik o‘quvchilarimiz e’tiboriga havola qilgan edi.*** Yozuvchi Ulug‘bek Hamdamning «Muvozanat» romani ham ko‘pchilik kitobxonlarimiz talabi bilan mazkur rukn loyihasi asosida nashr qilingan.

O‘qing. Zero, yurt kelajagi kitoblar bilan, ma’naviyati butun xalq bilangina oboddir.

Tadqiq qiling:

* Asar qahramonining ***«Tavba, odamlar bir-birlari bilan urishib yurishsa, men doim o‘zim bilan o‘zim jang qilaman. Boshqalar bilan olishishga menda na fursat bor va na rag‘bat bor...»*** ushbu fikrlariga qanday munosabat bildirasiz? **Bunday deyishga** nima sabab deb o‘ylaysiz?

* «Muvozanat» romanini to‘liq o‘qishga harakat qiling. Oldin o‘qigan boshqa asrlardan farqli, kitobxonni o‘ylantiradigan tomonlarini toping. Asarning **kompozitsion tuzilishiga** e’tibor bering.

* Romanni o‘qish davomida quyidagi jadvalni to‘ldiring.

Romanni tarkibiy	Qismda (faslda)	Shu qism (fasl)	Rivoyatdan

qismi (fasli)	ko'tarilgan mavzu (muammo)	bilan bog'liq rivoyat (naql)	(naqldan) kelib chiqadigan xulosa
Muqaddima			

MUTOLAADAN SO'NG ...

Asar tahlili

1. Asarni o'qish davomida to'ldirgan jadvalingizni guruhdoshingiz jadvali bilan solishtiring. Roman **qismlarida** ko'tarilgan mavzu (muammo) va har bir qismdagi ta'sirli jummalarga e'tibor bering. Qaysi o'rinlarda partadoshingiz bilan fikringiz bir joydan chiqdi va qaysi o'rinlarda farq qildi?
2. Asar ichiga tushib qolsangiz qanday hayotiy yo'l tutgan bo'lardingiz?
3. Asar qahramonining orzusi nima edi?
4. Ziyoli inson uchun umr mazmuni nimadan iborat deb o'ylaysiz?
5. Asar nomi asar **mohiyatini qay tarzda** ochib bera olgan? Munosabatingiz qanday?

Nazariy ma'lumot.

Adabiy jarayon

Jamiyat hayotidagi har qanday o'zgarish, avvalo, ziyolilar ruhiyatida kurtak yozadi, zero, jamiyatning mavjud holati, uning qay tomon borayotgani xususida o'ylash, qayg'urish - ziyolilar haqi. Shu jihatdan «Muvozanat»ning markazida ziyoli - tarixchi olim Yusufning harakatlanishi g'oyat tabiiy ko'rinadi. Muallifning qahramon tanlashdagi jiddiy yutuqlaridan biri, menimcha, uning yoshi bilan - qirq yosh chegarasidagi odam ekanligi bilan bog'liq. Sababiki, ayni shu yosh chegarasidagi avlod yurtimizda istiqlool sog'inchi chinakam ijtimoiy

dardga aylangan davrda shakllangan, bu sog‘inchni juda teran his etgan. Ikkinchi tomoni, bu avlod ayrimlar qo‘msayotgan «o‘tmish» haqida eshitibgina bilmasdan, uni bugungi kun bilan xolis qiyoslash imkoniga ega. Roman qahramoni Yusufning o‘y-hislaridagi ziddiyatlar ayni shu vaziyat bilan bog‘liq. U istiqlolning chinakam ne‘mat ekanligini teran his qiladi va ayni paytda o‘tish davridagi holatlarni ikki tomonni ko‘zda tutgan holda xolis baholash va tushunishga intiladi.

Yusufning orzusi – bir jamiyat qurilsaki, «unda yashayotgan har bir kishi o‘zini, avvalo, Inson o‘laroq his qilsa, fuqaro manfaatlari har jihatdan himoya etilsa. Tug‘ilish – musibat emas, saodat, hayot tirikchilik qilishdangina iborat bo‘lmay - ne‘mat, nihoyat, ikkinchi tomonda o‘sha ruhiy muvozanat - ko‘ngil xotirjamligi bo‘lsa!..» Bu - olam yaralgandan beri o‘tgan ziyoliki bor, barining orzusi. Yusuf

O‘zining orzusi endilikda hukumatning maqsadiga aylanganini-da biladi. ***Biroq mustaqillikning dastlabki yillari ko‘zi bilan ko‘rgani qiyinchiliklar dilidagi ishonchga rahna soladi – ruhiyatdagi muvozanat buziladi.*** «Muvozanat» da xuddi shu narsa, yaqin o‘tmishimiz – odatlanilgan turmush tarzidagi o‘zgarishlar ruhiyatimizda keskin evrilishlarni keltirib chiqargan davrdagi muvozanatsizlik holati qalamga olingan. Yozuvchi qahramoni ruhiyatida yo‘qolgan muvozanatning tiklanish jarayonini tasvirlash asnosida kunning o‘tkir muammolariga javob izladi, anglash va anglaganlarini yaxlit konsepsiya - badiiy falsafa tarzida ifodalashga intildi. Marg‘ub tomoni shuki, asar badiiy voqeligida turli yosh, soha, turfa dunyoqarash kishilari, shahar va qishloq hayoti qamrab olindiki, natijada u davr voqeligining mo‘jaz modeli bo‘lib qoldi. Muhimi, ayni shu model o‘zida asosli va ahamiyatli badiiy falsafani aks ettirdi.

60 – 62-§. MUSTAQILLIK DAVRI DRAMATURGIYASI

Fikr yuriting!

*Zamonaviy o‘zbek dramaturglaridan hozirda faol ijod qilayotganlaridan kimlarni bilasiz?

*Sizning hayotga qarashingizni o‘zgartirgan sahna asarlari va muallifi haqida mulohaza bildiring?

*Teatrda tomosha qilgan oxirgi dramangiz haqida fikringizni o‘rtoqlashing.

Mavzuni o‘rganish jarayonida:

**Mustaqillik davri dramaturgiyasi va uning o‘ziga xosliklari haqida bilib olamiz;*

** Zamonaviy sahna asarlarida tasvirlangan muammolar xususida fikrlar bildiramiz;*

**Dramtik asarlarning boshqa janrdagi asarlardan farqini bilasizmi?*

**Mavzuga oid annotatsiya yozishni mashq qilamiz.*

Nazariy ma’lumot.

Mustaqillik davri dramaturgiyasi

Mustaqilk davri o‘zbek dramaturgiyasida o‘zbekona turmushning eng muhim qirralari, milliy va urf-odatlar talqini alohida aks ettirilmoqda. O‘zbek milliy tafakkurida sodir bo‘lgan yangilanishlar dramaturgiya taraqqiyotiga ham jiddiy ta’sir ko‘rsatdi.

Usmon Azimning «Bir qadam yo‘l» , Erkin Samandarning «Arabmuhammad Bahodirxon» *(bu tragediyada o‘z otalarining ko‘zlariga mil tortish darajasida yirtqich bo‘lgan farzandlarning tubanliklari ta’sirli yo‘sinda ko‘rsatib berilgan)*, Ilhom Hasanning «Bir kam dunyo», Abdulla

A'zamning «Dugohi Husayniy», «Jek London hikoyasidan so'ng», O. Yoqubovning «Bir koshona sirlari», «Fotihi Muzaffar yoki bir parivash asiri», To'ra Mirzoning «Amir Temur», Abdulla Oripovning «Sohibqiron», Hayitmat Rasulmng «Piri koinot», Yo'ldosh Sulaymonning «Al-Farg'oniy muhabbati», Ibrohim Rahimmng «Farg'ona farzandi» **kabi asarlari hozirgi o'zbek dramaturgiyasida erishilgan yutuqlardan bo'ldi. Milliy istiqlol yillarida bozor iqtisodi taraflariga eng ko'p berilgan badiiy tur ham dramaturgiya bo'ldi.**

Usmon Azimning «Bir qadam yo'l» dramasida inson ko'ngil mayllariga e'tiborsizlik, vaqtida odamni qadrlamaslik singari jihatlar keksa kishining murakkab taqdiri misolida ko'rsatib berilgan. Samarqandni ko'rish, uni ziyorat qilishni bir umr orzu qilgan, ammo vaqtida qo'lining kaltaligi, keyinchalik turmush tashvishlari bilan ovora farzandlaming e'tiborsizligi tufayli yonginasidagi shaharni ko'rmay o'tib ketgan qariya va uning atrofida ruhiyati asarda ulkan mahorat bilan ifodalangan.

Erkin A'zamning «**Tanho qayiq**» («Orol bobodan dramatik rivoyat») asarida hozirgi davrdagi ekologik muammolardan biri – Orol muammosi haqida so'z boradi.

2000-yillar o'zbek adabiyotida komediya janriga oid asarlar jiddiy estetik xavfni paydo qildi. Chunki komediyalarga ko'cha so'zlari, tiyiqsiz chuchmallik, pardasizlik o'ta surlik bilan kirib keldi.

ERKIN A'ZAM

1950-yili 10-avgustda Surxondaryo viloyatining Boysun tumanida tug'ildi. Toshkent Davlat universiteti (hozirgi O'zMU)ning jurnalistika fakultetida tahsil oldi (1967–1972). O'zbekiston radiosida muharrir (1972–1976), «Guliston» jurnalida xodim, adabiy kotib, (1976–1981), «Yoshlik» jurnalida bo'lim mudiri (1981–1986),

Gʻafur Gʻulom nomidagi Adabiyot va sanʼat nashriyotida koʻp jildli asarlar tahririyati mudiri (1986–1992), Oʻzbekiston Respublikasi Milliy axborot agentligi bosh direktorining birinchi oʻrinbosari (1992–1994) lavozimlarida ishladi. Ikkinchi chaqiriq (1994–2004) Oʻzbekiston Oliy Majlisi deputatligiga saylandi. Hozirgi kunda «Tafakkur» jurnali bosh muharriri vazifasida xizmat qiladi. Adibning oʻquvchilik yillarida yozilgan ilk «Inson» hikoyasi viloyat gazetasida bosildi (1966). Dastlabki «Chiroqlar oʻchmagan kecha» hikoyalar toʻplami 1977- yilda chop etildi. 1981- yilda nashr qilingan ikkinchi kitob – «Otoyining tugʻilgan yili» nomli qissa va hikoyalar toʻplami uchun muallif 1982- yilda Oʻzbekiston Yoshlar ittifoqi mukofoti bilan taqdirlandi. Shundan soʻng isteʼdodli adibning «Olam yam-yashil» (1984), «Mir v svetax» (1989), «Pakananing oshiq koʻngli» (2001), «Kechikayotgan odam» (2002), «Jannat oʻzi qaydadir» (2007), «Ertak bilan xayrlashuv» (2007), «Guli-guli» (2009), «Shovqin» (2001) kabi bir qator roman, qissa va hikoyalar toʻplamlari bosmadan chiqdi. «Jannat oʻzi qaydadir», «Shajara», «Farrosh kampirning tushi», «Xonadon egasi», «Tanho qayiq yoxud devonaning orzusi» nomli pyesalari Respublikamiz teatrlarida muvaffaqiyatli sahnalashtirildi.

Erkin Aʼzamov kinodramaturgiyamiz rivojiga ham munosib hissa qoʻshib kelmoqda. Uning ssenariysi asosida tasvirga olingan «Chantrimore» (1990), «Piyoda» (1996) milliy kino sanʼatimizda yangilik boʻldi. Navbatdagi «Dilxiroj» (2001) filmi xalqaro miqyosda eʼtibor qozondi. Germaniya va Fransiya televideniyelari orqali namoyish etildi. Nusxasi Fukuoko (Yaponiya) kinomuzeyida saqlanadi; «Erkak» (2004) nomli filmi «Kinoshok» xalqaro kinofestivalida «Eng yaxshi ssenariy» nominatsiyasi boʻyicha gʻolib deb topildi, Vezul (Fransiya) xalqaro kinofestivalida Bosh sovringa (Gran-pri) sazovor boʻldi; «Zabarjad» (2007) – «Moskovskaya premyera» va MDH anjumanlarida maxsus diplom bilan

taqdirlandi, O'zbekistondagi kinofestivalda «Eng yaxshi aktrisa» nominatsiyasi g'olibi bo'ldi; «Suv yoqalab» (2008) – «Zolotoy Vityaz» xalqaro kinoforumida (Moskva) «Serebryanniy Vityaz» sovriniga sazovor bo'lib, Nyu-York shahrida o'tkazilgan (AQSH) Osiyo filmlari kinofestivalida «Eng yaxshi aktyor» nominatsiyasi g'olibi bo'ldi; «Parizod» (2012) – «Kinoshok» xalqaro kinofestivalida Bosh sovriniga sazovor bo'ldi. «Jannat qaydadir» (2008), «Qarzdor» (2010) nomli filmlari ham respublikamiz kinoteatrlarida muvaffaqiyatli namoyish etildi. O'zbekiston Respublikasida xizmat ko'rsatgan jurnalist Erkin A'zamning hikoya va qissalari rus, ukrain, belorus, qozoq, tojik, turkman, gruzin, bulg'or, chet tillariga tarjima qilingan. 2015-yilda adibning roman va qissalardan iborat salmoqli to'plami Angliya va Fransiya ingliz va fransuz tillarida nashr etildi.

JANNAT O'ZI QAYDADIR yoxud

JIYDALIDAN CHIQQAN JO'RAQUL

va uning xonadonida kechgan savdolardan naql etuvchi

ikki qismli dramatik qissa

«Lyubov Andreevna!.. Agar yana Parijga borgudek bo'lsangiz, meni ham olib keting, baraka topkur. Men aslo bu yerda qololmayman... O'zingiz ko'rib turibsizki, bu yurt g'irt qoloq, xalqi nodon, to'pori, buning ustiga – juda zerikib ketdi odam, ovqatlari ham jonga teggan... Meni, albatta, birga olib keting, xudo xayringizni bersin!»

A.P.CHexov, «Olchazor»

TOMOSHA KO'RSATUVCHILAR

D o m l a yoki **U s t o z** – sobiq markschi olim, akademiklikka da'vogar, e'tiqodidan qaytmaydigan odam, 60-65 yoshlarda.

X o n i m yoki **Yangamullo** – Domlaning xotini, «oyoq chiqargan» tijoratchi, orzusi – yana-yana yaxshi yashamoq, 55-60 yoshlarda.

Tursuniy yoki **Sh o g i r d** – Domlaning shogirdi, «qirq yillik» aspirant, endi fan nomzodi, doktorlikka havasmand, 35-40 yoshlarda.

Rahmatulloh Jiydaliy yoki **B o y o t a** – amerikalik o‘zbek, «vatanparvar», xonadonning doimiy mehmoni, rosa tetik ko‘rinsa-da, 60-65 yoshlarda.

K l a r a yoki **Komilaxon** – Domlaning qizi, aridek chaqishga usta, hayotidan norozi, arosatda, 35-40 yoshlarda

M e l i s yoki **Melivoy** – Domlaning asl merosxo‘ri, lekin «Kapital»ni qo‘liga ham olib ko‘rmagan, «ting‘ir-ting‘ir» musiqachi, «darvesh», 28-30 yoshlarda.

A s a l x o l a yoki **Ammashka** – benavo oqsoch kampir, tili zahar, o‘zi mehribon, 70 yoshlarda.

«**O q k a p t a r**» yoki **Operachi q i z** — Melisga tegib olishga qattiq ahd qilgan, bu yo‘lda moshinaning yukxonasida dimiqib o‘lmoqqa ham tayyor unvonparast qayliq, 25-26 yoshlarda.

S a r d o r – «otasi deputat bo‘lsa-da», o‘zi repetitor yigit, 22-23 yoshlarda.

Luizaxon yoki «**A y l a v y u**» – Klaraning erkatoiy qizi, o‘zbek bo‘lmoqqa orzumand, 17-18 yoshlarda.

Er-xotin – bularning kimligi hali noma’lum, 35-40 yoshlarda. Bu manzaralar yangi asr boshidagi tahlikali kunlarda Toshkent va shahar atrofidagi soya-salqin chorbog‘lardan birida kechadi.

BIRINCHI QISM

TALVASA yoxud

SHAHARDA NIMA SHOVQIN?

MUQADDIMA

Sahnaning parda oldidagi xilvat burchagi. Yengil halinchak-kursiga yastanib olgan X o n i m, burnining uchida jimjimador ko‘zoynak, qo‘lida kalkulyator, allanimani hisoblamoqda. Oyog‘ining tagida sandiqdek keladigan bahaybat jomadon. Undan olingan kiyim-kechak, lash-lushlar yemak stolining ustida uyilib yotibdi.

X o n i m. To‘rtta «bukle» kostyumchik – yetmish olti dollardan – uch yuz-u to‘rt dollar. Olti jemper – yigirma sakkiz baksdan – bir yuz-u oltmish sakkiz “qo‘qon”ga tushdi. Besh juft «lodochka» tufli – oltmish olti... Qimmaat. Qirq dona kolgotka, yo‘g‘-a, qirq to‘rt dona – yigirma ikki dollar. Haligi savillar qayoqqa ketdi ekan-a? (Engashib jomadonni titkilaydi, nihoyat bir to‘p yaltiroq g‘ilofli siynaband chiqadi. Birini g‘ilofidan sug‘urib tomosha qiladi.) Zo‘r ketadi ammo! Necha baksdan desamikin?..

Tashqarida moshina kelib to‘xtagani eshitiladi. Eshigi qarsillab yopilib, zum o‘tmay **M e l i s** paydo bo‘ladi. g‘irt mast, oyog‘ida turolmaydi.

M e l i s. Ma-a-ma, privet!

X o n i m (qo‘lidagini apil-tapil jomadonga tashlab). Melischik, jonim, qayoqlarda yuribsan? Aeroportga chiqib bizlarni kutib oladimi desam...Sog‘indim! Ke, bir o‘pay!

M e l i s (gandiraklab uning boshiga keladi). Ma-ma!

X o n i m (ta’naomuz ohangda). Oyi!

M e l i s (battar g‘ashiqib). Mama!

X o n i m (koyinib). Oyi! Endi «oyi» bo‘ladi, jinnivoy! Birov eshitsa nima deydi? Bular haliyam... (O‘ptirishga engashgan o‘g‘lining gardaniga lab urib qo‘yadi.) Endi u yog‘idan... Melisginam, erkatoyim!

M e l i s (g‘o‘ddayib). Melivoy! Endi Melivoy bo‘ladi, oyivoy!

X o n i m. Ha, mayli-mayli. Melivoy, voy-voy!

M e l i s. Va-abshe, endi Melivoy bo‘ladimi, Melisqul bo‘ladimi – bari bir go‘r! Qachon kelindi? Boy otam ham keldilarmi?

X o n i m. Boya... U ham keldi. Hamma shu yerda, Melischik. Kutgani chiqmading?

M e l i s. Bu yoqda nima gap-u... Yana xotin ovlaganimi? Yoki bu gal hovli ko‘rganimi?

X o n i m. Unaqa dema, toychoq! Eshitsa, xafa bo‘ladi. O‘zi qandoq mirovoy odam! Bizlarga qandoq yordamlar qilyapti!

M e l i s (stol ustidagi lash-lushni titib ko‘rib). Voy-bo‘, Turkiyani ko‘chirib kelmadingizmi ishqilib? Kojinka qani? Kamera qani?

X o n i m. Kelasi safar-da, Melischik. Bu gal xarajat ko‘payib ketdi. Xo‘pchik?

M e l i s. Xo‘pchik! Papam qani?

X o n i m. Papang... Dada degin, uyat bo‘ladi! Domla-a ishlayaptilar. Qattiq ishlayaptilar! Muhim maqola ustida! (Kimgadir, aftidan, Domlaga taqlidan.) Ustida, bilding! O‘zing qalaysan, jujunchik? Mensiz qiynalib qolmadingmi? Klara... iya, Komila opang ovqat-povqatingga qarab turdimi ishqilib? Unikiyam kasha-pashadir-da? Maza-matrasiz o‘rischa allambalolar degin! U kishimning fikr-xayollari haliyam o‘sha yoqda, Leningradda! Peterburgmi endi? Yer yutsin! Baloga yo‘liqqur Viktor! Guldek bolamni... Shuni anovi Rahmatjonga bir...

M e l i s. Qo‘ysangiz-chi, mama! Boy otam naqd o‘n yetti yasharini ko‘zlab yuribdilar. O‘n sakkiz yashari bo‘lsa ham – qaramaydilar. O‘zlari aytgan. Shaxsan menga!

X o n i m. Hazilingni qo‘y, jonim. Rang-ro‘yingga nima bo‘ldi, tuzukmisan o‘zi? Melis. Rasvo!

X o n i m (tashvishlanib). Nima bo‘ldi, jonim? Yo‘lda melisa-pelisaga tushdingmi, nima balo? Nima dedi, nima qildi?

M e l i s. Nima qilardi, chest berdi! Ko‘zi ko‘r emas, ko‘rib turibdi – «inomarka»!

X o n i m. Ha-a, tuzu-uv... Tag‘in nima dedi?

M e l i s. Millioner mamashkangga salom ayt, dedi! Aytginki, bu arava urinibroq qopti, durustrog‘ini olib bersin, «volvo»sidan bo‘lsa, yana yaxshi, dedi! Shunday dedi, chestniy pionerski, shunday dedi! (Kaftining qirrasini peshonasiga tirab «salyut» yasaydi.)

X o n i m. Mayli-mayli, maynavozchilikni qo‘y. Qorning ochdir, nima yeysan? Ammashkang bir balo qilayotuvdi, jizza-pizzasidan tatinib turasanmi? Asal xola-a, huv Asal xola!.. (Bo‘ynini cho‘zib chaqira boshlaydi.)

M e l i s. Kerakmas! Shu tobda ovqat o‘tadimi tomoqdan!

X o n i m. Bunaqa odating yo‘q edi-ku, jujuq! Yana deng – ro‘lda! Shunaqa qilaversang, kojinka ham yo‘q, «volvo» ham yo‘q, bilib qo‘y, bola!

M e l i s. Men ichmay kim ichsin, mama! Hammasi rasvo! Hammayoq bardak!

X o n i m (jonsaraklanib). Nima qildi, bolam?

M e l i s. Nima qilardi, o‘sha – papamning...

X o n i m. O‘zingdan ko‘rgin-da, jonik! Unisi o‘poq, bunisi – so‘poq, deysan. Papangning ham joni achiydi-da. Yoshing o‘ttizga qarab borayotgan bo‘lsa!.. Charchabsan. Kir, yotib damingni ol. Ammashkangga ayt, ichkari uyga joy qilib bersin.

M e l i s. Yotaman! Uyg‘otganni – otaman! (Ketadi.)

X o n i m. Xo‘p, xo‘p, boraqol. (Yana buyum titishga kirishadi.) Shaharda

tinchlikmi? (Shunchaki.) Aeroportdan to‘ppa-to‘g‘ri bu yoqqa kelaverdik. Shaharda nima bor!.. O‘ttizta lozimcha... Qanchadan olingan edi?

M e l i s (ichkaridan). Shaharda shovqin, to‘polon! Eh, hammasi ketdi! Hammasi! Mustaqillik ham! Erkinlik ham! Orzu-umidlar ham! Hammasi barbod bo‘ldi! «Oq kaptar, oppoq kaptar»mish! «Kel, sevgilim»mish! Mana senga! Hammasi ostin-ustun! Ammashka! Ammash!..

X o n i m (mashg‘ulotiga sho‘ng‘ib ketganidan uning gapiga parvo qilmay, hardamxayollik bilan). Shaharda shovqin, shaharda shovqin... Qanchadan olingan edi bu savil?.. Hammasi ketdi, hammasi ketdi... Ikki dollarga bittadanmi, bir dollarga ikkitadanmi?.. «Ketdi, ketdi, ke-etdi... (Xirgoyi qiladi.) Hammasi ketdi... Mustaqillik, erkinlik... ketdi, ketdi, ke-etdi...» Mustaqillik... Necha dollardan edi? Ha-a, esladim, esladim... bir dollardan! Mustaqillik... bir dollar! Erkinlik... bir dollar! Hammasi bo‘lib qancha? «Ketdi, ketdi, ke-etdi...» O‘ttizta lozimcha – o‘ttiz dollar! «Ketdi, ketdi, ke-etdi...» (Qo‘qqisidan o‘ziga kelib.) Nima?! Mustaqillik dedimi boya? Ketdi? Voy! Qayoqqa ketadi? Voy, voy! Endi nima bo‘ladi... bular? Hammasi?! (Jonholatda stol ustidagi narsalarni shipirib jomadonga tiqadi va yig‘lamsirab chinqiradi.) Domla-a! Huv domla-a! Bu yoqqa qarasangiz-chi, axir! Kuydik, ado bo‘ldik!

Qayoqdandir kimningdir bo‘g‘iq ovozda xirgoyisi eshitiladi. Kimdir Muyassar Razzoqovaning ovozi bilan «Oq kaptar, oppoq kaptar» qo‘shig‘ini kuylayotir. Bir lahza talvasada qolgan Xonim apil-tapil antiqa tagkursida turgan telefonga yopishadi. Go‘shakni bo‘yni bilan qisib, raqam teradi.

X o n i m. Bo‘sto-on! Hoy Bo‘sto-on! Alyo! Al-yo! (Go‘shakni qarsillatib joyiga qo‘yadi.) He, padaringga la‘nat! Sakkiz xonadonga – bitta telefon! Buyam bir kun ishlasa, bir hafta g‘ing‘illab turgani turgan. He, topilmay ket! Domla-a! Bormisiz, axir! (Bahaybat jomadonini zo‘rg‘a sudrab, yon tarafga kirib ketadi.)

J i y d a l i y (qizgʻanish bilan). Hayf, hayf! Lokin pul-u sarvat oʻziniki boʻlgandan keyin ixtiyori ham oʻzida boʻladi-da, taqsir!

D o m l a. Xoʻsh, shuncha millionni birgina odam qayoqdan, qanday qilib topibdi ekan, qani, ayting? Ha-a, balli, qingʻir yoʻllar bilan, nayrang-u firibgarlik bilan qoʻlga kiritgan! Demak – harom, harom aralashgan! Siz boʻlsa insofdan gapirasiz! Yo insof degani faqat bechorahol yoʻqsilga tegishli matohmi? Toʻgʻri, bu nafs-u manfaat dunyosida hamma bir xilda boy-badavlat boʻlmogʻining iloji yoʻq. Lekin xudo barchani teng qilib yaratgani haqiqat-ku! Har kimning feʻliga yarasha bergani ham haqiqat. Deylik, sizga nasib etgani – menda yoʻq, menda bori – sizda boʻlmas. Oliy adolat degani mana shu emasmi?! Men boya shunday tenglik, umuman, asl mohiyat haqida gapirgan edim, durust anglamabsiz, birodar. Eshitgandirsiz, qadimda bir dono darvesh zoʻr-u zoʻravon podshohning huzuriga ikkita bosh chanogʻini koʻtarib kelib, qaysisi shohniki-yu qaysi biri gadoniki ekanini ajratib berishni soʻragan ekan. Podshoh harchand tikilib qaramasin – bosh chanoqlari bir xil emish!..

Derazadan **X o n i m** ning chiyillagani eshitiladi.

X o n i m. Na radiosi ishlaydi, na televizor oʻlgur! Toʻk yoʻq, yana oʻchirib qoʻyishibdi. Sahro bu, sahro! Sahroyi Kabirda ham telefon-pelefon boʻlar! Boʻstonidan soʻrab bilay desam, Turkiyaga ketishdan oldin sotkamni Luizaga bergan edim, yoʻqotib qoʻyibdi kasofat. Rahmatjon, telefoningiz yoningizdami, uka?

Jiydaliy. Manikining quvvati oʻlgan, yangamullo. Chiroq kelsa, qizitib olamiz hali, tashvish qilmang.

Shu chogʻ darvozaxona tagidagi mashinadan yana oʻsha qoʻshiq eshitiladi.

Jiydaliy. Meliboy ukamiz bir qoʻshiqni qayta-qayta yozib olgan ekanlar. Lekin ohangi koʻp musaffo-ya, domullo?

IKKINCHI MANZARA

*O'sha kun, o'sha manzara. Kechga yaqin palla. Ko'shksimon shiypon.
Domla tebranma kursida o'tiribdi. Ro'parasida – «oqpadar» shogirdi Tursuniy.*

D o m l a. Qani, gapirsinlar, Tursuniy janoblari, olamda nima gap?

T u r s u n i y. O'sha-o'sha, ustoz. Hammasi o'zingiz bilgandek. Buyuk kelajak sari intilib yotibmiz!

D o m l a. Yashang, intiling! Shaharda tinchlikmi ishqilib?

T u r s u n i y. Tinchlik bo'lmay nima bo'lardi? Har qadamda – posbonlarimiz! Hammayoq suv quygandek... (Taajjub aralash.) Boya ham so'radingiz-a shu gapni, domla, tinchlikmi o'zi?

D o m l a. Men qaydan bilay, ukam? Shahardan kelgan – siz! Biz mana shu xilvatgina Astrobodda, dunyodan bexabar, haq deb o'tiribmiz-da. Na telefon ishlaydi, na televizor. Dashti biyobonday gap!

T u r s u n i y. Unaqa demang-e, ustoz! Bog'ingiz naqd jannatning o'zi-ya! Ayniqsa, hozirgidek yoz kunlari! Mana, o'zimiz ham yugurib-yutoqib kelib o'tiribmiz-ku!

D o m l a. Siz-ku, ukam Tursuniy, bekorga kelmagandirsiz?

T u r s u n i y. Nega, ustoz? Sizni bir ko'ray dedim-da. Innakeyin, syurprizimiz ham bor — moshinani yangiladik! Shuni bir ko'z-ko'z qilib, duongizni olib, yuvib bermoqchi edik-da sizga.

D o m l a. E, muborak bo'lsin, muborak bo'lsin! Moshinangiz hali bejirimgina edi-ku, Tursuniy? Qanaqasidan oldingiz?

T u r s u n i y. «Volga» deganlarining zamoni o'tdi endi, domla! O'ziyam ko'p xizmat qilgan edi.

D o m l a. Ha-a, ko‘plarga xizmat qildi, ko‘plarga...

T u r s u n i y (pinak buzmay). Rais buva – do‘stingiz tag‘in bir mardlik qildilar-da.

D o m l a. Omon bo‘lsinlar! U kishining kasblari – mardlik doim! Bizga ham ko‘p himmat ko‘rsatganlar.

T u r s u n i y. E, sizga har qanchasi oz, domla!

D o m l a. Ko‘pirmang, ukam, ko‘pirmang. Rahmat.

T u r s u n i y. Bir maslahat bilan ham keluvdim, ustoz.

D o m l a. Xo‘sh, xo‘sh?

T u r s u n i y. Do‘xtirlikni boshlasammi deb turibman.

D o m l a (oshkora taajjub bilan). Do‘xtirlik?! Obbo, siz-ey! Zo‘r-ku!

T u r s u n i y. Bu gal ham o‘zingiz bosh bo‘lsangiz...

D o m l a. Shoshmang, shoshmang. Mavzu-pavzu tayinmi o‘zi? Tasdiqlatib olganmisiz?

T u r s u n i y. Bu yog‘ini o‘zingiz tasdiqlab berasiz-da, domla! Mavzumiz shu... zamonaviyroq bo‘lsami devdim. Har jihatdan qulay-da.

D o m l a (dangaliga). Ya’ni? Qaysi jihatdan.

T u r s u n i y (qizarib-bo‘zarib). O‘zimning ustozimsiz, domla, aytaveray: o‘smoqchiman, karyera qilmoqchiman! Dotsent atalib sho‘ltillab yuraverish ham jonga tegdi. Bugungi zamonda o‘zagidan olmasangiz, oyoq ostida qolib ketar ekansiz.

D o m l a. O‘sing, marhamat! Lekin ilmning, do‘xtirlikning nima ahamiyati bor ekan bunda?

T u r s u n i y. Har holda, anketaga fan nomzodi degandan ko‘ra fan

do‘xtiri deb yozilgani zo‘r-da, domla! Lavozimga tanlanayotganda shunisiga ham qaralar ekan...

D o m l a (o‘zini go‘llikka solib). Obbo, Tursuniy, Tursuniy! Buni qarang-a, ilm-fan deganlari o‘sha yerda ham asqatar ekan-a, a? Xayriyat! Lekin – o‘zimi yoki quruq nommi?.. Hay, mayli, mavzudan gapiring!

T u r s u n i y. Aytdim-ku, mavzu – o‘sha... mustaqillik, mustaqillik yillarida qo‘lga kiritgan yutuqlarimiz... Yangi tarix-da!

D o m l a. Nomzodligingiz o‘n to‘qqizinchi asr tarixidan edi-ku?! (g‘ijinibroq.) Gap bunday, ukam: shu mavzuni tanlagan bo‘lsangiz, Mustafoulov domlaning oldiga borganingiz ma’qul. Bunaqa mavzularning piri – o‘sha odam! Buning ustiga, menga o‘xshab po‘panak bosgan bir professor emas, kimsan – akademik! O‘zingiz aytganday – har jihatdan qulay! Keyingi vaqtda davralaring, gap-gashtak ham bir emish-ku.

T u r s u n i y (yerga qarab). Dadam, do‘stingiz «Bu yog‘iga ham ustozingning etagidan mahkam tutasan!» deganlar.

D o m l a (birdan bo‘shashib, mung‘ayib). Hay, bir gapi bo‘lar. O‘ylab ko‘raylik-chi... Darvoqe, akademiya saylov e’lon qilinarmish, xabaringiz bordir?

T u r s u n i y (jonlanib). Rostdanmi? Eshitmagan ekanman-ku hali. Bir kalla qilib ko‘ramizmi yana? Mana, bu yoqda biz turibmiz.

D o m l a. Siz?!

T u r s u n i y. Yugur-yuguriga-da! Busiz bitarmidi unaqa ishlar?!

D o m l a (ermakka kirishib). Men nima qilishim kerak bo‘ladi unda, xo‘sh?

T u r s u n i y. Uch-to‘rtta dolzarbroq maqola yozasiz, tamom!

D o m l a. Maqola?! Qanaqa maqola? Nega?

T u r s u n i y. Mustaqillik haqida-da, domla!

D o m l a (oshkora masxaraga o‘tib). Xo‘p, mayli. Nima deb yozamiz, qani?

T u r s u n i y. Ustimdan kulyapsiz-a, domla? O‘zingiz bilasiz-ku hammasini! Mana, masalan: «Ajoyib zamonda yashamoqdamiz. Mustaqillik sharofati bilan xalqimiz...» Va hokazo.

D o m l a. Va hokazo deng? O‘qigan odam kulmaydimi? Kechagi zamonda boshqa ashulani aytardi, domlasi qurg‘ur endi bu yoqqa o‘tibdi-da, munofiq, ikkiyuzlamachi ekan, demaydimi?!

T u r s u n i y. Hammasi shunday qilyapti-ku, domla! Bir og‘iz kechirim so‘rab, boshlayverasiz-da. «Zamon shunaqa edi, nachora» deganday...

D o m l a. Kechirimni kimdan so‘raymiz, sizdanmi?

T u r s u n i y. (xijolatomuz). Xalqdan-da, ustoz.

D o m l a. Keling, shuni sizdan so‘rayqolaylik. Maylimi? Siz ham xalqning bir vakilisiz-ku! Faqat bitta sharti bor: shu maqolani siz yozib bersangiz, qalay? Biz ham o‘zlariga yozib berganmiz-a, eslaridadir? Xo‘sh?

T u r s u n i y. (yerga boqib). Odamni yomon olasiz-da, domla!

Shu choq shiypondan pastda suv shaloplaydi — kimdir basseynga kalla tashlaydi. Noqulay vaziyatdan qutulgan T u r s u n i y ga jon kirib, panjaradan o‘sha yoqqa egiladi.

L u i z a (hovlida yurgan Klaraga). Ma-a-m! Kupatsya xochu!

K l a r a. Idi iskupaysya! Cho‘milaver!

L u i z a (tantiqlik bilan). A tam – dyadya!

K l a r a. Nu podojdi togda. Tog‘ang seni yeb qo‘yadimi?!

Ko‘shksimon shiypon. X o n i m D o m l a ga choy quyib uzatadi.

X o n i m. Yana iskananib qolibdimi buningiz? Bir qop narsa ko‘tarib keptiya: go‘sh-t-u yog‘, arag‘-u konyak!

D o m l a. Do‘xtir bo‘lmoqchilar ukajoningiz!

X o n i m (ko‘zlari ola-kula bo‘lib). Do‘xtir?! Voy-voy, ushlang, yiqilib tushaman hozir! Fan do‘xtiri-ya! Yana sho‘rlik domlajoni yozib bersalar kerak-da, a?

D o m l a (taassuf bilan). Kim yozib beradi bo‘lmasa? Manovi hovli-haram, anovi basseyn o‘z-o‘zidan bino bo‘ptimi? Qayoqqa qaramang, rais buvaning mo‘ylovi ko‘rinadi! Turib-turib, bariga o‘t qo‘yging keladi-ya!

X o n i m. Voy-voy, o‘zimiz-chi? O‘zimiz qarab turibmizmi?!

D o m l a (zarda aralash). E, xonim, sizning anovi mo‘zorbosdi kolgotkalarigizdan qolgan chaqa-chuqa urvoq ham bo‘lmasdi bunga!

X o n i m (qo‘llarini beliga qo‘yib). Bundan chiqdi, biz faqat sayr-u sayohat qilib yurgan ekanmiz-da, a?

D o m l a (ikki qo‘lini baland ko‘tarib). Bo‘ldi, bo‘ldi, shu yerda to‘xtang! Bu jangnomaning adog‘i yo‘q, bilamiz!

X o n i m. Yozmaysiz, tamom! Kechagina ketingizdan «domla, domla»lab chopgan Mustafokulov ana – akademik, direktor bo‘lib olib davrini surib yuribdi! Siz bo‘lsangiz bu yoqda, birovlariga...

D o m l a (ovozini pasaytirib). Xo‘sh, aytinch, sizga kim yozib bergan? Sizni olim qilgan kim?!

X o n i m. Menga? Meni? (Bo‘shashib.) O‘zingiz qo‘ymagansiz meni! Ziyolining xotini ziyoli bo‘lishi kerak deb meni sirtqi o‘qishga joylagan kim? Melisginamni manovi Zahar xolangizga tashlab, meni kutubxonama-kutubxona yugurtirgan o‘zingiz emasdingiz? Topganim – mana nima! Qaytaga, uyda jimgina tikuv-bichuvimni qilib o‘tirsam bo‘larkan o‘shanda. Bitta ko‘ylak

tikdirish necha pul hozir, bilasizmi?

D o m l a (o‘ychan). Hayotimdagi eng katta xato shudir balki...

X o n i m (Domlaga engashib, pichirlab). Ja-a qo‘lingiz qichiyotgan bo‘lsa, ana, Bo‘stonga yozib bering! Do‘xtirskiy yozdirishga odam qidirib yuribdi. Soqqasi tayyor. O‘nta bermoqchi! Ko‘kidan!

D o m l a (angrayib). Bo‘stonga?! Unga nima kerak ekan ilm? Hammayog‘i to‘lib-toshgan, deysiz-ku!

X o n i m. Nomi-chi, nomi?!

D o m l a. Nomi? (Ensasi qotibroq.) Quruq nomni nima qiladi? Agar shugina kerak bo‘lsa, mana, kelib menikini olsin. Tep-tekin! Xudo haqqi, bervoraman – bezorman o‘zi!

TADQIQ QILING:

- * «Jannat o‘zi qaydadir» dramasi o‘qish davomida undagi **o‘zbek adabiyoti uchun yangicha bo‘lgan xususiyatlarni** topishga harakat qiling.
- * Asarning **kompozitsion tuzilishiga, tasvir uslubini tushuntirishga harakat qiling**. Hikoyani o‘qish davomida quyidagi jadvalni to‘ldiring.

Drama xususida	Asarda ko‘tarilgan mavzu (muammo)	Asardagi varvar so‘zlar	Asardan kelib chiqadigan xulosa
Kirish			

MUTOLAADAN SO‘NG ...

Asar tahlili

1. Asarni o‘qish davomida to‘ldirgan jadvalingizni partadoshingiz jadvali

bilan solishtiring. Dramada ko‘tarilgan mavzu (muammo)ga e’tibor bering. Qaysi o‘rinlarda partadoshingiz bilan fikringiz bir joydan chiqdi va qaysi o‘rinlarda farq qildi?

2. Dramadagi varvar so‘zlar tasvirlangan joylarini belgilab, qayta o‘qing.

Asar qahramoni haqida qanday fikrdasiz?

3. Asardan o‘zingiz uchun qanday hayotiy saboq oldingiz?

4. Jannat to‘g‘risida nimalarni bilasiz?

5. Asar personajlariga o‘xshaganlarni hayotda uchratganmisiz?

6. Bugungi yoshlar qanday?

7. Dramaning markaziy nuqtasi deb qaysi o‘rinlarini hisoblaysiz?

Fikringizni asoslang.

8. Asar nomlanishi bo‘yicha qanday fikr bildirasiz?

9. Dramaning yo‘liq matni bilan tanishing.

Adabiyot qoidalari

Dramaturgiyaning **nasr** va **nazm**dan asosiy farqlari nimada?

Drama – yunoncha «harakat» degani. Bularga: drama, komediya, tragediya kiradi.

Komediya (yunoncha «komos oda» – «xushchaqchaq olomon qo‘shig‘i» degani) – voqealar, xarakterlar, kolliziya (to‘qnashuvlar) kulgi, hajv, yumor asosida tasvirlanadigan dramatik asar. Xarakter va holat kulgusi dramatik asarlarning komediya va tragikomediya janrlarida muhim ahamiyat kasb etadi. Komediyaning asoschisi Aristofan.

Komediya turlari:

1. Satirik komediya – Hamza «Maysaraning ishi», A.Qahhor «Tobutdan tovush».

2. Yumoristik komediya – S.Ahmad «Kelinlar qo‘zg‘oloni», E.Vohidov «Oltin devor».

3. Tragik komediya – (jiddiy) Sh.Boshbekov «Temir xotin».

Komediyaning fars, vodevil, hazil kabi turlari bor.

Fojia (tragediya- yunoncha «echki qo‘shig‘i»). Tragediya oxiri fojia bilan, ko‘pincha bosh qahramonning o‘limi bilan tugaydigan asar. Tragediyada buyuk shaxsiy dardlar ulkan ijtimoiy muammolar bilan chirmashib ketadi. Hayot haqiqatiga erishish uchun tragediya, asosan, 3ta muhim qonunga rioya etishni taqozo etadi. Bular: makon, zamon, qahramon. Tragediya otasi - Esxil.

Jahon adabiyotidagi mashhur tragediyalar: Esxil «Zanjirband Prometey». Sofokl «Shoh Edip», Evripid «Medeya», Pushkin «Motsart va Salyeri». Shekspir «Romeo va Juletta», «Otello», «Qirol Lir» (g‘.G‘ulom tarjima qilgan), «Yuliy Sezar» (Uyg‘un tarjima qilgan), «Gamlet» (inglizchadan Jamol Kamol tarjima qilgan).

O‘zbek adabiyotidagi mashhur tragediyalar : «Abulfayzxon», «Muqanna», «Mirzo Ulug‘bek», «Qora kamar».

Drama – kulgili vaziyatlar yetakchilik qilmaydigan va oxiri fojia bilan tugamaydigan dramatik asar. Drama turlari: lirik drama, fantastik drama, ertak-drama (Cho‘lpon «Yorqinoy»), she'riy drama (A.Oripov «Sohibqiron»).

63–73-§. MUSTAQIL O‘QILGAN ASARLAR YUZASIDAN MASHG‘ULOTLAR

Mutolaa – ma’naviy yuksaklikka undovchi ruhiy quvvat.

«Balandparvoz jaranglasa ham to‘g‘risini aytaman: kitob men uchun hayot deb atalgan imoratni tutib turgan ustunlardan biridir».

*Ulug‘bek Hamdam, «Sharq yulduzi»
bosh muharriri,
taniqli adib va olim*

Abdulla Qodiriyning «O‘tkan kunlar» romani

IJOD QILAMIZ ...

Tadqiq qilamiz...

Mustaqil o‘qilgan asar bo‘yicha amaliy mashg‘ulotni oldindan ishlangan loyiha asosida amalga oshirilsa, o‘quv jarayoni samaradorligi yaxshi bo‘ladi .

GURUHLARDA ISHLAB, ASARNI TAHLIL QILING.

1. «Qodiriy Yevropa adabiyoti gazi bilan oʻlchaganda ham toʻlaqonli asarlar yozgan, oʻzbek romanchiligini boshlab bergan ulkan adib». Ushbu fikrlar kimga tegishii?
2. Kim Qodiriyni «qalbi butun, oʻziga xos shaxs, tugʻma epik yozuvchi, keng koʻlamdagi master, yuksak maʼnodagi realist sanʼatkor»,- deb taʼriflaydi?
3. Kim «boy oilada tugʻildimmi yoki kambagʻal oiladami, aniq bilmayman... bogʻbonlik bilan kun kechiruvchi oila edi», - deb yozgan edi?
4. Qodiriyning taxalluslari?
5. A.Qodiriy romanlari?
6. Qodiriy «Oʻtkan kunlar» romani uchun qachon material yigʻa boshladi va asarni qachon yoza boshladi?
7. Qachon «Oʻtkan kunlar» asarlarining parchalari, boʻlimlari va yaxlit kitob holda chiqdi?
8. Kim «Oʻtkan kunlar»ni zararli deb hisoblaydi?
9. Kim «Oʻtkan kunlar» romani mohiyatini buzib koʻrsatadi?
10. Qaysi asarni oʻzbek oʻquvchisi bayramdek kutib olgan?
11. Qodiriyning «Oʻtkan kunlar» romani haqidagi haqiqat qachon yuzaga chiqa boshlagan?
12. «Oʻtkan kunlar» romanining qaysi faslida birvarakayiga 3-4 qahramon taʼriflangan?
13. Qodiriy «Oʻtkan kunlar»da bir vaqtning oʻzida 3 ta qahramon bilan tanishtiradi. Bular kimlar?
14. «Oʻtkan kunlar» romanida Kumushning buvisi Oysha buvi necha yoshda edi?
15. «... 35 yoshlar chamaliq goʻzal, xushbichim bir xotun. Yuzidin

muloyimlik, eriga itoat to'g'rilik ma'nilari tomib turadi" Ushbu ta'rif «O'tkan kunlar» asarida kimga berilgan?

16. «... qo'polgina, 45 yoshlar chamaliq bir xotun» deb «O'tkan kunlar» asarida kimga ta'rif berilgan?

17. Otabek Kumushning uzatilayotganini eshitib qayerga borib tunaydi?

18. Otabek qayerda halok bo'ladi?

19. «Biz shu holda ketadigan bo'lsak, o'ris istibdosi o'zining iflos oyog'i bilan Turkistonimizni bulg'atar... O'z naslini o'z qo'li bilan o'ldirgan biz kofir va aqlsiz otalarga Xudoning la'nati albatta tushar». Bu fikrlar qaysi asardan va kimga tegishli?

20. «O'tkan kunlar»da qipchoqlarni qirg'in qilish maslahati kimning uyida bo'lgan edi va bu haqidagi yorliq kimning nomiga yozilgan edi?

21. «Men bandasi oldida tavba qilishni or deb bildim va shu orlanishim orqasida har kimning ustidan kuldim». Bu fikr kimga tegishli?

22. «O'tkan kunlar»dagi Xushro'y kim?

23. «O'tkan kunlar»da Ziyo Shohichining uyidagi majlisda necha odam bor edi, ular kimlar? Qaysilari qamaladi?

24. «Xotinlarga muvofiq bo'lish-bo'lmaslikning keragi yo'q...Xotinlarga er degan ismning o'zi kifoya»,– deb kim aytgan?

25. «Uylanishdek nozik ish dunyoda yo'q», - deb kim aytgan?

26. « O'tkan kunlar» romanining qaysi qismi «O'zbekoyim 55 yoshlar chamalik, chala dumbul» tabiatlik bir xotun bo'lsa ham... » deb boshlanadi?

27. «Xudoyorxon ham bir kuni kechasi kelib biznikida mehmon bo'lgan edi»,– deb maqtangan kim?

28. «O'tkan kunlar»da «40 yoshli, pakana, sap-sariq, och arvoh»,–

deya ta'riflangan kim?

29. «Ota o'rnida ota», «ma'naviy ota», – deya ta'riflangan kim?

30. Azizbek kim va xalq uni qanday jazolaydi?

31. Otabek Musulmonqulni qanday ataydi?

32. Otabekni maqtay-maqtay ichi uzilgan obraz?

33. Kumush maktublariga qanday ism qo'yadi?

34. «O'tkan kunlar»da Hanifa kim?

35. Qodiriyning «O'tkan kunlar» asarida qo'llangan «jonso'z» so'zining ma'nosi?

Topshiriq

* Asar asosida ishlangan filmdan olingan suratlar asosida roman mazmunini ochib bering.

Cho'lponning «Kecha va kunduz» romani

«Adabiyot yashasa – miliat yashar» «Ha to'xtamasdan harakat qilib yurgan vujudimizga, tanimizga suv, havo naqadar zarur bo'lsa, maishat yo'lida har xil qora kirlar bilan kirlangan ruhimiz uchun adabiyot zarurdir» (Cho'lpon).

Tadqiq qilamiz...

Topshiriq:

Badiiy asarni o'qiganda ayrim ta'sirli ifodalarning tagiga chizishga to'g'ri keladi. Quyidagi asarning ta'sirli nuqtalaridan tezis tayyorlang..

1. Cho'lpon necha yoshdan ijod qila boshlagan?
2. Cho'lponning taxalluslari?

3. Cho'lpon so'zining ma'nosi va unga bu taxallusni kim taklif qilgan?

4. Cho'lpon ijodining bosh g'oyasi?

5. «Adabiyot yashasa millat yashar. Adabiyot o'tkir yurak kirlarini yuvadurg'on toza ma'rifat suvi». Ushbu fikrlar kimning qaysi asaridan?

6. Cho'lponning hikoyalari?

7. Cho'lponning o'zbek xotin-qizlari taqdiridan olib yozilgan hikoyalari?

8. Cho'lponning hikoyasi?

9. Cho'lponning tarjimalari?

10. Birinchi o'zbek dilogiyasi qaysi?

11. «Kecha va kunduz»ning «Kecha» qismi qachon, qayerda yozilgan?

12. «Kecha va kunduz» qaysi asar darajasida deb baholangan?

13. «Kecha va kunduz» ga qaysi maqol epigraf qilib olingan?

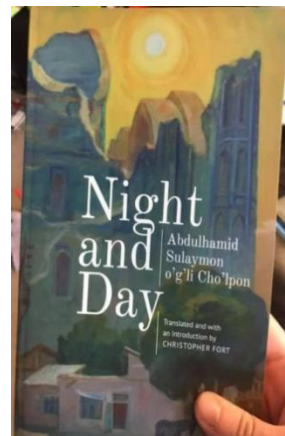
14. «Kecha va kunduz» qanday tasvir bilan boshlanadi va tugaydi?

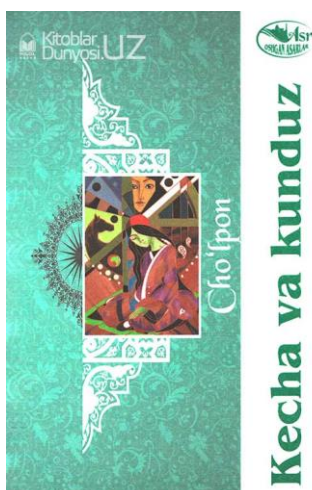
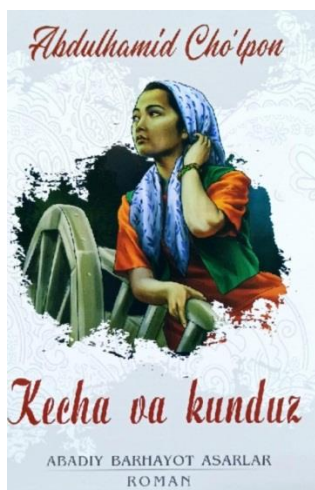
15. «Kecha va kunduz» qachon yozilgan va undagi voqealar qayerda bo'lib o'tadi?

16. «Kecha va kunduz» asari g'oyasi va qahramonlari?

17. «Kecha va kunduz»da «olamga hayrat ko'zi bilan qaraydigan, sodda, samimiy» obraz kim?

18. «Kecha va kunduz»da Miryoqub qanday ta'riflanadi?

19. «Kecha va kunduz» romanida epaqa kimning laqabi?
20. Miryoqub «bazzozning do'konidan o'ziga toza ko'ylaklik tanlaganday» tanlab olgan obraz?
21. Akbarali mingboshi qanday obraz?
22. «Kecha va kunduz» romanida «Belida kumush kamari, yonida kumush sopli qilichi, ustida zarbof choponi bo'lmasa, hech kim uni amaldor demaydi. Oddiy kiyimda ko'rganlar yo oddiy qishloq boyi, yo Yettisuv bilan aloqasi bor qo'ychi, yo bo'lmasa yaylov tomon bilan ish ko'radigan tuyachi deb o'ylaydilar» deb kim ta'riflangan?
23. Akbarali mingboshi necha yil ellikboshilik qilgan?
24. Akbarali mingboshi Miryoqub bilan qayerda tanishgan?
25. Akbarali mingboshi mingboshilikda necha yil faoliyat ko'rsatgan?
26. Akbarali mingboshini gazetada maqtab maqola yozgan kim?
27. Qumariqda mingboshining ustidan bizga suv bermaydi, deya ariza yozgan boylar kimlar?
28. «Kecha va kunduz» da «kattalarning zanjirdagi itiday gap», «dumbul, savodsiz» deya ta'riflangan obraz?
29. Cho'lpon Akbarali timsolida qanday kishilar obrazini

yaratdi?

30. Akbarali kimning hiylasi bilan o'ldi?

31. Akbaralining o'rniga kim mingboshi bo'ladi?

32. «Kecha va kunduz» dagi jadid obrazi kim?

33. «Kecha va kunduz» da Razzoq so'fi kim va u qanday ta'riflanadi?

34. «Kecha va kunduz» da «dunyoda faqat eshonning so'zinigina haqiqat deb bilgan» kim?

35. «Kecha va kunduz» da jinni bo'lib qolgan obraz?

36. Fitna kim?

37. Qaysi qahramon eng kichik bolalik davridayoq butun qishloqning podasini boqib, oilasi ehtiyojini qondirgan, uning podachilik davrini qishloq aholisi havas bilan eslaydi?

38. «...hammadan burun ish boshlab, hammadan keyin tugatadi va hammadan ko'p urinadi. Shu bilangina olti jondan birikkan katta oilani naridan-beri tebratib keladi». Ushbu ta'rif qaysi qahramonga xos?

39. «Kecha va kunduz» da Zebi taqdirining oyoqosti bo'lishiga kim yo'l ochib bergan?

40. «Kecha va kunduz» da «umri to'rt devor orasida o'tgan, na tirikchilikdan, na erdan yolchigan» deya ta'riflangan obraz kim?

41. «Kecha va kunduz»da yerli xalqlardan chiqqan «advokat», «yolg'on guvoh» deya ta'riflangan kim?

42. «Kambag'allik o'lsin, kambag'allik, Hech bir ilojini topib bo'lmaydi. o'ylab-o'ylab qo'limdan kelgani shu bo'ldiki, o'limligimga atalgan narsalardan bir ozroq ajratdim». Ushbu fikrlar qaysi asardan olingan?

43. «Kambag'al xudoyimning suygan bandasi deydilar. Shumi suygan baridaning xoli». Cho'lponning '«Kecha va kunduz»

asarida bu fikrlar kimga tegishli?

44. Zebi o'rtoqlari bilan qishloqqa kimning uyiga mehrnon bo'lib kelishadi?

45. Zebini mingboshinikiga taklif qilish fikri kimdan chiqdi?

46. Cho'lponning «Qalandar ishq» she'ri qaysi misra bilan yakunlanadi?

47. «Kecha va kunduz» romanida ushbu ta'rif kimga berilgan? «Nima bo'ldi bu juvonga? Ertadan kechgacha kundoshlari bilan o'pishadi, gapiradi, ashula qiladi, kuladi, kuldiradi... qor yoqqanidan beri qishloqning yarim xotin-qizlari bilan qor otishib chiqdi»

MUTOLAA va xulosa ...

Asar qahramonlari portretlarini daftaringizga yozing.

Zebi timsolini T METODI ASOSIDA TAHLIL QILING.

Oybekning «Navoiy» romani

«*Falak jismining joni –so'z, ayniqsa, nazm*»
(A.Navoiy)

Tadqiqot...

Asar mutolaasidan so'ng asar tahlilini
konferensiya shaklida o'tkazishingiz mumkin.

Konferensiya mavzulari:

1. Alisher Navoiy- buyuk xalqparvar va ijodkorlar homiysi.
2. Alisher Navoiy "Xamsa» sining yaratilishi.
3. Mavlono Jomiy va Alisher Navoiy do'stligi – ikki xalq do'stligi misolida.
4. Alisher Navoiy va Husayn Boyqaro munosabatlari – do'stlik, ijod va davlat ishlari.

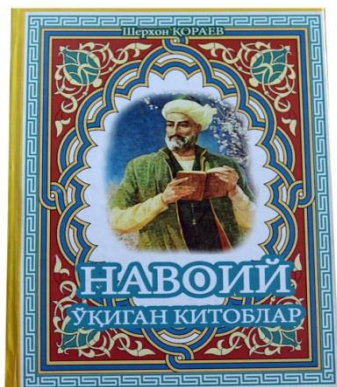

Savollarga javob bering va savollarni zanjir usulida davom ettiring.

1. «Insonlar haq yo‘lini hamisha aqlning nuri bilan topmishlar.»

Ushbu fikr qaysi obrazga tegishli?

2. Romanda qo‘llangan «rusumoti jang» jumlasining ma‘nosi?

3. Asardagi qaysi qahramon jang arafasida munajjimning maslahati bilan ish ko‘rishni «arbobi jang farz» deb ataydi?

4. Asarda oz so‘zlovchi, sodda bahodir kim?

5. Asarda «ajoyib nafis san'at namunasi» deb nima ta'riflangan?

6. Qo‘shinning o‘ng tomoni qanday nomlanadi?

MUSTAQIL O‘QILISHI KERAK BO‘LGAN ASARLAR

O. Yoqubovning «Ulug‘bek xazinasi» romani

P.Qodirovning «Yulduzli tunlar» romani

A.Oripovning «Sohibqiron» dramasi

O.Hoshimovning «Ikki eshik orasi» romani

O‘.Hoshimovning «Dunyoning ishlari» qissasi

T. Murodning «Yulduzlar mangu yonadi» qissasi

Kitob, kitob o‘qish haqidagi jahon adabiyoti vakillari va faylasuflari tomonidan qilingan eng zo‘r e‘tirolar

So‘nggi sahifalarini o‘qiyotganingda uning yaxshi kitob ekanini his qilsang, demak, yana bir yangi do‘st bilan xayrlashishga to‘g‘ri

keladi.

Paul Sviney

Kitobsiz uy – qalbsiz tanaga o‘xshaydi.

Sitseron

Yaxshi kitob o‘qib lazzatlanmagan insonni u xoh erkak yoki ayol bo‘lsin,
sog‘lom deyish xato.

Jeyn Ostin

Savodli bo‘la turib kitob o‘qimagan kishining savodsizdan farqi yo‘q.

Mark Tven

Yaxshi do‘st, toza vijdon va albatta, yaxshi kitoblar – ideal hayot uchun boshqa
narsa kerak emas!

Mark Tven

Men doimo jannat kutubxonaga o‘xshagan joy bo‘lsa kerak, deb o‘ylayman.

Jorj Luis Borxes

Kitob o‘qishga odatlanmagan kishiga ishonma.

Lemoni Sniket

Ma‘nan yetuk kitoblarni tanlab o‘qi. Aks holda, bir dasta qog‘oz hayotingni
zaharlashi mumkin.

Mark Tven

Kitobdek aqlli va sodiq do‘st yo‘q.

Ernest Heminguey

Shohona, biroq kutubxonasiz uyga achinaman.

Jeyn Ostin

Kitobga to‘la uyning fayzi shu qadarki, ularni varaqlamay turib, sen o‘zingni
ulardagi donolik sharbatini simirayotgandek his qilasan.

Mark Tven

Ko‘pchilik odamlar jonsiz deb bilgan kitob ularga qanchalik savodsiz ekanliklarini isbotlab bera oladi.

Oskar Uayld

Qashshoq bo‘lsam ham kitob xarid qilaman. Bundan ortib qolgan pulga esa yegulik yoki kiyim-kechak sotib olaman.

Erazm Roterdamus

Kitob o‘qish uchun ikki asos bor: birinchisi – sen bundan rohatlanasan.

Ikkinchisi esa – sen bu bilan maqtanishing mumkin. Bertrend Rassel

Kichkina bo‘lsa ham, bog‘ing va kutubxonang bo‘lsa – sen boshqa hech narsaga muhtoj emassan. Sitseron

Agar siz o‘qishni xohlagan kitob hali yozilmagan bo‘lsa, demak, uni yozishni boshlashingiz kerak. Morisson

Yaxshi kitob o‘z sir-asrorini bir o‘qishda fosh qilmaydi. Uni takror o‘qiganing sayin tushunib borasan. Stefan King

Menga men hali o‘qib ulgurmagan kitobni bergan inson men uchun qadrli do‘stdir.

Abraham Linkoln

Men kitoblarimdagi afsunlarga ishonmayman. Ammo kitob o‘qishning o‘zi sehrli holat ekaniga shubha qilmayman. J.K. Rowling

Agar uyingizda kitob uchun javon bo‘lmasa, siz bilan suhbatlashish befoyda va men buni rad etaman. Terri Pratchet

Kitobning bizga o'rgatadigan eng ulkan sabog'i – to'g'riso'zlikdir.

Tomas Jefferson

Ko'p o'qigani bois dunyo uniki edi.

Betti Smit

Buvimning aytishicha, Xudo kitobni odamlar xato qilib, afsus chekmasliklari uchun tuhfa qilgan ekan.

Jon Bayur

Aslida hech qaysi mebel kitobchalik maftunkor emas.

Sidney Smit

Gapirishdan oldin o'yla. O'ylashdan oldin kitob o'qi.

Fren Lebovitz

Eski po'stin kiysang ham, yangi kitob o'qishga odatlan.

Ostin Felps

Yaxshi kitoblarni o'qish – dunyoning eng dono kishilarining suhbatida bo'lish demak.

Rene Deskartes

Yaxshi kitob – bu mening hayotimdagi muhim bir hodisa.

Stendal

Don Kixot o'qigani uchun ham chin insonga aylandi. U o'qiganlariga tamomila ishongani uchun aqldan ozdi.

Bernard Shou

Qayerdagi kitob yoqilsa, kun kelib o'sha yerda inson ham yoqiladi.

Genrix Geyne

Ingliz tilidan Shuhrat Sattorov tarjimasi

IV BOB. JAHON ADABIYOTI.
74 –75-§. ANTON PAVLOVICH CHEXOV – MOHIR
HIKOYANAVIS

*

*Jahon adabiyoti vakillaridan hikoyachilikda mashhur ijodkorlardan kimlarni bilasiz?

*Rus adabiyoti vakillaridan Pushkin, Lermontov, L. Tolstoy asarlari tarjimalari bilan tanishmisiz?

MAVZUNI O‘RGANISH JARAYONIDA:

** Jahon adabiyotida hikoyachilik janri bo‘yicha mashhur ijodkorlar asarlari va nasrning bu janri o‘ziga xosliklari haqida bilib olamiz;*

**Mavzuga oid annotatsiya yozishni mashq qilamiz.*

ADIB HAQIDA ...

E’tirof: Rus yozuvchisi Anton Chexov 19-asr oxiri va 20-asr boshlarida usta hikoyanavis va yetakchi dramaturg deb tan olingan. Anton Chexov 1860 -yil

29-yanvarda Taganrog shahrida tug‘ilgan. «Cho‘l» va «It bilan Ittifoq» singari hikoyalar orqali «Shahzoda va Vanya tog‘asi» singari asarlar muallifi, **inson**

tabiatining chuqurligini ta’kidlab, kundalik hodisalarning yashirin ma’nosi hamda komediya va fojia o‘rtasidagi nozik chiziqni ko‘rsatib bera olgan. Chexov 1904- yil 15-iyulda Germaniyaning Badenvays shahrida sil kasalligidan vafot etdi.

Yoshligi va ta’lim olgan davrlari: Uning otasi Pavel tez-tez pul muammosiga duch keladigan baqqol edi. Chexov Moskvada tibbiyot fakultetiga o‘qishga kirdi. Otasi hali ham moliyaviy jihatdan kurash olib borarkan, Chexov oilasiga o‘zining mustaqil yozuvchiligi bilan yordam berib, mahalliy jurnallar uchun qalam deb nomlangan yuzlab qisqa qo‘shiqlarni tayyorlagan. Erta boshlangan karyera: 1880-yillarning o‘rtalarida Chexov tabib sifatida ishladi va

o‘z nomidan jiddiy adabiy asarlarni nashr etdi. Uning pyesalari keyinchalik esa «Motley Stories» (1886) kabi kolleksiyalarning bir qismi ham Nyu-York Tayms gazetalarda paydo bo‘la boshladi. Uning «Cho‘l» nomli hikoyasi 1888- yilda Pushkin nomidagi mukofotga sazovor bo‘ldi. Chexovning dastlabki ishlarining aksariyati kabi 19-asrning asosiy rusiy realistlari Lev Tolstoy va Fyodor Dostoyevskiylarning ta’sirini ko‘rsatdi. Chexov bu davrda teatrga ham asarlar yozgan. Uning eng birinchi pyesalari qisqa maynavozchiliklar edi; Biroq, tez orada komediya va fojialarning yagona aralashmasi bo‘lgan imzo uslubini ishlab chiqardi. **«Ivanov» (1887) va «The Wood Demon» (1889) kabi pyesalarda oliy zotli o‘qimishli kishilar haqida hikoyalar qilingan, ularda qarz, kasallik va hayotda uchraydigan xafagarchilik bilan kurashish g‘oyasi ilgari surilgan edi.** **Asosiy asarlari: Chexov 1890-yillarning eng buyuk asarlarini yozgan.** Ushbu davrning qisqa hikoyalarida, jumladan, «Xodimlar soni 6» va «Ayol bilan It» deb nomlangan, u inson tabiati va odatdagi voqealarning chuqurroq mazmunga ega bo‘lish yo‘llarini chuqur anglashini ochib berdi. Chexov Konstantin Stanislavskiy va Moskva san’at teatri bilan «Uch opa-singil» (1901), «Olchazor» (1904), «Chayka» (1895) va «Vanya amaki» (1897) kabi shoh asarlarini ishlab chiqarish bo‘yicha hamkorlik qilgan. Keyinchalik

1901-yilda Chexov Moskva san'at teatri aktrisasi Olga Knipperga uylandi. Biroq, bu paytga kelib sil kasalligi tufayli sog‘lig‘i yomonlashgan edi. Germaniyaning Badenvays shahridagi sog‘liqni saqlash muassasasidalik paytida, u 1904-yil 15-iyul kuni, 44 yoshida vafot etdi. Chexov o‘z davrining eng buyuk adabiyotshunoslaridan biri hisoblanadi. **Uning pyesalari butun dunyo bo‘ylab sahnalashtirilgan va uning umumiy ish jabhasi turli janrlarning muhim yozuvchilariga, jumladan, Jeyms Joys, Ernest Xeminguey, Tennessee Uilyams va Genri Miller kabilarga ta’sir ko‘rsatdi.**

O‘QISHGA TAYYORLANAMIZ ...

Asarni diqqat bilan o‘qing. Hikoyada qanday

muammolar qalamga olingan? Shunday voqealar bugungi kunda uchraydimi?

Mansab darajasi uchun imtihon

(hikoya)

Bir pochtaxonaning priyomchisi, sersoqol, mo'ysafid, boshi sip-silliq qorni serkillagan Yefim Zaxarich Fendrikov asabiy holda qo'llarini bir-biriga ishqab terlab-pishib deydi:

- Geografiya muallimi Galkinning menda keki bor, ishon-ing-ishon-mang men unga bugun imtihon topshirolmayman. Imtihondan o'tolmayman... Azbaroyi xudo... Arzimagan bir narsa ustida menga kek saqlab yuripti. Bir kuni mening oldimga zakaznoy xat olib kelib, odamlarning orasidan uzatib qoldi, qarangki, men avval uning xatini, keyin esa boshqalarnikini olishim kerak emish. Bunaqasi ketmaydi... Garchi u o'qimishli toifadan chiqqan bo'lsa hamki, tartib saqlashi, kutishi kerak. Men uni yaxshigina ogohlantirdim. «Sabr qiling,

– dedim, – navbat bilan, taqsir». U birdan tutaqib ketdi O'shandan beri, men bilan it-mushuk bo'lib qoldi. O'g'lim Yegorushkaga doim «bir» qo'yadi, mening orqamdan shaharda g'iybat qilib yuradi. Bir kuni Kuxtinning mayxonasi yonidan o'tib ketayotib edim, u qo'lida bilyard tayog'i bilan derazadan kallasini chiqarib, mast-alast holda butun ko'chani boshiga ko'tarib: «Birodarlar, qaranglar: iste'moldan qolgan siyqa marka o'tib ketyapti!» deb baqirib qoldi. O'sha uyezd maktabining yo'lagida Fendrikov bilan birga turib, savlat bilan uning papirosidan chekayotgan rus tili muallimi Pivomyodov yelkalarini uchirib, uni tinchitdi:

– Xotirjam bo'ling. Sizdek og'aynilarni imtihonda yiqitishdek hodisa bizlarda bo'lgan emas. Bu bir rasmiyat-da!

Fendrikovning ko'ngli birpas taskin topti. Siyrak va kalta soqol, kanop matodan tikilgan shim va yangi ko'k frak kiygan yosh Galkin dahlizdan Fendrikovga o'qrayib qarab, o'tib ketdi. So'ngra, inspektor kelyapti, degan

gaplar tarqaldi. Fendrikovning eti jimirlashib, birinchi marta sudga tushgan aybdor va imtihondan o'tuvchi kishiday qo'rqib-pusib kutib turdi. Uyezd maktabining shtatdagi nazoratchisi Xamov dahlizdan yugurib ko'cha tomon o'tdi. Uning ketidan qora taqiya kiygan, ko'kragiga krest osgan din darsi muallimi Zmiyejalov yugurganicha inspektorga peshvoz chiqdi. Boshqa muallimlar ham o'sha tomonga chopdilar. Xalq maktablarining inspektori Axaxov ular bilan shang'illab salomlashgach, changdan zorlanib maktabga kirib keldi. Besh minutdan keyin imtihon boshlandi. Qishloqqa muallim bo'lib chiqadigan ikki popvachchani imtihon qildilar. Biri o'tdi, ikkinchisi o'tolmadi. O'tolmagani qizil ro'molchasiga burnini qoqib, andek o'ylanib turganidan keyin chiqib ketdi. Uchinchi darajali ikki imtiyozli harbiylarni imtihon qildilar. So'ngra navbat Fendrikovga keldi.

– Qayerda xizmat qilasiz? – deb so'radi inspektor undan. Fendrikov qaddini rostlab va qaltiragan qo'llarini odamlardan yashirishga urinib:

– Shu joydagi pochtaxonada priyomchi bo'lib ishlayman, janobi oliylari. Yigirma bir yil xizmat qildim, janobi oliylari. Endilikda esa meni kollejskiy registrator mansabiga ko'tarish uchun hujjat talab qilinyapti. Shu sababdan boshlang'ich mansab darajasi uchun imtihondan o'tishga jur'at etyapman.

– Unday bo'lsa... Diktant yozing.

Pivomyodov o'rnidan turib yo'talib olgach, varanglagan ovoz bilan, imtihon beruvchini yiqitish maqsadida talaffuzi boshqa-yu, yozilishi boshqacha so'zlar bilan aytib turib diktant yozdirdi: «Xarasha xolodnaya vada, kagda xochitsa pit» va hokazo. Ammo makkor Pivomyodov harchand chiransa ham diktant yaxshi chiqdi. Bo'lg'usi kollejskiy registrator garchi grammatikadan ko'ra ko'proq chiroylik qilib yozishga tirishsa-da, oz-moz xato qildi. «Chrezvichayno» degan so'zda u «n» harfini ikkita yozdi, «luchshe» degan so'zni «lutshe» qilib yozdi. «Novoye poprishche» degan so'zlarini «novoye

podprishе» shaklida yozib inspektorning vajohatida kulgi asari paydo bo'lishiga sabab bo'ldi, ammo bular hammasi qo'pol xato emas edi, axir.

– Diktant qoniqarli, – dedi inspektor.

Fendrikovga jon kirib, kushandasi Galkinga qiya qarab dedi:

– Janoblarining axborotlariga shuni yetkazishga jur'at qilamanki, geometriyani men Davidovning kitobidan o'qiganman. Geometriyani men, qisman, Troitse-Sergiyevskiy, ya'ni Vifansk seminariyasidan yozgi ta'tilga kelgan jiyanim Varsonofiydan o'rganganman. Planimetriyani ham, stereometriyani ham o'qidim... qanday bo'lsa shu ko'yicha...

– Stereometriya programmada yo'q.

– Yo'q deysizmi? Men uning ustida bir oy bosh qotirdim... Esiz, esiz! – deb uh tortdi Fendrikov.

– Hozircha geometriyani qo'yib turaylik. Pochtaxona chinovnigi sifatida, ehtimol, siz xush ko'rgan ilmga murojaat qilsak. Geografiya pochtachilar ilmi.

Barcha muallimlar ehtirom bilan jilmayib qo'ydilar. Fendrikov, geografiya pochtachilar ilmi degan gapdan norozi edi (bu to'g'rida pochtaxona nizomlarida ham okrug bo'yicha berilgan farmonlarda ham hech nima deb yozilmagan edi). Shunday bo'lsa ham, hurmat yuzasidan «Xuddi shunday» deb qo'ydi. U titrab-qaqshab yo'talar va qo'rqib savol berishlarini kutar edi. Uning dushmani Galkin stulga yaslanib, unga qaramasdan cho'zib dedi:

– Xo'sh, aytingchi... Turkiyada usuli idora qanday?

– Ma'lum va ravshan... Turkcha...

– Hm! Turkcha... Bu umumiy gap. U joyda mamlakat konstitutsiya bilan idora qilinadi. Siz Gang daryosining irmoqlaridan qaysilarini bilasiz? Men geografiyani Smirnov darsligidan o'qiganman kechirasiz, yaxshi fahmlay olmaganman. Gang o'sha Hindistondan oqib o'tadigan daryo... okeanga borib

quyiladi.

– Men sizdan bu to‘g‘rida so‘rayotganim yo‘q. Gangning qanday irmoqlari bor? Bilmaysizmi? Araks daryosi qayerdan oqib o‘tadi? Buni ham bilmaysizmi? Qiziq Jitomer qaysi gubernada?

– O‘n sakkizinchi tosh yo‘lda, yuz yigirma birinchi joy. Fendrikovning peshonasini muzdek ter bosdi. Ko‘zlarini pir-pir uchirib, tili tanglayiga ketib qolgandek yutindi.

– Xudo haqi, taqsir, – deb g‘o‘ldiradi u,– hatto hazratimning o‘zlari ham shohiddirlarki, men yigirma bir yil xizmat qilganman, endi kelib bunaqa... o‘sha... Umr bo‘yi duoiy joningizni qilay...

– Yaxshi, geografiyani qo‘yaylik, bo‘lmasa. Siz arifmetikadan nima tayyorladingiz?

– Arifmetikadan ham mazam yo‘q... Hazrat protoiyerey ham buni tasdiqlasalar kerak. .. Umr bo‘yi sizlarni duo qilay... Pokrov hayitidan beri o‘qiyman, o‘qiyman... Lekin hech naf‘i yo‘q... Qarib, zehnim o‘tmas bo‘p qolipti. Xudo xayringizni bersin, taqsir. Umr bo‘yi duogo‘yingiz bo‘lib qolay. Fendrikovning kipriklarida ko‘z yoshi tomchilari ko‘rindi.

– Halol va to‘g‘ri xizmat qildim... har yili ro‘zani kanda qilmayman... Buni hatto taqsirimning o‘zlari ham biladilar. Rahm-shafqat qiling, janobi oliylari!

– Hech narsadan tayyorlanmadingizmi?

– Hammasidan tayyorlanganman, lekin hech biri esimda qolmadi. Yaqinda oltmishga kiraman, janobi oliylari, ilmning payidan bo‘lishni bizga kim qo‘yipti? Karam qiling.

– O‘ziga nishon qadalgan shapka ham buyurib qo‘yipti... – dedi protoiyerey Zmiyejalov kulib.

– Yaxshi, boring! – dedi inspektor. Oradan yarim soat o‘tgach, Fendrikov muallimlar bilan Kutxinning mayxonasiga choy ichgani bordi va o‘z terisiga sig‘mas edi. Uning yuzi yorishgan, ko‘zlari suyunchdan chaqnar, lekin hadeb gardanini qashlayverishidan Qandaydir bir fikr uni bezovta qilayotganday edi.

– Esiz, esiz! – deb g‘o‘ldiradi u, – Manovini qarangki, ahmoqlik qilibman.

– Nima qilding? – deb so‘radi Pivomyodov.

– Programmada yo‘q ekan, nima qilib men stereometriyani o‘qib yuribman, axir? Bu la‘natining ustida butun bir oy o‘tiribman-a! Esiz, esiz!

(Mirkarim Osim tarjimasini).

REPETITOR

(hikoya)

Gimnaziyaning yettinchi sinf o‘quvchisi Yegor Ziberov Petya Udodovga iltifot bilan qo‘l beradi. Kulrang kostyum kiygan, sep-semiz va anor yuzli, tor peshonali, yoshi o‘n ikkiga borgan o‘g‘ilcha Petya ta‘zim qiladi va shkafdan daftarlarini oladi. Dars boshlanadi.

Udodovning otasi bilan kelishilgan shartga muvofiq, Ziberov har kuni Petyani ikki soat o‘qitishi, buning uchun oyiga olti so‘m olishi kerak. U Petyani gimnaziyaning ikkinchi sinfiga tayyorlaydi. O‘tgan yili esa, uni birinchi sinfga tayyorlagan, ammo Petya yiqilgan edi.

– Qani... – deb boshlaydi Ziberov, papirosini chekib. – Sizga to‘rtinchi turlanish berilgan edi. Fructusni turlang-chi! Petya turlay boshlaydi.

– Yana o‘rganmabsiz-ku! – deydi o‘rnidan turib Ziberov. Sizga to‘rtinchi turlanishni oltinchi marta berishim, siz hali ham bilolmaysiz! Axir, siz darslarni qachon tayyorlaysiz?

– Tag‘in o‘rganmabdimi? – degan tovush eshitildi va yo‘talib, xonaga gubernatorlikidan bo‘shagan Udodovning otasi kirdi.

– Yanami? Nimaga sen o‘rganmading? Eh sen, cho‘chqa, cho‘chqa! Ishonasizmi, Yegor Alekseyvich? Buni men kecha ham kaltaklaganman! Udodov chuqur nafas olib, o‘g‘lining yoniga o‘tiradi va eskirib ketgan Kyunerga qaraydi. Ziberov Petyadan otasining oldida imtihon oladi. Ahmoq otasi o‘z o‘g‘lining ahmoqligini bilib qo‘ysin! Gimnazist qizishib imtihon oladi, kichkintoy, anor yuzli esi past bolani yomon ko‘radi, undan nafratlanadi, uni urishga ham tayyor. O‘g‘ilcha uning savollariga o‘rinli javob qaytarganda unga alam qiladi. – Petya shunday qilib uning joniga tegadi!

– Siz, hali, ikkinchi turlanishni ham bilmaysiz! Siz birinchisini ham bilmaysiz! Sizning o‘qishingiz shunaqa! Qani, siz menga aytib bering, meus filiusning bosh kelishigi qaysi bo‘ladi?

– Meus filiusniki meus filus bo‘ladi... bu bo‘ladi...

Petya shipga uzoq vaqt qarab turadi, lablarini anchagacha qimirlatadi-yu, ammo javob bermaydi.

– Deaning jo‘nalish kelishikdagi ko‘pligi qaysi.

– Deabus... filiabus – deydi Petya dona-dona qilib. Keksa Udodov esa, ma‘qullab kallasini silkitadi. Bolaning o‘rinli javob berishini kutmagan gimnazistga alam qiladi.

– Jo‘nalish kelishigidagi abusda yana qanday ot bor? – deb so‘raydi u. Ma‘lum bo‘ladiki, jo‘nalishdagi abusda «anima» – jon ham bor ekan, bu Kyunerda yo‘q ekan.

– Lotin tili chiroyli til! – deydi Udodov. Alon... tron... bonus... antropos... Qanday donolik! Bularning hammasini bilish kerak! – deydi u chuqur nafas olib.

«Ishlashga xalaqit beradi, hayvon... – deb o‘ylaydi Ziberov. – Peshonangga kelib olib nazorat qiladi. Kontrollik qilishiga toqatim yo‘q!» – Qani-chi, deb Petyaga murojaat etadi.

– Lotin tilidan yangi darsga ham shuni oling. Endi arifmetikadan o‘tamiz... Doskachani oling. Yanagi vazifa nima? Petya doskachaga tupurib, yengi bilan artadi. O‘qituvchi hisob kitobini oladi va aytib beradi:

– «Savdogar 540 so‘mga 138 gaz qora va ko‘k movut sotib oladi. Agar ko‘kning bir gazi 5 so‘m, qorasiniki 3 so‘mdan bo‘lsa, har ikkisidan necha gazdan olgan buladi?». Vazifani qaytarib ayting. Petya vazifani qaytaradi va shu ondayoq, hech so‘z aytmadan, 540 ni 138 ga bo‘la boshlaydi.

– Nima uchun bunday qilyapsiz? To‘xtang! Aytganday, shunaqa... davom ettiring. Qoldiq chiqyaptimi? Qoldiq bo‘lmasligi kerak. Bering-chi, men bo‘lib ko‘ray! Ziberov bo‘ladi, 3 qoldiq bilan chiqadi va shoshilib o‘chirib yuboradi. «Taajjub... deb o‘ylaydi u, sochlarini hurpaytirib va qizarib.

– Buni qanday qilsa chiqadi? Him!... Bu masala noaniq tenglamaga aloqador ekan, arifmetikaga sira aloqasi yo‘q...

«O‘qituvchi javoblarni qaragan edi, 75 va 63 ekanini ko‘rdi. «Himm!... qiziq... 5 bilan 3 ni qo‘shish kerak so‘ngra esa, 540 ni 8 ga bo‘lish kerak. Shundaymikin? Yo‘q bunday emas».

– Hal qiling-chi! – deydi u, Petyaga. – Ha, nimaga o‘ylanasan? Masala yengilgina-ku! – deydi Udodov Petyaga, – Eh, sen tentak inim! O‘zingiz hal qilib bera qoling unga, Yegor Alekseyvich.

Egor Alekseyvich qo‘liga grifelni oladi va chiqara boshlaydi. U dudug‘lanadi, qizaradi, ranggi o‘chadi.

– Ochig‘ini aytganda, bu algebraga doir masaladir, deydi u – Uni iks va igrek bilan hal qilib bo‘ladi. Ammo shunday hal qilsa ham bo‘ladi. Men mana bo‘ldim... tushunyapsizmi? Endi mana olib tashlash kerak... tushunyapsizmi? Yoki mana qanday... Bu masalani menga ertaga o‘zingiz hal qilib keling... O‘ylab ko‘ring...

Petya ichi qoralik bilan iljayadi. Udodov ham iljayadi. O'qituvchining dovdirab qolganini ularning ikkalasi ham tushunadi. Yettinchi sinf o'quvchisi undan badtar o'sal bo'ladi, o'rnidan turib, u burchakdan bu burchakka yuradi.

– Algebrasiz ham hal qilish mumkin, – deydi Udodov, qo'lini cho'tga cho'zib va chuqur nafas olib. – Mana qarang... U cho'tni shaqillatadi va 75 hamda 63 chiqaradi, haqiqatan ham, shunday chiqishi kerak edi. – Mana... bizningcha, bilimsizlarning hisobicha shunday bo'ladi.

O'qituvchi juda ham noqulay ahvolda qoladi. U yuragi taka-puka bo'lib soatiga qaraydiki, darsning tugashiga hali bir soat-u chorak vaqt bor – bu juda ham uzoq vaqt!

– Endi diktant yozamiz. Diktantdan so'ng geografiya, undan keyin – din darsi, undan so'ng rus tili, ho'h-ho', bu dunyoda juda fan ko'p! Mana, endi, ikki soatlik dars ham tugayapti.

Ziberov shapkasini oladi, Petyaga iltifot bilan qo'l beradi va Udodov bilan xayrlashadi.

– Bugun menga biroz pul bera olmaysizmi? – deb so'raydi cho'chib. – Ertaga o'qish uchun pul to'lashim kerak edi. Siz menga olti oy uchun to'lashingiz kerak.

– Men? Eh, ha ha... — deb g'o'ldiraydi Udodov, Ziberovga qaramasdan.

– Jonim bilan! Faqat hozir pulim yo'q, men sizga bir haftadan keyin... yoki ikki haftadan keyin...

Ziberov rozi bo'ladi va, og'ir, loy bosgan kaloshini kiyib, boshqa joyda dars bergani jo'naydi.

(S. Ibrohimov tarjimasi)

Tadqiq qiling!

* Inson ruhiyati murakkabliklari tasvirlangan joylarini hikoyadan qayta o'qing.

* Hikoya qahramonlarining norozi kayfiyati sababi nimada deb o‘ylaysiz?

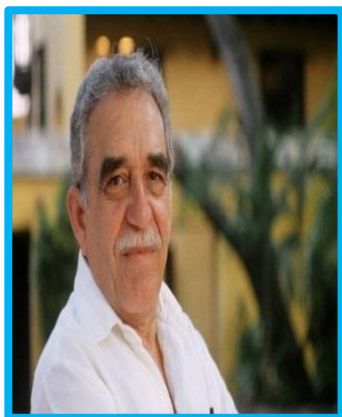
MUTOLAADAN SO‘NG ...

Asar tahlili

1. Asarni o‘qish davomida asar qahramonlari xatti-harakatlari, faoliyati bo‘yicha jadval tuzing.
2. To‘ldirgan jadvalingizni partadoshingiz jadvali bilan solishtiring. Qaysi o‘rinlarda partadoshingiz bilan fikringiz bir joydan chiqdi va qaysi o‘rinlarda farq qildi?
3. Sizningcha, asarda muallif qanday **maqsad** ko‘zlagan? Nega muallif aynan shu mavzu va shu personajlarni tanlagan deb o‘ylaysiz?
4. Zamonaviy adabiyotimizda jahon adabiyotining hissasi haqida nima deya olasiz? Fikringizni asoslang.
5. Ijod qilib, hikoya yoki she‘r yozganmisiz? Qaysi mavzuni qalamga olgan bo‘lardingiz?

76-§. GABRIEL GARSIA MARKES. «ATIRGULNING TIKONI» HIKOYASI

Buyuk e‘tirof:

1982-yilda GABRIEL GARSIA MARKES(1928, Kolumbiya) – xayolot va reallik qo‘shilib, butun bir qit’a hayoti va ziddiyatlarini aks ettiruvchi hikoya va romanlari uchun «Nobel» mukofoti sovrindori bo‘lgan.

**Gabriel Garsiya Markes (1928-2010) jahon adabiyoti ravnaqiga
«Yolgʻizlikning yuz yili», «Mustabid paymonasi», «Oʻlat izgʻigan kezlarda
muhabbat», «Oyqiz, muhabbat, avliyo, shayton va boshqalar» singari
durdon romanlari bilan betakror hissa qoʻshgan soʻz sanʼatkoridir. Adib
qissa va hikoya janri ustasi.**

Atirgulning tikoni

(hikoya)

Kechga yaqin chegaraga yaqinlashganlarida Nena Dakonte nikoh uzugi taqilgan barmogʻidan hamon qon tomchilayotganini koʻrdi. Kigizrang yomgʻirpoʻsh kiygan ispan jandarmi karbid chirogʻini tutib ularning pasportini uzoq koʻzdan kechirdi. Pireney togʻlaridan esayotgan kuchli shamol uni uchirib ketaman derdi. Garchi ikkala pasport ham diplomatik maqomga ega boʻlsa-da, jandarm chiroq nurini hujjatlardagi suratdan uzib, bularning yuziga tutdi. Balogʻatga yetib-yetmagan, koʻzlari maʼsum, rutubatli yanvar oqshomida shinnirang yuzida Karib oftobi jilva qilib turgan Nena Dakonte pahmoq poʻstinga tomogʻigacha oʻranib oʻtirardi. Bunaqa poʻstinni xarid qilishga chegaradagi butun boshli garnizonning bir yillik maoshi ham yetmaydi. ***Egniga katak-katak kamzul, boshiga beysbol qalpoqchasi kiyvolib rulda oʻtirgan eri Billi Sanches de Avila undan bir yosh kichik, ammo xuddi uning oʻziday xushroʻy edi, faqat oldinga turtib chiqqan zarang iyagi koʻrinishdan yoqimtoy kallakesarni yodga solardi.*** Xotinidan farqli oʻlaroq, u boʻychan va durkunroq edi. Ularning jamiyatdagi oʻrnini koʻz-koʻz qilib turgan yana bir unsur bu joylarda kamdan kam uchraydigan hashamatli avtomobil boʻlib, uning orqa oʻrindigʻida yap-yangi chamadonlar va sovgʻa toʻla qogʻoz qutilar uyilib yotardi. Nena Dakontening birdan bir ovunchogʻi boʻlmish saksofon ham shu yerda edi, – hayhot! – kunlardan bir kun bu ovunchoqni plyajda yurgan baodob bosqinchining mashʼum muhabbati chilparchin qilib tashladi. ***Anday***

politsiyachilari esa mahobatli moshinaga ko‘z qirini tashlashdi-yu «o‘tib ketaveringlar» degan ishorani qilishdi. Billi Sanches to‘xtab, ustma-ust signal qopqog‘ini bosdi, axiyri zardasi qaynab ketgan bir politsiyachi tuynukdan boshini chiqarib, jerkib berdi:

– Nima qilib turibsan? Ketavermaysanmi, galvars. *Ammo nigohi bir zum nomsiz barmog‘ini so‘rib turgan antiqa po‘stinli qizga qadaldi, nazarida osmondan farishta tushganday bo‘ldi shekilli, birdan ko‘nglidagi qahr o‘rnini mehr egalladi. Ana shunda Nena Dakonte po‘stinining yoqalarini yuziga bosib moshinadan tushdi-da, politsiyachidan sof fransuz tilida dorixonaga qayerdaligini so‘radi.* Lunji to‘la non, politsiyachi loqaydlik bilan dorixonaga ishi tushmaganini aytib, darchani yopdi.

– Bayonnada dorixonaga bor, – dedi u, – lekin bunday havoda ishlayotganmi-kan? Tinchlikmi o‘zi? – deb so‘radi keyin.

– Tinchlik, – deya jilmaydi Nena Dakonte va olmos ko‘zli uzuk yarqirab turgan barmog‘ini ko‘rsatdi. Barmoq uchidan qon silqirdi. – Tikan kirib ketdi. Bayonnaga yetmaslaridan yana qor yog‘a boshladi. Shom qorong‘isi endigina yoyilayotgan bo‘lishiga qaramay, shahar ko‘chalari bo‘m-bo‘sh, hamma eshiklar taqa-taq berk edi. Allamahalgacha dorixonani qidirib topisholmadi. Yana yo‘lga tushishdi. *Billi Sanches xursand edi. Shu paytgacha mingan moshinalari to‘y munosabati bilan sovg‘a qilingan mana bu «Bentli»ga yaqin kelolmasdi, aslida-ku qo‘lini qayoqqa uzatsa yetadigan otasi uni moshinadan hech qachon qismagan, xohlaganini olib berib turgan. U mana shunday shirin xayollar og‘ushida o‘tirar, yurgani sayin toliqish o‘rniga charchog‘i tarqab borardi.* Billi shu bugunoq Bordoga yetib olmoqchi edi, chunki ularni «Splendid» mehmonxonasida oldindan buyurib qo‘yilgan jannatiy xona kutmoqda. Niyati tezroq Parijga yetvolish edi. 25 ming funtga xarid qilingan dabdabali qo‘g‘irchog‘iga mahliyo bo‘lib qolgan Billi barmog‘iga o‘rog‘liq ro‘molchasi jiqqa qonga bo‘kkan shirmonyuz qiz uning quvonchiga sherik bo‘ladimi-yo‘qmi – bu haqda o‘ylamasdi.

Ular uch kun burun bu yerdan minglab kilometr olisdagi Kartaxane-de-

Indiasda qizning ota-onasini qon qaqshatib, faqat arxiepiskopning oq fotihasi bilan turmush qurishdi. Nima voqea yuz berganini, nogohoniy bu muhabbat qanday paydo bo'lganini ularning o'zidan boshqa hech kim bilmasdi. Bu muhabbat esa to'ydan uch oy muqaddam dengiz sohilida, orombaxsh yakshanba kunlarining birida ko'z ochgan edi. O'sha kuni Billi Sanchesning to'dasi Marbele plyajidagi ayollar xonasiga bostirib kirdi.

Bundan sal ilgariroq Nena Dakonte o'n sakkiz yoshga to'lgan, Shveytsariyadagi Shatelen internatida ta'lim olib, to'rtta tilni suv qilib ichib yuborgan va saksofon chalishni o'rganib, yaqindagina o'z yurtiga qaytgan edi.

Bu – u dengizga kelganidan keyingi ilk yakshanba edi. Nena yon-veridagi bo'lmalarda birdan qiy-chuv ko'tarildi, u nima gapligini o'z xonasining zulfini sharaqlab otilib ketganidagina angladi. Ro'parasida ertaklardagiday xushsurat bir bezori turardi. Qayishday tarang qomati janub oftobi va dengiz shamolida obdon qoraygan, o'ng mushtiga qaroqchilarning sinalgan quroli bo'lmish temir zanjir o'ralgan.

Bir vaqtlar ular boshlang'ich maktabda birga o'qishgan edi. O'-ho', ular bormagan oilaviy tantanalar, bazm-u ziyofatlar qoptimi! Har ikkalasi ham shaharni yotqizib-turg'izadigan nufuzli xonadonlarning farzandlari edi. Ammo hozir, oradan ko'p yillar o'tgani sababli, bir-birlarini dabdurustdan taniyolmadilar. Haykalday qotib qolgan Nena Dakonte hatto o'zini ham tamomila unutgan edi. Billi Sanches nomus qilganidan zanjir o'ralgan mushti bilan kiyimxona devorini shunaqa urdiki, barmoq suyaklari dabdala bo'ldi. Qizning o'zi moshinasida uni kasalxonaga olib borib, tuzalgunicha tepasidan jilmadi, bu g'amxo'rlikning oqibati shu bo'ldiki, xullasi kalom, nikoh o'qilib, ikkovlari jufti halolga aylangan kunning ertasiga Nena Dakontening qornidagi homila ikki oylikka yaqinlashib qolgani ma'lum bo'ldi. Binobarin, Madridga uchib kelganlarida ular o'zlarini bearmon aysh-u ishrat qilgan jazmanlarday emas, balki ming yillik orzulari ushalgan yosh kelin-kuyovlarday tutdilar. Qizning ham, yigitning ham ota-onasi ularni kutib olishga puxta tayyorgarlik ko'rib qo'yishgan edi. Samolyotga zinapoya tirkalishi bilan birinchi toifadagi bo'lmaga protokol

bo'limining xodimi kirib keldi. U Nena Dakontega ota-onasi nomidan nuqraday oppoq manto sovg'a qildi, Billi Sanchesga esa qo'y terisidan tikilgan nimpo'stin bilan aeroportda qantarib qo'yilgan yap-yangi moshinaning kalitini topshirdi. Diplomatik vakolatxonaning barcha xodimlari ularni faxriy mehmonlarga mo'ljallangan qabulxonada kutib olishdi. Elchi va uning rafiqasi bular esini tanibdiki, har ikkala xonadon uchun aziz kishilar edi. Bundan tashqari, ularni hali shudring tomchilari qurib ulgurmagan bir dasta atirgul bilan qarshi olgan elchi Nena Dakontening inga-ingasini eshitgan doya-do'xtir ham edi. Qiz er-xotinga talpinib, ularni navbati bilan o'pdi, so'ng guldastani oldi, shunda atirgulning tikani barmog'iga g'archillab sanchildi, ammo Dakonte darrov vaziyatni yumshatdi:

– Uzugimni ko'rib qo'yinglar deb ataylab shunday qildim. Diplomatlarning bari qadimiy ustalar qo'lidan chiqqan olmos ko'zli uzukka mahliyo bo'lib qoldi, ko'plari ichida uzukning narxini xomcho't qilgan bo'lsa ham ajab emas. Hech kim barmoqdagi qonni payqamadi. Keyin hammaning e'tibori moshinaga og'di. Tadbirkor elchi uni aeroportga keltirib, ipak matoga o'rashni va ustidan zarhal jiyak bilan bog'lab qo'yishni buyurgan edi. Ammo Billi Sanches bu topqirlikning qadriga yetmadi. Moshinani tezroq ko'rish ishtiyoqi ustun kelib, bir siltov bilan matoni sidirib tashladi-yu angrayib qoldi. Bu eng so'nggi nusxadagi «Bentli» rusumli moshina bo'lib, ichki jihozlari butkul asil charm bilan qoplangan edi.

Birdan havo aynadi, Guadarram tomondan achchiq izg'irin esa boshladi. Lekin Billi Sanches sovuqni sezmasdi, u mashinaga andarmon bo'lib, uning jamiki ikir-chikirini ko'zdan kechirib chiqdi va shu tariqa elchixona xodimlarini allamahalgacha ochiq bekatda diydirab turishga mahkum etdi. Keyin elchi ziyofat REJAlashtirilgan maxsus qarorgohga borish uchun uning yoniga, oldingi o'rindiqqa o'tirdi. Yo'l-yo'lakay shaharning diqqatga sazovor joylarini ko'rsatib ketdi, ammo fikr-u xayoli moshinada bo'lgan Billi Sanches bunga parvo ham qilgani yo'q. Ilgari u o'z yurtidan tashqariga chiqmagan edi. ***Har yili sinfdan sinfga o'ta olmay, barcha xususiy va davlat maktablarining tuzini tatib ko'rdi,***

axiyri ko'pchilikning qarg'ishiga uchragan yomon bolalar to'dasiga qo'shilib ketdi. Bu shahar u tug'ilib-o'sgan shaharga o'xshamasdi: dengizi yo'q, turqi sovuq kulrang binolar, yalang'och daraxtlar – xullas, nazari tushgan hamma narsa ta'bini xira qilar, lekin Billi Sanches buni sezdirmaslikka tirishardi. Elchining qarorgohida ziyofat avjiga chiqib, shaharga yopirilgan qor bo'ronini hech kim payqamadi, Fransiya jo'nash uchun qarorgohdan chiqqanlarida esa butun borliq oq choyshabga burkangan edi.

Nena Dakonte barmog'idan qon oqayotganini Madriddan jo'naganlaridan so'ng oradan to'rt soat o'tgach, bo'ron tinib, havo ochilgan paytdagina ko'rib qoldi. Avvaliga, taajjublandi, chunki elchining xos mehmondorchilikni operalardan ariyalar ijro etish bilan yakunlashga odatlangan xotini sha'niga qiyqirib chapak chalganida barmog'ida og'riq sezmagani edi. Keyinroq, har gal eriga chegaraga eltadigan eng yaqin yo'lni ko'rsatarkan, qon oqayotgan barmog'ini beixtiyor so'ra boshladi, faqat Pireneyga yetganlaridagina dorixona esiga tushdi. Ammo so'nggi kunlardagi «zo'ri behuda»lar o'z ishini qildi – uni uyqu elitdi, cho'chib uyg'onganida esa (tushida moshina suv ustida suzib ketayotganmish) barmog'iga o'ralgan ro'molcha xayoliga ham kelmadi.

Ro'parasidagi soatga qarab allaqachon Bordoni ham, Angulemni, Puateni ham bosib o'tishganini, hozir esa Lauru oralab, suv bosgan baland to'g'on ustida ketishayotganini angladi. Qarag'aylar ortidagi ko'hna qal'alar oyning xira yog'dusida ertaklardagi sirli-sehrli sharpalarday ko'zga tashlanardi. Bu joylarni besh qo'liday biladigan Nena Dakonte Parijgacha atigi uch soat yo'l qolganini chamalab ko'rdi, Billi Sanches esa rulda hamon gijinglagan toyday o'tirardi.

– Joningda qasding bormi? – dedi u eriga. – O'n bir soatdan ko'p yuribmiza, tamaddi qilib olsang-chi! Ammo Billi Sanches yangi moshina gashti bilan to'q edi. Garchi samolyotda kam uxlagan bo'lsa-da, Parijga qiynalmasdan yetib borishi ko'rinib turardi.

– Elchining uyida bir oyga yetadigan ovqat yeganman, – deya javob berdi u bamaylixotir. Orleanga yaqinlashganlarida tuman tarqadi, oy barkashi qor bosgan dalalarga ayamay nur socha boshladi, ammo Parijga sabzavot va vino olib

borayotgan yuk mashinalari tirbandlashib, yurish ancha qiyinlashdi. **Nena Dakonte jon-jon deb rulga o'tirgan bo'lardi-yu, lekin bundan og'iz ochishga ham jur'at etolmasdi, sababi Billi Sanches bir kuni, xotinining yonida yo'lovchiday o'tirgan erkak – erkak emas, degan edi.** Qariyb, besh soat to'yib uxlab olgan Nena hozir o'zini bardam his etar, birorta xarob mehmonxonada yotib qolishmaganidan nihoyatda xursand, faqat tunning besamar o'tgani jinday alam qilayotgan edi, xolos.

Osmon yorisha boshlaganda yuvinib olish va jinday hordiq chiqazish maqsadida yo'l bo'yidagi qahvaxonaga kirishdi, keyin yuk mashinalarining nonushta qilayotgan haydovchilari yonida turib issiq bulochka bilan qahva ichishdi. Hojatxonada Nena Dakonte yubkasidagi qon dog'larini ko'rdi, lekin tozalab o'tirmadi. Bo'kib ketgan ro'molchani axlat qutisiga uloqtirib, qo'lini shoshmasdan sovunlab yuvdi. Tikan yarasi ko'zga shundoq tashlanib turardi. Moshinaga o'tirganlarida barmoqdan yana qon oqa boshladi. Nena Dakonte sovuq shamol qonni to'xtatadi degan umid bilan qo'lini tashqariga chiqarib oldi, lekin foydasi bo'lmadi. «Birortasi izimizga tushgan bo'lsa, mushkuli osonlashdi, – dedi u soddadillik bilan. – Qorga tomgan qonlarim izidan bemalol topaveradi».

– Eshityapsanmi? «Madrididan Parijgacha cho'zilgan qon izlari...»
Qo'shiqqa o'xshaydi-ya!

Ammo bu hazilning tagi zil ekani tezda ma'lum bo'ldi. Parijga tutash shaharchaga kirib borganlarida barmokdan qon tizilib otila boshladi, shunda Nena Dakonte qon bilan birga tanasini jon ham tark etayotganini ilk bor his etdi. U jarohat ustiga hojatxona qog'ozini bosar, qonga bo'kkan qog'ozni paydar-pay tashqariga uloqtirib borardi. Qon asta-sekin po'stin barlari va o'rindiqqa yoyila boshladi. Billi Sanches sarosimaga tushib yana dorixona qidirmoqchi bo'ldi, ammo endi dorixona yordam berolmasligini Nena Dakonte anglab yetgan edi.

– Hademay Orlean darvozasidan o'tamiz, – dedi u. – Katta yo'ldan to'g'ri boraverasan, u yog'ini ko'rsataman.

Billi Sanches xunobi oshib haydovchilar bilan so'kishib ketar, Nena Dakonte

hay-haylab uni hovridan arang tushirardi. Faqat Leon Belfor maydonidan o'tishga bir soatdan ortiq vaqt sarflashdi. Moshinadan tushayotganda Nena Dakontega yordamlashishga to'g'ri keldi, lekin uning ruhi tetik, fikri ravshan edi. Navbatchi do'xtir kelguncha Nena zambilda yotgan ko'yi hamshiraning siyqa savollariga javob qaytardi: kim, qayerda tug'ilgan, bolaligida qanday dardlarga chalingan va hokazo. Billi Sanches moshinadan uning sumkachasini keltirib berdi, so'ng nikoh uzugi taqilgan qo'lini ushladi. Qo'l haroratsiz va zaif edi, lablari ham oqarib ketganini ilg'adi. Qiz erining qo'lini qo'yib yubormadi, do'xtir kelguncha Billi Sanches shu alpozda turaverdi. Navbatchi barmoqdagi jarohatni ko'zdan kechira boshladi. U boshida bir tuki yo'q, qorachadan kelgan yoshgina yigit edi. Nena Dakonte unga zarracha e'tibor bermay eriga qarab jilmaydi.

– Qo'rqma,– dedi u, keyin odatdagi hazilini qildi: – nari borsa,barmog'imni kesib olib, yutib yuborar-da.

Do'xtir boshini ko'tarib, andak osiyocha talaffuz aralashgan sof ispan tilida javob qaytardi:

– *Yo'q, azizlarim, – dedi u, – shundoq chiroyli barmoqni kesib olib, yutib yuborgandan ko'ra ochdan o'lganim afzal.*

– Do'xtir,– dedi u,– xotanim homilador.

– Nechchi oylik?

– Ikki oylik chamasi. Do'xtir bu xabarni Billi Sanches kutganidan ko'ra xotirjam qabul qildi. «Aytganingiz yaxshi bo'ldi», dedi-da, zambil olib ketilgan tomonga qarab yo'rg'aladi.

Nena Dakonte kasalxonaga yotqizilgan vaqt – 7 yanvar, seshanba, soat ertalab 9.30.

O'sha kuni tunni Billi Sanches kasalxona ro'parasida turgan moshinasida o'tkazdi. Ertalab uyg'onishi bilan sal naridagi qahvaxonada qaynatilgan oltita tuxum yeb, ikki stakan sutli qahva ichdi, Madriddan chiqqanlaridan beri tuzukroq yegan ovqati shu edi. Keyin Nena Dakonteni ko'rish uchun bemorlarni qabul qilish bo'limiga bordi. Billi Sanches rostdan ham Nena Dakonte kasalxona ro'yxatida qayd etilganini aniqladi; ***bemorlarni ziyorat qilishga faqat seshanba***

kuni soat to‘qqizdan to‘rtgacha ruxsat berilarkan. Demak, yana olti kun kutish kerak. Nena Dakonte ro‘yxatda borligidan ko‘ngli sal taskin topgan Billi Sanches moshinasi oldiga qaytdi, u yerda transport politsiyasining xodimi kutib turgan ekan; ish shu bilan tugadiki, mashinani ikkita mavze naridagi tor bir ko‘chaga haydab borib, toq raqamli binolar joylashgan tomonga qantarishga to‘g‘ri keldi. Ro‘paradagi endigina ta‘mirdan chiqqan binoga «Otel Nikol» degan lavha qoqilgan edi.

Lavhada bittagina yulduzning shakli bor, torgina foyega ko‘rimsiz divan bilan eski pianino qo‘yilgan, ammo-lekin chiyildoq ovozli xo‘jayin puldor mijoz bilan istalgan tilda gaplasha olar ekan. *Allaqaysi go‘rda qaynayotgan karamning hidi tutib ketgan aylanma zinapoyadan o‘n bitta chamadon bilan sovg‘a-salomga to‘la to‘qqizta qog‘oz qutini beshinchi qavatning bo‘sh turgan bir xonasiga tashib chiqquncha Billi Sanchesning ona suti og‘ziga keldi. Xonaning bittagina derazasidan ko‘roydinday nur tushib turardi. Bitta karavot, bitta javon, bitta stul, poyiga tog‘ora qo‘yilgan obrez – xonadagi bor bisot shu, tag‘in bularning bari shu darajada bir-biriga taqalib turibdiki, nari-beriga biror qadam bosishning iloji yo‘q. Atrofdan kimyoviy dorining hidi anqiydi. «Nima bo‘lganda ham qish izg‘irinida ko‘chada yotgandan yaxshi-ku», deya o‘ziga tasalli berdi.*

Billi Sanches. Keyin eshikni ichkaridan ilgaklab, po‘stini bilan karavotga yuztuban tashladi. Umrda birinchi marta o‘zini nihoyatda g‘arib va yolg‘iz his etdi. Shuncha yildan beri Nenasiz qanday yashadi ekan-a? Mana, hozir u qo‘l uzatsa yetadigan joyda qoniga belanib yotibdi...

Qachon uyqu elitganini bilmaydi, bir mahal ko‘zini ochsa – soat besh. Lekin ertalabki beshmi, kechqurungimi, haftaning qaysi kuni, shamol va yomg‘ir do‘mbira qilayotgan oynalaridan boshqa hech vaqosi yo‘q qanaqa shahar bu – dabdurustdan farqiga borolmadi.

Ko‘zlarini ochgancha Nena Dakonte haqida o‘ylab yotdi, sira uxlay olmadi, tuni bilan ag‘anab chiqdi. Dardini kimga aytsin, ko‘nglini kimga bo‘shatsin?! Uyqusizlik unga saboq berdi. Endi hayotiga aniqlik kiritish zarurligini anglab,

qat'iy harakat qilishga jazm etdi. Kiyimini almashtirish kerak edi, binobarin, chamadon qulfini buzishdan boshqa iloji qolmadi – hamma kalitlar, ancha-muncha pul, telefon daftarchasi Nena Dakontening sumkasida edi.

Loaqal telefon daftarchasi o'zida bo'lganida, ehtimol, parijlik birorta tanishini toparmidi...

Qahvaxonaga kirib borganida fransuzcha salomlashishni va buterbrod bilan sutli qahva buyurishni o'rganib olgani ma'lum bo'ldi. Lekin bu tilda saryog' bilan tuxumni hech qachon so'ray olmasligini ham angladi, chunki bu ikki so'zni sira ishlatgani yo'q-da: saryog'ni nonga qo'shib berishar, tuxumni peshtaxtdan har gal o'zi olaverardi.

Ostonadayoq xalatiga qon sachragan qandaydir kimsa, ehtimol qorovuldir, undan nimanidir so'radi, ammo Billi Sanches e'tibor bermadi. Qorovul fransuzchalab bir savolni qaytargancha orqasidan ergashib ketaverdi, nihoyat, toqati toq bo'lib, o'zboshimchanning bilagiga shunaqangi changal soldiki, Billi Sanches taqqa to'xtab qoldi. O'zining eski usullaridan birini qo'llashga uringan edi, qorovulning tepa sochi tikka bo'lib, Sanchesning qo'lini chapdastlik bilan orqasiga qayirdi-da, fransuzchasiga so'kina-so'kina, dikonglatib eshik yoniga olib keldi. ***Keyin dast ko'tarib, bir qop go'shtday ko'chaga uloqtirdi. O'sha kuni Billi Sanches «mulla» bo'ldi. Endi o'z elchisiga murojaat etish kerakligini angladi.*** Billi Sanches bu yo'l bilan ham Nena Dakontening oldiga kirolmasligini tushunib, ayolga, xuddi uning o'ziday, muloyim ohangda tashakkur izhor etdi. Va darhol taksi tutib, elchixonaga qarab jo'nadi.

Elchixona Yelisey ko'chasidagi 22-binoga, Parijning eng sokin maskanlaridan biriga joylashgan edi. Ammo Billi Sanchesni ancha kunlardan beri birinchi marta quyoshning Karib oftobiday charaqlab, Eyfel minorasining musaffo osmonga bo'y cho'zib turishi lol qoldirdi. Uni elchi nomidan qabul qilgan mulozim endigina o'lim to'shagidan turgan bemorga o'xshardi, faqat tugmasini tomog'igacha qadab, boshdan oyoq qora kiyinib olgani uchungina emas, yo'q, xatti-harakatining omonatligi hamda ovozidagi o'ta xokisorlik tufayli ham shunaqaga o'xshardi. U Billi Sanchesning ahvolini tushunib turardi, albatta.

Ammo gapni uzoqdan boshladi. *Ular madaniyati yuksak mamlakatda ekanligini, bu mamlakatning tartib-qoidolari olis o'tmishga borib taqalishini, bu yerda Amerika mamlakatlaridagi kabi qorovulga pul qistirib kasalxonaga kirib ketaverish mumkin emasligini shoshmasdan uqtirdi. «Shunaqa, yigitcha, – dedi u, – aql-idrok nidosiga quloq tutib, seshanbagacha sabr qilishga to'g'ri keladi, boshqa iloji yo'q».*

– Atigi to'rt kun qopti, shunga ham ota go'ri – qozixonami! – deya so'ziga yakun yasadi diplomat. – Hozircha Luvr muzeyini tomosha qiling, kam bo'lmaysiz.

Bu orada qorong'i tushdi, Billi Sanches taksi tutib mehmonxonaga qaytmoqchi bo'ldi-yu, boshini changallab qoldi. Qani endi, mehmonxonaning nomini eslolsa! Kasalxonaning ham. Parijning qaysi qismida ekanini bilmaydi. Ko'ngliga g'ulg'ula tushib, duch kelgan birinchi qahvaxonaga chopib kirdi-da, dalda bo'larmikan degan umidda bir rumka konyak ichdi.

Devorlardagi kishi qiyofasini turli shakl-u shamoyilda aks ettiradigan ko'zgularga qarab turib, nihoyatda nochor va tanho ekanini his etdi. Ikkinchi rumkadan so'ng sal o'ziga keldi. Bir ko'ngli, elchixonaga qaytib bormoqchi bo'ldi. Ko'chaning nomini eslash uchun cho'ntagidan mehmonxona xo'jayini yozib bergan qog'ozni oldi. *Qay ko'z bilan ko'rsinki, qog'oz tepasida mehmonxonaning nomi yozig'liq turibdi-da: «Otel Nikol». He, o'l-e! Billi Sanches omonat boshpanasiga bir amallab yetib keldi-yu qaytib ko'chaga chiqmadi.*

Beshinchi qavatdan faqat tamaddi qilish va mashinasini yo'lning bu betidan u betiga olib qo'yish uchungina tushardi. Uch kecha-kunduz, xuddi Parijga kelgan kunlaridagiday, ezib yomg'ir yog'di. *Umrida birorta kitobni oxirigacha o'qimagan Billi Sanches karavotda ag'anab yotarkan, hozir qo'lga tushgan har qanday narsani o'qishga tayyor edi-yu, aksiga olib, xotinining chamadonlaridan birorta ispancha kitob chiqmadi, hammasi allaqanday xorijiy tillarda.*

Billi Sanchesning xayoli yana Nena Dakontega ketdi. Seshanbaning kelishi

bir yilga cho‘zilganday tuyildi. Dushanba kuni xotinining chiqishiga xonani sal sarishta qilib qo‘ymoqchi bo‘ldi, shunda po‘stinining etagida qotib qolgan qon dog‘larini ko‘rdi. Safar xaltasidan xushbo‘y sovun olib, dog‘larni yuvishga kirishdi. Qariyb, kechgacha shu ish bilan mashg‘ul bo‘ldi. Axiyri, po‘stinni Madrid aeroportida samolyotga olib chiqilgan holatga keltirdi.

Seshanba tongi otdi. Osmonni bulut qoplagan, lekin havo quruq edi. Billi Sanches soat oltida sapchib turib, kasalxona darvozasi oldida katta-kichik tugun va guldastalar ko‘tarib turgan odamlar safiga qo‘shildi.

Keyin hamma bilan birga usti berk keng hovliga kirdi. Bu yerda gullar qiyg‘os ochilib, qushlar sayrab turardi. Nena Dakontening qaerdaligini bilmasa ham, bu gal negrga o‘xshagan do‘xtirni uchratishiga ishonchi komil edi. Nihoyat, qidirgan odamini ko‘rib qoldi.

– Astag‘furullo! – dedi u. – Qaysi go‘rda yuribsiz? Billi Sanches dovdirab qoldi.

– Mehmonxonada, – deb javob qildi bazo‘r. – Narigi muyulishda. Shundan keyin hammasi ravshan bo‘ldi. Fransiyadagi eng yetuk mutaxassislarning yetmish soat davomida qilgan sa’y-harakatlari zoye ketdi – 9-yanvar, payshanba kuni kech soat 7.10 da ko‘p qon yo‘qotish oqibatida Nena Dakonte olamdan o‘tdi.

So‘nggi daqiqalargacha es-hushidan ayrilmadi, erini «Plaza Atene» mehmonxonasidan qidirish kerakligini, o‘sha yerdan xona buyurib qo‘yilganini aytdi. Ota-onasining telefon raqamlarini berdi. Juma kuni Tashqi ishlar vazirligi Fransiyadagi o‘z elchixonasini voqeadan xabardor qildi, bu paytda Nena Dakontening ota-onasi kelayotgan samolyot Parijga yaqinlashib qolgan edi. Motam marosimini uyushtirishni shaxsan elchining o‘zi zimmasiga olib, Billi Sanches topilgan-topilmaganini shahar politsiyasidan muntazam so‘rab turdi.

Juma oqshomidan to yakshanbagacha radio va televidenie Billi Sanches ismli shaxs qidirilayotganini qayta-qayta e‘lon qildi. Qirq soat davomida uni butun Fransiya izladi. Nena Dakontening sumkasidan topilgan surati

kattalashtirilib, shahar ko'chalariga yopishtirib qo'yildi. Politsiya uchta «Bentli» rusumli moshinani to'xtatdi, lekin bular boshqa moshinalar edi.

Nena Dakontening ota-onasi shanba kuni ertalabdan yarim kechagacha qizlarining kasalxona butxonasiga qo'yilgan tobuti yonidan jilmay, Billi Sanchesni kutishdi.

Yigitning ota-onasiga ham xabar berilgan edi, ammo telegrammadagi chalkashlik tufayli yetib kelisholmadi. Vidolashuv marosimi yakshanba kuni soat ikkida, Billi Sanches xotinini ko'rolmay, xunobi oshib yotgan o'sha mash'um mehmonxonadan atigi ikki yuz metr narida bo'lib o'tdi.

Buni qarangki, uni elchixonada qabul qilgan mulozimga Tashqi ishlar vazirligidan ushbu noxush xabar Billi Sanches bilan gaplashib bo'lganidan keyin kelgan, chor atrofga yugurib, uni topa olishmagan.

Yakshanba kuni kechqurun, Billi Sanches o'z xonasida yuragi xun bo'lib yotgan paytda Nena Dakontening ota-onasi uning topilishidan umidlarini uzib, marhumaning mo'miyolangan jasadini tobutda Madridga olib ketishdi.

Qizni ko'rishga ulgurib qolgan kishilar bunday go'zal ayolni umrlarida uchratmaganliklarini keyin uzoq yillar gapirib yurishdi.

Xullas, seshanba kuni ertalab Billi Sanches ayni kasalxonaga kirib borgan paytda bular uchun shaffof saodatning ilk qo'ng'iroqlari chalingan qarorgohdan sal naridagi mozorda Nena Dakontening jasadi solingan tobutni qabrga tushirmoqda edilar.

Negr-do'xtir fojيانing tafsilotlarini so'zlab bo'lib, taskin beruvchi dori uzatgan edi, Sanches uni olmadi. Minnatdorlik bildirishga ham zarurat yo'q edi. Shu tobda u o'ziga tanish zanjir bilan biror kimsaning basharasini abjaq qilib, achchiq qismatidan qasos olish ishtiyoqida kuyib yonardi.

Kasalxonadan chiqdi-yu, ammo osmon-u falakdan zarracha ham qon sachramagan yirik-yirik, pokiza qor yog'ayotganini payqamadi. Parij ko'chalari jonlanib qolgan, zero keyingi o'n yil mobaynida birinchi marotaba chinakamiga laylakqor yog'ayotgan edi.

MUTOLAADAN SO'NG ...

- Asar sizda qanday taassurot qoldirdi?
- Asar qahramonlari baxtli hayot ostonasi nima sababdan fojiali yakun topdi?
- Nena Dakonte va Billi Sanchesning xarakterli tomonlari haqida gapiring .
- Bu yangi kelin-kuyovlarda havas qilishga arziydigan xususiyatlari haqida fikrlashing.
- Asar qahramonlarini **T medodi** bo'yicha tahlil qiling.
- Hikoyada tasvirlangan **kontrast usuluni** izohlang.
- Asar qahramonlari qancha tilni bilishlarini izohlang.
- Hikoyada tasvirlangan voqealar qaysi davlatlarda bo'lib o'tadi?
- Xalqaro tillarni izohlang. Asar qahramonlari xalqaro tillardan qaysilarida muloqot qilishdi?
- Hikoyada davlat chegarasi va elchixona bilan bog'liq voqealar tasvirlangan joyini belgilab, qayta o'qing va chet elga chiqish, undagi hujjatchiliklar haqida nimalarni bilasiz?

IJOD QILAMIZ ...

***Asardan olgan taassurotlaringiz asosida hikoya qahramoni Billi Sanchesga maktub yozing. Unda yigitning keyingi hayotini izga tushirishga qaratilgan tavsiya bering.**

77-§. RASHOD NURI GUNTEKIN. «CHOLIQUISHI» ROMANI

ADIB HAQIDA ...

Hayoti va faoliyati

Rashod Nuri Guntekin – *turk* yozuvchisi, dramaturg, tarjimon, adabiyotshunos. Istanbul

universitetini tugatgan

Asarlari: Dastlabki asarlari («Eski oshna», 1917; «Xanjar», 1918; «Sirli qo‘l», 1921 va boshqalar)da kiborlar jamiyatiga xos illatlar fosh etilgan. **Yozuvchining mashhur asarlaridan biri «Choliqushi» (1922)** «Tamg‘a» (1925), «Shafqat qiling», «Yashil tun» (1928), «Xazonrezgi» (1930) romanlarida zamonasining o‘tkir ijtimoiy masalalari, inson va jamiyat, yashashning ma‘nosi kabi muammolarni ko‘tarib chiqadi.

***R.N. Guntekin. 24 roman, 7 hikoyalar to‘plami, qator pyesalar yozgan, 24 jildli asarlar to‘plami nashr etilgan (1958– 61-y.)**

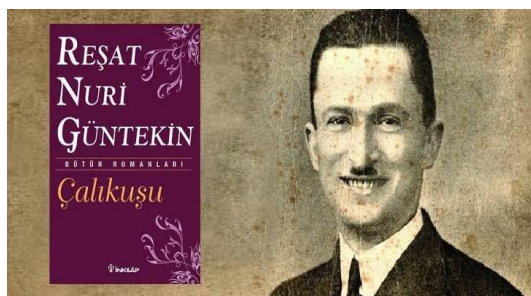
*** U «Lev Tolstoy» monografiyasi (1933) muallifi.**

***R.N. Guntekin asarlari ko‘p tillarga tarjima qilingan.**

O‘QISHGA TAYYORLANAMIZ ...

***«Choliqushi» (1922) romanida turk qishloqlarining yorqin manzarasi chizilgan, asar qahramonlari hayoti, sarguzashtlari tasvirlangan.**

***«Choliqushi» romani 1959-, 1965-, 1968-, 1988-, 1999-, 2006-yillari nashr qilingan (Mirzakalon Ismoilij tarjimasi). Shuningdek, ko‘plab romanlari ham o‘zbek tilida nashr etilgan.**

CHOLIQUISHI

Birinchi qism

B..., 19... yil, sentyabr.

To‘rtinchi sinfda edim. Yoshim o‘n ikkilarda bo‘lishi kerak. Fransuz tili muallimimiz Aleksi opa bir kun bizga inshodan vazifa topshirdi. «Hayotdagi ilk xotiralarinigizni yozishga harakat qiling. Ko‘raylik-chi, nimalarni eslar ekansizlar. Sizlar uchun bu ajoyib xayol mashqi bo‘ladi», – degan edi u.

Hech esimdan chiqmaydi: sho‘xligimdan, sergapligimdan bezor bo‘lgan

murabbiylarim meni o'rtloqlarimdan ayirib, sinf burchagidagi bir kishilik kichkina partaga o'tqazib qo'yishgan edi. Mudira aytgandek, men «dars paytida qo'shnilarimni gapga tutmaslikni, o'qituvchimizning so'zlarini odob bilan tinglashni o'rgangunimga qadar» u yerda surgun hayot kechirishga mahkum edim. Bir yonimda kattakon yog'och ustun bor: nimaiki qilinsa, pinagini buzmaydigan va ora-sira pakkimning uchi bilan u yer-bu yeriga ozor berganimda mardona chidab turadigan vazmin, uzun, gung qo'shni. Narigi yonimda esa monastir tarbiyasiga mos salqin va g'amgin olaqorong'ilikni saqlash uchun yasab qo'yilganga o'xshagan, darpardalari hech mahal ochilmaydigan uzun deraza. Men soz narsa kashf qildim: ko'ksimni partaga suyab, iyagimni bir oz ko'tarsam, deraza darpardalari tirqishidan osmonning bir bo'lagi-yu, akatsiya shoxlari orasidan bitta uy derazasi bilan balkon panjarasi ko'rinar edi. To'g'risini aytganda, manzara unchalik chiroyli emasdi. Deraza hamisha yopiq turar, balkon panjarasida esa har doim chaqaloqning yo'rgaklari yoyib qo'yilgan bo'lar edi. Lekin men shu narsalarni ko'ra olganim uchun ham xursand edim. Dars paytlarida qo'llarimni iyakka tirab, o'qituvchilarimga nihoyatda xudojo'y ko'rinish uchun lozim bo'lgan bir alfozda ko'zlarimni ko'kka – deraza eshigi tirqishidan ko'ringan haqiqiy osmonga tiksam, ular meni insofga kira boshlabdi, deb suyunishardi. Men murabbiylarimni shu zaylda aldar, ular bizdan yashirmoqchi bo'lgan hayotni tomosha qilayotgan kishiday quvonar, aldaganim va intiqom olayotganim uchun huzur qilardim.

Aleksi opa vazifani tushuntirib bo'lgandan so'ng bizni yozishga qo'yib berdi. Oldingi partalarga husn berib turgan og'ir tabiatli peshqadam o'quvchi qizlar allaqachon ishni boshlab yuborishdi. Ularning yonida o'tirmasam ham, nimalar yozayotganlarini kiftlari ustidan ko'rib turganday bo'lar edim: «Ilk xotiramda qolgan birdan-bir narsa mehribon onajonimning kichkina karavotcham ustiga egilgan oltin sochli aziz boshi, menga mehr-u muhabbat bilan kulimsiragan havorang ko'zlaridir... » tarzida shoirona yolg'on...

Aslida esa onalar oltin va havoranglardan boshqa ranglarda ham bo‘ladilar. Faqat so‘rlar*ning o‘quvchilari qalamidan shunday ranglarga bo‘yalib chiqish u bechoralar uchun bir majburiyat, biz uchun esa odat edi. Menga kelsak, men butunlay boshqacha qiz edim. Juda yoshligimda ayrilgan onamdan esimda nihoyatda oz narsa qolgan. Lekin onamning oltin sochli, havorang ko‘zli bo‘lmaganini aniq bilaman. Shunday bo‘lgandan keyin, asl qiyofasini o‘zgartirib tushuntirishga va bundan mamnun bo‘lishga hech qanday kuch meni majbur qilolmaydi...

«Nima yozsam ekan?» degan o‘y meni qiynardi. Devorda Bibi Maryamning bo‘yoqli surati tagiga osib qo‘yilgan kakkuli soat tinmay yurib turibdi, men esa hali ham anqayib turibman. Boshimdagi lentani yechdim, sochlarimni sekin-asta ko‘zimga tushira boshladim. Bir qo‘lim bilan qalamni og‘zimga tiqib, uni tilim bilan aylantirib o‘tirdim. Faylasuflarning, shoirlarning bir narsa yozib turganda burun qashish, bag‘baqalarini cho‘zish kabi g‘alati odatlari bor-da axir... Qalam tishlab sochimni ko‘zimga tushirib o‘tirishim ham mening chuqur xayol surayotganligimni bildirishi kerak. Xayriyatki, menda xayolotga berilish paytlari juda kam bo‘lardi. Aks holda, hayotim ertaklardagi Chorshanba ayol o‘choq onasining hayoti singari chigal-butal bo‘lib o‘tar edi.

Oradan yillar o‘tdi. Mana endi begona bir shaharda notanish bir mehmonxona nomerida o‘tirib xotiralarimni yozyapman... Sira tongi yorishmaydigandek tuyilgan tun azobidan qutulish uchun xotiralarimni yozib turgan shu soatimda bir qo‘lim yosh bolalik chog‘larimdagi singari yana sochlarimni to‘zg‘itib, ko‘zlarim ustiga tushirish bilan mashg‘ul. Buning sababi atrofdagi hayot oqimiga o‘zini qo‘yib yuboradigan yengiltak, beparvolik ekanligimdan bo‘lsa kerak, deb o‘ylayman. Og‘ir kunlarda o‘z-o‘zim, o‘z fikrlarim bilan tanho qolish uchun ko‘zlarim bilan dunyo orasiga shu sochlarimni parda qilib qo‘yishga tirishardim.

Qalamni kabob sixiday tishlarim orasida aylantirishimga kelsak, to'g'risini aytsam, buning hikmatini o'zim ham bilmayman. Butun bilganim shuki, lablarimdan binafsha siyoh dog'lari arimas edi. Hatto bir kun, endi ko'zga ko'rinib kelayotgan qizlik chog'larimda, maktabimga meni ko'rgani kelgan bir odamning oldiga mo'ylov qo'ygan kishiday chiqdim-u, uyalganimdan yerga kirib ketayozdim.

Nima to'g'rida gapirayotgan edim? Ha... Aleksy opaning ilk xotiralarni yozdirmoqchi bo'lgan inshosi to'g'risida... O'sha kuni har qancha o'ylasam ham, faqat shu narsalarnigina yozganim esimda: «Men baliqlar singari ko'l ichida tug'ilganga o'xshayman. Onamni es-es bilaman... Otam, enagam, xizmatkorimiz Husayn ham esimda... Bir kun meni ko'chada quvgan qora laychani... Bir kun to'la savatdan yashiriqcha uzum olayotganida barmog'imni chaqib olgan arini... Ko'zim og'riganda tomizilgan qizil dorini... Mehribon Husayn bilan Istambulga kelganimizni... Ha, shularga o'xshash ko'p narsalarni eslayman... Lekin bulardan hech biri ilk xotira emas... o'zim yaxshi ko'rgan ko'lda, quyuq yaproqlar orasida qip-yalang'och bo'lib cho'milib yurgan vaqtlarimdagiday eski xotiralar emas... Dengizday poyonsiz bir ko'l... «Ichida katta-katta yaproqlar, atrofida daraxtlar bo'lsa, bu ko'l qanday qilib dengizday katta bo'lishi mumkin?» deyarsizlar... Xudo haqqi, yolg'on so'zlayotganim yo'q, o'zim ham sizlarga o'xshab hayonman... Ammo aslida shunday bo'lgandan keyin ilojim qancha?..

Qizig'i shuki, Aleksy opa qora kiyimi ichida kosov singari bo'yi, ohorli oppoq yoqasi, saroy xonimining peshonaga tortilgan chorshaf⁹iga o'xshab bosh kiyimi tagidan ko'rinib turgan sepkilli qonsiz yuzi va anorgul singari qip-qizil lablari bilan hozir ro'paramda paydo bo'lib, yana o'sha savolni bersa, hozir ham o'shandan boshqa javob topolmasam kerak, yana baliqday ko'lda tug'ilganimni ayta boshlayman. Keyinchalik u yoq-bu yoqdan surishtirib bilsam, bu ko'l

⁹ Arab, turk, eron xotinlari yopinadigan Chodra, paranjining bir turi

Musul atrofida, oti doim esimdan chiqib qoladigan bir kichkina qishloq yonboshida ekan; mening poyonsiz dengizim chakalak orasidagi quruq irmoqdan qolgan bir hovuch suvdan iborat ekan.

Otam u mahallar Musulda xizmat qilar ekan. Men ikki yarim yoshlar chamasida ekanman. Yoz shu qadar issiq kelibdiki, shaharda turishning iloji qolmagandan ke- yin, otam meni onam bilan qishloqqa keltirib qo'yishga majbur bo'libdi. O'zi esa har kuni ertalab otda Musulga tushar, kechqurunlari, kun botgandan keyin yana qaytib kelar ekan. Onam menga qaray olmaydigan ahvolda qattiq kasal ekan. Shuning uchun ancha vaqtlargacha qarovsiz qolibman... Oylab xizmatkorlar uyida sarson bo'libman. Keyin qishloqlarning biridan Fotima degan kimsasiz bir arab xotinni topishgan. Fotima meni ...yangigina o'lgan chaqalog'i o'rnida ko'rib, undan qolgan siynasi bilan onalik mehrini menga beribdi. Dastlabki yillarda sahro bolasiday o'sibman... Fotima meni orqasiga qopchiqday osib olib, jazirama oftoblarda ko'tarib yurar, xurmo daraxtlariga ham ko'tarib chiqar ekan. Shunday qilib, o'sha paytlar men hali aytgan qishloqqa kelibmiz. Fotima meni har kuni ertalab oziq-ovqatimiz bilan shu chakalakka keltirar; meni qip-yalang'och qilib suvga solar ekan...

Kechqurungacha yumalanishib o'ynashar, ashulalar aytishar, birga ovqat qilishar ekanmiz... Keyin, uyqumiz kelganda, qum yig'ib yostiq qilar, gavdalarimiz suvda, boshlarimiz qumda quchoqlashib, betlarimizni betlarimizga qo'yishib uyquga ketar ekanmiz...

MUTOLAADAN SO'NG ...

Asar tahlili

1. Asardan olingan parcha bilan chegaralanmay romanni to'liq o'qib chiqing.
2. «Choliqushi» romani 1959-, 1965-, 1968-, 1988-, 1999-, 2006-yillari nashr qilingan. Mazkur roman qayta- qayta nashr qilinishining sababini

o'rganing. (asarni to'liq o'qib, fikringizni asoslab bering).

3. Guruhlarda ishlab romanning har bir bo'limi xususida tezis ma'lumotlar tayyorlang, asardagi ta'sirli jumllarini qayta o'qing.

4. Roman qismlarida ko'tarilgan mavzu (muammo) va har bir qism bilan bog'liq xulosaviy fikr bildiring.

5. Yozuvchining so'z san'ati va tarjimonning mahoratli bayon uslubiga e'tibor bering. Qaysi o'rinlarda partadoshingiz bilan fikringiz bir joydan chiqdi va qaysi o'rinlarda farq qildi?

Kim topqir? tezkor savollar

1. Rashod Nuri Gunteginning dastlabki romani qaysi edi?
2. Rashod Nuri Gunteginning yana qanday romanlari bor?
3. Rashod Nuri Gunteginning qaysi asari adibga shuhrat kletirdi?
4. Rashod Nuri Gunteginning «Choliqushi» romanini o'zbek tiliga kim tarjima qildi?
5. Rashod Nuri Gunteginning «Choliqushi» romaninida Feridening fransuz tili ustoz kim edi?

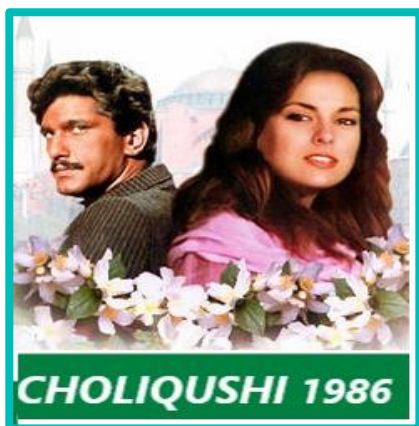
Asar qahramonlariga tavsif yozing. Shaxsiy munosabatingizni ifodalang.

1. Maktub tufayli taqdirida noxush voqealar yuz bergan qahramonlar kimlar? _____

2. Go‘zalligi sabab hayotida ziddiyatlarga uchragan qahramonlar qaysilar?_____

3. Xotira daftar yuritganmisiz? Agar tutgan bo‘lsangiz, qanday voqealarni yozgansiz?_____

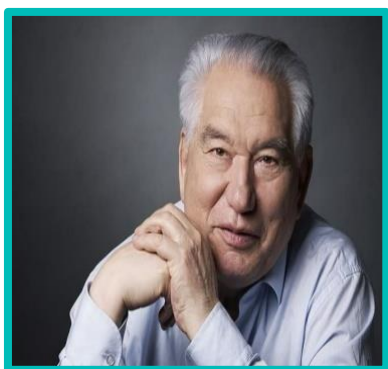

4. O‘zingizni Farida yoki Komronning o‘rniga qo‘yib ko‘ring. Asardagi holatda siz qanday yo‘l tutgan bo‘lardingiz?

5. Qahramonimizning ota-onasi hayot bo‘lganida uning taqdiri qanday bo‘lardi deb o‘ylaysiz?_____

«Faridaga maktub» mavzusida ijodiy matn yarating. Katta hayot yo‘lida turgan tengdoshlaringiz timsolida Faridaga o‘z maslahatlaringizni bering va ularga to‘g‘ri yo‘l ko‘rsatishga harakat qiling.

78–80-§. CHINGIZ AYTMATOV HAYOTI VA IJODI. ROMANLARI («ASRGA TATIGULIK KUN», «KASANDRA TAMG’ASI»)

Ch. Aytmatov hayoti va ijodiga bir nazar

1928- yil 12-dekabrda Qirg‘izistondagi Shakar ovulida tug‘ilgan. **Otasi** – To‘raqul Aytmatov, **onasi** – Nagima Hamzayevna. **1956-yili** Moskvadagi Oliy Adabiyot kursiga o‘qishga kiradi.

2008-yil 10-iyunda og‘ir kasallikdan vafot etadi.

Qissalari: «Jamila», «Somon yo‘li», «Erta qaytgan turnalar »,«Oq kema», «Alvido,Gulsari», «Birinchi muallim», «Sohil bo‘ylab chopayotgan olapar».

Romanlari: «Asrga tatigulik kun», «Qiyomat», «Kassandra tamg‘asi», «Qulayotgan tog‘lar yoki mangu qayliq».

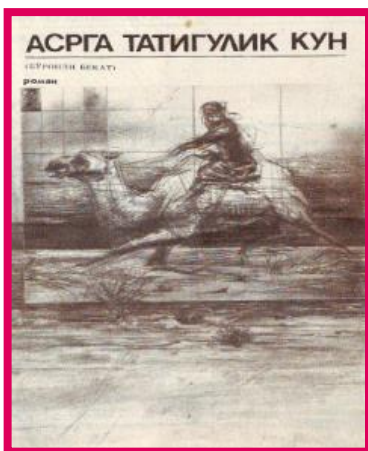
Mutolaagacha...

1. Siz jahon adabiyotining yirik vakili Ch. Aytmatovning qaysi asarini o'qigansiz?
2. Nega «Jamila» qissasiga Lui Aragon yuksak baho bergan deb o'ylaysiz?
3. Adib vataniga, dunyoviy asarlariga sayohat qilishga, tafakkur olamingizni boyitishga, badiiy zavq olishga tayyormisiz?

«Asrga tatigulik kun»da millat va elat fojiasi

(asardan parcha)

...– Shamolda turma, bu yoqqa kel,— deb uni uycha ichiga boshladi.

O'zi gumon qilgan voqeaning sodir bo'lganini xotinining og'zidan eshitishdan avval Edigey shu lahzada boshqa bir narsadan hang-u mang bo'lib qoldi. U ilgari ham yoshlari o'tib borayotganini bilardi, ammo shu tobda xotinining tez yurib kelgani sababli nafasi qisilib, hansirab, ko'kragi g'ijirlayotganini, ayni chog'da g'ayritabiiy bukchayib qolganini ko'rib, ichi achib ketdi.

...Edigeyning xotini Ukkubola Kazangap cholning chordevor uyida yakka-yu yolg'iz yotib vafot etganini shoshilinch xabar qilishga kelibdi.

... Ammo Bo'ronlida faqat ikki kishi – Kazangap bilan Edigey Bo'ron o'troqlashib qolishdi. Eh-ha, bu orada qanchadan qancha odamlar kelib ketmadi deysiz bu yerga! O'zini aytmay qo'ya qolsin, haytovur chiy degani yo'q. Kazangap ham bu yerlarda qirq to'rt yil ishlab qo'ydi. Boshqalar yaxshi-yu u yomon bo'lgani uchun emas, albatta. Bitta Kazangapning o'zini Edigey o'nta odamga alishmas edi... Endi u ham manguga ketdi... Edigey o'zining ikki o'rkachli, yirik boshli nortuyasini – Sario'zakda eng kuchli, eng ildam, xo'jayini kabi «Qoranor Bo'ron» deb nom olgan tuyasini tanidi. U Edigeyning faxri edi: o'lguday baquvvat, lekin odamni qiynab yuboradi o'zi ham.

...Ona Bayit qabristonining o'z tarixi bor. Rivoyatga ko'ra, o'tgan

zamonlarda Sario'zakni bosib olgan jungjanglar asirga tushgan jangchilarga nisbatan behad shafqatsizlik qilar ekanlar. Ular kezi kelib bunday tutqunlarni qo'shni o'lkalarga qul qilib sotib yuborisharkan. Bu esa tutqunning omadi kelgani hisoblanarkan. Chunki sotib yuborilgan qul ertami – kechmi, bir kun o'z vataniga qochib kelishi mumkin ekan-da. Jungjanglarning qo'l ostida tutqun bo'lib qolganlarning esa sho'ri qurirkan.

Ular mahkumning boshiga teriqalpoq tortish yo'li bilan dahshatli bir tarzda qiynab, uning xotirasini yo'qotar ekanlar. Odatda bunday jazoga jangda asir tushgan yosh yigitlar giriftor bo'lishardi. Avvaliga jungjanglar tutqunning sochini dastlab o'ngidan, so'ngra teskarisidan taqir qirib tashlashadi. Sartaroshlik marosimi tugagach, jungjanglarning chapdast qassoblari kattakon bir tuyani so'yib, terisini shila boshlaydilar. Ular birinchi navbatda, eng qalin va eng og'ir bo'lgan bo'yin terisini ajratib bo'laklarga bo'lishar, hovuri chiqib turgan yopishqoq terini shu zahotiyiq hozirda suzuvchilar kiyadigan qalpoqcha singari, tutqunning yangi qirilgan taqir boshiga kiygizib qo'yishardi. Mana shu – teri qoplash deyiladi. Bunday qiynoqqa duchor etilgan qul yo dahshatli azoblarga bardosh berolmay o'lib ketar, yo xotirasidan umrbod mahrum etilib, o'tmishini eslay olmaydigan qulga – manqurtga aylanib qolar edi. Bitta tuyaning bo'yin terisi besh-oltita qalpoqqa yetadi. Qalpoq qoplangandan so'ng, halokatga mahkum etilgan har bir qul, qiynalganda boshini yerga tegiza olmasin uchun, bo'yniga yog'och bo'yinturuq bog'lashardi. Shu alfozda ularning yurakni ezuvchi, quloqni qomatga keltiruvchi behuda dod-faryodlari eshitilib qolmasin, deb odamlardan yiroqqa, suvsiz, yemishsiz, kimsasiz yaydoq dalaga, oyoq-qo'llari bog'liq holda jazirama oftob tig'iga eltib tashlar edilar. Bu qiynoqlar bir necha kun davom etardi. Kerakli joylarga soqchilar qalin qo'yilib, asirlarning

qabiladoshlari ularni qutqarishga kelib qolishsa o'tkazmaslik uchun chora-tadbir ko'rib qo'yilgan edi. Biroq, qutqazishga urinishlar juda kam bo'lardi, chunki ochiq dalada qilt etgan sharpa darhol sezilib qolardi. Buning ustiga, jungjanglar falonchini manqurt qilishibdi, degan xabar tarqalgan taqdirda, tutqunning eng yaqin birodarlari ham uni qutqazishga yoki pul evaziga qaytarib olishga urinmayoq qo'yardilar, negaki, bu o'sha odamning quruq jasadinigina qaytarish degan so'z edi. Faqat birgina nayman validasi – rivoyatlarda Nayman ona nomi bilan mashhur bo'lib ketgan ayolgina o'z o'g'lining bu taxlit achchiq qismati bilan murosa qila olmadi. Sario'zak afsonasi shu haqda. Ona Bayit – Onaizor makoni qabristonining nomi ham shundan kelib chiqqan...

– Nima gap? Nima bo'ldi o'zi?

– Bu la'nati dunyoda hamma narsa qurib ketsin! – deya entikib-entikib yig'lardi Ukkubola...

... – Hammasiga sen aybdorsan! Sen! –dedi Ukkubola

– Nega? Nima uchun? – dedi Edigey hayratlanib.

– Bechora bolalarning boshini aylantirib, yolg'on-yashiq gaplarni aytibsan.

Eh, yana bir passajir poyezd kelib to'xtasa bo'ladimi?! Qarasa, ro'paradan boshqasi kelayotgan ekan. Uni o'tkazib yuborish uchun to'xtab turibdi. Ikkovining shu bekatda uchrashganlarini aytmay-sanmi? Poyezdning to'xtaganini ko'rib qolgan Abutolibning ikki bolasi birday qichqirgancha yugurib: «Ota, otajon! Otajonim keldi!» deb poyezdga yopishsa bo'ladimi. Men bolalarning ortidan yugurdim.

Ikkalovi vagondan vagonga irg'ib: «Ota! Otajon! Otamiz qani?» deya chinqirib yurishdi. Poyezdning tagida qoladi, deb jonim chiqayozdi. Biror eshik ochilmasdi. Ular esa otalarini chaqirishib, yugurib-yelib borishardi, qichqirishardi, vagondan vagonga irg'ib chiqishardi. Poyezdning uzunligini-ey! Men yetib kelib kichigini ushlab oldim, kattasining qo'lidan

tortgunimcha poyezd yura boshladi. Ikkalasi ham qo‘limdan yulqinib chiqib «Otajonimiz ketti, poyezddan tusholmay ketti!» deb shunday o‘kirib dodlashdiki! Biram yig‘lashdi, biram yig‘lashdiki, yuragim zardobga to‘ldi, jinni bo‘lib qolmasam, deb o‘yladim.

Ermak yomon ahvolda. Borib bolani yupat! Bor! Passajir poyezd kelib to‘xtaganda, otang keladi, deb aytgan sensan. Poyezd ketib, otasi kelmay qolganini ko‘rsang edi! Koshki ko‘rsang edi!

Nega endi, hayot shunday qurilgan, nega endi ota bolaga, bola otaga shunchalik yurak-bag‘ri bilan birlashib yaratilgan ekan-a? Jonni shunchalar qiynash nima zarur ekan-a! Edigey bolalar oldiga qatl etilgan kishi singari yo‘l oldi. Xudoyim, bu ma’sum qalblarni beixtiyor aldaganim uchun o‘larimdan oldin kechir, deb tangriga iltijo etib borardi. Axir, ularga yomonlikni ravo ko‘rmagan edi. Endi nima deydi? Qanday javob qaytaradi? U kirib kelishi bilan yig‘idan ko‘zlari tanib bo‘lmas darajada shishib ketgan Ermak bilan Dovul qaytadan o‘kirib yig‘lay boshlashdi, «Poyezd kelib to‘xtadi-yu, otamiz tusha olmay ketib qoldi, Edigey amaki, siz poyezdni to‘xtating», deb bo‘zlab, bir-biriga gal bermay chug‘urlashib unga bo‘lgan voqeani tushuntirmoqchi bo‘lishdi.

– Sog‘indim, otajonimni! Sog‘indim, sog‘indim! – deya Ermak chinqirar, umid, ishonch bilan, butun vujudi bilan yalinib-yolvorardi Edigeyning bo‘ynidan quchoqlagancha.

– Men hozir hammasini bilib kelaman. Jim bo‘linglar, bas endi, yig‘lamanglar. – Edigey yig‘idan o‘zini tiyolmay bolalarni ishontirishga, yupantirishga intilardi, ularning nazarida ishongan, tayangan kishisi bo‘lgani uchun ham o‘zini yo‘qotib qo‘ymaslikka, qiyofasini o‘zgartirmaslikka harakat qilardi. Lekin bunisi o‘ta qiyin bo‘ldi...

Asarni o‘qib fikr yuriting, mulohaza qiling...

1. Edigey Bo‘ron Ermak bilan Dovulni qanday qilib tinchlantiradi, nega ularni otalarining kelishiga ishontirib yolg‘on aytgandi?

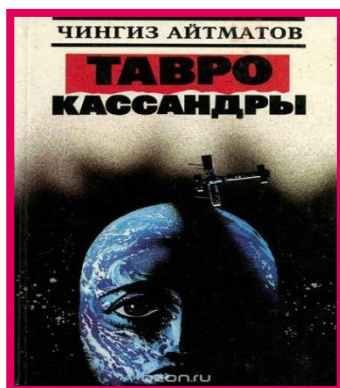
2. Zarifaning turmush o'rtog'i, Ermak bilan Dovulning otasi qayerda, nega bolalari otasining kelishini intizor bo'lib kutishyapti?
3. Edigey Bo'ron do'sti Kazangapning mayitini qayerga ko'madi, Kazangapning vasiyati nima edi? Asardan shu o'rinni topib ifodali o'qing.
4. Manqurt qanday kishi, zamonaviy manqurt kim?
5. Sario'zak cho'lidagi Jo'lomon taqdiri nima bilan yakun topdi?
6. Asardan Nayman onaning junjamlardan farzandini qutqarish uchun borgani, uning jasorati ifodalangan o'rinlarni topib o'qing va o'z onangizning fazilatlari haqida aytib bering.
7. Nayman ona farzandini qanday qilib qutqarsa bo'lardi?

Badiiy asar bilan tanishib chiqing va quyidagi qahramonlarga tavsif bering.

Sobitjon
Edilboy Daroz
Edigey Bo'ron

Jo'lomon
Abutolib
Kazangap

«Kassandra tamg'asi» romani ezgulik va yovuzlik o'rtasidagi kurashni aks ettirgan

Chingiz Aytmatovning «Kassandra tamg'asi» romani voqeasi o'ta shiddatli mojarolar va to'qnashuvlar zaminiga qurilgan. Insoniyat halokat

yoqasiga kelib qolgan Bu halokat tashqaridan kelgan emas, balki odamlarning xatti-harakatlari, munofiqligi, xudbinligi, axloqsizligi oqibatida yuzaga kelgandir. Dunyo bedavo dardga chalingan, agar insoniyat ijtimoiy xastaliklardan forig' bo'lmas ekan, intiqom muqarrardir. Birgina misol. Homilador ayollar tekshirib ko'rilganda ayrimlarining homilalarida irsiy va boshqa og'ir kasalliklar mavjudligi aniqlansa ham, sho'rlik onalar shunday bolalarning dunyoga kelishidan manfaatdor ekanligini aytishgan, chunki nogiron farzandli ona uy, nafaqalar olishda imtiyozlarga ega bo'larkan. Romanning mazmuni davomida bunday fashizmga qarshi urush yillari bir ayol endigina tug'ilgan chaqalog'ini qop matoga o'rab bolalar uyi eshigining oldiga qor ustiga tashlab ketadi. Bolaga Andrey Krilsov deb nom qo'yishadi. Tashlandiq bola o'ta zehqli bo'lib ulg'ayadi va tibbiyot institutini bitirib genetik olim va nihoyat, akademik bo'lib yetishadi. U institutda o'qib yurganidayoq homiladorlik mo'jizasini va odamning dunyoga kelish sir-asrorlarini o'rganishga maftun bo'lib qoladi. Krilsov o'z laboratoriyasida undirilgan embrionlardan uzoq muddatga hukm qilingan mahkuma ayollarning bachadonlarida ko'plab ikszurriyotlar, ya'ni ota-onasi ham, aka-ukalari ham, tog'a-jiyanlari ham, xullas, bironta qarindosh urug'i yo'q bolalar yetishtira boshlaydi. Bunday odamlarni yaratish hukmron partiyaning diqqat markazida va homiyligida amalga oshiriladi... Krilsovning xotini Evgeniya erining hech kim jur'at eta olmaydigan g'ayriinsoniy kirdikorlarini sezib qoladi va jirkanch ishni tashlab uzoqlarga ketishni, farzandli bo'lishni taklif etadi. Eri bunga rozilik bermaydi. Shundan so'ng xotini butunlay ketib qoladi. Mahkumalardan biri – Runa ismli ayol professorning bu ishlaridan nafratlanib qamoq, muddatiga muddat qo'shilishidan ham qo'rqmasdan olimni bu kasb-koridan voz kechishga chaqiradi va o'zini daryoga tashlab g'arq, bo'ladi. Muhabbat izhor qilmoqchi bo'lgan ayolidan ham judo bo'lgach va o'z eksperimentlarining pirovard natijada nimalarga olib kelajagiga aqli yetgach, so'qqabosh Krilsov «Menga yerda joy yo'q, ekan» deb kosmosga ketishga majbur bo'ladi. U xalqaro kosmik kemanding ilmiy

stansiyasida uch yildan ortiqroq muddatda o'zining tibbiy-biologik tadqiqotlarini davom ettiradi va o'ta mukammal asboblarni yordamida ulkan kashfiyot qiladi, bu hodisani «Kassandra tamg'asi» deb ataydi...

Topshiriq. «Kassandra tamg'asi» romanini to'liq o'qib chiqing. Mutolaada quyidagi lug'atlardan foydalanib asar mazmunini, unda ifodalangan fikrni, romanda ilgari surilgan g'oyani adabiyot daftaringizga qayd etib qo'ying.

Substansiya – ob'ektiv reallik, o'z-o'zidan mavjud bo'lgan xilqat.

Substrat – barcha jarayonlar va hodisalarning umumiy moddiy negizi.

Transtsendantal qobiliyat – tajribadan kelib chiqmagan, balki azaldan mavjud es-hush, idrok.

Feministkalar – erkak bilan teng huquqlik uchun kurashadigan ayollar.

Fenomen – nodir yoki favqulodda siyrak uchraydigan hodisa-voqea; biror sohada boshqalardan tubdan ajralib turadigan o'ta iste'dodli odam.

Flyuid – odamdan chiqadigan psixik (ruhiy) tok.

Futurolog – jamiyat taraqqiyoti haqida bashorat qiluvchi mutaxassis.

Futurologiya – jamiyat taraqqiyotining kelajagi haqidagi ta'limot.

Xarizma – yunoncha Xudoning tuhfasini, marhamati demakdir

Kassandra – yunon mifologiyasida: Troya podshosining qizi, sohibbashorat, folbin bo'lgan ekan.

Genotip – organizmning tuzilishi (konstitutsiyasi), undagi genlar majmuyi.

Genofond – insoniyat yoki hayvonot dunyosidagi individlarning genlar majmuyi.

Ekklesiast – Injil aqidalarini targ'ib qilgan, tafsirlagan olim.

Kolliziya – qarama-qarshi fikrlar, niyatlar, manfaatlarning to'qnashishi.

Ijodkordan olgan ibratim...

* Ch. Aytmatov hayot yo'li haqida o'qib o'rganing . Ijodkordan olgan ibratingiz nima ekani haqida fikr yuriting.

Asar mutolaasidan soʻng...

* Quyidagi tasvirlardan foydalanib «Asrga tatigulik kun» romani voqealarini hikoya qilib bering. Musavvirning rasmdagi mahoratini anglab tasvirda yashiringan soʻzga taʼrif bering.

81– 82-§. RASUL HAMZATOV (1923-2003)

She'riyat, mazlumga homiylik qilding,

Qaroli boʻlmading zoʻravonlarning.

Olding panohingga notavonlarni,

Zolimlarni esa dushman deb bilding.

(R.Hamzatov)

Hamzatov Rasul Hamzatovich (1923. 8.9,

Dogʻiston Respublikasi, Xunzax tumani Sada qishlogʻi – 2003.3.11) – avarchi, koʻchma avar teatrida rejissyor yordamchisi, respublika gaz. tahririyati va radio qoʻmitasida adabiy xodim boʻlib ishlagan (1940 – 45). Moskvadagi M.Gorkiy nomidagi Adabiyot institutda tahsil koʻrgan (1945-50). Isteʼdodli shoirning dastlabki yozganlariyoq she'riyat shonavdalarining sevimli asarlariga aylandi. Uni qoʻldan qoʻymaydigan boʻlishdi. Deyarli barcha asarlari yozilishi bilan rus tiliga oʻgirila boshlandi. Rus tili orqali jahonning turli tillariga tarjima qilindi. Jahonga taniqli shoir 2003-yilning 3-noyabrida dunyodan oʻtdi.

xalqlari tillariga tarjima qilinyapti, adabiyot muxlislari e'tiborini qozonyapti, nufuzli mukofotlarga munosib ko'rilyapti. Jahon adabiyotining noyob durdonasi bo'lgan bu doston birinchi marta ona tilimizda kitob holida tuhfa etilyapti.

Uning hayot va adabiyot, ona-vatan va zamondoshlar haqidagi «Mening Dog'istonim" (1–2-kitoblar, 1967–71) lirik qissasi 60-yillarning 2-yarmida qardosh xalqlar adabiyotida soxta vatanparvarlik goyalari o'rniga milliy g'oya va milliy g'urur tuyg'usining shakllanishida muhim rol o'ynagan. R.Hamzatovning she'riy va nasriy asarlari, boshqa xalqlar adabiyoti qatori, shu davr o'zbek adabiyotiga ham ta'sir o'tkazgan. Xususan, Shukrulloning «Javohirlar sandig'i» lirik qissasi H.ning «Mening Dog'istonim» asari ta'sirida maydonga kelgan.

Rasul Hamzatov asarlari jahonning ko'plab tillariga, shu jumladan. o'zbek tiliga tarjima qilingan. Adib G'afur G'ulom, Asqad Muxtor, Hamid G'ulom, Shukrullo, Abdulla Oripov singari o'zbek shoirlari bilan ijodiy aloqada bo'lgan

Rasul Hanzatov o'z millati bilan g'ururlanadi,lekin boshqa millatlarga hech qachon qarshi qo'ymaydi. Ayni vaqtda jahonni hech narsasi bilan qoyil qoldirmagan, lekin o'ziga xos tarzda yashab, o'ziga xos mehnat qilayotgan avar xalqiga mansub ekanligi bilan iftixor qiladi. O'z sha'ni yo'lida sovuq yiltirayotgan xanjar tig'iga qarshi bora oladigan er yigitlari, go'zal va sadoqatli qizlari uchun faxr tuyg'ularini sevib kuylaydi. Shoir asl tuyg'ularni aks ettirgani sababli ham uning yozgan asarlari she'riyat ixlosmandlarining dilini rom etgan.

Savol va topshiriqlar

1. Rasul Hamzatov hayoti sanalarini sinchiklab o'rganing. Uning dastlabki asarlari chiqqan davrga xos ususiyatlarni aniqlang.
2. Shoirning she'riyatiga xos xususiyatlarni aytib bering. Bu she'rlarning mashhurligi sabablarini izohlang.

3. Shoirning avar xalqi milliy ruhiyati yorqin aks etgan she'rlarining boshqa xalqlar she'rxonlariga ma'qul kelish sababini tushuntirib berishga urinib ko'ring.

ONA TILIM

Ajabo! Tush degan narsa qiziq-da,
O'lib qolganmishman tushda nogahon.
Ko'ksimda qo'rg'oshin, quyosh tig'ida,
Tog'lar orasida yotibman bejon.

Uzoqda sharqirab soylar oqmoqda,
Borliqda bir ajib dilbarlik hokim.
Men esam o'ylayman yotib tuproqda,
Mana shu tuproqqa qo'shilar xokim.
Men o'lib yotibman kimsasiz, unut,
Hech kimsa qayg'urmas va chekmas yohu.
Faqat cho'qqilarda qurqurar burgut.
Faqat vodiylarda ingraydi ohu.

Navqiron yoshimda bo'ldim-ku ado,
Otash yuragimni o'ydi axir o'q.
Na onam, na yorim bermaydi sado,
Do'st tugul, hattoki yig'ichi ham yo'q.

Fig'on otiladi jonsiz bag'rimdan,
(Go'yo fig'on bordek murda dilida.)
Shu payt ikki kishi o'tdi naridan,
Quvnoq suhbat qurib avar tilida.

Men-ku bu dunyodan ko'z yumdim mangu,
Ular kulib-kulib so'zlashar borin.

Qandaydir Hasanning turfa ishi-yu,
Qandaydir Alining sho‘x kirdikorin.

Avar so‘zin tinglab kirdi menga jon,
Ohista tirildim va shunda bildim:
Meni tuzatolmas hech doridarmon,
Jonimga Masihdir shu ona tilim.

Mayli, kim qay tildan zavq-u shavq olsa,
Mening o‘z tilimga ming jonim fido.
Erta ona tilim agar yo‘qolsa,
Men bugun o‘lishga boiurman rizo.
Mayli, qashshoq bo‘lsin, mayli, behasham,
Lekin mening uchun aziz va suyuk.
Jahon minbaridan yangramasa ham
Ona tilim menga muqaddas, buyuk

Savol va topshiriqlar:

1. Tushdagi o‘lim tasvirida qaysi yurtning manzarasi ko‘rsatilgan deb o‘ylaysiz? Shoir tani qayerda yotibdi, atrofidagi tabiat manzarasi qayerni eslatadi?
2. O‘ylab ko‘ring-chi, nima uchun o‘lib yotgan lirik qahramonga avarcha so‘zlar eshitilgach, tirilib ketdi ekan? She‘rning shu bandlaridagi tag ma‘noni aniqlashga urinib ko‘ring.
3. «Erta ona tilim agar yo‘qolsa, Men bugun o‘lishga bo‘lurman rizo» satrlarini izohlab bering.
4. She‘rning so‘nggi bandi mazmunini tushuntiring. Siz o‘zbek tiliga nisbatan R. Hamzatov she‘rining so‘nggi bandidagi e‘tirofhi qo‘llay olasizmi?
5. Shoir nima uchun ona tiliga bu qadar katta muhabbat bilan qaraydi, deb o‘ylaysiz? Tilga muhabbat – elga muhabbat, uning tarixiga, ruhiyatiga muhabbat

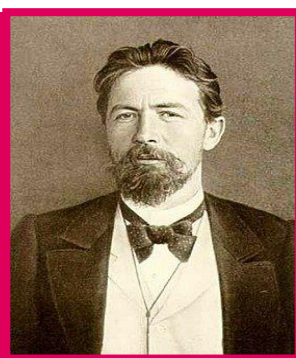
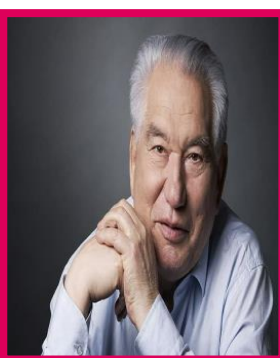
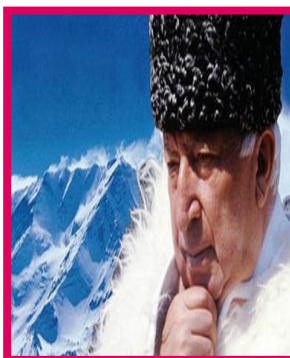
deb hisoblaysizmi?

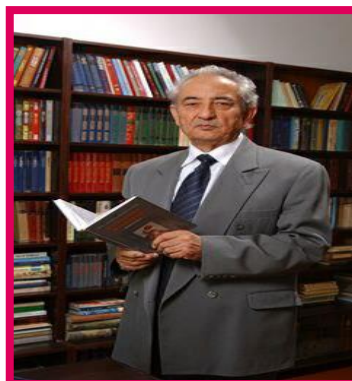
6. She'ning badiiy xususiyatlari to'g'risida so'zlang. Qanday poetik ko'chimlar ishlatilgan? She'ning ta'sir kuchi nimada deb o'ylaysiz?

83-§. YAKUNIY NAZORAT

Ijodkorning ibrat yo'li ...

Bunda siz har bir ijodkorning hayot yo'li, asarlari orqali qanday ibratni anglaganingizni qisqa, lo'nda, ilmiy ma'lumotlarga tayangan holda bayon qilasiz.

Ch. Aytmatov_____

Rasul Hamzatov_____

G. G. Markes _____

A. P. Chexov_____

E. A'zam _____

T. Malik _____

T. Murod _____

M. Tohir _____

X. Davron _____

M. Abdulhakim_____

J. Kamol _____

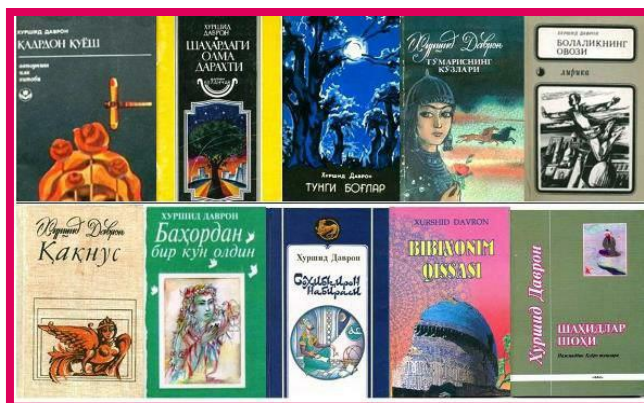
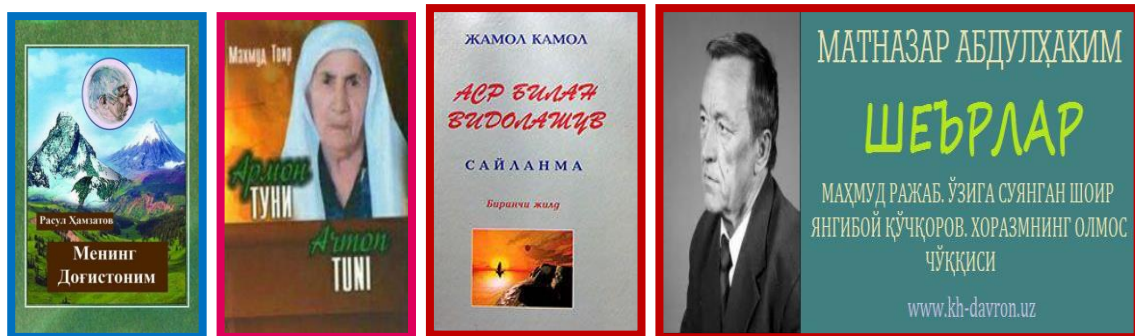
She'riy asarlar tahlili

Guruhni 5 ta kichik guruhlarga ajrating. Quyidagi suratlarda tasvirlangan ijodkorlarning adabiy merosiga murojaat qilib, she'riy asarlaridan yod aytib, ularni tahlil qiling.

Har bir guruh taqdimot uchun bir- birining ishini baholash imkoni mavjud bo'ladi. Bunda quyidagilarga alohida e'tibor qaratilishi lozim:

1. Ijodkorning she'riy asarlarini qanchasini bilish. 10 tasi uchun 10 ball
2. She'riy asarni ifodali yod ayta olish. 10 ballgacha
3. She'riy asarning badiiy tasvir vositasini aniqlay olish. 10 ballgacha
4. She'riy asarda ilgari surilgan g'oyani aniqlay olish. 10 ballgacha
5. Asarning bugungi kundagi amaliy ahamiyati, davr bilan hamohangligi, undan olingan taassurot. 10 ballgacha

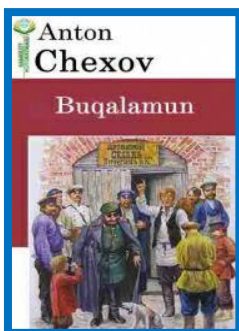

Baholash jadvali

Guruh	O'qituvchining bahosi	Guruhlarning bahosi					Jami ball
1-guruh							
2-guruh							
3-guruh							
4-guruh							
5-guruh							

Bu asarda men... Nasr namunalari xususida so'z...

Semestr davomida olgan bilimlaringizni mustahkamlang

Quyidagi ijodkorlar va ularning asarlari haqida 1 daqiqalik taqdimot ishi qiling. Taqdimotingizda quyidagilarga alohida e'tibor qarating.

1. Ijodkorning hayoti, adabiy merosi, asarlari va uning janri haqida qisqa, aniq, qiziqarli ma'lumotni berish. 10 ballgacha.
2. Badiiy asar xususida, uni o'qilishiga sabab bo'ladigan 3 omil haqida. 10 ballgacha.
3. Badiiy asardan olingan eng yaxshi tassurot va uning bugungi kitobxonga beradigan ozuqasi xususida . 10 ballgacha

Baholash jadvali

Guruh	O'qituvchining bahosi	Guruhlarning bahosi					Jami ball
1-guruh							
2-guruh							
3-guruh							
4-guruh							
5-guruh							

Yozma topshiriqlar

Berilgan asarlardagi qahramonlaridan qaysi biri sizga yoqdi? Shu timsolga yozma tavsif bering. Unda timsolning o'ziga xos xususiyatlarini ochib berishga harakat qiling. Nega aynan shu qahramon yoqqanini uning salbiy xususiyatlari va ijobiy fazilatlarini sanab o'ting.

Zaynab kabi

DTM testlari ustida ishlash

Quyidagi DTM manbalari asosida tayyorlangan test topshiriqlarini bajarib, javobini nazorat daftaringizga yozing (Har bir test savolini bajarishga 1 daqiqadan vaqt ajratilgan).

1. Quyidagi qaysi asarlar roman janrida yozilmagan?

1. «Oqqushlar, oppoq qushlar» (O. Yoqubov) 2. «Jar yoqasidagi chaqmoq» (A. Muxtor); 3. «Adolat manzili» (O. Yoqubov); 4. «Sevgim, sevgilim» (O' Umarbekov); 5. «Davr mening taqdirimda» (A. Muxtor).

A) 2, 4 B) 1, 2, 3 C) 1, 3, 5 D) 4, 5

2. *Har kimki vafo qilsa, vafo topqusidur,*

Har kimki jafo qilsa, jafo topqusidur.

Yaxshi kishi ko'rmagay yomonlik hargiz,

Har kimki yomon bo'lsa, jazo topqusidur.

Ushbu she'riy misralar haqidagi qaysi ma'lumot to'g'ri?

A) talmeh san'atidan foydalanilgan.

B) She'rning 1-, 2-, 3- va 4-misralari o'zaro qofiyalangan.

C) Radifi qisqa radif hisoblanadi.

D) Ushbu she'r qit'a janrida yozilgan.

3. *U to'rt misradan iborat bo'lib, misralar a-a-a-a yoki a-a-b-a tarzida qofiyalanadi. U ramali musaddasi mahzuf (yoki maqsur) vaznida yozilishi shart. Eng muhimi, qofiyadosh so'zlar, albatta, tajnisli bo'lishi, ya'ni omonim so'zlardan yoki shakldosh so'zlar turkumidan tashkil topishi darkor. Ushbu parchada qaysi mumtoz janr haqida fikr yuritilgan?*

A) gʻazal B) ruboiy C) qitʻa D) tuyuq

4. Quyidagi qaysi baytda ijodkor tazod sanʻatidan foydalangan?

A) Ilohi, har kuning navroʻz boʻlsun, Hamisha toleing feruz boʻlsun.

B) Ul sanamkim, suv yaqosinda paritek oʻlturur,

gʻoyati nozuklukindin suv ila yutsa boʻlur.

C) gʻamim pinhon tutardim man, dedilar: «Yora qil ravshan»,

Desam, ul bevafo, bilman, inonurmi, inonmasmu?

D) Yuzing guliga koʻngil ravzasin yasa gulshan,

Qading niholigʻa jon gulshanin chaman qilgʻil¹⁰.

5. «...uzun boʻylik,qotmaroq va zarcha tanlik edi... Koʻzi oʻynab, har sekundda oʻn yoqqa alanglar edi. ... bolalik chogʻidayoq uy ichi va qoʻni qoʻshni unga «shaddod» deb ism berganlar, chunki kim boʻlsa boʻlsin, aytganini qildirmay qoʻymasdi, agar birorta ish uning tilagiga teskari ketsa, shovqun suronni ... boshiga kiyib olar edi.Shuning uchun ... ning raʼyini bilmasdan qozon osilmas unga yoqmagan gapga ogʻiz ochilmas, ul bor joyda qadam ham sanalib bosilur edi». Mazkur parchada «Oʻtgan kunlar» romanidagi qaysi qahramon haqida fikr yuritilgan?

A)Saodat B)Zaynab C)Kumush D)Xushroʻy

6.Bulbul oʻqugʻoch yigʻlab,subhidam xazon faslin,

Gʻuncha qon yutub, yuz chok etti gul giribonlar. **Qaysi javobda mazkur misralarda qoʻllangan badiiy sanʻat turlari berilgan?**

A)Tashhis,Husni taʼlil B)Tarse, Tanosub

C)Tashxis,Talmeh D)Tardi aks,Husni taʼlil.

7. Qaysi ijodkor 60 nafardan koʻproq yoshlarning davlat yoʻli bilan

Germaniyaga oʻqishga yuborilishida Fayzulla Xoʻjayev bilan birgalikda tashabbus koʻrsatadi?

A) Fitrat B) Choʻlpon C) Abdulla Avloniy D) Oybek

¹⁰ DTM test savollar toʻplami 2019

8. Pirimqul Qodirovning «Yulduzli tunlar» romanida Ko'chkixonning elchisi Boburning butun mamlakatda man etuvchi qaysi amrini «bizga ma'qul kelmadi» deb munosabat bildiradi?

- A) o'lgan erkak kishini xotini bilan birga yoqish amri
- B) may ichishni man etuvchi amri
- C) Malika Baydani saroyda qoldirishi
- D) sayyohlarning Hindistonga kelishini taqiqlashi

9. Qaysi asarning birinchi qismi «Qil ustida turgan taqdirlar» deb nomlangan?

- A): «Yulduzli tunlar» romani
- B) «Ufq» romani
- C) «Asrga tatigulik kun » romani
- D) «Qutlug' qon» romani

10. O'zidan kattalarni ko'rganda voh-voh kichiklarni ko'rganda yo'q-yo'q deyigan obraz?

- A) Razzoq so'fi B) Solih mahdum C) Ikromjon D) Edigey

Test savollari raqami	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
To'g'ri javob										

Atamalar izohi

Glossariy – kam qo'llanadigan so'zlar lug'ati

Kitobdor» – Miram Chalabiy bo'lib, kecha-yu kunduz kutubxonadan chiqmagani uchun shu nomni olgandi.(«Ulug'bek xazinasini» romanidan)

Sonet – ital. «jaranglamoq»
Sarbast – fors. «erkin»
Roman – fra. «roman guruhiga mansub tillarda yozilgan asar», “yangi”
Drama – yun. «harakat»
Komediya – yun. «xushchaqchaq to‘da qo‘shig‘i»
Tragediya – yun. «echki qo‘shig‘i»
Portret – fra. «tasvir»
Peyzaj – fra. «mamlakat, joy»
Tadrij – ar. «darajama-daraja yuksalish»
Tajnis (jinos) – ar. «o‘xshash», «jinsdosh»
Tanosub – ar. «bog‘lanish», “munosabat»
Poetika – yun. «san’at, badiiyat»
Pafos – yun. «hissiyot», «ehtiros», «iztirob»
Kompozitsiya – lot. «tuzib chiqish, tartibga solish»
Xarakter – yun. «xususiyat, belgi»
Tip – yun. «iz, nusxa, tamg‘a, namuna, obraz»
Prototip – yun. «ilk, dastlabki nuqta, nishona»
Sujet – fra. «narsa, mazmun, mavzu»
Konflikt – lot. «ixtilof, to‘qnashuv»
Ekspozitsiya – lot. «tushuntirish»
Kulminatsiya – lot. «cho‘qqi»
Epilog – yun. «so‘nggi so‘z»
Realizm – lot. «moddiy», «hayotiy»
Klassizim – lot. “namuna, ibrat»
Sentimentalizm – fra. «hissiyot, his qilish»
Modernizm – fra. «yangi, zamonaviy»
Novella – ital. «yangilik»
Ocherk– rus. «chizmoq, tasvirlamoq»
Esse – lot. «chamalayman»

Foydalanilgan adabiyotlar:

Abdulla Qodiriy. «O'tkan kunlar» ham «O'tkan kunlar» tanqidi ustida ba'zi izohlar. Sharq haqiqati, 1929-yil, 218-son

Ozod Sharafiddinov. «Xalq baxtining otashin kuychisi» maqolasi

D. Yusupova .Adabiyotdan universal qo'llanma.-T.: «Akademnashr».2014.

A.Qahhor «O'tmishdan ertaklar».Toshkent. «Adabiyot uchqunlari».2018.14-son

S.Mirvaliyev,R.Shokirova. «O'zbek adiblari» T...G'fur G'ulom nashriyoti 2016.

Shermuhamedov R. «Pirimqul Qodirov». T.: Adabiyot va san'at, 1983

O. Yoqubov« Ulug'bek xazinasi». –T.: «Tafakkur qanoti». 2016.

O'zME. Birinchi jild. Toshkent, 2000-yil

E. Vohidov. Ruhlar isyoni. – T.: «G'. G'ulom» 2019.

«O'zbek adiblari» (S. Mirvaliyev, R. Shokirova. Toshkent, G'afur G'ulom nomidagi adabiyot va san'at nashriyoti, 2016

D. Yusupova .Adabiyotdan universal qo'llanma.-T.: «Akademnashr».2014.

N. Karimov, U. Normatov . Adabiyot –T.: «O'qituvchi». 2004.

Ch. Aytmatov Asrga tatigulik kun. –T.: «Yoshlar» 2018.

<https://fayllar.org/ozbekiston-milliy-ensiklopediyasi-v7.html>

WWW.ziyouz.com.2007.

<https://tafakkur.net/mirtemir.haqida>

O'zME. Birinchi jild. Toshkent, 2000–yil

<https://uz.wikipedia.org/wiki/Trilogiya>

Pirimqul Qodirov (1928): «Yulduzli tunlar» romani haqida

<http://oz.sputniknews-uz.com/society/20170328/5068046/Sharof-Rashidov-Tavalludining-100-yilligi.html>

.* Yuksak yulduzlar, T., 1964; Moy Dages-tan, M., 1977;

M U N D A R I J A

I BOB. 1-§. Badiiy soʻz qudrati.....	3
II BOB. XX asr adabiyoti .2-§.A.Qodiriy “ Oʻtkan kunlar” romani.....	6
Nazariy maʼlumot. Portret.....	31
3-4-§. A. S. Choʻlpon “Kecha va kunduz” romani.....	34
5 – 6-§. Hamid Olimjon sheʼriyati.....	58
“Oʻrik gullaganda” sheʼri haqida Gʻazal.....	62
“Ofeliyaning oʻlimi.....	64
7-9-§ Oybek – oʻzbek adabiyotining zabardast ustuni.”Qutlugʻ qon” romani..	69
10-11-§.Gʻ.Gʻulom – oʻzbek sheʼriyatining oʻtli yuragi.....	95
“Vaqt” sheʼri.....	100
Gʻ.Gʻulom sheʼrlari haqida.....	102
12-13-§.A.Qahhor – mahoratli hikoyanavis.....	107
«Oʻtmishdan ertaklar».....	109
Nazariy maʼlumot.....	117
14-15-§. M.Shayxzoda.....	119
Toshkentnoma.....	120
16-17-§.Mirtemir lirikasi.....	130
Men sen.....	132
Kipriklarim.....	133
Surat.....	134
18-19-§. Zulfiya.....	148
Bahor keldi seni soʻroqlab.....	149
Oʻgʻlim, sira boʻlmydi urush.....	150
Mushoira.....	152
21-22-§.Asqad Muxtor.....	154
23-25-§.Said Ahmad “Qorakoʻz majnun” hikoyasi.....	161
“Ufq” romani.....	179

Nazariy ma'lumot.....	183
26-28-§. P.Qodirov “Yulduzli tunlar”.....	187
29-31-§.O.Yoqubov “Ulug’bek xazinası” romani.....	197
32-§.Sh.Rashidov “Kashmir qo’shig’I”.....	204
33-36-§.E.Vohidov. “Ruhlar isyoni” dostoni.....	210
37-39-§.A.Oripov. “Jannatga yo’l” dramasi.....	218
40-42-§. Rauf Parfi “Adashgan ruh”.....	232
Nazariy ma'lumot. Modern adabiyoti.....	238
43-§. Sh.Rahmon	240
Turkiylar.....	244
Orzu tabehi.....	247
III BOB. Mustaqillik davri adabiyoti.....	249
45-48-§.Mustaqillik davri she’riyati.....	253
Jamol Kamol.....	255
Matnazar Abdulhakim.....	257
Usmon Azim.....	259
Xurshid Davron.....	262
Mahmud Toir.....	264
Sirojiddin Said.....	265
Iqbol Mirzo.....	266
Farida Afro’z.....	268
49-§.Yakuniy nazorat.....	271
40-51-§.Zamonaviy o’zbek adabiyoti manzaralari “Uch xil odam.....	276
52-53-§. Zamonaviy o’zbek adabiyot manzaralari.Shukur Xolmirzayev.....	241
54-55-§. Zamonaviy o’zbek adabiyot manzaralari. Tohir Malik.....	300
56-59-§. Zamonaviy o’zbek adabiyot manzaralari. Ulug’bek Hamdam.....	317
60-62-§. Mustaqillik davri dramaturgiyasi.....	325
63-73-§. Mustaqil o’qildigan asarlar yuzasidan mashg’ulot.....	342
IV BOB. Jahon adabiyoti.....	354

74-75-§. A.P.Chexov – hikoyanavis.....	354
76-§. Gabriel Garsiya Markes. “Atirgulning tikoni”.....	364
77-§.Rashod Nuri Kultekin. “Chili qushi”.....	377
78-80-§.Ch. Aytmatov. “Kasandra tamg’asi”.....	384
81-82-§.Razul Hamzatov.....	392
83-§. Yakuniy nazorat.....	397
Atamalar izohi.....	403

N. S. Sulaymonova, O. S. Usmanova, T. X. Xoljurayev, F. X. Namozova,
M. Yu. Karimova, S. R. Botirova, S. Y. Gazibekova

ADABIYOT

Akademik litseylarning adabiyot fani chuqurlashtirib o'qitiladigan
ta'lim yo'nalishlari 2- bosqich o'quvchilari uchun darslik

Muharrir: Usmanova Osiyo

Texnik muharrir: Abdusattarov Inomjon

Kompyuterda sahifalovchi: Alixonov Ismoil

Toshkent – 2023

